

53141

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NİN ATATÜRK DÖNEMİNDEKİ
BALKAN POLİTİKASI (1923-1938)

DOKTORA TEZİ

YÖNETEN
Prof. Dr. Meral ALPAY

HAZIRLAYAN
Hikmet ÖKSÜZ

İSTANBUL 1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANLAMA MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
SUMMARY.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	X

I. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ BALKAN DIŞ POLİTİKASININ ALT YAPISI

1. 20. Yüzyılın Başlarında Balkanlar'da Siyasal Süreç.....	1
1.1. Balkanlar'da Uluslaşma.....	4
1.2. Siyasal Oluşumlar ve Balkan Savaşları.....	7
2. Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Balkan Uluslarının Birleşmesi.....	10
2.1. Balkan Savaşları.....	13
3. Balkan Savaşları'nın Osmanlı İmparatorluğu Açısından Değerlendirilmesi.....	18
3.1. Sınırlar ve Azınlıklar.....	19
3.2. Siyasal Oluşumlar.....	23
3.2.1. Hükümet Değişiklikleri.....	23
3.2.2. Batı Trakya Muhtar Türk Cumhuriyeti.....	25
4. Birinci Dünya Savaşı ve Balkanlar.....	27
4.1. Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar'da Yeniden Yapılanma.....	33
5. İmparatorluktan Milli Devlete: Türkiye.....	36
5.1. Lozan Barış Konferansı.....	41
5.1.1. Sınırlar.....	47
5.1.2. Azınlıklar.....	52
5.1.3. Patrikhane.....	58
6. Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonra Türkiye ve Balkan Ülkeleri.....	62

6.1. Nüfus Mübadelesi.....	64
7. Balkanlar'ın Siyasal Konjonktüründe Oluşan Gelişme ve Değişmeler..	69
7.1. Yugoslavya.....	72
7.2. Romanya.....	75
7.3. Bulgaristan.....	78
7.4. Arnavutluk.....	81
7.5. Yunanistan.....	84

II. BÖLÜM

GELİŞME VE DEĞİŞMELER KARŞISINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI: 1930-1938

1. Türk Dış Politikasının Özellikleri.....	87
2. İkili İlişkiler Çerçevesinde Türkiye ve Balkan Devletleri.....	91
2.1. Türkiye -Yunanistan İlişkileri.....	91
2.2. Türkiye - Bulgaristan İlişkileri.....	95
2.3. Türkiye - Romanya İlişkileri.....	99
2.4. Türkiye - Yugoslavya İlişkileri.....	102
2.5. Türkiye - Arnavutluk İlişkileri.....	105
3. Avrupa'da Meydana Gelen Gelişmeler ve Etkileri.....	109
4. Balkan Birliği'ni Kurma Çabaları.....	113
5. Balkan Paktı.....	119
5.1. Balkan Paktı'nın Çözölmeye Başlaması ve Sonu.....	132
5.2. Balkan Paktına İlişkin Bir Değerlendirme.....	138

III. BÖLÜM

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE BALKAN TÜRKLERİ

1. Giriş.....	141
2.Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri.....	142
2.1. Ekonomik ve Sosyal Durum.....	145
2.2. Eğitim ve Kültürel Durum.....	147

3. Bulgaristan Türkleri.....	151
3.1. Ekonomik ve Sosyal Durum.....	156
3.2. Eğitim ve Kültürel Durum.....	158
4. Yugoslavya Türkleri.....	163
4.1. Ekonomik ve Sosyal Durum.....	167
4.2. Eğitim ve Kültürel Durum.....	170
5. Romanya Türkleri.....	172
5.1. Ekonomik ve Sosyal Durum.....	175
5.2. Eğitim ve Kültürel Durum.....	176
6. Balkan Türkleri'ne Yönelik Bir Değerlendirme.....	179
SONUÇ	182
KAYNAKÇA	187
EKLER:	201

-I-

Harita 1: 1878'den 1913'e Kadar Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki Toprak Kayıpları.

Harita 2: 20. Yüzyılın Başlarında Balkanlar'da Etnik Durum.

Harita 3: 1913'de Balkanlar'ın Siyasi Coğrafyası.

Harita 4: 1915'de Balkanlar'ın Siyasi Coğrafyası.

Harita 5: 1920'de Balkanlar'ın Siyasi Coğrafyası.

Harita 6: 1923'de Balkanlar'ın Siyasi Coğrafyası.

Harita 7: 1941'de Balkanlar'ın Siyasi Coğrafyası.

-II-

Lozan Barış Konferansı'na Gönderilen Türk Heyetine Bakanlar Kurulu Tarafından Verilen Talimatın Osmanlıca Metni.

-III-

Balkan Pakti'nin Fransızca Metni.

Ö N S Ö Z

Osmanlı Devleti'nin tarihsel misyonunu yitirip ortadan kalkması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu kesinleştiren Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile Bosna Savaşı (1992 -) arasındaki dönemde, Balkanlar'daki otorite boşluğu zaman zaman görülen sükunete rağmen, huzursuzlukların uzun sürmesine yol açmıştır. Balkanlar'da gözlenen bu huzursuzluklar, hâlâ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yakından ilgilendirmekte ama, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Balkanlar'da savaşa karşı barışçı tutumunu titizlikle sürdürmeğe çalışmaktadır.

Bu barışçı tutumun nasıl ve neden, kimler tarafından oluşturulduğunu araştırmak, Mustafa Kemal Atatürk'ün bu oluşumda belirleyici etkisi ve katkısı olup olmadığını kanıtlamak için seçtiğim Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923 - 1938) adlı konu, hâlâ güncel ve önemli bir konudur.

Konunun seçiminde ve çalışmalarım süresince öneri, destek ve katkılarını gördüğüm Hocam Prof. Dr. Meral ALPAY ile araştırma izni ve imkanı veren İ.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Erol CİHAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, İstanbul ile Trabzon arasındaki geliş gidişlerimde verdikleri izin, gösterdikleri anlayış ve katkılarından dolayı K.T.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı Yrd.Doç.Dr.Kenan İNAN'a, Harita yapımında yardımcı olan Yrd.Doç.Dr.Mualla YALÇINKAYA'ya ve Tezimin yazımındaki katkılarından ötürü arkadaşlarım Süleyman BOLAT ve Şevket KOÇSOY'a teşekkür ederim.

Ö Z E T

1789 Fransız ihtilali sonrası başlayan "uluslaşma süreci" 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında Balkanlar'ı da etkisi altında bulundurmuştur. Bölünme, küçük parçalara ayrılma ve birbirlerine düşman devletlerin ortaya çıkmasına sebep olan bu süreç, Birinci Dünya Savaşı sonrası yeni bir döneme geçişi sağlamıştır. Balkanlar'daki nüfuz mücadelesinde bir birine rakip olan üç imparatorluğun (Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı), Birinci Dünya Savaşı ile birlikte dağılması üzerine Balkanlar yeniden yapılanmıştır. Bu yeniden yapılanma dönemine bağlı olarak Balkanlar'da ortaya çıkan ulus-devletler, iki savaş arası dönemde (1919-1939) bir taraftan iç organizasyon problemleriyle uğraşırken, diğer taraftan azınlık ve sınır sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır.

Türk milleti, Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan tabloya ve yapılan haksız uygulamalara karşı Misak-ı Milli ile formüle ederek uygulama alanına koymuş olduğu onurlu mücadelesini 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması ile tescil ettirmiştir. Bu Türk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcıydı. Bu yeni dönemde Lozan'dan arda kalan sorunların çözülmesi ve Balkan ülkeleri ile kurulan diplomatik ilişkilere bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti devleti Balkanlar'a yönelik mevcut durumun korunmasını esas alan "barışçıl politikasını" başlatmıştır.

1930'lu yılların başından itibaren dünyada yeniden esmeye başlayan savaş rüzgarları, bu konuda dayanma gücünün az olduğu Balkanlar'ı kısa sürede etkisi altına almıştır. O tarihe kadar çok taraflı organizasyonlara girmeyen Türkiye Cumhuriyeti devleti, bölgesel ittifak sisteminin genel barış ve ülke çıkarları açısından yararlı ve gerekli olacağı düşüncesiyle Balkan Paketi'nin kurulması yönünde çok büyük mücadele

vermiştir. Revizyonist bir politika takip eden Bulgaristan'ın katılmadığı 9 Şubat 1934 tarihli Balkan Paktı, bu devletin yayılmacı emellerine set çekmeyi başarmıştır. Ancak kapsamının dar olması, Pakt'a konulan çekinceler ve Almanya ile İtalya'nın Balkan devletleri üzerinde ağırlıklarını hissettirmelerine bağlı olarak, kuruluşundan itibaren geçen 7 yıllık zaman zarfında Pakt ortadan kalkmıştır.

Esmekte olan savaş rüzgarları demokrasiden uzaklaşan ve diktatörlüklerle yönetilen Balkan ülkelerini İkinci Dünya Savaşı'nın içine çekerken; Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı'na girmeyerek savaşın tahripkar sonuçlarından kendisini korumuştur.

Balkanlar'da sınır sorunu olmayan ve barışın sürekliliğini arzulayan Türkiye Cumhuriyeti devleti, oralarda kalan Türk-Müslüman toplulukların antlaşmalardan doğan haklarını korumayı ve savunmayı ulusal çıkarları açısından gerekli görmüş ve görev bilmıştır.

Atatürk'ün temellendirdiği Türkiye'nin Balkan Politikası ve Balkan Türkleri'ne bakış açısı zamanın koşullarına uyarlanarak günümüze kadar devam edegelmiştir.

S U M M A R Y

It is generally accepted that Nationalist movements began after the 1789 French Revolution and its effects continued to spread over the Balkans throughout the 19th and the beginning of 20th century. In this process big Empires, like Ottoman and Austrian, first divided and that gave birth to enemy countries. After that, The First World War started and the political appearance of the World and Europe in particular, changed dramatically.

Before The First World War three empires, the Ottoman Empire, Austrian-Hungarian Empire and the Russian Empire were dominant in the Balkans. This Empires collapsed after the war. The new states which emerged in the region met the problems of organising their institutions, border and minorities between the two major world war (1919-1939) .

After The First World War Turkish Nation faced unjustifiable obligations which were suggested by the Entente Powers. However, Turkish Nation fought and declared that they would not give any concession from the National Pact of 1920 "Misak-ı Milli". At the end Turkish War of Independence (1919-1922) was won. There after Turkey's right of existence-war accepted by the Entente Powers. Military achievements were supported by July, 24th 1923 Lozan Peace Agreements in which new Turkish Republic's rights were officially secured. Turkish Republic established diplomatic relations with new Balkan Countries, and to have a safe Balkan region, Turkey attempted to establish a continuing peace policy among them.

By the beginning of 1930's tension began to rise among the European Powers. Turkey recognised the new developments and wanted

to organise a Balkan Pact by which she aimed to protect the peace in Balkans.

Turkey's efforts resulted in establishing a Balkan Pact in 1934. Although Bulgaria did not enter the pact, her spreading policy to the Balkans was stopped. The Balkan Pact, however, had limited powers and not all the members supported it to the end. Europe's big powers Germany and Italy gradually effected the Balkan Countries and seven years later the pact was abolished. In this decision Balkan Countries' regimes had big shares.

Turkish republic did not take part in The Second World War and protected herself from its destructive results. As mentioned above, Turkish Republic did not have problems with Balkan Countries after 1923, however, she did want to protect and defend the rights of Turkish minorities which left there after the first World War.

Turkey's Balkan Policy was established by Atatürk. Since then basic foundations of the "Peace in land and Abroad" continued to be Turkey's foreign policy.

KISALTMALAR

a.g.e.adı geçen eser
a.g.m.adı geçen makale
A.Ü.Ankara Üniversitesi
B.C.A.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
B.k.z.Bakınız
B.Ü.Boğaziçi Üniversitesi
Çev.Çeviren
İst.İstanbul
İ.Ü.İstanbul Üniversitesi
M.Ü.Marmara Üniversitesi
O.B.İ.V.Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı
s.sayfa
TBMMTürkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.Türkiye Cumhuriyeti
T.D.A.V.Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
T.T.K.Türk Tarih Kongresi

GİRİŞ

Amacı 1923-1938 döneminde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Balkanlar'a ilişkin dış politikasının oluşturulmasının, uygulanmasının ve süreklileştirilmesinin nedenlerini ve sonuçlarını araştırarak bir dönemin - hipotezimiz açısından- aydınlatılmasını sağlamak olan bu çalışmanın hipotezi: Mustafa Kemal Atatürk'ün Dünya siyasi ve iktisadi yapısını yakından inceleyen bir lider olarak, bu yörelerle ilgisini sürdürdüğünü, saldırgan bir politika yerine barışçı ama, bu yörelerde yaşayan Türk-Müslüman topluluklarının yaşama haklarının savunulmasına yönelik bir politika izlediğini kanıtlamaktır. Yaptığım araştırmadan çıkan sonuca bağlı olarak, hipotezimin doğruluğunun kanıtlandığına inanmaktayım.

Araştırma konusunun ilgi alanını oluşturan süre, 15 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Ancak konuyu incelerken, problemlerin çözümünde ve politikaların oluşturulmasında dönemin tarihsel arka planını ve etki alanını gözden uzak tutmamaya çalıştım. İmparatorlukların parçalanmaya yüz tutması ve buna bağlı olarak ulus-devlet sürecinin başlaması ile birlikte Balkanlar'da oluşan siyasi, etnik, dini, kültürel ayrışma ve zıtlasma, yaşadığımız yüzyıla damgasını vurmuştur. Bu sorunlar, söz konusu olan dönemde Balkanlar'ın siyasi coğrafyası içinde bulunan Türkiye, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ı yakından ilgilendirmiş, hatta ortak sorunlar olmuştur.

Misak-ı Milli ile belirlenen ve 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması ile kesinleşen sınırlar içinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, tarihsel olgulardan çıkartılan dersleri liderinin sezgi ve karar gücüyle birleştirerek, Balkan politikasını temellendirmiştir. Bu politikanın belirlenmesinde, daha önce yayınlanmış tarihsel bulgulara ulaşabilmek için yapılan bibliyografik tarama ve arşiv belgelerini belirleme çalışmalarım,

tezimin kaynakçasından da anlaşılacağı gibi, ele aldığım dönemdeki Arşiv belgeleri ile başlıyor, **Düstur, TBMM Gizli Celse Zabıtları, gazeteler, kitaplar ve makaleler ile sūrüyor.** Ancak bibliyografik taramalar sonucunda elde ettiğim ve büyük bir kısmını okuduğum, doğrudan ilgili olmadıkları kanaatıyla metnime, dolayısıyla da kaynakçama almadığım yayın sayısının çok daha fazla olduğunu burada söylemek istiyorum. Bu durumu iki açıdan önemli buluyorum: **1. Yayın çokluğu, konunun Türkiye’de sürekli güncelliğini koruduğunu kanıtıyor. 2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ele aldığım dönemdeki dış politikası içinde Balkan Politikası’nın kendine has özellikleri bulunuyor. O dönemde bu özellikleri en iyi bildiği kanaatinde olduğum Mustafa Kemal Atatürk, bunları Başbakan ve Dışişleri Bakanını bölge ũlkelerine göndererek mekik diplomasisi yöntemiyle başarıyla kullanıyordu. Nitekim, dipnotlarımda da yansıdığı gibi, özellikle 1990 yılından sonra yayınlanmış olan 2 kitap (Mehmet Gōnlübol - Cem Sar: Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası, 1990; Georges Castellan: Balkanların Tarihi, 1993) ile 1 makale (Sina Akşin - Melek Fırat: “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar <1919-1939>”, 1993), yukarıdaki girişte ileri sürdüğüm düşünceleri desteklemektedir. Çalışmamın dipnotları arasında da oldukça fazla yer tutuyor. Ancak bunların hiç biri doğrudan benim konumu ele almıyor.**

Çok sık başvurduğum kaynaklar arasında yer alan ve 1973 yılında yayınlanan (**Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paktı <1923 -1934>**) adlı kitap ise kendisinden sonraki her kitap ve makaleye temel kaynak olma özelliğini hala korumaktadır. Çünkü o tarihe kadar ve bu gün de herkese açık olmayan T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi’ndeki belgelere dayanılarak hazırlanmış resmi bir yayındır.

İsmail Soysal’ın “**Balkan Paktı (1934-1941)**” adlı makalesi de bu resmi yayından fazlasıyla yararlanılarak hazırlanmış olduğu ve de Balkan Paktı’na ilişkin önemli yorumlar içerdiği için sık başvurduğum eserler arasında yer almıştır.

Balkan Türkleri’ne -özellikle Bulgaristan Türkleri, Yunanistan Türkleri- ve Türk-Yunan ilişkilerine yönelik olan yayınlar çokça olmasına

rağmen, Atatürk Dönemi Türkiye'sinin Balkanlar'a yönelik politikalarını inceleyen yayınlar azdır. Bu konu genellikle Türk Dış Politikası hakkındaki incelemelerde, Siyasi Tarih kitaplarında ya serpiştirilerek ya da alt başlıklar halinde verilmektedir. IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981)'ne sunulan tebliğler, Atatürk Dönemi Türkiye'sinin Balkan Politikasını öğrenmemize yardımcı olmaktadır. Bunlardan Sevim Ünal'ın ("Atatürk'ün Balkanlar'daki Barışçıl Politikası", IX.Türk Tarih Kongresi, Cilt 3, Ankara 1989, TTK Basımevi, s.1955-1959) adlı tebliği konumuzu doğrudan ilgilendirse de üzerinden 15 yıl geçmiş olması ve hipotezimizle dolaylı ilgili bulunması nedeniyle önemli bulunmuştur.

Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik politikalarının araştırılmasında kurumsal yetersizlik ve boşluk göze çarpmaktadır. 1990'lı yılların başından itibaren Balkan sorunlarının artması ve ağırlaşması üzerine 1984 yılında İstanbul'da kurulmuş olan Türk-Arap İlişkileri Vakfı (TAİV), 1991 yılında aldığı bir kararla, vakfın çalışma alanını genişletmiş ve adını Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) olarak değiştirmiştir. Emekli Büyükelçi İsmail Soysal'ın başında bulunduğu bu Vakıf, Balkan incelemelerine yönelik bu kurumsal boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Bunun yanında merkezi Edirne'de bulunan Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezi'ni de belirtmek gerekir.

Araştırmam sırasında, çalışmakta olduğum kurumun (KTÜ, Trabzon) büyük merkezlere uzak oluşu, yaz aylarında büyük şehirlerdeki kütüphanelerin kitap sayımı ve onarımı yüzünden araştırmacıya kapanması, ayrıca araştırma konumun ana kaynaklarının bulunduğu Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin bu tip çalışmalara açık olmaması karşılaştığım önemli güçlüklerdir.

Araştırma sonunda ortaya çıkan bu metin, üç bölümden oluşuyor:

Birinci Bölümde, Balkanlar'ın coğrafi, etnik, siyasi, stratejik, ekonomik ve kültürel özellikleri kısaca verilerek, bunların Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı içindeki rolleri araştırıldı. Birinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanan Balkanlar'da kurulmuş olan ulus-devletlerin iki savaş arası dönemde (1919-1939) hangi oluşumlarla karşı karşıya kalmış

oldukları da araştırma sınırı içine girdi. Araştırma konumuz tarihsel olarak Birinci Dünya Savaşı'yla İkinci Dünya Savaşı arasında kalan zamanla sınırlanmış, mekansal olarak da Türkiye'nin Balkanlar Politikası'nı belirlemek üzere Türkiye ve Balkanlar üzerinde yoğunlaşmış olduğu için, Türkiye açısından Birinci Dünya Savaşı'nı sonuçlandıran Lozan Barış Konferansı araştırmamızın önemli bir dayanağı olmuştur. Lozan Konferansı'nın Balkanlar ile ilgili boyutu ve Lozan'dan arda kalan sorunların çözümü yine birinci bölüm içerisinde değerlendirilmiştir. Böylece esas konuya Lozan'la giriş kolaylaştırılmak istenmiştir.

İkinci Bölümde, Türk Dış Politikası'nın genel özellikleri, Balkan Konferansları ve Balkan Birliğini kurma çabaları değerlendirilmiştir. Balkan Birliği'ne giden yolda Türkiye'nin, Balkan ülkeleri ile olan ilişkileri ve ilişkileri güçlendirmedeki girişimleri önemle göze çarpmaktadır. Bu bölüm içerisinde ağırlıklı olarak 9 Şubat 1934'de imzalanmış olan Balkan Paketi üzerinde durulmuştur. Bu Pakt'ın hazırlanma sebepleri, kapsamı, imzacı devletlerin beklentileri ve Pakt'ın çözülmeye başlamasına bağlı olarak sonu etraflica değerlendirilmiştir. Balkan Paketi, Balkanlar'daki durumu, Balkanlar'a yönelik tehditleri gösterici niteliğe sahip olduğu gibi, aynı zamanda Türkiye'nin, Balkan Politikası'nın özünü de algılatırıcı ve kavratırıcı niteliktedir.

Üçüncü Bölümde, İki Savaş arası dönemde Balkan Türkleri'nin durumları, göç olgusu ağırlıklı bir şekilde işlenerek ekonomik-sosyal hayat ve eğitim-kültürel durum başlıkları altında incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Balkan Türkleri'ne bakış açısı, Türkiye'deki gelişme ve değişmelerin Balkan Türkleri'ni nasıl etkilediği de satırlarında vurgulanmıştır.

Ekler kısmında verilen haritalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan geri çekilişini ve Balkanlar'da 20. yüzyılın ilk yarısındaki sınır değişikliklerini göstermektedir. Lozan'a gönderilen Heyet'e, Bakanlar Kurulu tarafından verilen talimatın ve Balkan Paketi'nin orjinal metinlerinin fotokopileri araştırma konumuz açısından önem arz etmektedir. Okurlara kolaylık sağlamaları için de eklere dahil edilmiştir.

Bu alışma, bu yönde yapılacak olan çalışmalara yol gösterici, katkı sağlayıcı olduğu takdirde ve Balkanlar'a yönelik Türk toplumunda duyarlılığı arttırmada okurlarına katkıda bulunduğu ölçüde, amacına ulaşmış sayılacaktır.

I. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ BALKANLAR DIŞ POLİTİKASININ ALT YAPISI

1. 20. Yüzyılın Başlarında Balkanlar'da Siyasal Süreç

20. yüzyılın başlarında Balkanlar'ın yaşamış olduğu siyasal süreç ve bu sürecin en önemli kilometre taşlarından birisi olan Balkan Savaşları, Balkanlar'ı kendi içinde başta "sınır" ve "azınlık" sorunları olmak üzere bir dizi sorunla karşı karşıya getirirken; yakın dönem Türk tarihine askeri, siyasi, coğrafi, demografik ve ekonomik problemler bırakacaktır.

İmparatorlukların parçalanması ile birlikte Birinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanan Balkanlar'da, Misak-ı Milli sınırları çerçevesinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin rolü ne olacaktı? Tarihi, jeopolitiği, ulusal çıkarları ve insan unsuru Türk dış politikasında Balkanlar'ı öncelikli hale getirecektir. Türkiye'nin Balkan Politikasının analizi bu öncelikler dikkate alınarak yapılabilir. Bu analizi yaparken bölgenin siyasi, stratejik ve etnik coğrafyası göz önünde bulundurularak tarihsel zeminden kopmamak gerekir. Çünkü bu yüzyılın başında Balkanlar'da henüz ekonomik açıdan güçlü bir devlet yoktur. Osmanlı İmparatorluğu geri çekilmiştir. Hemen hepsi tarım toplumu olan Balkanlılar'ın aralarında siyasi otorite boşluğu, herhangi bir tarihsel olayın kolayca yayılmasına yol açabilmektedir.

Türkçe bir kelime olan ve "dağ" anlamına gelen Balkan kelimesi¹, üç tarafı denizle çevrili olan yarımadanın adıdır. Avrupa'nın güneydoğusunda bulunan, Tuna-Sava ve Kupa ırmaklarından başlayıp doğuda Karadeniz ve

¹ Besim Darkot, Balkan Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, İst. 1965, s.280.; Georges Castelan, Balkanların Tarihi, İst. 1993, s.15.

Ege, Batıda Adriyatik, güneyde Akdeniz ile çevrilen, Avrupa'daki Türkiye arazisi ile beraber toplam 836.000 km² olan bu yarımada insanlık tarihinde çok önemli bir yere sahiptir².

Coğrafi sınırını çizdiğimiz Balkanlar Avrupa ve Asya arasında bir "köprü" veya bir "kavşak", bir "halk salatası" veya "karışım potası", Avrupa'da bir "barut fıçısı" veya bir "düello alanı" olarak nitelendiği³ gibi, "etnolojik bir müze"⁴ görüntüsünü de vermektedir. Bu coğrafi sınır ekonomik, siyasal, hatta kültürel etkileri ile bir taraftan Tuna'nın kuzeyine, diğer taraftan Ege adalarına kadar uzanmaktadır⁵.

Avrupa'nın güneyindeki üç büyük yarımadadan en doğuda⁶ olan Balkan Yarımadası üzerinde ele almış olduğumuz "iki savaş arası" dönem içerisinde altı devlet (Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk) hüküm sürmüş, bu durum 1991'de Yugoslavya'nın parçalanmasına kadar devam etmiştir⁷.

Orta Avrupa ve Akdeniz'e uzanan bu kritik coğrafi bölge, Osmanlılar zamanında, İngiltere, Rusya, Habsburg İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Almanya'nın çıkarlarının çatıştığı, Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı, İkinci Dünya Savaşı'nda önemli rollerin oynandığı stratejik bir alandır⁸.

"Balkanlar, İslam ve Hıristiyan dünyalarının birleştiği yerlerden biridir. Büyük İskender, dünya imparatorluğunu kurmak için Balkanlardan yola çıkarak Anadolu üzerinden Afrika ve Asya'ya geçmiştir. Romalılar, Akdeniz'den ve Balkanlar'dan Anadolu'ya geçerek Avrupa'da sağladıkları büyük güç birikimini aynı yoldan Asya kıtasına aktarmışlardır. Daha sonraki çağlarda, Hıristiyanlık Boğazlar üzerinden Balkanlar'a ve oradan da Avrupa

² Darkot, a.g.m., s.283.; "Bu rakkam İkinci Dünya Savaşı öncesi Balkan siyasal coğrafyası için geçerlidir. İkinci Dünya Savaşı sonunda yeniden çizilen Balkan siyasal coğrafyası 788.685 km²'dir". bkz: Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını, Harp Akademileri Yayını, İst. 1993, s.1.

³ Castellan, a.g.e., s.15.

⁴ William M. Sloane, Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar, İst. 1987, s.10.

⁵ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Döneminde Balkanlar", Balkanlar, OBİV Yayınları, İst. 1993, s.41.

⁶ Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını, s.1.

⁷ Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Tanıl Bora, Milliyetçiliğin Provakasyonu, Birikim Yayınları, İkinci Baskı, İst. 1995.

⁸ İhsan Gürkan "Jeopolitik ve Stratejik Yönleri ile Balkanlar ve Türkiye-Geçmişin Işığında Geleceğe Bakış", Balkanlar, OBİV Yayınları, İst. 1993, s.259.

kitasına yayıldığı gibi; İslamiyet’de Anadolu’dan, Boğazlar üzerinden Balkanlar’a yayılmıştır” diyen İhsan Gürkan “Balkan ve Anadolu yarımadalarını birbirinden ayıran, fakat aynı zamanda bu iki yarımadaı birbirine bağlayan Türk boğazları, Trakya ile birlikte bütün Balkan Yarımadası’nı, Türkiye için, kritik bir ileri savunma bölgesi durumuna getirmiştir” saptamasını yapmaktadır⁹.

Değişik iklim özellikleri, zengin tarım imkanları ve yeraltı zenginlikleri yarımadaı insanlar için çekici bir hale getirmiş¹⁰; fetih, göç, ticaret ve misyonerlik faaliyetleri¹¹ neticesinde Balkanlar’da etnik çeşitlilik ortaya çıkmıştır.

Balkanlar’ın yapısı gereği batı tarafı (Adriyatik kıyıları ve Mora) göçe ve kolay işgale kapalı olup¹², buna karşılık, kuzeyden ve doğudan gelen istila ve göçlere açık bir coğrafi bir alandır. Özellikle, Avusturya ve Macaristan’a açılan Panonia ovaları kuzeyde Balkanlar’a geniş bir giriş yolu açmaktadır. Bu nedenle Balkanlar, tarih boyunca bir çok kavimlerin ve orduların istilalarına hedef olmuş. İstilacılar, genellikle, Boğazlar ve Trakya’dan; Güney Rusya ve Aşağı Tuna vadisinden; Avusturya ve Macaristan’dan Balkanlar’a girmişlerdir¹³.

Balkan Yarımadası’na çeşitli yönlerden kolayca girilebilmesi, etnik yapının karışık olmasını sağlamıştır. Yüzyıllar boyunca belirtilen yollardan Balkanlar’a giren insanlar, Güney ve Orta Avrupa’nın yanısıra Asya ve Yakın Doğu’nun etnik ve kültürel özelliklerini de bölgeye taşımışlar¹⁴ ve Yarımada’nın temelindeki insani yapıyı oluşturmuşlardır¹⁵.

Yüzyıllar boyunca devam eden göçler neticesinde oluşan insani yapıyı ayırıştırıcı din ve dil farklılıklarıdır.

⁹ Gürkan, a.g.m., s.260.

¹⁰ Castellan, a.g.e., s.18-19.

¹¹ Sloane, a.g.e., s.10.

¹² Koloğlu, a.g.m., s.43.

¹³ Gürkan, a.g.m., s.261-262.

¹⁴ Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını, s.7.

¹⁵ Castellan, a.g.e., s.19.

En eski Balkan toplumları Hint-Avrupa dilini konuşan Yunanlılar ve İllirya kökenli Arnavutlar'dır. Romenler (Ulah)'in kökenleri de, Hint-Avrupa, Daçya-Trakya bloğunda yer almasına rağmen Romalı'laşmış ve Latince'den türeyen bir dili kullanmışlardır.

Aralarında dil birliği bulunan fakat dinsel bakımdan farklılık gösteren Güney Slavları (Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar, Bosna-Hersekliiler) Balkan coğrafyasında önemli bir yekün teşkil etmektedir.

Aslen Türk (Ogur) olup, Slavlar'ın ardından Balkanlar'a gelen Bulgarlar, çok geçmeden Hıristiyanlaşacak ve kendi dillerini bırakarak Slavca konuşmaya başlayacaklardır.

14. yüzyıldan beri Balkanlar'a yerleşen Osmanlı Türkler'i Müslümanlıkla birlikte Türk kültürünü 5 asır boyunca bölgeye nakşetmişlerdir.

Bununla birlikte 1492'de İspanya'dan sürülen Yahudi topluluklarının bir bölümü ve Avrupa'nın en kalabalık Çingene topluluğu da Balkanlar'dadır.

Bunların dışında çok sayıdaki etnik gruplar kırpıntı şeklinde Balkan coğrafyasının değişik bölgelerinde yaşamaktadır.

Bu insan mozayigi din hüvviyeti bakımından olduğu gibi dini mezhepler açısından ve dil açısından da çok karışık bir durumdadır¹⁶.

1.1. Balkanlarda Uluslaşma

İmparatorluklar içerisinde (Roma-Bizans, Osmanlı) Balkan coğrafyasının ayırıcı ve bölücü karakterinin doğal sonucu olarak¹⁷ etnik oluşumun uzun süren sancılarını yaşamış ve bu nedenle de etnik oluşumun sert çizgilerine, yani tarihi bilincine sahip olmuş olan Balkan ulusçuluğu, Napoleon İstilasından Fransız İhtilali'ne, oradan Rönesans'a hatta daha eski dönemlere kadar dayanır¹⁸.

¹⁶ Balkanların etnik yapısı ile ilgili geniş bilgi için bkz: Castellan, a.g.e., s.19-24; Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını, s.7-10.

¹⁷ Gürkan, a.g.m., s.262.

¹⁸ İlber Ortaylı, "Balkan Milliyetçiliği", Türkiye Günlüğü, Sayı 36, Eylül-Ekim 1995, s.5.

Balkanlar, 19. yüzyıldan başlayarak ulus duygusunu geliştirmenin kazandığı aciliyete¹⁹ bağlı olarak ekonomik, siyasi ve kültürel alanda Avrupa'nın yörüngesine girmişti.

Oldukça hareketli ve karmaşık bir gelişme gösteren bu süreç kabaca dört bölümde incelenebilir: 1800-1830 arasındaki ilk Balkan Ayaklanmaları ile ulusal kurtuluş süreci başlamış oldu. Bu dönemdeki ayaklanmalar ulusal pazara sahip çıkma, ulusal kültürü geliştirme ve ulusal devlet kurma hedeflerinin dışında, köylülerin feodal bağlardan kurtulup toprak sahibi olma özlemini de yansıtıyordu. 1821'deki Yunan Ayaklanması 1830'da bağımsız bir Yunan Devleti, 1803 Sırp Ayaklanması da bir dizi gelişmeler sonucunda 1829'da Rus himayesi altında Osmanlılar'a bağlı özerk bir Sırbistan'ın kurulmasına yol açtı. İkinci dönem (1830-1878) Balkanlar için siyasi ve toplumsal alanlarda bir gelişme oldu. Üçüncü dönemde (1878-1903) Balkanlar Avrupa devletlerinin yayılma mücadelelerine sahne oldu. 1878'de Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasıyla büyük bir Bulgaristan Devleti kuruldu. Aynı yıl Berlin Kongresi'nde öteki Avrupa devletlerinin zorlaması ile bu devletin sınırları küçültüldü ve Osmanlı'ya vergi bağı ile bağlı Prenslik haline getirildi.

1878 Berlin Antlaşması ile Romanya ve Karadağ bağımsız bir devlet haline gelirken Bosna-Hersek geçici olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna bırakıldı.

1881'de Yunanistan Teselya'yı aldı. Bulgaristan 1885'de Doğu Rumeli'yi işgal etti. 1897'de Türk-Yunan savaşı meydana geldi. 1903'de Makedonya Ayaklanması ile başlayan dördüncü dönem, Balkanlar'ın tarihinin en karışık evrelerinden biri olarak 1914 Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti²⁰.

20. yüzyılın başlarında Makedonya olayları²¹ ile başlayan ve Birinci Dünya Savaşı (1914)'na kadar geçen süre içerisinde Bulgaristan bağımsız bir

¹⁹ Stefanos Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, İst. 1995, s.35.

²⁰ Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını, s.20-21.

²¹ "Makedonya üzerinde bütün Balkan devletlerinin gözü vardır. Makedonya halkını Bulgaristan Bulgar sayar; Yunanistan Rum; Sırbistan Sırp; Romanya Romen. Taşdıkları

devlet durumuna geldi (1908), Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edildi (1908). Arnavutluk da 1912'deki ayaklanma neticesinde bağımsızlığa erişti.

Balkan topluluklarının kültürleri de din, dil, soy ve tarihleri bakımından karmaşık bir çeşitlilik göstermektedir. Balkan Yarımadası'nda yer alan devletlerden hiç birisinin sınırı, din, dil, soy ya da tarihi süreç gibi bir ölçüt esas alınarak çizilmemiştir.²²

Bu durum savaflara ve buna bağlı olarak göçlere, "komitacılık" faaliyetlerine yol açtığından Balkanlar Birinci Dünya Savaşı öncesi "barut fıçısı" durumuna gelmişti.

Balkan milliyetçiliğini ve Balkan milliyetçisini İlber Ortaylı şu şekilde tarif etmektedir:

"...Balkan milliyetçilikleri (Türkler ve Arnavutlar hariç) Balkan milletlerinin kendi içlerinde olduğu kadar dışarda da geliştirilip desteklenmişlerdir. Slav kavimleri ideolojisini Çekler ve Ruslar besledi, bilimsel kimliğin araştırılması ve siyasi destek yönünden... Yunanlılar'ı ise bütün Avrupa bilimsel, mali, siyasi, hatta askeri yönden destekledi. Tarihte Batı Avrupalı gönüllülerin ölmeye gittiği savaş Yunan Ayaklanması diye bildiğimiz uzun savaştı.

Peki kimdir Balkan milliyetçisi? Balkan milliyetçisini Osmanlı yaratmış denilebilir. Kalıplaşmış sınıfların ve sınıf kültürünün olmadığı yerde; köyden çıkma kaabiliyetli genç, şehrili esnafın çocuğu, cevval ve hatip bir papaz, 18-19. yüzyıllarda doğan milli aydın sınıfların üyeleridir."²³

Makedonya adı bir milliyeti ifade etmez. Bundan dolayı Makedonya hep tartışma konusu olmuş ve yaşanan olaylar Makedonya'yı cehenneme döndürmüştür", Aram Andonyan, Balkan Harbi Tarihi, İst. 1975, s.93.

²² Şükrü Karatepe, "Balkanlar ve Türkiye", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 3, Mart-Nisan 1995, s.270.

²³ Ortaylı, a.g.m., s.6-7.

1.2. Siyasal Oluşumlar ve Balkan Savaşları

19. yüzyılda Avrupa'daki kuvvet dengesinin şartları ve unsurları büyük değişme gösterirken²⁴ Rusya'nın yeni bir yayılma yöntemi olarak benimsediği "Panislavizm" politikası²⁵, Alman İmparator'u II.Wilhelm'in 1890'da dış politikanın yönetimini eline aldıktan sonra izlemeye başladığı "Dünya politikası" ve buna bağlı olarak gündeme gelen "Bağdat Demiryolu Projesi"²⁶, Osmanlı Devleti'nin dış politikasında yaptığı radikal değişiklikle Almanya'ya yaklaşması²⁷; 8-9 Haziran 1908'de İngiltere Kralı VII.Edward ile Rus Çarı II.Nikola'nın Reval görüşmesi²⁸ yine 1908'de patlak veren "Bosna Krizi"²⁹ Balkanlar'ı 20. yüzyılın başlarında giderek bir uluslararası çatışma alanı haline getirdi³⁰.

Yaşanan bu süreçte Osmanlı Devleti 1876 denemesi ve 1908'de olmak üzere iki kez meşruti sisteme geçmiştir³¹.

1908'den 1918'e kadar Osmanlı Devleti'nin yönetiminde İttihat ve Terakki Partisi etkin bir rol oynayacak ve dış politikasını o yönlendirecektir³².

²⁴ Ahmet Halaçoğlu, Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri, Ankara 1994, s.3.

²⁵ Haluk Ülman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, s.279.; Panislavizm konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Süleyman Kocabaş, Balkanlar'da Panislavizm, Vatan Yayınları, İst. 1986.

²⁶ Ülman, a.g.m., s.284-285.

²⁷ Osmanlı Devleti 18. yüzyılın sonlarından itibaren bir "denge politikası" izlemiştir. Bu politika Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiştir: 1) 1791 (1798)-1878 Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye; 2) 1888-1918 Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya; 3) 1920-1936 Batılılara karşı Sovyet Rusya'ya; 4)1936-1945 Almanya ve İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye; 5) 1945'den sonra Sovyet tehlikesine karşı Amerika Birleşik Devletlerine, bkz: Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1987, s.43-50.

²⁸ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, İst. 1985, s.332.; Sloane, a.g.e., s.124-125.

²⁹ Ülman, a.g.m., s.285-286.; 1908'de patlak veren Bosna krizi hakkında çok titiz bir çalışma vardır. Bkz: Hasan Ünal, Ottoman Foreign Policy During the Bosnian Annexation Crisis 1908-1909, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Universty of Manchester, Faculty of Arts, Department of Middle East Studies, November 1992.

³⁰ Balkanlar'ın Dünü-Bugünü-Yarını, s.19.

³¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Bernad Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1991, s.158-212.

³² Feroz Ahmad, "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919)" Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt2, s.293-303.

Ana hatlarını çizdiğimiz bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu, Osmanlı'nın Balkan toprakları üzerindeki emelleri ve Osmanlı toplumunun psikolojisini Falih Rifkı Atay şu şekilde özetlemektedir:

"19. yüzyılın sonlarına doğru "can çekişen" hasta adamın en zayıf yeri Makedonya'dır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Selanik'e inmek, Yunanistan kuzeye, Sırbistan güneye doğru genişlemek, Bulgaristan büyümek ister. Sırp, Bulgar ve Rum çeteleri Makedonya Dağları'ndadır. Çarşılar onlarındır. Refah onlarındır. Türkler'in bir kuru efendiliği vardır. Azınlıktaki aydınları, yurtlarında acaba kaç yıl daha kalabilecekleri kaygısında. Osmanlı Avrupa'sı gençliği hep bir tehlike ürperdisi içinde. Bu ortam Müslüman ve Türk çocuğunun vatan ve millet duygularını pek erken uyandırır. Çocuk peri ve dev masallarından fazla, savaş, göç, zafer ve bozgun hikayeleri dinler. Osmanlı Tarihi'nde "serhad" denen şey, ileri yürüyüşlerin, daima başka yurtlara doğru uzaklaşan müjdecisi iken, artık geri dönüşlerin, gitgide, bir kara haberci kıldığı serhad, sanki bütün Avrupa Türkiye'sinin topraklarına yayılmıştı. Eski hasretler, destan ve türküleriyle, yeni korku, şüphe ve rivayetleri ile serhad, bütün Makedonya'nın şehirleri ve köyleri içindedir." ³³

II.Abdülhamit'in izlemiş olduğu politikanın zaman kazanmaktan öteye gidememesi³⁴, Jön Türkler'in İngiliz, Fransız ya da Alman yanlısı olmayan "ulusal çıkarlara"³⁵ yönelen politikası da "doğu sorunu"nun yeniden güncellik kazanmasını engelleyemeyecektir³⁶.

"Doğu sorunu" veya daha yaygın bir ifadeyle "Şark Meselesi" olarak tarihe geçen bu terim oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Birinci aşamada Türkler taarruzda, Avrupa savunmada (1071-1683) dir. İkinci aşamada, Türkler savunmada Avrupa taarruzda (1683-1920) dir.

³³ Falih Rifkı Atay, Çankaya, İst. 1980, s.28.

³⁴ Selim Deringil, "II.Abdülhamid'in Dış Politikası", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ansiklopedisi, Cilt 2, s.307.

³⁵ Feroz Ahmad, a.g.m., s.295.

³⁶ Ülman, a.g.m., s.285.; "Doğu Sorunu" veya "Şark Meselesi" terim olarak ilk olarak 1815 Viyana Kongresi'nde kullanılmıştır. bkz: Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt V, Ankara 1983, s.203.

Konumuzla ilgili olan ikinci aşama şu şekilde gelişmiştir:

a) Balkanlar'daki Hıristiyan milletleri, Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak. Bunun için Hıristiyan toplumları isyana teşvik ederek, önce onların özerkliğini, sonra bağımsızlığını temin etmek.

b) Birinci maddede bulunan hususlar gerçekleşmezse, Hıristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Bab-ı Ali nezdinde müdahalelerde bulunmak.

c) Türkleri Balkanlar'dan tamamen atmak.

d) İstanbul'u Türkler'in elinden geri almak.

e) Osmanlı Devleti'nin Asya toprakları üzerinde yaşayan Hıristiyan azınlıklar lehine reformlar yaptırmak, özerklik elde etmek ve mümkün olursa bağımsızlıklarına kavuşturmak.

f) Anadolu'yu paylaşmak. Türkler'i Anadolu'dan çıkartmak³⁷.

İkinci aşamada bahsedilen maddelerin ilk üçü "93 Harbi" ve Balkan Savaşları sonucu kısmen de olsa gerçekleşmişti. Diğer maddeler ise Atatürk'ün önderliğinde Türk milletinin başlattığı Milli Mücadele sonucu gerçekleşmemiş, kazanılan Sakarya Zaferi sonucu bu sorun kapanmıştır³⁸. Lozan Barış Antlaşması ile de bu durum tescil edilmiştir.

Balkan Savaşları öncesi durumu Orhan Koloğlu şöyle değerlendirmektedir:

"Osmanlı'nın Tanzimat yolunda, bütün iyi niyeti ile, anasırın eşitliğini pekiştirmek için Meşrutiyet'i sağlayan bir ihtilal bile yapmasına rağmen sorunlara çözüm yetiştirememesi, geç kalmış olması; Avrupa'nın hümanizme emperyalizmi bulaştırması; Balkanlı ulusların bir yandan bağımsızlık ararken bir yandan da büyük devletlerin bölgenin içine çekmeleri; yarımadanın 20. yüzyıla büyük bir karmaşa içine girmesi sonucunu yarattı"³⁹ ve 1912'ye

³⁷ Bayram Kodaman'ın "Şark Meselesi İşığı Altında Sulta II.Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası", İst. 1983, s.163-164'den aktaran Halaçoğlu, a.g.e., s.6-7.; Ayrıca bkz: Ali Sarıkoyuncu "Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi", Askeri Tarih Bülteni, Sayı 36, Şubat 1994, s.1-22.; Yaşar Yücel "Balkanlar'da Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", Bulgaristan'da Türk Varlığı I, Ankara 1987, s.67-68.

³⁸ Halaçoğlu, a.g.e., s.7.

³⁹ Koloğlu, a.g.m., s.90.

varıldığında genel olarak Doğu, özel olarak Balkan sorununda çözümsüzlük ile karşı karşıya kalınması savaş durumunu ortaya çıkardı⁴⁰.

Rusya'nın ve Avrupa devletlerinin tahrikleri ile Balkanlar'da Osmanlı'ya karşı isyanların başlaması, ardından "93 Harbi" diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonun başlangıcı oldu. Nihayet 1912-1913 Balkan Savaşı ve onu izleyen Birinci Dünya Savaşı, doğu Trakya dışında kalan Balkan topraklarının tamamen kaybedilmesine neden oldu⁴¹.

2. Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Balkan Uluslarının Birleşmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan hakimiyetini ortadan kaldırmak için Rusya 18. yüzyıldan itibaren iki planda birden oynayabilmekteydi. Bunlardan birisi Panortodoks'luktu ve Rusya buna yaslanarak, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla kendini Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ortodokslar'ın koruyucusu ilan etmişti. İkincisi ise, meyvelerini yüzyıl sonra 1877 Türk-Rus Savaşı sırasında vermeye başlayan Panislavizm'di⁴².

1908 Bosna-Hersek bunalımından sonra Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı üç ayrı politika arasında bocalayacaktır⁴³. Rus devlet adamları Balkan devletleri arasında bir birlik kurmak için bundan önce de birçok denemeler yapmıştı. Fakat bu denemeler Bulgaristan ile Sırbistan

⁴⁰ Koloğlu, a.g.m., s.90.

⁴¹ Karatepe, a.g.m., s.270.

⁴² Yerasimos, a.g.e., s.53.

⁴³ "Bu üç ayrı politikadan birincisi Dışişleri Bakanı İsvolski'nin Boğazlar'ı Rus gemilerine açtırmak konusundaki ısrarıydı. İkincisi, Rusya'nın İstanbul'daki elçisi Çarikof'un Osmanlı Devleti'ni de içine alacak bir Balkan Birliği kurmak önerisiydi. Fakat Çarikof'un bu önerisi ne Rusya'nın geleneksel dış politikasına uyuyor, ne de Balkan devletleriyle Bab-ı Ali'nin işine geliyordu. Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıklar ve toprak istekleriyle Bab-ı Ali'nin Rusya'ya karşı duyduğu güvensizlik, böyle bir birliğin kurulmasını olanaksızlaştırıyordu. İsvolski ve Çarikof'un izlemek istedikleri politikalar başarısızlığa uğrarken, Rusya'nın Sırbistan ve Bulgaristan elçileri tarafından yürütülen üçüncü politikası umulmadık bir başarı kazandı. Bu, görünürde Balkanlar'da statükonun korunmasını hedef alan bir Balkan devletleri birliği kurma politikasıydı. Çarikof'un istediğinden farklı olarak, Osmanlı İmparatorluğu bu birlikte yer almayacaktı. Birlik Balkanlar'ın durumuna göre, gerektiğinde Avusturya'ya, gerektiğinde Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılacaktı." Ülman, a.g.m., s.286-287.

arasındaki geçimsizlikler yüzünden suya düşmüştü⁴⁴. Geçimsizliğin temel nedenlerinin başında "Makedonya sorunu" geliyordu. Bu bölgenin tarih boyunca etnik yapısı ve coğrafi sınırları devamlı tartışma konusu olmuştur⁴⁵. Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya'ya doğru uygulamış olduğu demografik yöntemler⁴⁶ en çok Bulgarlar'ı etkilemişti. Bulgarlar, 7 Temmuz 1910 tarihinde Sofya'da toplanan Slav Kongresi'nde Slav birliğinin sağlanarak Büyük Bulgaristan'ın gerçekleşmesini istediklerini duyurmuşlardı⁴⁷. Sırp, Avusturya'nın Adriyatik Denizi'ne inme arzuları karşısında tedirgindiler. Bu yüzden birşeyler yapma zorunluluğunu hissediyorlardı. Yunanlılar ise Ege Denizi'ndeki adalar ve özellikle Girit'te egemenliklerini kabul ettirmek peşindeydiler⁴⁸. 1911 Nisan'ında Venizelos'un Sofya ile yaklaşması⁴⁹, 1911 Eylül'ünde İtalya'nın Trablusgarb'a asker çıkarması⁵⁰, aynı döneme rastlayan Arnavutluk ayaklanması Türkler'in Balkan Slavlar'ı karşısındaki üstünlüklerine büyük darbe indirmişti⁵¹.

Trablusgarb Savaşı hangi açıdan bakılırsa bakılsın Balkan Savaşı'nın başlangıcı oldu. Bu savaş, İtalya'nın tutkularına bir uğraş alanı yaratırken, Osmanlı topraklarının parçalanma sürecini de yeniden başlatmış oluyordu. Şimdi paylarını alma sırası Balkan devletlerine gelmişti. Böylece 1909'da uyutulan Pakt tasarıları, coşkulu bir biçimde yeniden ortaya çıkmaya başladı⁵². Trablusgarb Savaşı bütün potansiyel mirasçılar için cesaret vericiydi ve 1912 ilkbaharında planlar somutlaşmaya başlamıştı⁵³.

⁴⁴ Ülman, a.g.m., s.287.

⁴⁵ Erdoğan Saraç, "Makedonya", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı3, Mart-Nisan 1995, s.285.

⁴⁶ Makedonya'yı Türkleştirmek için Anadolu'dan ve Bosna Hersek'ten getirilen göçmenler buralara yerleştiriliyordu. İlhan Akın, Siyasi Tarih, İst. 1983, s.223.; Sloane, a.g.e., s.132.; 1912'lerde Türkler bölgede ezici çoğunluk teşkil ediyorlardı. Saraç, a.g.m., s.286.

⁴⁷ Akın, a.g.e., s.223.

⁴⁸ Akın, a.g.e., s.224.

⁴⁹ Castellan, a.g.e., s.386.

⁵⁰ Koloğlu, a.g.m., s.90.

⁵¹ Sloane, a.g.e., s.132-133.; "Padişah'ın (V.Mehmet Reşat) bölgede yaptığı barış gezisi ve 1911 Haziran'ında Kosova Ovası'nda 100.000 kişi ile kıldığı Cuma Namazı uluscu akımların üstesinden gelmeye yetmedi. Uzlaşma için kılınan namaz adeta bir cenaze namazı niteliği kazandı". Koloğlu, a.g.m., s.90.

⁵² Stefanos Yerasimos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Cilt 2, İst. 1987, s.444.

⁵³ Castellan, a.g.e., s.386.

Bu süreci Georges Castellan şu şekilde özetlemektedir:

“Belgrad ve Sofya arasındaki tartışmalar uzun ve zor geçti. Tartışmalar, 1912’de üçüncü bir tarafın, ki bu Avusturya-Macaristan olabileceği gibi Türkiye de olabilirdi, saldırısına karşılık bir askeri savunma ittifakıyla son buldu; ancak, gizli bir protokolde, Makedonya ve komşu bölgelerin paylaşımının özel şartları belirtiliyordu. Eski Sırbistan, yani Kosova ve Novi Pazar (Yeni Pazar) sancağı, Stara Planina çizgisine kadar Sırbistan’a iade edilecek, Rodop’un doğusundaki topraklar ve Struma Vadisi Bulgaristan’a verilecekti. Stara Planina ve Ohri Gölü arasındaki merkezi bölgeye gelince, burası Sofya’nın isteğine göre özerk bir bölge olacak veya Çar’ın hakemliğinde iki ülke arasında paylaşılacaktı. Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halinde Bulgaristan 200.000, Sırbistan ise 150.000 kişilik kuvvet sağlayacaktı. İki ay sonra Atina ve Sofya’da buna benzer bir antlaşmaya vardılar; bu antlaşma açıkça İstanbul’a karşı yapılmıştı; fakat toprak paylaşımı konusunda sessiz kalıyordu; çünkü iki başkent de gözlerini Selanik’e dikmişti. Ekim ayında Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu’ndan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı savunma antlaşması imzaladı...Bu diplomatik kararlardan Balkan Birliği oluşmuştur”.⁵⁴

Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıklar Rusya’nın aktif rol oynaması neticesinde tehir edilecektir. 13 Mart 1912’de Sırp-Bulgar İttifak Antlaşması imzalanacak buna iki ay sonra 29 Mayıs 1912’de Bulgar-Yunan ittifakı eklenecek; Ağustos 1912’de Karadağ ile Bulgaristan sözlü bir ittifakı ve nihayet, 6 Ekim 1912’de Karadağ-Sırbistan ittifakı⁵⁵ neticesinde ilk kez Balkan Devletleri Osmanlı Devleti’ne karşı birleştiler⁵⁶. 8 Ekim’de Karadağ’ın Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesiyle⁵⁷ “büyük düello” başlamış oldu.

⁵⁴ Castellan, a.g.e., s.386.

⁵⁵ İttifaklar için bkz: Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara 1975, s.332-337.

;Uçarol, a.g.e., s.357-360.

⁵⁶ Koloğlu, a.g.m., s.91.

⁵⁷ Fahri Belen, 20.Yüzyılda Osmanlı Devleti, İst. 1973, s.140.; Armaoğlu, a.g.e., s.337.; Uçarol, a.g.e., s.364.

2.1. Balkan Savaşları (1912-1913)

Balkanlar'daki bunalımın şiddetlenmesi üzerine, Osmanlı Devleti'nin Balkanlılar'ı yenebileceğini düşünen Avusturya ve Rusya, bütün büyük devletler adına 8 Ekim 1912'de bir bildiri yayınlayarak, Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında savaş çıkacak olursa, bu savaşın sonunda Rumeli'de sınır değişikliğini kabul etmeyeceklerini, yani Balkanlar'da statükonun devam edeceğini açıkladılar⁵⁸.

Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği gün açıklanmış bu karar çok gecikmişti. 13 Ekim'de Sirbistan ve Bulgaristan tarafından verilen notaları kabul etmeyen Osmanlı Devleti'ne 17 Ekim'de bu devletler⁵⁹, 19 Ekim'de de Yunanistan savaş ilan edecektir⁶⁰.

Balkan Savaşları iki safhalıdır. Birinci safhayı Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleleri teşkil eder. Bu safha bir barış ile kapanır. Ancak bu barışın hemen arkasından ve büyük ganimet olan Makedonya'yı paylaşamadıkları için, bu sefer Balkanlılar birbirleriyle mücadele ederler⁶¹.

Balkan devletleri seferberliklerini tamamlayıp her türlü hazırlıklarını yapmış olduğu bir dönemde⁶² Osmanlı Devleti savaşa yeteri kadar hazırlanamadan girmiştir⁶³.

Osmanlı Devleti iki ordu kurmuştu. Doğu ordusu Bulgarlar'a karşı, Batı ordusu Sırlar'a karşı savaşıyordu⁶⁴.

Osmanlı ordularının yetersizliği, kişiler ve hizipler arasında alışagelen çatışmalar bir yana bırakılırsa, asıl silahça donatımla, levazım araçlarını,

⁵⁸ Halil Mentеше, "Hatıraları", Cumhuriyet, 27 Ekim 1946, Tefrika 14'den aktaran Uçarol, a.g.e., s.364.; Atay, a.g.e., s.67.; Ülman, a.g.m., s.288.; Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt 12, s.166.

⁵⁹ Ülman, a.g.m., s.288.

⁶⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.339.

⁶¹ Armaoğlu, a.g.e., s.339.

⁶² Türk Ansiklopedisi, Cilt 5, İst. 1967, s.157.

⁶³ Uçarol, a.g.e., s.364.; Armaoğlu, a.g.e., s.339.; Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Ordusu'nun durumu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Yılmaz Öztuna, Rumeli'ni Kaybımız, İst. 1990, s.93-94.

⁶⁴ Uçarol, a.g.e., s.365.; Armaoğlu, a.g.e., s.339.; Kodaman, a.g.m., s.166.

genel olarak da alt yapıların zayıflığı arasında dengesizliğe bağlıydı⁶⁵. Seferberlik çok geç yapılabildi. Yıllardan beri subaylar politikayla uğraşmış, birliğine zaman ayıramamıştı. Ünüformalı politikacılık Türk subayı için keyif ve düşkünlük haline gelmişti. Terhis edilip Anadolu'ya gönderilen 120 tabur savaşın sonunda bile yeniden silah altına alınamadı... Merkezleri Erzincan, Şam ve Bağdat'ta bulunan ordulardan kuvvet getirilemedi. Yemen ve Hicaz'dan kuvvet celbi ise mümkün olmadı⁶⁶. Trabzon'dan 87. alay savaşa hazırlık emrini almış (21 Eylül 1912) ve ancak bir ay sonra eksiklerini kısmen tamamladıktan sonra yola çıkabilmişti⁶⁷.

Bunlar Osmanlı Devleti'nin dezavantajlarıydı. Doğu ordusu Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğradı. Ekim 1912 yılı sonlarında Lüleburgaz'a çekilen ordu, burada Bulgarlar'la yaptığı ikinci müharebeyi de kaybedince Çatalca hattına geri çekilecektir.

Batı ordusu Ekim sonlarında Kumanova'da Sırplar'a yenildi ve bu ordu da Manastır'a çekildi. Kasım ayı başında Yunanlılar Selanik'i ele geçirdiler⁶⁸. Ayrıca donanmaları ile Bozcaada, Limni, Samotraki ve Taşoz adalarını işgal ettiler. Bu adaların elden gitmesi ile, Osmanlı Devleti'nin Makedonya ile bağlantısı kesilmiş oluyordu⁶⁹.

Bir kaç haftada meydana gelen ve hiç kimsenin beklemediği bu kötü durum içinde yalnız Edirne, Yanya ve İşkodra kaleleri düşman kuşatmasına karşı direniyordu⁷⁰.

Osmanlı Başkomutanlığı'nın yaptırdığı yanlış yığınak, verdiği mevsimsiz taarruz emirleri ve idaresizlik yüzünden⁷¹ bu kötü durum meydana gelmişti.

⁶⁵ Yerasimos, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Cilt 2, s.449.

⁶⁶ Öztuna, a.g.e., s.89.

⁶⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Veysel Usta, Balkan Harbinde 87. Alay (Trabzon Gönüllüleri), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Mart 1995.

⁶⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.339.; "500 yıllık aradan sonra Bizans İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olarak kabul edilen Selanik'in tekrar Yunanlılar'ın eline geçmesi üzerine bu olay geleneksel festival haline getirilecektir", bkz: Apostolos E. Vecalopoulos, A History of Thessaloniki, Thessaloniki 1993, s.127-128.

⁶⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.339.

⁷⁰ Kodaman, a.g.m., s.166.; Armaoğlu, a.g.e., s.340.

⁷¹ Tevfik Biyıklioğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Cilt 1, Ankara 1987, s.64.

Balkanlar'ın umulmadık bir şekilde düşmesi, Sırbistan ve Bulgaristan'ın büyümesi, yine Bulgarlar'ın İstanbul yakınlarına gelmesi ve adaların Yunanistan'ın eline geçmesi büyük devletleri teleşlandırdı. Bu devletler duruma müdahale ettiler. Balkanlar'daki buhran devam ederken, Bulgarlar Çatalca'ya son bir taarruzda bulundular. Başarılı olamayınca, Bab-ı Ali'nin teklifini kabul ederek 3 Aralık 1912'de ateşkes antlaşmasını imzaladılar⁷².

Bu ateşkes antlaşmasından 30 Mayıs 1913'de Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında imzalanan Londra Antlaşması'na kadar geçen zamanı Stefanos Yerasimos şu şekilde özetlemiştir:

"İlk ateşkestten sonra, Londra görüşmeleri, Balkan devletlerinin soluk alıp güçlerini kuvvetlerini toparlamalarına yetecek ölçüde uzatıldı; sonra 3 Şubat'ta savaş yeniden başladı. Bu son savaş, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarından elinde kalan son üç kaleyi (Edirne, Yanya ve İşkodra) de kaybetmesiyle, fiilen bitmiş oldu. Balkanlar dünyasında Osmanlı İmparatorluğu'nun rolü artık sona ermişti."⁷³

Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında barış 30 Mayıs 1913'de Londra'da imzalandı.

Osmanlı Devleti'nin, Londra Antlaşması ile Balkanlı müttefiklere bıraktığı geniş toprakların (Midye-Enez hattının batısında kalan bütün Avrupa toprakları) paylaşılmasında, müttefikler arasında çıkan anlaşmazlık en nihayet 29 Haziran 1913'de ikinci Balkan Harbi ismi verilen Balkanlılar arası bir savaşa sebep olmuştu⁷⁴.

Londra Antlaşmasının getirmiş olduğu koşullar, bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'ne karşı, aralarındaki çekişmeleri bir tarafa bırakarak birleşen ve birlikte hareket eden Balkan devletlerinin, birbirlerine düşmelerine neden oldu⁷⁵. Böylece, Balkanlar'daki diplomasi kültürü⁷⁶ yeniden

⁷² Kodaman, a.g.m., s.166.; Armaoğlu, a.g.e., s.342.; Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.65.

⁷³ Yerasimos, Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Cilt 2, s.450.

⁷⁴ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.67.

⁷⁵ Uçarol, a.g.e, s.369.

⁷⁶ "...Bölgede gece saat 12'ye kadar savaş senaryoları yapılıp gece yarısı barış antlaşması imzalanabilir. Veya gece yarısı iki Balkanlı devlet tarafından bir üçüncüsüne karşı ittifak anlaşması sonuçlandırılırken, sabah her iki müttefik de kendisine karşı bir araya geldikleri üçüncü aktör ile birlikte bu defa gece yarısında müttefik olduğu dostuna karşı ittifak yapmak

canlanacak ve Bulgaristan "düşmanımın dostu benim düşmanımdır"⁷⁷ düsturundan hareketle, kendisine karşı birleşen Yunanistan ve Sirbistan'a 29 Haziran 1913'te aniden saldıracaktır⁷⁸.

Bulgaristan, 1878 Ayastefanos Antlaşmasıyla kağıt üzerinde düşünülmüş olan "Büyük Bulgaristan" projesini Birinci Balkan Savaşı sonunda fiiliyata dönüştürmek istiyordu. Bunun için de Makedonya topraklarının büyük bölümünü kendi topraklarına katmak isteyecektir. Böylelikle, bir taraftan Ege Denizi üzerinde önemli bir hakimiyet sağlayacağı gibi diğer taraftan Adriyatik Denizi'ne yönelik stratejik bir avantaj temin etmiş olacaktı.

Bulgaristan'ın bu emellerini siyasi, stratejik ve toplumsal hedefler bakımından sakıncalı bulan diğer Balkan devletleri için bu seferki öncelik Bulgaristan'a karşı birleşip ortak hareket etmeyi gerektiriyordu. Ancak, hepsinin gönlünde de Makedonya'ya tek başına sahip olmak yatıyordu.

Bundan dolayı Balkanlılar arasındaki en büyük anlaşmazlık konusu Makedonya idi. Her biri, "orası benim, sadece benim" diye diretiyor ve iddialarını haklı çıkartacak istatistiki belgeler hazırlıyordu. Aşağıdaki tablo Makedonya için kapışan üç devletin nüfus yapısını yansıtmaktadır⁷⁹.

üzere görüşmeler yapıyor olabilirler. Bunlar bölgedeki diplomasi kültüründe yer etmiş hususlardır.", Hasan Ünal, "Balkanlar'da Son Akeri ve Siyasi Durum-I", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 3, Mart-Nisan 1995, s.275.

⁷⁷ Eski bir Balkan anlayışı.

⁷⁸ Kodaman, a.g.m., s.169.

⁷⁹ Andonyan, a.g.e., s.94.; Buna karşılık Türk kaynaklarına göre Makedonya nüfusu: 1.508.000 Türk (az Arnavut), 896.497 Bulgar, 307.000 Rum, 100.717 Sırp, 99.000 Ulah., Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılap Tarihi, Ankara 1963, Kısım I, s.164'ten aktaran Cengiz Orhonlu, "Balkan Türklerinin Durumu", Türk Kültürü, Sayı 21, Temmuz 1964, s.54.; Makedonya'daki Türk nüfusu için ayrıca bkz: Altan Deliorman, "Makedonya'daki Türk Nüfusu Meselesi-II", Türk Kültürü, Sayı 39, Ocak 1966, s.38-45.

	Sırp Listesi	Bulgar Listesi	Yunan Listesi
Türk	231.400	489.664	576.600
Bulgar	57.600	1.184.036	
Sırp	2.048.320	700	454.700
Rum	201.140	222.152	656.300
Arnavut	165.620	124.211	-----
Ulah	74.465	77.267	41.200
Karışık	101.875	147.244	91.700
Toplam	2.880.420	2.245.274	1.820.500

Bu tabloya bakıldığında stratejik bir öneme sahip olan ve etnik çeşitlilik açısından da Balkanlar'ın küçük bir nümunesi olan Makedonya'ya hakim olabilmek için Balkanlı devletlerin istatistiki bilgileri ve amaçlarına yönelik hazırlamış oldukları belgeleri önemli bir silah olarak kullandıkları gözükmemektedir. Çünkü her üç devlet de hazırlamış olduğu istatistiki belgelerde kendinden olan etnik unsuru abartılı oranda yüksek gösterirken, rakiplerinkini de kasıtlı olarak düşük göstermekte veya hiç göstermemektedir.

Makedonya üzerindeki bu ısrarcı tutum İkinci Balkan Savaşı'na neden olduğu gibi daha sonraki dönemlere, hatta günümüze kadar huzursuzluğu ve asayişsizliği miras olarak bırakacaktır.

Yunanistan ve Sırbistan, Bulgaristan'ı Makedonya'dan çıkartmaya çalışırken Bulgaristan da Güney Makedonya'nın merkezi Selanik için "Ya Selanik Ya Savaş"⁸⁰ prensibini güdüyordu.

Bu arada Birinci Balkan Savaşı'na katılmamış olan Romanya 10 Temmuz 1913'te Bulgaristan'a savaş ilan etti ve Sofya'ya doğru ilerlemeye başladı⁸¹.

Osmanlı Hükümeti Balkan devletlerini kendi aralarında girmiş oldukları savaşta tehditlere önem vermeyerek⁸², hem bozulan maneviyatı biraz olsun

⁸⁰ Vecalopoulos, a.g.e., s.128.

⁸¹ Uçarol, a.g.e., s.369.

düzeltilmek, hem de tarihi bir şehir olan eski başkenti Edirne'yi kurtarmak için 18 Temmuz 1913'de Bulgaristan'a savaş ilan etti. Türk ordusunun taarruzu karşısında Bulgarlar geri çekildi. Bunun sonucu, Kurmay Yarbay Enver Bey emrindeki Türk birlikleri Edirne'yi geri aldı. Büyük devletlerin müdahalesinden çekinen Osmanlı Devleti Meriç nehrini geçmedi⁸³.

Giriştiği savaşta yenilgiye uğradıktan, üstelik Avusturya-Macaristan'dan yardım göremeyeceğini de anladıktan sonra, Bulgaristan için barış yapmaktan başka çare kalmıyordu⁸⁴.

Bulgaristan ile Balkan devletleri arasında 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması ve Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında 29 Eylül 1913'de yapılan İstanbul Antlaşması Balkan Savaşları'nı kapatmıştır⁸⁵.

3. Balkan Savaşları'nın Osmanlı İmparatorluğu Açısından Değerlendirilmesi

Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasındaki en önemli aşamalardan biridir. Uğradığı yenilgi üzerine, İmparatorluk Avrupa'daki geniş ve verimli topraklarını kaybetmiştir. Üstelik askeri onuru da çok sarsılmıştır⁸⁶. Balkan Savaşları sonunda oluşan Güneydoğu Avrupa haritasında⁸⁷ Osmanlı Devleti'ne küçük bir bölüm kalmıştı. Arnavutluk, Makedonya, Batı Trakya ve Ege adaları elden çıktı ve böylece 550 yıllık Osmanlı Devleti'nin Rumeli hakimiyeti ya da Balkan hakimiyeti sona eriyordu.

⁸² Belen, a.g.e., s.171.

⁸³ Kodaman, a.g.m., s.169.

⁸⁴ Ülman, a.g.m., Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2, s.291.

⁸⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.346-347.; Uçarol, a.g.e., s.370.

⁸⁶ Ülman, a.g.m., s.292.

⁸⁷ Bel K. Kirely, "Balkan Savaşları Döneminde Merkezi Doğu Avrupa'da Toplum ve Savaş", Askeri Tarih Bülteni, Sayı 34, Şubat 1993, s.78.

3. 1. Sınırlar ve Azınlıklar

Balkan Savaşları'nı kesin olarak sona erdiren barış antlaşmaları iki kısımdır. Birincisi, Balkan devletlerinin kendi aralarında imzaladıkları barış, ikincisi de, Osmanlı Devleti'nin ayrı ayrı Balkan devletleri ile imzaladığı kesin barışlardır⁸⁸.

Bu barışlardan ilki, 10 Ağustos 1913'de Bulgaristan ile diğer Balkan devletleri arasında Bükreş'te imzalandı. Bükreş Barışı'na göre:

1) Bulgaristan; Silistre, Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya verdi.

2) Yunanistan; Epir'in bütünü, Selanik, Drama, Kavala ile birlikte Güney Makedonya'nın büyük bir kısmını aldı.

3) Sırbistan'a; Manastır, İstip, Üsküp, Priştine verildi.

4) Karadağ; Plevlye ve Cakova'yı aldı.

5) Bulgaristan'a Makedonya'nın küçük bir bölümü ile Dedeağaç bölgesi bırakıldı.

Böylece, bu antlaşma ile Bulgaristan, Dedeağaç'tan Ege Denizi ile bağlantısını sürdürmekle beraber, çevresindeki devletlere verdiği topraklarla küçültülmüş oldu⁸⁹.

Aslında Balkan Savaşları yarımadanın tüm devletleri için yıkıcı oldu. Durmak bilmeyen Bulgaristan, Sırp'lar'dan Makedonya'yı, Yunanistan'dan Selanik ve bütün Trakya'yı, Romanya'dan Güney Dobruca'yı almak istiyordu. Doğal olarak bu durum Dünya Savaşı için bir başlangıç olacaktı⁹⁰.

Osmanlı Devleti'nin Balkan devletleri ile ayrı ayrı imzalamış olduğu antlaşmalardan ilki, Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da imzalandı. Buna göre, Kırklareli ve Edirne Osmanlı Devleti'nde kalıp, Türk-

⁸⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.346.

⁸⁹ Uçarol, a.g.e., s.370.

⁹⁰ Castellan, a.g.e., s.390.

Bulgar sınırı genel olarak Meriç kabul ediliyor, Meriç'in batı kısmında kalan Dimetoka⁹¹ Türk sınırları içine alınıyordu⁹².

İstanbul Barışı, sınır düzenlemesinden başka Bulgaristan'da kalan Türkler hakkında da hükümler içermekteydi. Buna göre: Bulgaristan'daki Türkler 4 yıl içinde Osmanlı sınırları içine göç etme hakkına sahip olacaklardı. Orada kalan Türkler ise, her türlü din ve mezhep hürriyetinden faydalanacaklar ve ibadetlerini serbestçe yapabileceklerdi. Bunlar, müftü ve baş müftülerini kendileri seçecekler ve bunların aylıkları Bulgar Hükümeti tarafından ödenecekti. Müftüler, evlenme, boşanma, vasiyet, miras ve nafaka konularında kesin karar yetkisine sahip olacaklar ve Bulgar makamları bu kararları aynen uygulayacaklardı. Bunlardan başka, Bulgar Hükümeti Türkler için ilk ve ortaokullar açacak ve bu okullarda eğitim ve öğretim Türkçe olacaktı. Bulgarca da bu okullarda zorunlu dil olarak okutulacaktı. Türkler'in mülkiyet haklarına saygı gösterilecek, zorunluluk olmadıkça kamulaştırılmayacaktı ve kamulaştırılması halinde değer parası peşin olarak ödenecekti⁹³.

Osmanlı devleti ile Yunanistan arasındaki barış, Ege adaları sorunu yüzünden gecikmişti. Yunanlılar'ın Balkan Savaşları'nın birinci aşamasında işgal etmiş oldukları Ege adalarını Osmanlı Devleti Yunanistan'a terketmek istemiyordu. Yunanistan ise eline geçirdiği bu adaları geri vermeye yanaşmıyordu. Bu sorun iki devletin ilişkilerini tekrar gerginleştirdi. Neredeyse yeniden savaş çıkacaktı. Ancak büyük devletlerin araya girmesiyle bu gerginlik ortadan kaldırıldı. Adalar sorununun uzayacağı anlaşılınca, Osmanlı Devleti ile Yunanistan 14 Kasım 1913'de Atina Barışı'nı imzaladılar. Bu barış antlaşmasında adalar sorununa hiç değinilmemiştir. Çünkü bu sorun Londra'daki Elçiler Konferansı'nda kesin olarak henüz

⁹¹ İttifak antlaşması gereği Birinci Dünya Savaşı sırasında burası Osmanlı Devleti tarafından Bulgaristan'a devredilecektir.

⁹² Halaçoğlu, a.g.e., s.23.; Armaoğlu, a.g.e., s.347.

⁹³ Armaoğlu, a.g.e., s.347.; Bu konuda geniş bilgi için bkz: Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığınınin Ahdı Durumu", Türk Kültürü, Sayı 264, Nisan 1985, s.244-246.; İbrahim Kamil, Bulgaristan'daki Türkler'in Statüsü, İst. 1989, s.31-37.; Aslan Gündüz, "İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Antlaşmalar Işığında Bulgaristan Türkleri'nin Durumu", Bulgaristan'daki Türklerin Dramı, İst. 1985, s.55.

çözömlenmemiřti⁹⁴ . Bu sebeple Atina Barış'ı Yunanistan'da kalan Törkler'in statüsüne ait hükümler içermektedir.

14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili getirdiği önemli hükümlerin maddeleri şöyle sıralanabilir⁹⁵ :

"2. madde'de iki öлке arasında daha önce yapılmış veya yürürlöğe konulmuş bütöün antlaşmalar gündeme getiriliyordu. Böylece, azınlık hakları açısından 1830 ve 1881 metinleri bir kez daha onaylanmaktaydı. Aynı madde hükmüne göre, antlaşmaya ekli üç numaralı protokol Yunanistan'ın bütöün topraklarında geçerli olacaktı. 5. madde, Yunanistan'a bırakılan topraklarda işgale kadar edinilen hakların ve Osmanlı belgelerinin geçerli olacağını belirtmektedir. 6. maddeye göre, Osmanlı uyrukluğunu koruyarak Yunanistan'ı terketmiş olanlar, bu topraklardaki taşınmazlarını korumaya ve onları başkalarına yönettirebilmeye devam edeceklerdir. 7. madde Padişah ve sölalesinin mallarını güvence altına almaktadır. 11. madde, bırakılan topraklarda oturanların yaşam, mal, onur, din ve gelenekleri güvence altına almakta, bunların Yunan kökenli yurttaşlarla aynı kişisel ve siyasi haklara sahip olacakları, dinlerini açıkça uygulayabileceklerini belirtmektedir. Halife olarak Padişah'ın adı hutbelerde okunmaya devam edecektir. 12. madde de her türlü vakfın güvence altına alındığı belirtilmektedir.

1913 Atina Antlaşması'na üç protokol eklenmiştir. Bunlarla müslöman cemaatin tüzel kişiliği tanınmakta, eğitim sisteminde uygulanacak esaslar belirlenmektedir."

Sirbistan ile 13 Mart 1914'de İstanbul Barışı imzalanacaktır. Sirbistan ile Osmanlı Devleti'nin ortak sınırı kalmadığı için bu barış antlaşmasında bir sınır sorunu sözkonusu olmamıştır. Yalnız bu barışta Sirbistan'da kalan Törkler'in statüsü saptanmıştır. Bu statü hemen hemen Türk-Bulgar, Türk-

⁹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.347-348.; "Adalar sorununa gelince: Elçiler Konferansı 1914 şubat'ında adalar konusunda şu karara vardı. Meis Adası hariç İtalya'nın işgal ettiği adalar İtalya'da, İmroz ve Bozcaada hariç Yunanistan'ın işgal ettiği diğer adalar Yunanistan'da kalacaktı. Bu konferansın kararıydı. Bu kararın hukuki değer kazanabilmesi için İtalya ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ile ayrı ayrı antlaşmalar yapması gerekiyordu ki, Birinci Dünya Savaşı çıktığında bu antlaşmalar imzalanmamıştı.", Armaoğlu, a.g.e., s.348.

⁹⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Baskın Oran, Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Ankara 1991, s.62-64.

Yunan Barışları'ndaki gibidir. Yalnız kamulaştırılmaya ait hükümlerde önemli bir istisna vardır. O da, Sultan I.Murad'ın Kosova'da bulunan türbesine ait bina ve arsalar hiçbir şekilde kamulaştırılmayacaktı⁹⁶.

Balkan Savaşları'ndan sonra Balkan devletlerinin nüfus ve toprak yönünden kazançlarının değerlendirilmesini yapan bir araştırmacı⁹⁷ şu bilgileri vermektedir:

Bulgaristan 25.257 km² toprak ve 984.000 nüfus,
Yunanistan 55.919 km² toprak ve 1.859.000 nüfus,
Sırbistan 41.873 km² toprak ve 1.942.000 nüfus,
Karadağ 5.590 km² toprak ve 161.000 nüfus kazanmışlardır.

Ayrıca, 25.734 km² genişliğinde ve 800.000 nüfuslu bir Arnavutluk Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır.

Başka bir araştırmacı⁹⁸ nüfus konusunda daha farklı rakamlar ortaya koymaktadır. Buna göre: Sırbistan ile Karadağ'a 1.749.000 nüfus katılmış, nüfusları %56 nispetinde artarak toplam nüfusları 4.922.000 kişiye yaklaşmış; Yunanistan'ın nüfusu ise 2.632.000'den 4.777.000'e çıkarak %81 oranında fazlalaşmıştır. Bulgaristan ise, bir taraftan 633.000 nüfus kazandığı halde, diğer taraftan (Dobruca'dan) 305.000 nüfus kaybettiğinden, nüfusu ancak 328.000 kadar artmıştır. Böylece Bulgar nüfusu %7 nispetinde artarak 4.657.000 kişiye ulaşmıştır. Osmanlı Devleti ise Balkan Savaşları'ndan zararlı çıkan tek ülke olmuştur. Avrupa topraklarının %83'ünü, nüfusunun %69'unu ve gelirlerinin büyük bölümünü kaybetmiştir.

Balkan Savaşları, Balkanların tarihi ile özdeşleşen "göç" ve "azınlık" sorunlarına derinlemesine bir boyut kazandırmıştır.

Osmanlı Devleti Balkanlar'dan tasfiye edildiği için, diğer devletlerin sınırları içinde önemli ölçüde Türk azınlığı kalmıştı⁹⁹. 19. yüzyılda "93 Harbi"

⁹⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.348.

⁹⁷ Öztuna, a.g.e., s.184-185.

⁹⁸ Halaçoğlu, a.g.e., s.25-26.

⁹⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.349.

sonrası Rumeli Türkleri'nin gerisin geriye başlayan göçleri¹⁰⁰ Balkan Savaşları sonrası ikinci kez Bosna sınırlarına Çatalca'ya kadar daha kanlı bir şekilde sürecektir¹⁰¹.

Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Balkan Türkleri çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlar¹⁰² ve çareyi anavatana göç etmekte bulmuşlardır.

3.2. Siyasal Oluşumlar

1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ve 1909'da Anayasa'da yapılan değişikliklerle yeniden yeşermeye başlayan özgürlükçü ortamda kısa sürede birbirine zıt partiler ve dernekler kurulmaya başlayacaktır.

1911 Trablusgarp Savaşı ve 1912-13 Balkan Savaşları'ndaki toprak kayıpları ve bunların getirmiş olduğu askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik fatura Osmanlı Devleti'nin iç siyasal yapısına ağır darbeler indirecektir. Bu dönemde belirtilen nedenlere bağlı olarak kayganlaşan siyasal zeminde darbe, istifa ve suikastler neticesinde sık sık hükümet değişiklikleri meydana gelecektir. Ayrıca sınırların ötesinde bırakılan, ancak halkının büyük çoğunluğu Türk olan Batı Trakya'da da siyasal oluşum olarak bağımsız bir devlet kurma teşebbüsü göze çarpmaktadır.

3.2.1. Hükümet Değişiklikleri:

Balkanlar'ın karışmaya başladığı dönemde Osmanlı Devleti'nin merkezindeki siyasi tansiyon da gittikçe artmaya başladı. Bunun sonucunda

¹⁰⁰ Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı I, Ankara 1987, s.47-48.

¹⁰¹ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt 1, İst. 1988, s.172.; Balkan Savaşları sırasında yapılan göçler ve göçmenlerin sorunları hakkında geniş bilgi için bkz: Halaçoğlu, a.g.e., s.29-132.

¹⁰² Bu konuda geniş bilgi için bkz: Kadir Mısıroğlu, Türk'ün Siyah Kitabı, "Yunan Mezalimi", İst. 1979.; Ahmet Maranki, Balkan Mezalimi, İst. 1993.

İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı yeni siyasal oluşumlar meydana geldi ve bir kaos ortamı oluştu.

21 Kasım 1911'de İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı hemen bütün grup, parti ve kişilerin birleşmesiyle Hürriyet ve İtilaf adlı yeni bir parti kuruldu ve 11 Aralık'ta İstanbul'da yapılan ara seçimi kazandı.

Telaşlanan İttihatçılar Ocak 1912'de Meclis'in dağıtılmasını sağladılar. 1912 yılının Mart ayında yapılan ve Türk tarihinde "sopalı seçim" diye bilinen ilk genel seçimden ezici bir çoğunlukla çıktılar¹⁰³.

Mayıs-Haziran 1912'de, İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarını yıkmak, yeni ve serbest seçimler yapmak ve anayasa meşruiyetine dönmek gayesiyle İstanbul'da "Halaskar Zabitan" grubu kuruldu¹⁰⁴.

Arnavutluk Ayaklanması ve siyasi tansiyonun yükselmesi üzerine Sait Paşa'nın başında bulunduğu İttihatçı Hükümet 17 Temmuz'da görevden çekildi.

Tevfik Paşa'nın kısa süreli geçici hükümetinden sonra yeni hükümeti 21 Temmuz 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa kurdu¹⁰⁵. Fakat bu hükümetin de siyasi ömrü uzun olmamıştır. Bulgarlar'ın bir taraftan Ege Denizi'ne inip, diğer taraftan Çatalca'ya dayanması, Yunanistan'ın Ege Adaları'nı işgal etmesi, Sirbistan'ın Manastır'a girmesi ve Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi üzerine hükümet görevden çekilmiştir.

Kamil Paşa tarafından kurulan yeni hükümet, Londra Konferansı (3 Aralık 1912) nın sürdüğü, Edirne'nin Bulgarlar'a verileceği iddialarının yankı uyandırdığı bir dönemde, İttihatçılar'dan Enver Bey'in aktif rol oynadığı "Bab-ı Ali Baskını"¹⁰⁶ ile istifa ettirildi.

İttihat ve Terakki Partisi'nin desteğinde Mahmut Şevket Paşa Sadrazamlığa getirildi. Mahmut Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'de

¹⁰³ 275 kişilik bir toplam içinden ancak 6 muhalif üye Meclis'e girmeyi başarmıştı. Lewis, a.g.e., s.221.; Akın, a.g.e., s.220.

¹⁰⁴ "Bu askeri ihtilalci grup ordunun politikadan çekilmesini istiyordu", Lewis, a.g.e., s.222.

¹⁰⁵ "Büyük Kabine", Adı verilen bu hükümete Kamil Paşa, Damat Ferit Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa gibi eski kurt devlet adamları alınmıştı., Akın, a.g.e, s.220.

¹⁰⁶ Bab-ı Ali Baskını için bkz: Şeref Çavuşoğlu, "Benim Gördüğüm Bab-ı Ali Baskını", Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz, Cilt 1, Sayı 7, Nisan 1962, s.193-196.

öldürülmesi üzerine Sadrazamlığa Sait Halim Paşa getirildi. Ancak ülkenin yönetimi bu tarihten 1918'e kadar gerçek anlamda "Triomvira"¹⁰⁷ nin kontrolünde kaldı.

3.2.2. Batı Trakya Muhtar Türk Cumhuriyeti:

30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması'ndan sonra, Balkan devletleri, elde ettikleri kazancın paylaşılmasını yüzünden birbirlerine düşmüşler¹⁰⁸ bu durum da Balkanlılar arası bir savaşa neden olmuştur (29 Haziran 1913).

Bu yeni durum karşısında, Londra Antlaşması'nın fiilen hükümsüz sayılması gerektiği fikir ve düşüncesi, Türk kamuoyunda, bilhassa orduda, gün geçtikçe kendini hissettirmekteydi¹⁰⁹.

Osmanlı Hükümeti Balkan devletlerinin kendi aralarında girmiş oldukları savaşta tehditlere önem vermeyerek, cesur bir kararla orduyu Edirne'ye doğru ilerletti. Böylece 21 Temmuz 1913 günü Edirne kurtarıldı. Osmanlı Hükümeti, Batı Trakya'da zulme uğrayan Türkler'i korumak için kuvvet göndermek zorunda olduğunu bildirdiyse de büyük devletler böyle bir harekete müsaade etmediler¹¹⁰. Bunun üzerine, Batı Trakya'nın Bulgaristan'a bırakılmasını hazmedemeyen "Teşkilat-ı Mahsusa" üyelerinden Süleyman Askeri, Eşref Kuşçubaşı, Yüzbaşı Reşit, Selim Sami, Yüzbaşı Fehim gibi zatlar duruma müdahale ettiler¹¹¹.

Kuşçubaşı Eşref komutasındaki 116 kişilik bir askeri birlik¹¹² milis kuvvetleri ile birlikte 31 Ağustos 1913'de Gümülcine, 1 Eylül 1913'de İskeçe ve çevresi ve 2 Ekim 1913'de Dedeoğlu'nu kurtardılar.

31 Ağustos 1913'de Gümülcine'ye giren kuvvetler Dersiam Salih Efendi başkanlığında "Garb-i Trakya Hükümet-i Muvakkate"sini kurdular¹¹³.

¹⁰⁷ Üç Adam Egemenliği; Enver, Talat ve Cemal Paşalar Dönemi., Lewis, a.g.e., s.224-225.

¹⁰⁸ Cengiz Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Şubat 1988, s.61.

¹⁰⁹ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.67.

¹¹⁰ Belen, a.g.e., s.171-172.

¹¹¹ Orhonlu, a.g.m., s.61.

¹¹² Yusuf Sarıay, "The Rights of the Turks of Western Thrace and the Greek Policy", Turkish Review 1991, s.28.; Ergün Aybars-Kemal Arı, "The Past and Present of Western Thrace", Turkish Review 1990, s.29.

Bu hükümetin üstünde "Garb-i Trakya Hükümet-i İcraiyesi" vardı¹¹⁴ ve bunu Süleyman Askeri Bey yönetiyordu. Süleyman Askeri Bey aynı zamanda Genel Kurmay Başkanı idi¹¹⁵.

Bu yeni devleti ilk olarak Yunanistan Başbakan'ı Venizelos tanımıştır¹¹⁶. Böylece hem sınırlarını güvence altına alıyor hem de Bulgarlar'ın Ege'ye inmeleri engellenmiş oluyordu¹¹⁷.

Batı Trakya'da meydana gelen bu oluşum Bulgaristan ve Avrupa'nın büyük devletlerini rahatsız etmişti. Osmanlı Devleti'ne yapılan baskılar sonucunda İttihat ve Terakki yönetimi Batı Trakya'daki birliklere geri dönme emrini verdi. Bunun üzerine Batı Trakya'nın yöneticileri "Garb-i Trakya Hükümet-i Müstakilesi"ni ilan ettiler. Bağımsız Cumhuriyet'in bayrağı¹¹⁸ tüm resmi binalarda dalgalandırıldı¹¹⁹.

Bu sürede 29.170 asker silah altına alındı. Bununla beraber 61.000 kişilik de potansiyel askeri güç mevcuttu. Yunan ve Bulgar pulları geçersiz ilan edildi ve hükümetin yeni posta pulları kullanılmaya başlandı. Hükümet, Avrupa ülkelerine görüşlerini anlatmak için Batı Trakya Resmi Ajansı'nı kurdu. Aynı zamanda "Independent" adlı bir gazete Fransızca ve Türkçe basılmaya başlandı¹²⁰.

Osmanlı Devleti Batı Trakya'daki Türklerin hakkını korumak istemekle beraber Balkan devletleri arasında yeni bir birlik kurulmasından endişe ettiği için bu devlete eçikça yardım edemedi¹²¹.

¹¹³ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.76.; Oran, a.g.e., s.28.; Sarınay, a.g.m., s.28.; Ümit Kurtuluş, Batı Trakya'nın Dünü Bugünü, Ankara 1979, s.8.; Abdurrahim Dede, Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri, İst. 1978, s.40-44.

¹¹⁴ Orhonlu, a.g.m., s.61.

¹¹⁵ Sarınay, a.g.m., s.28.

¹¹⁶ Anıl Çeçen, Türk Devletleri, İst. 1986, s.302 "Bu dönemde Venizelos Bulgar karşıtı politika takip ettiği için Osmanlı Devleti'ne ittifak önerisi bile yapmıştı. bkz: Tefik Bıyıklıoğlu, "İkinci Balkan Harbi Başlarında Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Teklif Ettiği İttifak'a Dair Yeni Bir Vesika", 5. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1960, s.702-707.

¹¹⁷ Yılmaz Çetiner, Şu Bizim Rumeli, İst. 1994, s.339.

¹¹⁸ "Gümülcine'de bir Rum kızına devletin yeni bayrağı tarif üzerine diktirilmişti. Ayyıldızlı yeşil, beyaz ve siyah renkli bir bayraktı bu. Ayyıldız Türklüğü, yeşil İslamiyeti, siyah matemi, beyaz ise girişilen mücadeleden yüz akı ile çıkmayı temsil ediyordu", Çetiner, a.g.e., s.339.

¹¹⁹ Sarınay, a.g.m., s.28.

¹²⁰ Sarınay, a.g.m., s.28.; Aybars-Arı, a.g.m., s.29.

¹²¹ Orhonlu, a.g.m., s.61.; Ancak bazı araştırmacılar bu konuda daha farklı yorumlar sergilemektedirler: "Balkanlar'daki ilk Türk Cumhuriyeti'ni teşekkülünden Balkanlı Hristiyan

Sonuçta, 29 Eylül 1913 günü yapılan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya, bölgede yaşayan Türkler'in hakları güvence altına alınarak Bulgaristan'a verildi ve 1918 yılına kadar Bulgaristan'ın idaresinde kaldı.

Balkan Savaşları, Balkanlar'ın siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel dengesini alt üst edecektir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan tablo İkinci Dünya Savaşı'na, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulmaya çalışılan düzen, daha doğrusu düzensizlik, günümüzde yaşanmakta olan "Balkan bunalımı"na, dolayısıyla da "Bosna Dramı"na yol açacaktır.

Balkanların kendi çözümsüzlüğüne Orhan Koloğlu'nun yaklaşımı şöyledir¹²²:

"Osmanlı Devleti'ne zorla kabul ettirilen, Balkanlılar'ın kendi hazırladıkları çözüm, ne kadar yazık ki, bölgenin ticari ve etnik gerçeklerine tam uymuyordu. Daha da önemlisi, Osmanlı Devleti'ne sürekli yönelttikleri eleştirileri unutup, her yerde egemen cemaat, diğer azınlıkların haklarını tanımamakta büyük bir ısrar gösterdi. Ayrıca Balkanlar'ın, hepsinin büyük rüyalarının gerçekleşmesine yetecek kadar büyük olmadığını unuttular. Bu sebeplerden Balkanlılar'ın kendi çözümleri de Osmanlı Barışı'ndan sonra bir türlü huzur bulamayan Balkanlar'a barış getirmede."

4. Birinci Dünya Savaşı ve Balkanlar

Birinci Dünya Savaşı, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında meydana gelen olay ve gelişmelerin bir sonucu olup, savaşın çıkış nedenleri çeşitli

devletler endişe edeceği yerde; devrin Başvekili Sait Halim Paşa, İçişleri Vekili Hacı Adil, Bahriye Vekili Cemal Paşa, Talat Paşa ve İttihat Terakki erkani endişeye düşmüşler ve Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'ne karşı fiilen cephe almışlardı" Ahmet Aydın, Batı Trakya Faciasının İç Yüzü, İst 1971, s.175.; "İttihat ve Terakki Hükümeti'nden ümit ettiği sonuçları alamayan ve yaptıklarını beğenmeyen Osmanlı Türk aydınları bir bir Batı Trakya Türk Cumhuriyeti topraklarına geçmeye ve dinamik hükümette görev almaya başlamışlardı. Zamanla Batı Trakya Muhtar Türk Cumhuriyeti'nin İttihat ve Terakki'ye karşı açıkça cephe almasından kuşkulanan yöneticiler Cemal Paşa ve Talat Paşa'yı bu hükümeti ortadan kaldırmak için görevlendirmişlerdi" Kurtuluş, a.g.e., s.9

¹²² Koloğlu, a.g.m., s.192.

ekonomik, siyasi, askeri gelişmeler ve büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarında yatmaktadır¹²³.

Avrupa'da Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf Bloklarının kurulması¹²⁴ 20. yüzyılın başlarından itibaren bloklar arasında birbirlerine karşı başlatılan savaş hazırlıkları¹²⁵, ihtilalci milliyetçilik akımlarının yaygın olduğu Balkanlar'da¹²⁶, dünyanın gördüğü bu en büyük savaşı¹²⁷ başlatacaktır.

28 Haziran 1914'de Saray Bosna'da Sırp öğrenci Gavrilo Princip'in tabancasından çıkan kurşunlar¹²⁸ klasikleşen bir ifadeyle "barut fıçısı"na kıvılcım oldu.

2 Ağustos 1914'de başlayan ve "Noel'e kadar biter" şeklinde yapılan yanlış hesap¹²⁹ dünyadaki kurulu dengeleri bozup yeni dengelerin oluşumunu sağlayacaktır.

"Panislavizm" ile "Pancermenizm" in çatışma alanı olan Balkanlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan en çok nasibini alan bölgelerin başında gelecektir.

Savaşın başında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun saldırısına maruz kalan Sırbistan'ın dışındaki Balkan devletleri tarafsız bir konumdaydılar. Ancak savaş süresinde (1914-1918) meydana gelen gelişmeler sırasıyla önce Osmanlı İmparatorluğu'nu (2 Kasım 1914), sonra Bulgaristan'ı (14 Ekim 1915), daha sonra Romanya'yı (28 Ağustos 1916) ve en son olarak da Yunanistan'ı (26 Haziran 1917) savaşın içine çekmiştir¹³⁰.

Savaşta Karpatlar Hattı'nı elinde bulunduran ancak kendini Avusturya karşısında güçsüz hisseden Romanya ve Kral Konstantin'in Alman yanlısı tavrından dolayı Yunanistan tarafsız kalırken, Bulgaristan kilit ülke konumuna gelecektir¹³¹.

¹²³ Pierre Renouvin, Birinci Dünya Savaşı, İst. 1982, s.111-123.; Akın, a.g.e., s.198-215.

¹²⁴ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.19-36.; Uçarol, a.g.e., s.237-250.

¹²⁵ Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Ankara 1993, s.290-299.

¹²⁶ Balkanlar'ın Dünü-Bugünü-Yarını, s.21.

¹²⁷ Akın, a.g.e., s.253.

¹²⁸ Castellán, a.g.e., s.393.

¹²⁹ Kennedy, a.g.e., s.297.

¹³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Uçarol, a.g.e., s.380-404.; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.107-134.

¹³¹ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.71.

Savaş öncesi “Üçlü İtilaf” ile anlaşma zemini arayan Osmanlı Devleti umduğunu bulamayınca Alman siyasetine yönelecektir¹³².

İttihat ve Terakki Partisi'nin milliyetçiliği, Avrupa krizinin dışında kalmaya uyum sağlayamıyor ve Balkan Savaşları'nın öcünü almak için fırsat kolluyordu¹³³.

Avusturya'nın önerisi üzerine Osmanlı Devleti ile Almanya arasında görüşmeler başladı ve 2 Ağustos 1914'de İttifak Antlaşması imzalandı¹³⁴. Üç ay sonra 2 Kasım 1914'de Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girdi. 1915 Ocak ayında İngilizler ve Fransızlar Çanakkale Boğazı'na saldırdılar. Amaçları Osmanlı Devleti'ni dize getirmek ve henüz savaşa girmemiş olan Balkan devletlerini kendi yanlarında savaşa sokmaktı.

Müttefikler (İngiltere-Fransa) savaşa girmesinin ödülü olarak Bulgaristan'a Doğu Makedonya'yı (Kavala ve çevresi) vermesi durumunda, Yunanistan'a İzmir ve çevresini verme vaadinde bulundular. Başbakan Venizelos bu öneriyi kabul etti ama Kral reddetti. Aynı şekilde Yunanistan'ın Çanakkale Harekatı'na katılması yolundaki İngiliz önerisi, İstanbul ve Boğazları tek başına işgal etmeyi planlayan Rusya tarafından reddedilecektir¹³⁵.

İtalya'nın 20 Mayıs 1915'de İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa katılmasından sonra, hesaplar Bulgaristan üzerinde yoğunlaştı.

Bulgaristan'ı kendi yanlarında savaşa sokma mücadelesinden İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan) galip çıktı ama, fedekarlığı Babı Ali yapmak durumunda kaldı¹³⁶.

6 Eylül 1915'de, Sofya'da Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre: iki devlet arasındaki sınırdaki düzeltme yapılacak; Tunca'nın ve Meriç'in batısında kalan yerler, Edirne'nin istasyonunun bulunduğu Karaağaç ile birlikte ve Edirne güneyinden Marmara Denizi'ne

¹³² Feroz Ahmad, a.g.m., s.294-301.

¹³³ Castellan, a.g.e., s.398.

¹³⁴ Uçarol, a.g.e., s.381-382.; Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.107.

¹³⁵ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.72.

¹³⁶ Feroz Ahmad, a.g.m., s.321.

kadar Meriç'in sol kıyısında 2 km genişliğinde bir şerit, Dimetoka da dahil Bulgaristan'a verilecekti¹³⁷.

Aynı tarihte (6 Eylül 1915) Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında Dostluk ve İttifak Antlaşması, ayrıca askeri sözleşmeyle gizli bir sözleşme imzalandı. Karşılıklı yardımlaşmayı öngören bu antlaşmalara göre; 35 güne kadar, Sırbistan'a karşı birlikte savaş açılacaktı. Bulgaristan'a bu yardım karşılığında Sırbistan Makedonya'sı verilecekti. Eğer Yunanistan ve Romanya İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girerse, Bulgaristan 1913 Bükreş Antlaşması ile bırakmış olduğu yerleri işgal edecekti¹³⁸. Bu durum Ayastefanos Antlaşması ile kurulmuş olan Büyük Bulgaristan'ın yeniden kurulması anlamına geliyordu¹³⁹.

14 Ekim 1915'de Bulgaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesi, savaşı Balkanlar'ın kalbine doğru yaklaştırdı¹⁴⁰. Bu durum Sırbistan'ın iki ateş arasında kalması demek olduğu gibi, Berlin-İstanbul ekseninin kurulması anlamına da geliyordu¹⁴¹.

Bulgaristan'ın savaşa girmesi, Sırp'ların yenilmesi ve Müttefiklerin Çanakkale başarısızlığı Selanik şehrini bir anda Balkanlar'daki mücadelenin en önemli merkezi durumuna getirdi¹⁴².

Bir taraftan Sırp mültecileri bu şehre dolarken diğer taraftan 1916 yılının Ocak ayının sonlarına doğru 125.000 Fransız ve 100.000 İngiliz askeri Selanik'e geldi. İtilaf birliklerinin Selanik'e gelmesi Atina'da büyük protestolara sebep oldu ve Venizelos Hükümeti düştü. Bu durum Yunanlıları böldü. Müttefikler, bilhassa Yunan askeri otoritelerini Alman taraftarı olmakla suçuyorlardı¹⁴³.

¹³⁷ Uçarol, a.g.e., s.401.; Gotthard Jaschke, "Atatürk ve Trakya Sınırı", 7.Türk Tarih Kongresi, Cilt 2, Ankara 1973, s.814.

¹³⁸ Uçarol, a.g.e., s.401-402.

¹³⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.119.

¹⁴⁰ Vecalopoulos, a.g.e., s.130.

¹⁴¹ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.72.

¹⁴² Vecalopoulos, a.g.e., s.130-132.; Renouvin, a.g.e., s.252-254.

¹⁴³ Vecalopoulos, a.g.e., s.132.

Müttefikler, özellikle Fransa hem stratejik açıdan, hem de diplomatik açıdan Balkan devletleri üzerinde bir baskı unsuru oluşturabilmek için Selanik'e özel önem veriyordu¹⁴⁴.

Venizelos ile Kral Konstantin'in savaşa hangi tarafın yanında girilmesi gerektiği yönündeki görüş ayrılıkları Yunanistan'ı Haziran 1917'ye kadar savaşın dışında tutmuştur. Kral İttifak Devletleri'ni, Venizelos ise İtilaf Devletleri'nin tarafını tutuyordu¹⁴⁵.

Savaş'ın bir başka tarafsız Balkan Ülkesi durumunda olan Romanya, Rus-Avusturya Cephesi'nin güney ucunda olmasından dolayı askeri yönden ayrı bir önem arz ediyordu. Bu nedenle hangi bloğa katılırsa ona büyük yarar sağlayabilirdi. Bu da savaşın başlarından itibaren Romanya üzerinde iki tarafın baskı yapmasına ve kendi yanlarında savaşa girmesini istemelerine yol açtı.

Ancak Romanya, savaşa katılmakta acele etmiyor, kendisine en çok toprağı ödün olarak vercek olanın yanında savaşa girmeyi tercih ediyordu. Başlıca istekleri ise Avusturya-Macaristan'ın sınırları içerisinde Romenler'in çok olduğu Transilvanya'yı, Banat ve Bukovina ile Rusya'dan Besarabya'yı almaktı.

Sonuçta, savaşın Müttefikler lehine gelişme göstermeye başlaması üzerine Romanya ile İtilaf Devletleri arasında, yukarıda belirtilen istekler karşılığında 17 Ağustos 1916'da bir İttifak ve Askeri Antlaşma imzalandı. 28 Ağustos 1916'da da Romanya bu devletlerin yanında savaşa katıldı¹⁴⁶. Ancak Avusturya'nın batıdan, Bulgaristan'ın güneyden yapmış oldukları taarruzlar, Rus ihtilalinin patlaması ve Rus ordusunun bozulması nedeniyle 1917 İlkbahar'ında Romanya ateşkes imzalamaya mecbur kalmıştır¹⁴⁷. (Müttefiklerin Birinci Dünya Savaşı'nı kazanması Romanya'yı kurtaracaktır.)

¹⁴⁴ Renouvin, a.g.e., s.254.

¹⁴⁵ Uçarol, a.g.e, s.403.

¹⁴⁶ Uçarol, a.g.e., s.402.

¹⁴⁷ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.124.

Birinci Dünya Savaşı'na en son Yunanistan girmiştir. Bundaki sebep Yunanistan'da savaşa girme konusundaki tereddüt ve iktidar bölünmeleri idi¹⁴⁸.

Sonuçta, 29-30 Ağustos 1916'da Selanik'te "Yunan Ulusal Savunma Komitesi"nin kurulması ve İtilaf Devletleri'nin yanında olduğunu açıklaması, Venizelos'un memleketi olan Girit'ten Selanik'e gelerek geçici bir hükümet kurduğunu ilan etmesi¹⁴⁹ İtilaf Devletleri'nin baskısıyla birleşince Kral Konstantin Haziran 1917'de tahttan çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Venizelos Atina'ya döndü ve yeni hükümeti kurdu. Arkasından da Yunanistan, 26 Haziran 1917'de İttifak Devletleri'ne savaş ilan ederek Birinci Dünya Savaşı'na girdi¹⁵⁰.

Balkanlar'daki durum Yunanistan'ın savaşa girmesi ile Müttefiklerin lehine değişecektir¹⁵¹.

1917 yılı içerisinde savaşın bütün taraflarda özellikle kamuoylarında yorgunluk ve savaşa karşı bir bıkkınlık ortaya çıkmaya başladı¹⁵². Rusya'nın içine düştüğü kargaşa, Müttefiklerin yükünü ağırlaştırmasına karşın, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi yanlarında savaşa girişi dengeleri tümü ile değiştirdi ve Rusya'nın bu sıradaki çöküşünü fazlası ile telafi etti¹⁵³.

1918 yılına gelindiğinde savaş İttifak Devletleri'nin aleyhine gelişmeye başladı. Ayrıca bu devletlerin iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalması neticesinde çözülme başladı. Savaşın ilk önce Bulgaristan çekilecektir (29 Eylül 1918). Bunu sırasıyla 30 Ekim'de Osmanlı Devleti, 4 Kasım'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve 11 Kasım 1918'de Almanya izledi¹⁵⁴. Böylece Birinci Dünya Savaşı sona ermiş oldu.

¹⁴⁸ Castellan, a.g.e., s.409'da Yunanistan'da savaşın başlamasından sonra geçen iki yıllık zaman zarfında 6 hükümet değişikliğinden bahsediyor.

¹⁴⁹ Vecalopoulos, a.g.e., s.132.; Castellan, a.g.e., s.409.; M. Murat Hatipoğlu, Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı, Ankara 1988, s.68-71.

¹⁵⁰ Uçarol, a.g.e., s.404.; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.135.

¹⁵¹ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.72.

¹⁵² Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.137.

¹⁵³ Kennedy, a.g.e., s.316-317.; Bolşevik ihtilali için bkz: Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.128-132.

¹⁵⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.141-143.; Uçarol, a.g.e., s.408-410.; Renouvin, a.g.e., s.464-495.

imzalanan Lozan Antlaşması olacaktır. Lozan Antlaşması bir anlamda Balkanlar'daki savaşın sona ermesi demektir.

Savaştan zafer kazanarak çıkan Batılı devletlerin kurmayı amaçladıkları yeni düzen, Balkan Yarımadası'nın siyasal haritasını da tümüyle değiştirmişti. Tarih boyunca bölgeye doğrudan egemen olmuş ya da bölge devletleri üzerinde dolaylı etkide bulunmuş olan üç büyük imparatorluk (Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Rusya) parçalanmış ve aynı topraklar üzerinde daha küçük ulus-devletler kurulmuştu: Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye¹⁶⁰.

İmparatorluklar döneminin kapanmaya başlaması ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmaya yüz tuttuğu dönemde "Balkanlaşma" süreci hız kazanacaktır¹⁶¹. Barış antlaşmalarının temel ilkesi "kendi kaderini tayin" olmasına karşın, Balkanlar'da ortaya çıkan ulus devletlerin sınırları çizilirken bu ilkeye uygun davranıldığı pek söylenemez. İtilaf Devletleri ile birlikte savaşa katılan Balkan devletlerinin toprakları, yenik bölge devletlerinden toprak alınarak genişletilirken, kendi kaderini tayin hakkı göz önüne alınmamış ve Balkanlar'da iki savaş arası dönemin temel sorunu olan "azınlıklar" sorununu yaratmıştı¹⁶². Bu durum, sosyal ve dini gerginlikle birlikte ulus-devletlerin zaman içerisinde diktatörlüklere doğru kaymasına yol açacaktır¹⁶³.

Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklere sadakatlerini kanıtlamış olan Balkan devletleri rövanşlarını almaya başlayacaklardır¹⁶⁴.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkan ve dağılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde Dalmaçya İttifakı (Sırp-Hırvat)nin önderliğinde 1 Aralık 1918 tarihinde "Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı" resmen kuruldu¹⁶⁵. Sırp- Hırvat ve Sloven Krallığı Karadağ'ı kendi

¹⁶⁰ Sina Akşin-Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", Balkanlar, OBİV Yayınları, İst. 1993, s.97.

¹⁶¹ Gareth M. Winrow, "The Balkans in International Politics: An Examination of the Interwar Period", İki Savaş Arasında Avrupa ve Balkanlar, İst. 1994, s.82-85.

¹⁶² Akşin-Fırat, a.g.m., s.97.

¹⁶³ Castellan, a.g.e., s.413.

¹⁶⁴ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.73.

¹⁶⁵ Bora, a.g.e., s.37-39.

imzalanın Lozan Antlaşması alacaktır. Lozan Antlaşması bir anlamda Balkanlar'daki savaşın sona ermesi demektir.

Savaşın zafer kazanarak çıkan Batılı devletlerin kurmayı amaçladıkları yeni düzen, Balkan Yarımadası'nın siyasal haritasını da tümüyle değiştirmişti. Tarih boyunca bölgeye doğrudan egemen olmuş ya da bölge devletleri üzerinde dolaylı etkide bulunmuş olan üç büyük imparatorluk (Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Rusya) parçalanmış ve aynı topraklar üzerinde daha küçük ulus-devletler kurulmuştu: Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye¹⁶⁰.

İmparatorluklar döneminin kapanmaya başlaması ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmaya yüz tuttuğu dönemde "Balkanlaşma" süreci hız kazanacaktır¹⁶¹. Barış antlaşmalarının temel ilkesi "kendi kaderini tayin" olmasına karşın, Balkanlar'da ortaya çıkan ulus devletlerin sınırları çizilirken bu ilkeye uygun davranıldığı pek söylenemez. İtilaf Devletleri ile birlikte savaşa katılan Balkan devletlerinin toprakları, yenik bölge devletlerinden toprak alınarak genişletilirken, kendi kaderini tayin hakkı göz önüne alınmamış ve Balkanlar'da iki savaş arası dönemin temel sorunu olan "azınlıklar" sorununu yaratmıştı¹⁶². Bu durum, sosyal ve dini gerginlikle birlikte ulus-devletlerin zaman içerisinde diktatörlüklere doğru kaymasına yol açacaktır¹⁶³.

Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklere sadakatlerini kanıtlamış olan Balkan devletleri rövanşlarını almaya başlayacaklardır¹⁶⁴.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkan ve dağılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde Dalmaçya İttifakı (Sırp-Hırvat)nin önderliğinde 1 Aralık 1918 tarihinde "Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı" resmen kuruldu¹⁶⁵. Sırp- Hırvat ve Sloven Krallığı Karadağ'ı kendi

¹⁶⁰ Sina Akşin-Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", Balkanlar, OBİV Yayınları, İst. 1993, s.97.

¹⁶¹ Gareth M. Winrow, "The Balkans in International Politics: An Examination of the Interwar Period", İki Savaş Arasında Avrupa ve Balkanlar, İst. 1994, s.82-85.

¹⁶² Akşin-Fırat, a.g.m., s.97.

¹⁶³ Castellan, a.g.e., s.413.

¹⁶⁴ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.73.

¹⁶⁵ Bora, a.g.e., s.37-39.

topraklarına katarken Avusturya'dan aldığı topraklar dışında, Bulgaristan'dan Makedonya'nın bir parçası olan Ustrumca Bölgesi'ni (Stroumitza'yı, Timok'u ve Bosilegrad'ı) almıştı. Romanya da topraklarını genişletmişti. Macaristan'dan Transilvanya'yı, Sirbistan'dan Banat'ı, SSCB'den Besarabya'yı ve Bulgaristan'dan Dobruca'yı almıştı¹⁶⁶.

Yunanistan ise İstanbul ve İzmir'e göz koymuştu¹⁶⁷. Bulgaristan'dan Batı Trakya'yı¹⁶⁸ alarak topraklarını genişletmişti. Ancak, Sevr Antlaşması ile Anadolu'da ve doğu Trakya'da elde etmiş olduğu toprakları Lozan Antlaşması'yla geri vermek durumunda kalmıştı.

Arnavutluk uzun süre işgal altında kaldıktan sonra bugünkü toprakları üzerinde varlığını uluslararası sistemde kabul ettirmişti.

"Büyük Bulgaristan" düşü sona ermiş ve Bulgaristan, Türkiye hariç, komşularının hepsine toprak vererek dikkate değer ölçüde küçülmüştü.

Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde ise Türkiye Devleti bugünkü sınırlarıyla kurulmuştu.

Balkanlar'da oluşan bu siyasi coğrafya, gerek sınırlar gerekse azınlıklar konusunda Balkan devletlerinin tümünde ortak bir sorun yaratmıştı¹⁶⁹.

Balkan Yarımadası'nda bulunan ülkelerin gerek sınır ve azınlıklar, gerekse tarım toplumu¹⁷⁰ olmalarından dolayı yaşamış oldukları sosyo-ekonomik sıkıntılar zaman içerisinde demokrasilerden sapmaya ve diktatoryal

¹⁶⁶ Akşin-Fırat, a.g.m., s.97.

¹⁶⁷ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.73.

¹⁶⁸ 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması ile Bulgaristan'a bırakılan Batı Trakya Bölgesi'nde 1915'den 1917 yılına kadar Yüzbaşı Fuat Balkan'ın kurduğu "Batı Trakya Kurtuluş Komitesi" etkin rol oynamıştı. Fuat Balkan'ın bu faaliyetleri ve Milli Mücadele dönemindeki diğer faaliyetleri için bkz: "Fuat Balkan'ın Hatıraları", Yakın Tarihimiz, Cilt 2-3-4, İst. 1962.; Birinci Dünya Savaşı sonunda Müttefiklerce işgal edilen Batı Trakya'da Peştereli Tevfik Bey'in başkanlığında 17 Ekim 1919 tarihinde Batı Trakya Türk Devleti kuruldu. Ancak bir süre sonra bu bölge Yunanlılar tarafından işgal edilecek ve bu devlette yıkılacaktır. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Kemal Şevket Batıbey, Batı Trakya Türk Devleti (1919-1920), Boğaziçi yayınları, İst. 1979.

¹⁶⁹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.97-99.

¹⁷⁰ "1923'de Balkan ülkelerinin nüfus oranı şöyleydi: Romanya 17.500.000; Yugoslavya 12.000.000; Yunanistan 5.500.000; Arnavutluk 800.000. Romanya'daki nüfusun %78'i Bulgaristan'da %80'i ve Yunanistan'da %60'ı tarım kesiminde bulunuyordu." Charles-Barbara Jelavic, The Balkans, Aspectrum, New Jersey 1965, s.85.

rejimlerin kurulmasına sebebiyet verecektir. Bunun tek istisnası Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir.

Atatürk'ün önderliğinde başlatılmış olan "Ulusal Kurtuluş Mücadelesi" başarıyla sonuçlandıktan sonra kurulmuş olan yeni Türk Devleti "Çağdaşlaşma Mücadelesi"ni de vererek laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olma yoluna girecektir. Buna bağlı olarakta Türk Ulusu "dünya uluslar ailesi" içerisinde saygın ve onurlu yerini alacaktır.

5. İmparatorluktan Milli Devlete: Türkiye

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte imparatorluklar tasfiye olurken, ulus-devletlerin kurulma süreci hız kazanacaktır. Bu durum özellikle Balkanlar'da kendini gösterecektir. Savaşın başlangıcında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun seferberlik emrini 15 farklı dilde duyurması¹⁷¹ savaş sonrası gelişmelerin habercisi gibiydi. Osmanlı İmparatorluğu da savaşa "cihad" çağrısı ile girmiş fakat bu çağrı karşısında umduğunu bulamadığı gibi hüsrarla karşılaşmıştı.

Osmanlı Devleti 2 Kasım 1914'te sürüklendiği Birinci Dünya Savaşı'ndan 30 Ekim 1918'de imzalan Mondros Ateşkes Antlaşması ile çıkmıştı. Osmanlı Devleti'nin imzalamak zorunda kaldığı bu ateşkes antlaşması, devletin ve Türk Ulusu'nun hayati çıkarlarına ters düşen ve devletin varlığına son verecek nitelikte hükümler içermekteydi.

Mondros Ateşkes Antlaşması, galip devletlerin imparatorluğu paylaşma ve Türk Ulusu'nu yok etme planlarını açık olarak ortaya koymuyordu ama, bu planların gerçekleşmesi için gerekli koşulları hazırlamıştı¹⁷².

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası ülkenin içine düştüğü durumu Mustafa Kemal Paşa şöyle ifade etmektedir¹⁷³ :

¹⁷¹ Kennedy, a.g.e., s.252.

¹⁷² Ayferi Göze, Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrimi Tarihi, İst. 1989, s.5-7.

¹⁷³ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt 1, Ankara 1984, s.1.

"1919 yılı Mayıs'ının 19. günü Samsun'a çıktım. Genel durum ve görünüş:

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu topluluk Genel Savaş'ta yenilmiş, Osmanlı Ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir "Ateşkes Antlaşması" imzalanmış. Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca, ulus yorgun ve yoksul bir durumda. Ulusu ve yurdu Genel Savaş'a sürükleyenler, kendi başlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin, soysuzlaşmış kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça yollar araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki Hükümet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız Padişah'ın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş.

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilaf Devletleri, Ateşkes Antlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana iline Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep'e İngilizler girmişler. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon ile Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve memurları ve özel adamları çalışmakta... 15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri'nin uygun bulması ile Yunan ordusu İzmir'e çıkartılıyor.

Bundan başka, yurdun dört bir bucağında Hıristiyan azınlıklar gizli, açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesine, devletin bir an önce çökmesine çalışıyorlar..."

İtilaf Devletleri'nin önce gizlice, sonra da açıkça Anadolu'yu paylaştıkları 1915-1920 dönemi, Türk ulusal bilincinin doğmasına, Türk Kurtuluş Savaşı'nın verilmesine ve Türk Ulusal Devleti'nin kurulmasına yol açacaktır¹⁷⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek parçalanmak ve yok olmak tehlikesi ile karşılaşan Türk vatanını ve ulusunu kurtarmak için açmış

¹⁷⁴ Oral Sander, Siyasi Tarih (1918-1990), Ankara 1993, s.83.

olduğu mücadele her geçen gün biraz daha büyümüş, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile mücadelenin hedefleri tespit edilmiş ve açıklanmıştır¹⁷⁵.

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın deyimiyle "istek ve niyetlerinin kısa bir programa esas olacak şekilde toplu bir tarzda ifadesi" olarak nitelenen "Misak-ı Milli" metni 28 Ocak 1920 tarihinde Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından onaylandı¹⁷⁶.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından onaylanan bu belge, Mustafa Kemal'in başlattığı Milli Davanın Milletçe benimsendiğini açıkça gösteriyordu.

16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u resmen işgali ve Meclis-i Mebusan'ı dağıtmaları üzerine 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılacaktır¹⁷⁷.

TBMM'nin açılışını izleyen günlerde Mustafa Kemal, bundan sonra takip edilecek siyasetin "Ulusal Siyaset" olduğunu¹⁷⁸ yani "Ulusal Sınırlarımız içerisinde, herşeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak...Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zora sokmamak... Medeni dünyadan, medeni, insani ve karşılıklı dostluk beklemektir"¹⁷⁹ şeklinde açıklar.

Mustafa Kemal Paşa, bütün iç ve dış olaylardan, ulusal davanın yürütülmesi için, büyük bir ustalıkla yararlanmayı, hiç bir zaman gözden kaçırmamıştır¹⁸⁰.

İç ayaklanmalar¹⁸¹ karşısındaki tutumu, TBMM'deki Gruplara karşı izlemiş olduğu strateji¹⁸², ulusun isteğine dayanarak İstanbul Hükümeti'ni

¹⁷⁵ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.193.

¹⁷⁶ İlhan Akın, Türk Devrimi Tarihi, İst. 1989, s.127.

¹⁷⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt 1, Ankara 1987, s.202-214 ve Cilt 2, s.1-5.; Suna Kili, Türk Devrim Tarihi, İst. 1982, s.51-69.

¹⁷⁸ Göze, a.g.e., s.105.

¹⁷⁹ Atatürk, Nutuk, Cilt 2, s.299.

¹⁸⁰ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.193.

¹⁸¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Kili, a.g.e., s.78-82.; Ş.S.Aydemir, Tek Adam, Cilt 2, İst. 1983, s.281-335.

¹⁸² Aydemir, a.g.e., s.339-375.; Kili, a.g.e., s.135-142.

etkisiz duruma getirişi¹⁸³ iç politikadaki başarılarına gösterilebilecek önemli örneklerdir.

Dış politikada ise TBMM'nin kuruluşundan hemen sonra Sovyetler ile kurmaya çalıştığı temas¹⁸⁴ ve 16 Mart 1920 tarihli Moskova Antlaşması¹⁸⁵; İkinci İnönü Zaferi (31 Mart-1 Nisan 1921) sonrası Ankara'da Franklin Bouillon ile yaptığı görüşmeler ve Sakarya Zaferi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) sonrası 20 Ekim 1921'de Fransızlarla yapmış olduğu Ankara Antlaşması¹⁸⁶ O'nun izlemiş olduğu "Reel Politik"¹⁸⁷ e çarpıcı örneklerdir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Küçük Asyanın, batılılarca bölünme amacına karşı Türkler'in milliyetçi tepkisi¹⁸⁸ sonucu başlayan Türk-Yunan Savaşı her biri aşağı yukarı 1920, 1921 ve 1922 taarruzlarına tekabül eden üç devreye ayrılır¹⁸⁹.

Bu devreleri Bernard Lewis şöyle değerlendirmektedir¹⁹⁰:

"...Birincisinde sayı ve silahça üstün bir düşmanla ümitsizce karşılaşan Türkler fena halde yenildi ve Yunan kuvvetleri hem Rumeli'de hem de Anadolu'da ilerlediler. 1921'de İkinci Yunan Taarruzu istilacılar için iyi başladı ve onlara önemli kazançlar sağladı, fakat Türkler toparlandılar. 10 Ocak'ta Albay İsmet komutasında bir Türk kuvveti İnönü yakınında bir vadide Yunanlılar'ı durdurdu. 31 Mart-1 Nisan'da İnönü'de yapılan daha önemli ikinci bir müharebede İsmet Paşa istilacıları yine püskürttü..."

Temmuz'da yeni bir Yunan ilerlemesi başladı ve Sakarya Nehri üzerinde Türkler ile karşılaşınca kadar devam etti. Ondandan sonra, 24 Ağustos'da büyük bir muharebe oldu ve Mustafa Kemal'in şahsi komutası altındaki Türk kuvvetleri kesin bir zafer kazandı. Yunanlılar Batı'ya doğru yeni bir hatta çekildiler..."

Sakarya zaferinin etkileri önemli oldu. Milliyetçiler artık uluslararası güçlü bir faktör olarak, bazılarında da Türkiye'nin gerçek hükümeti olarak tanındı..."

Türklerin gücü artmaktayken, Yunanlılar içerde fikir ayrılığı, rejim ve politika değişiklikleri ile zayıfladılar. Ağustos 1922'de savaşın üçüncü ve son evresi başladı. Türkler Dumlupınar'da ezici bir zafer kazandılar ve Yunanlılar'ı önlerine katarak 9 Eylül'de İzmir'i tekrar aldılar ve böylece Anadolu'nun yeniden fethini tamamladılar".

Anadolu toprakları düşman işgalinden kurtarıldıktan sonra sıra Rumeli'deki toprakların kurtarılmasına gelmişti. Bu yönde bir taraftan askeri

¹⁸³ İter Turan, Cumhuriyet Tarihimiz, İst. 1969, s.55-66.

¹⁸⁴ Sonyel, a.g.e., Cilt 2, s.5-22.; Mehmet Gönlübol- Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara 1990, s.12-23.

¹⁸⁵ Antlaşma'nın metni için bkz: İsmail Soysal, Türkiyenin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, Ankara 1989, s.32-38.

¹⁸⁶ Antlaşma'nın metni için bkz: Soysal, a.g.e., s.48-61.

¹⁸⁷ Reel Politik: İdealler ve teorilere dayanmayan, gerçekçi, uygulamaya dayalı politika.

¹⁸⁸ Kennedy, a.g.e., s.323.

¹⁸⁹ Lewis, a.g.e., s.253.

¹⁹⁰ Lewis, a.g.e., s.253-254.

hazırlıklar yapılırken, diğer taraftan diplomatik mücadeleler de başlatılmış ve sonuçta 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi¹⁹¹ imzalanmıştır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması, büyük bir diplomatik başarı idi. Çünkü tek bir kurşun atılmadan Doğu Trakya geri alındı. Bundan sonra batılı devletler, TBMM yönetimi ile Türkiye'nin tek temsilcisi olarak görüşme zorunluluğunu duyacaklardı¹⁹².

Atatürk devlet başkanı ve başkomutan olarak, o zaman idaresindeki Türk orduları ile Türk davasını, en son imkan nispetinde gerçekleştirmiş bulunuyordu. Elde edilen bu parlak neticeyi, şüpheli yeni savaşlar açarak tehlikeye düşürmek doğru olmazdı. Yeni Türkiye'nin barışa ihtiyacı vardı. Doğu Trakya'nın kurtarılmasından sonra, artık Yunanlılar'a karşı kazanılmış olan emsalsiz zaferle yetinmek ve Barış Konferansı'nda, diplomatik müzakerelerle mümkün olan faydaları elde etmeye çalışmak ve maceralara atılmamak en doğru yoldu¹⁹³.

Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın Önderi, tasarımını daha önceden yapmış olduğu¹⁹⁴ Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk Ulus-Devleti yaratma mücadelesini¹⁹⁵ Misak-ı Milli'ye uygun olarak başarıyla gerçekleştirmişti.

Yeni Türk Devleti uluslararası sistemde varlığını ve sınırlarını Lozan Barış Antlaşması ile meşrulaştıracaktır¹⁹⁶.

¹⁹¹ Mudanya Mütarekesi metni için bkz: Soysal, a.g.e., Cilt 1, s.61-66.

¹⁹² Sonyel, a.g.e., Cilt 2, s.289.

¹⁹³ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.472-473.

¹⁹⁴ Mustafa Kemal'in 1907'de arkadaşlarına söyledikleri: "Köhneleşen ve hayatiyetini kaybeden Osmanlı İmparatorluğu gövdesi üzerine devlet oturtulamaz. Ancak Türk çoğunluğu toprağı üzerine oturtulabilir... Avrupa yakasında Batı ve Doğu Trakya bizde kalmalı idi. Edirne vilayetinin kuzey sınırları genişlemeli, Arnavutluk bağımsız olmalı, Avusturya-Macaristan, Sirbistan, Bulgaristan ve Yunanistan İstanbul'da bir konferansa çağrılmalı idi. Dava milliyetler prensiplerine göre çözülmeli, Anadolu kıyılarına yakın adalar bizim olmalı, yabancılara kalan Avrupa Türkiye'si toprakları ile bize kalanlar arasında nüfus değişimi yapılmalı, Anadolu'nun güneyinde ise Hatay, Halep ve Musul bizde kalmak üzere gerisi Araplara bırakılmalı idi.", Atay, a.g.e., s.47-48.

¹⁹⁵ Sander, a.g.e., s.83.

¹⁹⁶ Akşin-Firat, a.g.m., s.118.

5.1. Lozan Barış Konferansı

9 Eylül 1922 ve 24 Temmuz 1923 tarihleri, yakın dönem Türkiye tarihi açısından, büyük bir önem taşır. Bu tarihlerden birincisi, yok olmanın eşiğine gelmiş olan Türk milletinin ve Batılı devletlerce parçalanıp yutulmak istenen Türkiye'nin, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlattığı özgürlük ve bağımsızlık savaşı sonunda, fiilen kurtulduğu tarihtir. İkinci tarih ise, bilek gücüyle, fiilen kazanılan bu zaferin sonunda Türkiye'nin Lozan'da imzalanan uluslararası bir antlaşmayla, hukuki alanda meşru varlığını, dünya devletlerine tanıttığı tarihtir¹⁹⁷.

İtilaf Devletleri Mudanya Konferansı'ndan sonra 27 Ekim 1922 tarihli bir nota ile TBMM Hükümeti'ni 13 Kasım 1922 günü Lozan'da başlayacak olan Barış Konferansı'na davet etmişlerdi. Bu davet aynı zamanda İstanbul Hükümeti'ne de yapılmıştı¹⁹⁸. İstanbul Hükümeti'nin bu konferansa davet edilmesi Ankara Hükümeti'nin şiddetli tepkisine sebep olmuştu. Buna bağlı olarak TBMM 1 Kasım 1922 tarihli oturumunda Saltanat'ı kaldırmıştı¹⁹⁹.

İtilaf Devletleri'nin davetini TBMM Hükümeti 29 Ekim 1922'de veridiği cevapla kabul etmişti. Osmanlı Devleti'nin kaldırılmasından sonra, İtilaf Devletleri de "Barış Konferansında Türkiye'yi temsil eden tek murahhas heyetini görmekle memnun olacaklarını" bildirdiklerinden TBMM Hükümeti heyetinin uluslararası Barış Konferansı huzurunda, Türk milletinin meşru temsilcileri olarak bulunmaları için hiç bir engel kalmamıştı²⁰⁰.

Lozan Barış görüşmelerine bir tarafta Türkiye, diğer tarafta da İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılacaktı. Türkiye'nin isteği ve ısrarı üzerine Boğazlarla ilgili sorunların görüşülmesine katılmak için Sovyet Rusya, Ukrayna ve Gürcistan da davet edilmişlerdi.

¹⁹⁷ M. Vehbi Tanfer, "9 Eylül 1922-24 Temmuz 1923 Tarihleri Arasında Türkiye'nin Dış Politikası", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 8, Kasım 1991, Sayı 22, s.104.

¹⁹⁸ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.465.

¹⁹⁹ Gönübol-Sar, a.g.e., s.40-41.

²⁰⁰ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.465.

ABD konferansta gözlemci bulundurmuştu. Bulgaristan ise Ege Denizi'ne bir çıkış yeri işi konuşulduğu zaman görüşmelere katılmıştı.

Konferans ilk toplantısını 21 Kasım 1922'de yapmıştır. Görüşmeler 4 Şubat 1922'de kesintiye uğramış, 23 Nisan 1923'de tekrar başlamış ve barış antlaşması ve bununla ilgili 17 belge 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır. Görüşmeler sırasında taraflar arasında bir çok mektuplar teati edilmiştir²⁰¹.

Konferansta Türkiye'yi kim temsil edecekti?

Büyük zafer kazanılmıştı, asıl mesele barışın kazanılması idi, bunun için de Lozan'a kuvvetli bir Türk heyetinin gitmesi gerekiyordu²⁰². Bundan ötürü konferanda Türkiye'yi temsil edecek olan heyetin seçilmesi önemli bir sorun olarak belirmişti²⁰³.

Bu durumu Atatürk Nutuk'da şöyle değerlendirmektedir:

"Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Sağlık Bakanı bulunan Rıza Nur Bey gidecek delegeler heyetinin tabii üyeleri gibi görülüyordu. Ben bu konuda kesin bir görüş ve kararımı tespit etmemiştim. Ancak, Rauf Bey'in başkanlığı altındaki bir heyetin bizim için hayati önemi olan bir konuda başarı kazanabileceğinden emin olamıyordum. Rauf Bey'in de kendisini zayıf görmekte olduğunu hissediyordum. Müşavir olarak İsmet Paşa'nın yanına verilmesini teklif etti. Bu teklifle ilgili görüşümü belirtirken, İsmet Paşa'dan müşavir olarak elde edilecek yarar sınırlıdır. İsmet Paşa başkan olursa kendisinden azami ölçüde yararlanılabileceğine ben de inanıyorum dedim".²⁰⁴

Atatürk, Lozan'a gidecek heyetin seçiminde çok titiz davranıyordu. Çünkü bu konferans, sadece Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları halletmek için toplanmamıştı. Aynı zamanda Müttefiklerle Türkiye arasında Birinci Dünya Savaşı'nı sonuçlandıracak barış antlaşmasını da hazırlayacaktı.

²⁰¹ Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Ankara 1973, s.120.; Gönübol-Sar, a.g.e., s.41-42.

²⁰² Yılmaz Altuğ, "Atatürk ve Lozan Barış Konferansı'nın İlk Devresi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 4, Sayı 11, Mart 1988, s.417.

²⁰³ Gönübol-Sar, a.g.e., s.42.

²⁰⁴ Atatürk, Nutuk, Cilt 2, s.461-462.

Bunun için konferansa gidecek Türk temsilcilerinin bazı önemli vasıflara sahip olması gerekiyordu. Bu kimselerin herşeyden önce Osmanlı İmparatorluğu'nu yabancı devletlere verilen tavizlerle günü gününe yaşatmaya çalışan zihniyet içinde yetişmiş ve bu sistemi benimsemiş diplomatlar olmaması lazımdı²⁰⁵. Bu kimselerin kendilerine güvenen, eşitlik prensibinden taviz vermeyen ve galip tarafın temsilcileri olduğunu unutmayan niteliklere ve dirayete sahip olmaları gerekiyordu.

Heyet başkanlığı için adı geçen Rauf Bey'in Mondros Ateşkes Antlaşması'na imza koyan heyete başkanlık yapması, Yusuf Kemal Bey'in ise o dönemde büyük bir ameliyat geçirmiş olması onlar için dezavantaj teşkil ediyordu²⁰⁶.

Mustafa Kemal, Mudanya Mütarekesi görüşmelerindeki başarısından dolayı, barış konferansında da Türkiye'nin İsmet Paşa tarafından temsil edilmesini istiyordu. Ancak, Lozan'a gönderilecek Türk temsilci heyeti başkanının siyasi bir göreve sahip olması gerekiyordu²⁰⁷. Atatürk bu durumu şöyle açıklamaktadır²⁰⁸:

"İsmet Paşa'nın delegeler heyeti başkanı olabilmesi için Dışişleri Bakanı olmasını uygun gördüm. Bunu sağlamak için doğrudan doğruya Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'e özel ve gizli olarak yazdığım bir şifreli telgrafta, kendisinin Dışişleri Bakanlığı'ndan çekilmesini, ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesine bizzat yardımcı olmasını rica ettim.

Ankara'dan hareket etmeden önce Yusuf Kemal Bey bana, delegeler heyeti başkanlığını en iyi İsmet Paşa'nın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Bey'den kendisine bildirdiğim ricamı yerinde bularak gereğini yerine getirmeye çalıştığını bildiren bir cevap aldım.

İşte ondan sonraydı ki, İsmet Paşa'ya bir oldu bitti şeklinde Dışişleri Bakanı olacağını ondan sonra da barış konferansına delegeler heyeti başkanı

²⁰⁵ Gönübol-Sar, a.g.e., s.42.

²⁰⁶ Sonyel, a.g.e., Cilt 2, s.294-295.

²⁰⁷ Gönübol-Sar, a.g.e., s.42.

²⁰⁸ Atatürk, Nutuk, Cilt 2, s.461-463.

olarak gideceğini söyledim. Paşa birden şaşırды. Asker olduğunu söyleyerek özür diledi. En sonunda teklifimi emir sayarak boyun eğdi.”

Daha sonra Lozan'a gidecek delagasyon belirlendi. Delagasyon Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, Sağlık Bakanı ve Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey ve eski Maliye Bakanları'ndan Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Bey'den oluşuyordu. Askeri, mali, iktisadi, hukuki müşavirler ve katiplerden oluşan heyet 20 kişiyi geçiyordu²⁰⁹.

TBMM Hükümeti 5 Kasım 1922'de Konferansa katılacak heyete verilmek üzere bir talimat²¹⁰ tespit etti. 14 maddeli bu talimat genel olarak ve en esaslı noktaları göz önünde tutan direktiflerden oluşuyordu. "Misak-ı Milli"yi de buna eklemek lazımdır. Yalnız bu milli programın, Ankara'da daha TBMM Hükümeti kurulmadan ve Andolu'daki Türk zaferlerinden önce yazılmış olduğu unutulmamalıdır. Türk taleplerinin, yeni duruma göre ayarlanması ve tamamlanması gerekiyordu²¹¹.

TBMM Hükümeti'nin Lozan Konferansı'na katılacak olan heyete vermiş olduğu talimatta Balkanlar ile ilgili temel strateji de belirlenmiş oluyordu. Buna göre:

- 1) Doğu Trakya'nın batı sınırı: 1913 sınırının gerçekleştirilmesine çalışılacak.
- 2) Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesi uygulanacak.
- 3) Azınlıklar: Esas değişimdir²¹².

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922 tarihinde açılmıştır. Konferansın 21 Kasım oturumunda üç ana komisyon kurulmuştu: Lord Curzon'un başkanlığı altındaki birinci komisyon, ülkesel ve askeri konuları; Garroni'nin başkanlık edeceği ikinci komisyon Türkiye'deki yabancıların ve azınlıkların statüsünü; Barrere'nin başkanlığındaki üçüncü komisyon da mali ve ekonomik konuları ele alacaktı²¹³. Heyetimizce esas komisyonlardan birisinin başkanlığını

²⁰⁹ Heyete katılan kişiler ve görevleri için bkz: Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.467-468.

²¹⁰ Bıyıklıoğlu, a.g.e., Cilt 2, s.104-105.

²¹¹ Bıyıklıoğlu, a.g.e., Cilt 1, s.469.

²¹² Bıyıklıoğlu, a.g.e., Cilt 1, s.470.

²¹³ Sonyel, a.g.e., Cilt 2, s.304.

Türkler'in yapması teklif edilmişti. Ancak bu teklif reddedilecektir²¹⁴. İlk günden itibaren Türk heyeti, siyasal anlamda iki sert blok ile karşılaşmaktaydı: Müttefikler ve Balkanlılar. Gerekirse Müttefikler söyleyecek Balkanlılar onları takviyeye çalışacaklar, gerekirse Balkanlılar söyleyecek Müttefikler onları koruyacaktı²¹⁵.

Yaklaşık 550 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kalan Balkan Coğrafyasında büyük devletlerden almış oldukları destek ile yeni yeni ayaklarının üstünde durmaya çalışan Balkan Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları içinde kurulan yeni Türk Devleti'nin Balkanlar'da etkin bir rol almasını istemiyorlardı. Bundan dolayı Lozan Görüşmeleri sırasında özellikle Balkanlar'a yönelik askeri, siyasi ve ekonomik konularda Balkanlı Devletler (Yunanistan, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Romanya) ortak hareket etmeyi o dönemdeki menfaatleri gereği uygun bulmuşlardı. Bu durum emperyalist devletlerin çıkarlarıyla da örtüştüğü için konferans boyunca aralarındaki paslaşma devam etmiştir.

Lozan'da yapılan toplantılarda Müttefik devletlerin temsilcileri bir iki hafta zarfında bir barış antlaşmasının hazırlanabileceğini ümit ediyorlardı. Ancak İsmet Paşa'nın Türk çıkarlarını ısrarla savunması karşısında görüşmeler 8 ay devam etmiştir²¹⁶. Lozan görüşmesinin uzun sürmesinin başlıca sebepleri aşağıdaki gibi özetlenebilir. Bu sebepler aynı zamanda Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyetinin stratejisini de yansıtır:

1. Konferansta Türkiye'nin tutumu açık ve kesindi. Türkiye sadece her medeni millet gibi kayıtsız ve şartsız bağımsızlık istiyordu. Müttefikler ise yüzyılların kökleştirdiği alışkanlıklarla Türk isteklerini kolay kolay kabul etmemişler ve eski düzeni başka yollardan devam ettirmeye çalışmışlardır.

²¹⁴ Aydemir, a.g.e., Cilt 3, s.105.

²¹⁵ Ali Naci Karacan, Lozan, İst. 1971, s.15.

²¹⁶ Gönübol-Sar, a.g.e., s.43.; Müttefikler Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından buyana epeyce yanılmışlardı. Örneğin 2 Ağustos 1914'de başlayan savaşın, Noel'e kadar biteceğini hesaplamışlardı. Oysa ki savaş 1918 yılına kadar sürmüştür. Çanakkale Boğazı'nı en geç 15 günde geçeceklerini söylüyorlardı. Mağlup oldular, 1915'in sonlarına doğru geri çekilme durumunda kaldılar.

2. Türkiye yeni barış düzenini milletlerarası hukukun ilkelerine dayandırmaya çalışıyordu. Batılı devletler ise, Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettirilen Sevr Antlaşması'nı esas almışlar ve katlandıkları fedakarlığı bu antlaşmada yapılan değişikliklerle ölçmüşlerdi. Bu yüzden iki tarafın esas olarak aldığı ölçülerde temel farklar bulunuyordu.

3. Müttefikler Türkiye'yi kendilerine karşı yenilmiş ve Yunanistan'ı yenmiş bir devlet sayıyorlar ve bütün işleri buna göre düzenlemek istiyorlardı. Türkiye ise bağımsızlığı için savaşmış ve bunda başarıya ulaşmış devlet olarak, bu başarıyı bütün devletlere kabul ettirmeye gayret ediyordu²¹⁷.

Lozan'da barış antlaşması da dahil olmak üzere 18 belge imzalanmıştır. İmzalanan bu 18 belge içinde Türkiye ile Yunanistan'ı özellikle ve doğrudan ilgilendirenler de şunlardır:

1. Barış Antlaşması.
2. Trakya sınırına ilişkin sözleşme.
3. Türk-Yunan Ahali Mübadelesi'ne ilişkin sözleşme ve protokol.
4. Sivil rehinelere iadesine ve Harp Esirlerinin Mübadelesine ilişkin Türk-Yunan Antlaşması.
5. Genel affa ilişkin deklarasyon ve protokol.
6. Yunanistan'da Müslümanlar'ın mülklerine ilişkin deklarasyon.
7. Karaağaç bölgesi ile İmroz ve Bozcaada'ya ilişkin olarak İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan protokol.
8. Yunanistan'da azınlıkların korunması konusunda Yunanistan ile başlıca Müttefikler arasında imzalanmış antlaşmalara dair protokol.

Bu konuların hepsi, Lozan'ın birinci döneminde, birinci komisyonunda, ikinci döneminde ise birinci komitede görüşülerek neticelendirilmiştir²¹⁸.

²¹⁷ M. Cemil (Bilsel), Lozan, Cilt 2, s.557-558'den aktaran Gönübol-Sar, a.g.e., s.43.

²¹⁸ Kamuran Gürün, "Türk-Yunan İlişkileri ve Lozan Antlaşması", Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu, İst. 1984, s.24.

5.1.1. Sınırlar

Türkiye'nin sınırları meselesinin görüşülmesine, 22 Kasım 1922 günü Lord Curzon'un başkanlığındaki Arazi ve Askerlik Komisyonu'nda başlandı²¹⁹. Türkler'in zayıf oldukları konulara, ele alınacak ilk sorunlar arasında yer verilmesi için çaba harcayan Lord Curzon ilk olarak, Türkiye'nin Avrupa'daki sınırları konusunu başkanı olduğu Arazi Komisyonu'na getirdi²²⁰. Lord Curzon oturumu açtı ve Trakya sınırları sorununun görüşülmesine hemen başlanmasını teklif etti ve Türk temsilci heyetini, bu konudaki görüşünü bildirmeye çağırdı²²¹. İlk sözü alan İsmet Paşa, Doğu Trakya için 1915 sınırını, yani Karadeniz'den Meriç dökümüne kadar olan Karaağaç ve Mustafa Paşa Köprüsü-Dimetoka-Simelin parçasını ve Batı Trakya için de halk oyuna başvurulmasını istedi²²².

Lord Curzon, Türk Temsilci Heyeti'nin bu isteklerini tarihi, coğrafi, siyasal ve etnik dayanaklarla desteklemek isteyip istemediğini sordu. Konferansın bu isteklere ilişkin basit bir açıklama dinlemekle bu sorunu bir karara bağlayamayacağını bunların hangi nedenlere dayandığını öğrenmek istediğini ileri sürdü.

İsmet Paşa, aşağıdaki nedenlerle, Meriç'in batısındaki ufak bir toprak parçasını Trakya sınırı içinde bırakmak gerektiğini savundu. Bunlar:

1. Müttefik Devletler, 24 Eylül 1922 günlü notaları ve Mudanya Sözleşmesi ile, Doğu Trakya'nın, Edirne'yi de kapsam üzere Türkiye'ye geri verilmesini kabul etmişlerdi. Kaldı ki, eski Edirne Şehri Meriç'in sol kıyısı üzerinde bulunduğundan, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesi, Edirne'nin bu kısmının da geri verilmesini gerektirmekteydi. Bu notada, Edirne'nin özel olarak anılmış olması, hiç şüphesiz Edirne İstasyonu'nun, Karaağaç dış mahallesinin, Edirne ile bu mahallede oturanların, mülkiyetinde

²¹⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türk Dış Politikasında 50 Yıl, Lozan (1922-1923), Ankara 1973, s.16.

²²⁰ Sonyel, a.g.e, Cilt 2, s.304.

²²¹ Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Ankara 1969-1973, Takım I, Cilt 1, Kitap 1, s.20.

²²² Karacan, a.g.e., s.115.; Meray,a.g.e., s.20.

bulunan ve geçimlerini sağlayan toprakların da, aynı zamanda Türkiye'ye verilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. TBMM Hükümeti'nin anladığı da budur.

2. Öte yandan, Edirne Türkiye'ye döndüğüne göre, Edirne'yi İstanbul'a bağlayan demiryolunun, Kuleli Burgaz-Mustafa Paşa kesiminin bulunduğu toprak parçasının da Türkiye'ye geri verilmesi zorunludur. Edirne ile bu demiryolunun güvenliğini sağlamak ve Türkiye'nin komşuları ile güvenlik ve dostluk içinde ilişkiler sürdürebilmesi bakımından sınırın, gerektiği ölçüde, Edirne şehrinden ve demiryolundan uzak geçmesi zorunluluğu vardır.

3. Meriç'in batısında istenilen toprakta yaşayan halkın büyük çoğunluğu Türk'tür²²³.

Lord Curzon, İsmet Paşa'nın açıkladığı Türk isteklerini özetleyerek bunu:

1. Doğu Trakya için 1913 sınırı,
2. Batı Trakya için halk oyuna müracaatı şeklinde maddeleştirdi²²⁴.

Bu konuyla ilgili olarak Yunan Hükümeti adına konuşan Venizelos, "...Türkler'in Meriç'in sağ kıyısına geçmek ve Batı Trakya'da da halk oyuna müracaat etmek istemelerine hayret ettiğini ifade etti. Batı Trakya'nın geleceğinin Sevr'den ayrı bir antlaşma ile tayin edildiğini, Karaağaç kısmının 1915 yılında Türkiye tarafından kendi rızasıyla Bulgaristan'a terkedildiğini, esasen Neuilly Antlaşması ile Bulgar topraklarına Müttefik Devletlerin el koymuş bulunduğunu, nihayet Batı Trakya'da halk oyuna müracaatın imkansız olduğunu, çünkü buraların Türk idaresine dönmesi ihtimalinin bile Hıristiyan halkı göçe yönelteceğini ve bu şartlar içinde toplanan oyların bir kıymet de ifade edemeyeceğini söyledi... ve:

-Bir memleketin emniyeti için ona komşu olan memleketlerin bağımsızlığını istemeleri usulü kabul edilirse, o zaman bu usul her memleket için tatbik edilebilir! dedi ve sözlerine,

²²³ Meray, a.g.e., s.20.

²²⁴ Karacan, a.g.e., s.116.; Meray, a.g.e., s.21.

-Yunanistan hatalarının neticesini çekmiştir. Kendisinden fazla şey istenemez diye bitirdi.”²²⁵

Sırp-Hırvat-Sloven temsilcisi Nintchitch ve Romanya delegesi Duca, Türk tarafının görüşlerine karşı çıkmışlar ve Yunanistan'ı desteklemişlerdir. Bulgaristan delegesi Stamboulisky ise ekonomik yönden rahatlayabilmeleri için Ege Denizi'ne çıkış yeri sağlanmasını isteyecektir²²⁶.

Trakya'nın sınırları meselesi görüşülürken, Müttefikler, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya delegeleri blok halinde Türk tarafının tekliflerine karşı çıkmışlardır²²⁷.

Birinci komisyonun 22, 23, 24 ve 25 Kasım toplantılarında Doğu Trakya'nın batı sınırı ve Batı Trakya'da halk oylamasının yapılması yönündeki Türk tekliflerini istatistiki bilgiler doğrulamsına rağmen bir sonuç alınamamıştır²²⁸.

Türk temsilci heyetince sunulmuş istatistiklerin aşağıdaki tablosu Batı Trakya'daki nüfusun ağırlıklı olarak her dört şehirde de Türkler'den oluştuğunu göstermesine rağmen sonucun alınamaması karşı tarafın toplantıya önyargılı oturduğu görüşünü akla getirmektedir.

Batı Trakya'da Nüfusun Genel Görünümü²²⁹.

	Türkler	Rumlar	Bulgarlar	Yahudiler	Ermeniler
Gümülcine	59.967	8.834	9.997	1.007	360
Dedeağaç	11.744	4.800	10.227	253	449
Sofulu	14.736	11.542	5.490	-	-
İskeçe	42.671	8.728	552	220	114
	129.120	33.910	26.266	1.480	923

Genel Toplam: 191.699

²²⁵ Karacan, a.g.e., s.117-118.; Meray, a.g.e. s.21-25.

²²⁶ Balkan ülkeleri temsilcilerinin Trakya sınırı ve Batı Trakya konusundaki görüşleri için bkz: Meray, a.g.e., s.25-29.

²²⁷ İsmet İnönü, Hatıralar, Cilt 2, İst. 1987, s.64.

²²⁸ Gürün, a.g.m., s.34.

²²⁹ Meray, a.g.e., s.54-60.

Batı Trakya'daki toplam nüfus içerisinde Türkler'in oranı %67 olmasına rağmen bu bölgenin %17'lik Rum nüfusa sahip Yunanistan'a bırakılmak istenmesini ve sonuçta bırakılmasını uluslararası hukuk kuralları ve insan hakları ve Wilson'un söylemi olan "serbest idare" sistemi ile bağdaştırmak doğru bir yaklaşım olmasa gerek. Ancak Batı'nın çifte standardı son dönem Türk tarihinde olduğu gibi Lozan görüşmelerinde de en büyük engel olarak karşımızda durmaktaydı.

Yine aynı şekilde Batı Trakya'da taşınmaz malların dağılımına ilişkin olarak Türk temsilci heyetince verilmiş notada ²³⁰ yer alan bilgiler de yukarıdaki saptamamızı doğrulamaktadır. Hatta daha bariz bir şekilde Türkler'in bölgede taşınmaz malların %84'üne sahip olmakla toprağa kök saldıklarını ortaya koymaktadır. İşin ilginç tarafı Batı Trakya'daki taşınmaz malların oranında Rumlar'ın Bulgarlar'dan bile yarı yarıya düşük bir paya sahip olmalarıdır. Bundan dolayıdır ki, Batı Trakya sorununun günümüze kadar devam etmesinin altında yatan en büyük nedeninin, bölgenin statüsü saptanırken nüfus ve mal dağılımındaki dengenin gözden uzak tutulmasıdır.

Batı Trakya'da Taşınmaz Malların Milliyetlere Göre Dağılımı:

Türkler	%84
Bulgarlar	%10
Rumlar	%5
Çeşitli	%1

Arazi sorunlarının ve Batı Trakya'nın durumunun görüşüldüğü toplantının 25 Kasım tarihli oturumunda en son sözü Lord Curzon alacak ve şu değerlendirmeyi yapacaktır²³¹ :

"...Türk heyeti Batı Trakya'da halk oylamasına müracaat teklifini ileri sürmekle siyasi bir müracaatta bulunmaktadır. Batı Trakya'da halk oylamasına müracaat, Türkler'in bu bölgede çoğunluk teşkil ettiğini bu suretle meydana çıkararak, ileride buraları Türkiye'nin geri alabilmesi için bir imkan oluşturur. İşte Müttefikler Türkiye'ye bu hakkı tanımaya eğilimli

²³⁰ Meray, a.g.e., s.61.

²³¹ Karacan, a.g.e., s.128-129.

değillerdir. Türk heyeti, milletlerin serbestçe idare esasını ortaya atan Wilson Prensipleri'ne dayanmaktadır. Ancak "serbest idare" tabirini icat etmekle Wilson'un dünya barışı üzerine korkunç bir darbe indirmiş olup olmadığı şüphelidir...

Meriç meselesine gelince, Türkiye hiç bir zaman bugünkü sınırı istememişti. Hatta 29 Eylül tarihli notada Edirne'den bahsederken şimdi Edirne ile Karaağaç arasında varlığını ileri sürdüğü sıkı ilişkiye küçük bir imada bile bulunmadı. O zaman bütün istediği Meriç'in batı sahiline kadar Doğu Trakya idi."

Wilson'un ortaya atmış olduğu "serbest idare" sisteminin "dünya barışı üzerine indirilmiş korkunç bir darbe" olarak "demokrasinin beşiği" sayılan İngiltere temsilcisi tarafından nitelenmesi çelişki gibi görülüyorsa da "güneş batmayan ülke"nin emperyalist çıkarlarına uygun düşmekteydi. Lord Curzon uluslararası ilişkilerde "hak yok menfaat var" ilkesini işletmekte tereddüt etmiyordu. Lord Curzon'un Türk tezlerine karşı takınmış olduğu varsayımçı tutumu, aslında İngiliz emellerinin kamuflajı gibi gözükmektedir.

Batı Trakya'nın 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması ile Bulgaristan'a bırakılması, Meriç'in batı sahilindeki Dimetoka ve civarının da 1915'de savaşa girmesi karşılığında Osmanlı Devleti'nin rızasıyla Bulgaristan'a verilmiş olması konferansta Türk heyetinin pazarlık gücünü azaltıyordu.

Meriç sınırı ve Batı Trakya sorunu sert tartışmalardan sonra sonuçlanmadan bir tarafa bırakıldı ve diğer konulara geçildi. Bu sorunlar Lozan Konferansı'nın ikinci devresinde kesin şeklini alacaktır²³².

Arazi sorunları için birinci komisyonda ve birinci komitede toplam 13 oturum yapılmıştı, oturumların 7'si birinci dönemde, 6'sı ikinci dönemdedir. Ayrıca bu konuda Lozan'ın kesintiye uğradığı 4 Şubat 1923 günü İsmet Paşa'nın diğer devlet temsilcilerine yolladığı bir mektup ile, yine aynı kimselere Ankara'dan gönderilen 8 Mart 1923 tarihli bir mektup vardır. Arazi

²³² İnönü, a.g.e., s.68.

sorunları kesin olarak 17 Temmuz 1923 oturumunda sonuçlanmıştır. Bu konu ile ilgili belgeler 24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır²³³.

Türk heyeti, Konferansın kesilmesinden önce Müttefiklerce verilen barış projesinde, Karaağaç'ın Yunanistan'da kalmasını kabul etmişti²³⁴. Ancak, Yunanistan'ın tamirat borcu meselesinden ikinci devrede çıkan ve bir ara iki devlet arasında yeniden savaşı başlatacak bir önem alan anlaşmazlığı düzeltmek için, Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesi ve Türkiye'nin tamirat bedelini istemekten vazgeçmesi kararlaştırıldı. Böylece Karaağaç Türk topraklarına katıldı. Karaağaç ile birlikte Edirne durağı ve Bosna Köyü de Türkiye'ye verildi²³⁵.

5.1.2. Azınlıklar

"Azınlık" kavramının tanımlanması²³⁶ ilk bakışta kolay gibi görünüyorsa da tarihsel süreç bu kavrama yeni boyutlar kazandırdığı için uluslararası ilişkilerde önemli bir yer teşkil etmektedir²³⁷.

Batılı devletler, 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin içişlerine "azınlıklar" boyutundan yaklaşarak müdahale etmeyi alışkanlık haline getirmişlerdi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, özellikle Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası²³⁸ ve Kurtuluş Savaşı sırasında azınlıklar Türk kuvvetlerini arkadan vurmuşlardır²³⁹.

Bu gelişmeler Türk ulusunda büyük bir duyarlılık yaratmış ve Misak-ı Milli'ye konan hüküm yeni Türk Devleti'nin azınlık politikasının temelini

²³³ Gürün, a.g.m., s.24-25.

²³⁴ Ayrıca Batı Trakya'daki halk oylamasına müracaat edilmesi yönündeki teklif de bırakılmıştı. Lozan görüşmelerinde Batı Trakya konusunda geniş bilgi için bkz: Hikmet Öksüz, *Lozan'da Batı Trakya Sorunu (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İst.1992.

²³⁵ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.27.; Trakya sınırına ilişkin sözleşme için bkz: Meray, a.g.e., *Takım 2, Cilt 2, s.65-69.*

²³⁶ "Bir toplum içinde yaşayan az sayıdaki başka etnik grup...Bir ulus içinde başka bir ulustan insanların topluluğunu dile getirir.", Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 1, İst. 1992, s.123.*

²³⁷ Oran, a.g.e., s.39-43.

²³⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, Ankara 1973, Cilt 1, s.90-107.

²³⁹ Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara 1991, s.61-66.

oluşturmuştur. Buna göre: “Yenen devletler ile düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki esaslar çerçevesinde azınlıklar hukuku, civar ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları şartıyla tarafımızdan garanti edilecektir.”²⁴⁰

Bu politika Lozan’a gönderilirken Türk heyetine verilmiş olan 14 maddelik talimata da yansımıştır. “Ermeni sorunu” veya “Doğu sorunu”nun pazarlık konusu yapılamayacağı gerekirse görüşmelerin bırakılacağı Türk heyetine kesinlikle tembihlenmişti²⁴¹.

Azınlıklar meselesi, Lozan Konferansı’nın iç tüzüğü’nün 5. maddesi gereğince kurulan 3. komisyondan ikincisi, yani “Yabancılar ve Azınlıklar Komisyonu”nda görüşülecekti. Ancak, meseleyi Lord Curzon’un ele alması ile konu ilk defa 12 Aralık 1922’de Arazi ve Askerlik Komisyonu’nda görüşüldü. Bu konuda ilk sözü alan Lord Curzon, azınlıklar meselesinin tarihçesini yaptıktan sonra, Türkiye’deki azınlıklardan Rumlar, Yahudiler, Asuriler, Geldaniler, Nasturiler ve özellikle Ermeniler’in himaye görmesi gerektiğini söyledi ve üç ana istekte bulundu:

1. Geniş bir genel af.
2. Yabancıların askerlikten para karşılığında muaf tutulmaları.
3. Serbest geliş-gidiş.

Bu üç esastan başka, bir temsilci tarafından uygulanacak olan Milletler Cemiyeti Kontrolü kurulmasını teklif etti²⁴².

Fransız ve İtalyan delegelerinin konuşmalarından sonra söz alan İsmet Paşa, bu konuyla ilgili Türk tarafının görüşünü belirttikten sonra, üç istek ileri sürdü:

1. Dış tahriklerin kesilmesi.
2. Türk-Rum ahalinin mübadelesi.

²⁴⁰ Atatürk’ün Milli Dış Politikası, s.133’ten aktaran Suat Akgül, “Nutuk’a Göre Azınlıklar Meselesi ve Atatürk’ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri”, Askeri Tarih Bülteni, Şubat 1994, Sayı 36, s.119.

²⁴¹ Bıyıklıoğlu, a.g.e., Cilt 2, s.104.

²⁴² Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.93-94

3. Diğer azınlıklar hakkında Türk Hükümeti'nin verdiği teminat ile yetinilmesi²⁴³.

İlgili komisyonun 13 Aralık'ta yapılan toplantısında söz alan İsmet Paşa, Türk toprakları üzerinde Ulusal bir Ermeni Yurdu kurulmasını reddediyor; Türkiye'deki azınlıkların güvenliğine nezaret edecek bağımsız bir örgüt kurulması ile ilgili öneriyi reddediyor; genel bir af ilanını incelemeyi kabul etmekle birlikte, herhangi bir unsurun askeri görevden muaf tutulması görüşüne karşı olduğunu belirtiyordu²⁴⁴.

İsmet Paşa'nın kesin tavrı, karşı tarafın ısrarları ile şiddetlenen 13 Aralık toplantısı, bir alt komisyonun kurulup konunun burada incelenmesine karar verdi²⁴⁵.

13 Aralık toplantısında kurulmuş olan Azınlıklar Alt Komisyonu'na İtalyan delegesi Montagna Başkan seçildi. Bu komisyona, Türk delegesi Rıza Nur Bey ile danışmanlardan Mustafa Şeref ve Mülkiye Müfettişi Şükrü Beyler katıldılar. Soy, dil, din azınlıklarının korunmasını konu alan alt komisyonda Türk delegesi Rıza Nur Bey, önce deyimdeki "soy" kelimesine itiraz ederek, Türkiye'de sadece din azınlıkları bulunduğunu, dil azınlığının pek az olduğunu, soy azınlığının ise bulunmadığını ileri sürdü. Bu teklif kabul edilerek mesele dil ve din azınlıkları olarak ele alındı. Genel af çıkarılması meselesinde Türk delegesi, Türkiye'deki Müslümanların, aralarında vatan hainlerinin bulunduğu gerekçesi ile, af dışı bırakılmalarını istedi. Azınlıkların askerlik hizmetinden istisna edilmeleri teklifini kabul etmeyen delege, Ermeni Yurdu konusunda, böyle bir meselenin görüşülmesini dahi reddetti²⁴⁶.

²⁴³ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.94.; "Azınlıklar hakkında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti kanalıyla, antlaşmalar metniyle, ortak kabul edilmiş ve artık alışılmış uluslararası usuller ve kaideler kabul edilecek, bunun dışında herhangi bir kayıt kabul edilemez.", İnönü, a.g.e., s.84.

²⁴⁴ Sonyel, a.g.e., Cilt 2, s.316-317.

²⁴⁵ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.95.

²⁴⁶ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.96.; Azınlıklar Alt Komisyonu'ndaki tartışmalar için bkz: Rıza Nur, Lozan Hatıraları, İst.1991, s.78-101.

Azınlıklar konusunda Türk delegelerinin titiz davranmalarının sebebi, uzun yıllardır bu konunun karşı tarafı oluşturan devletlerce kurcalanıyor olmasıdır²⁴⁷.

Azınlıklar Alt Komisyonu, Aralık ayı boyunca 2, 3 Ocak 1923 tarihlerinde yapmış olduğu toplantılarda bir çok konuda anlaşmaya varmıştı. Ancak, komisyon başkanı Montagna'nın 6 Ocak 1923 tarihli oturumda, Türkiye'de bir Ermeni Yurdu kurulması hakkındaki Amerikan teklifini destekleyen bir bildiri okuması üzerine, Türk temsilcileri toplantıyı terketmişlerdir.

Ertesi gün, Azınlıklar Alt Komisyonu Başkanı, anlaşmaya varılan konularla, varılamayanları Arazi ve Askerlik Komisyonu başkanlığına bildirdi. Bu rapora göre; Türkler, Ermeni Yurdu sorununu "görüşülemez" saymakta; genel affın Müslümanları da kapsamına almasını istememekte; Müslüman olmayanların askerlikten muaf tutulmasını kabul etmekteydiler.

İsmet Paşa Alt Komisyonunda öne sürülen hususları savunarak, içte ve dışta barışı ve aynı yurdun çocukları arasında iyi geçimi ve sevgiyi sağlamak için hepsinin eşit şartlara sahip olması gerektiğini, bunun için de din ayrımı olmaksızın hepsinin askerlik hizmeti yapmalarının şart olduğunu tekrarladı²⁴⁸.

9 Ocak 1923'te Müttefikler, Türk tarafına iki ödün verdi:

1. Gayri müslim azınlıkların korunması ile ilgili isteklerini sınırlıyorlar;
2. Cemiyet-i Akvam'ın İstanbul'da temsil edilmesi fikrinden vazgeçiyorlardı²⁴⁹.

Azınlıklar konusunda 1. komisyonunda 4 oturum, bu komisyona bağlı Azınlıklar Alt Komisyonu'nda 17 oturum yapılmış ve bu konu son olarak 9 Ocak 1923 günü halledilmiştir. Konu ile ilgili belgeler 24 Temmuz 1923 günü imzalanmıştır²⁵⁰.

²⁴⁷ M. Hidayet Vahapoğlu, Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, Ankara 1990, s.132..

²⁴⁸ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.97.

²⁴⁹ Sonyel, a.g.e., Cilt 2, s.317.

²⁵⁰ Gürün, a.g.m., s.25.; Lozan Barış Antlaşması, Kesim 3 (Madde 37-45) Azınlıkların korunması ile ilgilidir. Bkz: Seha L. Meray, a.g.e., Takım 2, Cilt 2, s.11-14.

Nüfus mübadelesi Lozan Konferansı'nda gündeme en çok gelen konulardan biri olmuştur. Bu konuyu gündeme Milletler Cemiyeti'nin mülteciler ile ilgili görevlisi Norveçli Dr. Fridtjof Nansen getirmiştir.

Nansen, Yunanistan'daki Müslümanlar ile, Anadolu'daki Ortodokslar'ın isteğe bağlı olarak değiştirilmesini ve İstanbul Rumları'nın bu değişimin dışında kalmalarını öneriyordu.

Türk tarafı, İstanbul Rumları'nın mübadele kapsamına alınmasını, Batı Trakya Türkleri'nin de yerlerinde bırakılmasını savunmuştur. Türk tarafının tezine göre Batı Trakya'da Türkler azınlık değil çoğunluktu. Ayrıca Türk tarafı, İstanbul'daki Rumlar'ın mübadele kapsamına alınmasına bağlı olarak İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nin de kaldırılmasını istedi. Bu görüş ve isteğe Yunan, Amerikan ve İngiliz delegeleri katılmamış ve karşı çıkmışlardır²⁵¹. Venizelos, yerleştirmenin zorluğu sebebiyle İstanbul Rumları'nın mübadeleye dahil edilmesini kabul edemeyeceğini söylerken; Lord Curzon, İstanbul'daki Rumlar giderse, büyük ekonomik kriz çıkar fikrini savunmuş ve Batı Trakya Türkleri'nin de mübadele dışı kalmasını telkin etmiştir²⁵².

Tartışmaların sonunda 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol²⁵³ imzalanmıştır. Buna göre:

Madde 1: Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarına yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecektir.

Bu kimselerin hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a yeniden dönerek yerleşemeyecektir.

²⁵¹ Kemal Arı, Büyük Mübadele, İst. 1995, s.16-17.

²⁵² Gürün, a.g.m., s.32.

²⁵³ Sözleşme ve Protokol'ün metni için bkz: Meray, a.g.e., Takım 2, Cilt 2, s.89-95.; Ayrıca, "Sivil Rehinelerin Geri Verilmesine ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Antlaşması", "Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokol" ve "Yunanistan'da Müslümanların Taşınmaz Mallarına İlişkin Bildiri" için aynı eserin 96-103. sayfalarına bakılabilir.

Madde 2: Birinci maddede öngörülen mübadele;

a) İstanbul'da oturan Rumlar'ı (İstanbul'un Rum Ahalisini);

b) Batı Trakya'da oturan Müslümanlar'ı (Batı Trakya'nın Müslüman Ahalisini) kapsamayacaktır.

1912 kanunu ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye sınırları içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (Etablis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar (İstanbul'un Rum Ahalisi) sayılacaktır.

1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş (Etablis) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar (Batı Trakya'nın Müslüman Ahalisi) sayılacaklardır²⁵⁴.

Böylece, Yunanistan ile Türkiye arasında kronik bir sürtüşme konusu olan azınlıklar tasfiye edilmiş oluyordu. İki ulusun yalnızca İstanbul ve Batı Trakya'da azınlıkları kalmış oluyordu²⁵⁵. Bu durum, Atatürk'ün azınlıklar hakkındaki görüşlerinin²⁵⁶ dışarıda kalan Türkler politikasıyla paralel bir manzara gösterdiğini²⁵⁷ de ortaya koymaktadır.

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Sözleşme'de geçen "Etablis" kavramının yorumu nüfus değişiminin uygulanma aşamasında büyük sorun yaratacaktır. Ayrıca, Batı Trakya'da oturanlar için "Türk" yerine "Müslüman" tabirinin kullanılması günümüze kadar yansıtacağı şekliyle sürekli problem teşkil edecektir.

Balkanlar'da milliyeti belirlemede dini kimlik çok büyük önem taşımaktadır. Özellikle "Müslümanlık" kavramı ile "Türklük" kavramı iç içe girmiştir. Bundan dolayı Lozan Barış Antlaşması'nda Batı Trakya'da yaşayanlar için "Türk" yerine "Müslüman" tabirinin kullanılması o dönemin koşulları da göz önünde bulundurulduğunda bir dezavantaj teşkil etmemekteydi. Ancak Yunan Hükümetleri, daha sonraki dönemlerde,

²⁵⁴ Meray, a.g.e., Takım 2, Cilt 2, s.89.

²⁵⁵ Oran, a.g.e., s.36-37.; "Batı Trakya'daki Müslüman azınlık, Yunanistan'ın varlığını resmen tanıdığı tek azınlıktır", Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.36.

²⁵⁶ Mim Kemal Öke, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'deki Azınlıklar Hakkındaki Görüş ve Değerlendirmeleri", B.Ü.Atatürk Konferansları Dizisi, İst. 1986, s.109-118.

²⁵⁷ Akgül, a.g.m., s.123.

özellikle 1980 sonrası -Bulgaristan'daki Jivkov yönetiminin uygulamaları paralelinde- dönemde "Batı Trakya'da Türk yok müslümanlaşmış Helen ırkından vatandaşlar var" politikasını izleyecektir. Günümüzdeki anlayışla bu tutumu değerlendirmek gerekirse; insanların hissettikleri şekli ile kendilerini ifade etmeleri karşısında konan bu dayatmacı kimlik, İnsan Hakları Evrensel Beyanname (1948)'ne, Helsinki Nihai Senedi (1975)'ne, Paris Şartı(1990)'na aykırı olduğu gibi; herşeyden önce geçerliliği halen devam etmekte olan Lozan Barış Antlaşması'na da aykırıdır.

5.1.3. Patrikhane

İstanbul'un fethiyle beraber Fatih Sultan Mehmed'in yeni bir Patrik seçtirilmesi (Gennadios) ve tanıdığı haklarla yeniden yapılanan Patrikhane, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devrinde yıkıcı ve bölücü faaliyetlerde bulunacaktır²⁵⁸.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından (1829) sonra Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitler'in Yunan Konsolosları ile elele Helenizm'in "Megali İdea"sını gerçekleştirmeye çalıştıkları²⁵⁹ biliniyordu.

Gerek Balkan savaşları, gerekse Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasındaki faaliyetleri²⁶⁰ de unutulmamıştı.

Türk heyetine Lozan'a giderken bu konuda talimat verilmemişti. Ancak, Azınlıklar Alt Komisyonu'ndaki çalışmalar sırasında İstanbul'daki tüm Rumlar'ın değişim kapsamına alınması ve Rum Patrikhanesi'nin de kaldırılması teklif edilecektir²⁶¹. Ancak Yunan, Amerikan ve İngiliz delegeleri bu teklife karşı çıkmış²⁶² ve sorun Alt Komisyon'da çözüme bağlanamamıştır.

²⁵⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz: M. Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İst. 1980, s.124-129.

²⁵⁹ Andonyan, a.g.e., s.97.

²⁶⁰ Şahin, a.g.e, s.159-184.

²⁶¹ Nur, a.g.e., s.111-113.; Arı, a.g.e., s.17.

²⁶² Arı, a.g.e., s.17.

10 Ocak 1923'de toplanan Arazi ve Askerlik Komisyonu'nda bu konu yeniden ele alındı ve Lord Curzon "Patrikhane'nin bir kaç yüzyıldan beri İstanbul'da bulunduğunu; ilk imtiyazların Fatih Sultan Mehmed'ce verildiğini, hatta arttırıldığını, Rum Ortodoks Kilisesi'nin başı olan Patrik'in her zaman Türk Hükümetine bağlı memur olarak kaldığını, tayininin Türk Hükümeti'nce onaylanarak tamamlandığını anlattı."

Amerikan delegesi de büyük bir direnişle Patrik'in İstanbul'da kalmasını istiyordu.

Lord Curzon "eğer Türk temsilcilerinin iddia ettikleri gibi Patrik siyasete karışmışsa, bunun önlenebileceğini, ancak kesinlikle İstanbul'da kalması gerektiğini ileri sürdü" diğer delegelerde bu görüşü desteklediler²⁶³.

Türk delegeleri Lozan görüşmeleri sırasında sorunu gündeme getirdikten sonra Patrik ve Patrikhane sorununu, bu kişi ve kurumun Türkiye dışına çıkarılarak çözülebileceğini savunmuştu. Tüm gayretlere²⁶⁴ rağmen, karşı taraf bu görüşe evet dememiş sonuna dek İttifak²⁶⁵ içinde direnmiştir.

Komisyonunda söz alan Venizelos, Patriğin siyasal çabalarda bulunmasını önleyecek tedbirlerin alınmasıyla İstanbul'da bırakılması şekline İngiliz teklifini destekledi ve: "Türk Hükümeti bu teklifi kabul ederse, şimdiki Patriğin çekilmesini kolaylaştıracak şekilde davranmaya hazır olduğunu" sözlerini ilave etti. Türk Baş Delegesi yapmış olduğu konuşmada, Patriklik sorununa değinerek: "Patrikliğin, siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle bundan böyle hiç uğraşmayacağı, sadece din alanına giren işlerle yetineceği konusunda konferans önünde, Müttefik delegeler kurullarının ve Yunan delegeler kurulunun yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri senet sayarak, Patrikliğin İstanbul'dan çıkarılması teklifinden vazgeçtiğini" bildirdi²⁶⁶.

²⁶³ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.99.

²⁶⁴ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.99-100.

²⁶⁵ Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e, Cilt 1, İst. 1974, s.345-346.

²⁶⁶ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.100.

Lozan Barışı'na göre Patrikhane sadece İstanbul'da kalacak olan Ortodoks Rumlar'ın²⁶⁷ dini işlerinden sorumlu olacaktı. Dünyadaki tüm Ortodoks'ların dini ve siyasi liderliğine soyunmayacaktı.

Lozan Barış Antlaşmasını üç temel dinamikten (sınırlar, azınlıklar, Patrikhane) hareketle ele almamızın sebebi bunların sadece Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili değil, aynı zamanda tüm Balkanlar'ı kapsayan ve sürekli etkisi altında bulunduran bir öneme sahip olmasındandır.

Lozan Antlaşması sadece 1919-1922 yılları arasında devam eden Türk-Yunan savaşını sona erdiren bir antlaşma değildir. Aynı zamanda Müttefiklerle Türkiye arasında Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirip, "Doğu sorunu"nu ortadan kaldıran ve Barış ortamını sağlayan bir antlaşmadır.

Bu antlaşma, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalardan (Versay, Saint Germain, Trianon, Nöyyi) farklı olarak eşitlik prensibine uygun olarak yapılmış olup günümüze kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Bu antlaşma barış için bir önsöz²⁶⁸ anlamına da gelmektedir.

Ulusal hedeflere ulaşabilmek için gerekli kuvvetlerin tam anlamıyla ve yanlışsızca değerlendirilmesi²⁶⁹ şeklinde başarıya ulaşan Ulusal Kurtuluş Savaşı, Lozan Konferansı'nda "diplomatik savaş"la perçinlenecektir.

Lozan müzakerelerinde Türkiye'nin en büyük gücü "Misak-ı Milli"den ve kazanılan "zafer"den geliyordu²⁷⁰ ve Türkiye, görüşmelerden olumlu bir sonuç alınabilmesini sağlayacak gerçekçi ve haklı çerçevenin sınırlarını çok iyi çizmişti²⁷¹.

²⁶⁷ "İstanbul'da Rumlar'ın bırakılma nedenlerinden biri de Patrikhane'ye cemaat gerksiniminin olmasıydı." Oran, a.g.e., s.288.

²⁶⁸ Tevfik Rüşdü Aras, Lozan İzlerinde 10 Yıl, İst. 1935, s.13.

²⁶⁹ Jacob Landau, "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Dış Politika", Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50.Yıl Semineri, Ankara 1980, s.43.

²⁷⁰ Misak-ı Milli ile ilgili olarak; İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komseri Rumbold: "Türkler, bir elde Misak-ı Milli, bir elde kılıç" olduğu halde konferansa giriyorlardı benzetmesini yapmaktaydı. 56 nolu dipnottan zikreden Sonyel, a.g.e., Cilt 2, s.301.; Bu konuya ilginç bir yaklaşım daha vardır: "...Mustafa Kemal'in ve taraftarlarının Misak-ı Milli'ye bağlılıklarının çok akıllıca olduğunu ve bu evrağın uzun vadede sadece bütün milliyetçileri birleştiren bir platform olarak değil, fakat aynı zamanda pazarlık için mükemmel bir başlangıç noktası teşkil ettiği için de hizmet görmüş olduğu...", Landau, a.g.m., s.45.

²⁷¹ Sander, a.g.e, s.84.

Böylece Türkiye, bu "büyük hesaplaşma"dan başarı ile çıkıp, çağdaş ve onurlu bir döneme doğru yol almaya başlayacaktır. Lozan Barış Antlaşması'nı Balkanlar boyutundan değerlendirecek olursak:

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren Barış Antlaşmaları'nın Balkanlar'da ortaya çıkarmış olduğu tabloya bakıldığında²⁷² Balkan devletleri arasında toprak anlaşmazlığı ve buna bağlı olarak azınlık sorunları ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki, Romanya ve Macaristan arasında Transilvanya; Romanya ve SSCB arasında Besarabya; Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Makedonya; Arnavutluk ve Yugoslavya arasında Kosova; Arnavutluk ve Yunanistan arasında Güney Arnavutluk; Romanya ve Bulgaristan arasında Dobruca; Romanya ve Yugoslavya arasında Banat temel toprak sorunlarını ve buna bağlı olarak da azınlık sorunlarını oluşturuyordu.

Görüldüğü gibi, iki savaş arasındaki dönemde başta Romanya olmak üzere tüm Balkan devletlerinin birbirlerinden toprak talepleri söz konusuydu. Bu taleplerde itici güç "azınlıklar" olduğu için doğal olarak etnik çatışmalara sebebiyet verecektir. Etnik çatışmalarda ise en iyi silah sayılarla oynamak²⁷³ olduğundan bu durum Balkanlar'ı barışın en kolay bozulabileceği yer haline getirecektir.

Lozan Barış Antlaşması ile Balkanlar'daki sınırlarını kesinleştiren Türkiye, Balkanlar'daki komşuları ile yapmış olduğu ikili antlaşmalarla da azınlık sorunlarını büyük ölçüde çözümlenecektir. Böylece, İkinci Dünya Savaşı öncesi bu baskı unsurlarını hissetmediğinden dolayı savaş dışı kalabilen tek Balkan ülkesi olacaktır.

Lozan Konferansı'na, Balkan devletlerinden Yunanistan, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Romanya ile Trakya sınırına ve Boğazlar rejimine ilişkin konularda, Karadeniz'e kıyısı olan devlet sıfatı ile Bulgaristan katılmıştı²⁷⁴.

18 belge ve 143 madde²⁷⁵ den oluşan Lozan Barış Antlaşması'nın tümünü Yunanistan ve Romanya imzalamıştır. Bulgaristan ise sadece

²⁷² Akşin-Fırat, a.g.m., s.99.

²⁷³ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.97.

²⁷⁴ Akşin-Fırat, a.g.m., s.118.

görüşmelere katıldığı konuları imzalarken, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı tüm görüşmelere katıldığı halde barış antlaşmasını imzalamamıştır²⁷⁶.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Lozan Antlaşması'nı imzalamadığı için, - Birinci Dünya Savaşı'na taraf bir ülke olması açısından- Türkiye ile olan savaş durumu 1925'e kadar devam edecektir. Ancak iki devlet arasında 28 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Dostluk Antlaşması ile savaş durumu sona erecektir²⁷⁷.

Artık yeni Türk Devleti "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesi çerçevesinde Balkanlı komşularıyla "barış içerisinde bir arada yaşama" felsefesinden hareketle yeni bir dönemi başlatacaktır.

6. Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonra Türkiye ve Balkan Ülkeleri

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile, "ülkesinde egemenlik haklarını kayıtsız-koşulsuz kullanabilen ve uluslararası alanda da öteki devletlerle de eşit bir birim olan"²⁷⁸ yeni Türk Devleti, Misak-ı Milli'nin öngördüğü bütün Türk topraklarına sahip olamadığı halde²⁷⁹ Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ya da İtalya gibi savaşın sonuçlarından doyum sağlamamış²⁸⁰ devletler gibi revizyonist blokta yer almadı²⁸¹.

Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası sistemin bir üyesi olan²⁸² yeni Türk Devleti, 1923'ten sonra Avrupa'nın bütün güçlü devletleri ile komşu durumuna gelmişti. Sovyetler Birliği doğu bölgesinde, İngiltere Irak Mandası ve Kıbrıs vasıtasıyla, Fransa Suriye Mandası ile, İtalya ise 12 adayı ve Meis Adası'nı ele geçirdiği için Türkiye ile sınırdaş olmuşlardı²⁸³. Güçlü devletlerle

²⁷⁵ 18 belge ve 143 maddenin tamamı için bkz: Meray, a.g.e., Takım 2 Cilt 2.

²⁷⁶ Akşin-Fırat, a.g.m., s.118.

²⁷⁷ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.248.

²⁷⁸ Şükrü S. Gürel, "Türk Dış Politikası (1919-1945)", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2, s.522.

²⁷⁹ Fahir Armaoğlu, "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri", Atatürk'ün Ölümünün 50. Yıl Sempozyumu (31 Ekim-1 Kasım 1988), Ankara 1989, s.165.

²⁸⁰ Gürel, a.g.m., s.522.

²⁸¹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.118.

²⁸² Akşin-Fırat, a.g.m., s.118.

²⁸³ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.54.; Gürel, a.g.m., s.522.

komşu olması üzerine stratejik önemi artan Türkiye²⁸⁴, gerçekçi bir dış politika²⁸⁵ "Yurtta Barış Dünyada Barış" ile 1920'li yıllar boyunca, gerek Batılı devletlerle, gerekse Balkanlı devletlerle, Lozan'dan arda kalan sorunları, barışçı yollarla çözme uğraşı verdi²⁸⁶.

Balkan Savaşları sonucunda Türkiye'ye Balkanlar'da sadece oturacak bir koltuk²⁸⁷ kalmıştı. Ancak, Türk Devleti Lozan'ın bütünlüğünü tehlikeye sokmamak maksadıyla dışarıda kalan topraklar ve Türk kitleleri için daha ileri gitme hevesine ve macerasına kapılmamıştır. Bununla beraber Atatürk, dış Türkler'le, soydaşlarımızla ilgisini hiç kesmemiştir. Bu konuda Atatürk şöyle demektedir:

"Türk Milleti Kurtuluş Savaşı'ndan beri, hatta bu savaşa atılırken bile, mazlum milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davaları ile ilgilenmeyi, o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca, kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülemez. Fakat milliyet davası şuursuz ve ölçüsüz bir dava şeklinde mütalaa ve müdafaa edilmemelidir. Hareketlerin imkan sınırları ve sıraları mutlaka hesaba katılmalıdır. Türkiye dışında kalmış olan Türkler, ilkin kültür meseleleri ile ilgilenmelidirler. Nitekim biz, Türklük davasını böyle bir müsbet ölçüde ele almış bulunuyoruz."²⁸⁸

Atatürk'ün takip etmiş olduğu dış siyaset sayesinde ki, Türkiye, Balkanlar'da hiç bir toprak sorunu olmayan tek ülke durumuna gelecektir. Balkan Savaşları sonunda şekillenen bugünkü Trakya sınırimız kimsenin tartıştığı bir konu değildir. Türkiye'nin tek istediği şey bu sınırın batısındaki Türk ve Müslümanların rahat yaşamasıdır²⁸⁹.

²⁸⁴ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.54.

²⁸⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Armaoğlu, a.g.m., s.163-187.; Gönlübol-Sar, a.g.e., s.52-88.

²⁸⁶ Akşin-Fırat, a.g.m., s.118. ; "Yurtta Barış, Dünyada Barış", ilk defa Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Nisan 1931'de seçim dolayısıyla millete beyannamesinde dile getirilmiştir. Bkz.: Mehmet Gönlübol "Atatürk'ün Dış Politikası; Amaçlar ve İlkeler", Atatürk Yolu, Ankara 1987, s.269.

²⁸⁷ "Bu koltuk, 22.000 km²'lik yüzölçümlü %95'i Türk olan 500.000 nüfuslu Doğu Trakya... ve 600.000 nüfuslu... İstanbul idi.", Castellan, a.g.e., s.425.

²⁸⁸ Armaoğlu, a.g.m., s.165-166.

²⁸⁹ İsmail Soysal, "Günümüzde Balkanlar ve Türkiye'nin Tutumu", Balkanlar, OBİV Yayını, İst. 1993, s.190-191.

Bu sayede oluşan “Türkiye’nin 20. yüzyıl diplomatik devrimi”, eskiden Balkanlar’da sahip olduğu toprakların şimdiki sahibi olan devletlerle ilişkilerinde köklü bir değişiklik meydana getirdi²⁹⁰.

Türkiye, 1923 yılından sonra aşırı sayılabilecek gerçekçi bir iyimserlik ile tarihsel “megali idea”nın Anadolu topraklarına gömüldüğünü düşünerek, Yunanistan’la olan ilişkilerini sürekli bir dostluk temeline oturtmaya, Balkan devletleriyle de dostluk bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır²⁹¹.

Yunanistan ile olan Mübadele ve buna bağlı Patrikhane sorununun dışında Türkiye’nin öteki Balkan devletleri ile ilişkilerinde önemli bir sorun olmamış ve Lozan Antlaşması ile belirlenen statükonun korunması çerçevesinde ilişkiler normal gelişimini izlemiştir. Romanya ile 1924’te, Arnavutluk ile 1925-1926’da, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile 1926’da normal diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bulgaristan’a gelince, ilk Türk elçisi 1924’te, ilk Bulgar elçisi ise 1927’de güven mektubunu sunmuştur. Bu dönemde Türkiye, Arnavutluk ile 15 Aralık 1923’te, Bulgaristan ile 18 Ekim 1925’te, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile 28 Ekim 1925’te Dostluk Antlaşmaları imzaladı²⁹².

1920’li yıllar boyunca Türkiye’nin izlemiş olduğu karşılıklı güven, saygı ve işbirliği politikası, 1930’lara gelindiğinde Balkan Birliği’nin kurulmasına önemli bir katkı olacaktır.

6.1. Nüfus Mübadelesi

30 Ocak 1923’te Lozan’da imzalanan Türkiye ile Yunanistan arasındaki “Mübadele Sözleşmesi”²⁹³ ne göre, Yunanistan’daki Müslüman azınlık ile, Türkiye’deki Ortodoks Rum azınlık mübadele edilecekti. Aynı sözleşmenin ikinci maddesine göre, İstanbul’da oturan Rumlar ile Batı

²⁹⁰ J.F. Brown, “Türkiye: Balkanlar’a Dönüş mü?”, Türkiye Günlüğü, Sayı 36, Eylül-Ekim 1995, s.43.

²⁹¹ Sander, a.g.e., s.85.

²⁹² Akşin-Fırat, a.g.m., s.119-120.

²⁹³ Meray, a.g.e., Takım 2, Cilt 2, s.89-95.

Trakya'da oturan Müslümanlar değişim dışı tutulacaklardı. İkinci maddeye göre, İstanbul Ortodoks Rum Ahalisi'nden kastedilen, 1912 kanunu ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye sınırları içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (etablis) bulunanlar, Batı Trakya Müslüman Ahalisi'nden kastedilen ise 1913 Bükreş Antlaşması ile saptanan sınırın doğusunda yerleşmiş olanlardır²⁹⁴. Sözleşmede kullanılan "göçmenler" terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan bütün gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktaydı (madde 3).

Sözleşme gereği kurulan Muhtelit Mübadele Komisyonu²⁹⁵ çalışmalarına Ekim 1923'te başlamış, bunu takip eden bir yıl içinde önemli bir engelle karşılaşmadan bir kısım Rum ve Türk halklarının mübadelesini sağlamıştır²⁹⁶. Ancak, 19 maddelik bu sözleşmenin ikinci maddesinde geçen "etablis" kelimesini taraflarca farklı şekillerde yorumlanması değişim sırasında ortaya çıkan sorunların kesin çözümünü 10 yıl geciktirecektir²⁹⁷. Bu madde karma komisyonu Türk-Yunan üyeleri tarafından şu şekilde yorumlanmaktaydı:

Balkan Savaşlarının başlamasından itibaren, özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden, yani mübadeleye dahil

²⁹⁴ Akşin-Fırat, a.g.m., s.119.

²⁹⁵ "Madde 11'de: İş bu sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık süre içinde, bağıtılı yüksek tarafların her birinden dört ve 1914-1918 savaşına katılmamış devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisi'nce seçilecek üç üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'da toplanacak olan bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun başkanlığını tarafsız üç üyeden herbiri sıra ile yapacaktır. Karma komisyon, gerekli göreceği yerlerde, bir Türk ve bir Yunanlı üye ile, Karma Komisyonunca atanacak tarafsız bir başkandan oluşacak ve Karma Komisyonuna bağlı olarak çalışacak alt komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, Alt Komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır." Meray, a.g.e., Takım 2, Cilt 2, s.92.

²⁹⁶ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.56.; Bu zaman zarfındaki göçler ve göçmen sorunları için bkz: Arı, a.g.e., s.21-161.; Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı", Atatürk Yolu, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Mayıs 1990, Sayı 5, Cilt 2, s.49-69.; Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağında Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, s.241-276.

²⁹⁷ Mahmut H. Şakiroğlu, "Lozan Konferansı Sırasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar", Yusuf Hikmet Bayur'a armağan, Ankara 1985, s.227; Etablis kelimesinin yorumlanması ile ilgili karma komisyonunda çıkan görüş ayrılıkları üzerine karma komisyonunun Türk Heyeti Başkanı Dr. Tevfik Rüştü Bey 13 Eylül 1924 (1924) tarihli önergesi ile Bakanlar Kurulu'ndan görüş isteyecektir. Bakanlar Kurulu görüşünü 14 Eylül 1924 (1924) tarihinde bildirecektir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge Tarih ve Sayısı: 14 Eylül 1924/881-1283, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/11.437.

olan bölgelerde pek çok Rum İstanbul'a göç etmişti. Bunlar üçüncü madde gereğince mübadeleye tabi tutulacak kimselerdi²⁹⁸. Türkiye bunları da mübadeleye tabi tutmak istemekte ve bu sebeple de "etablis" durumu veya "yerleşmiş olmanın" ispat edilmesi gerektiğini, bunu ise ancak, 14 Ağustos 1914 tarihli Nüfus Kanunu'na göre, İstanbul'un nüfus siciline yazılmış olmakla ispat edilebileceğini ileri sürüyordu²⁹⁹.

İstanbul'da mümkün olduğu kadar fazla Rum bırakmak isteyen Yunanistan ise, maddeyi 30 Ekim 1918 tarihinden önce, şu veya bu şekilde İstanbul'da bulunan Rumlar şeklinde anılıyor³⁰⁰, antlaşmada Türk ve Yunan kanunlarına bu konuda bir atıf yapılmadığına göre "etablis" kelimesinin herhangi bir kanuna bağlı olmaksızın antlaşmanın metnine ve ruhuna uygun olarak yorumlanmasını istiyordu³⁰¹. Taraflar arasında anlaşma sağlanamayınca, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'ndan görüş istendi. Divan 21 Şubat 1925 tarihinde şu şekilde bir görüş bildirdi:

1. "Sakin bulunmuş" (etablis) deyimini daimilik vasfını taşımakta ve bir oturma ile beliren fiili bir durumu ifade etmektedir.

2. "İstanbul'un Rum Ahalisi" deyimini ile kastedilen şahısların antlaşma gereğince "sakin bulunmuş" sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için, İstanbul Şehrinin 1912 kanunu ile tesbit edilen Belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıca oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada daimi olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekmektedir³⁰².

Ancak bu görüş de sorunun çözümüne katkıda bulunamadı ve iki ülke arasında ilişkiler gerginleşti. Yunan Hükümeti Batı Trakya'da Müslüman Türk

²⁹⁸ Yunanistan ile imzalanan Mübadele Sözleşmesi'nin ikinci maddesi gereğince İstanbul Belediye sınırları içinde "yerleşmiş" Rum Ortodoks halkın diğerlerinden ayrılması için İçişleri ve Mübadele Bakanlıkları'nın hazırlamış oldukları talimatname Bakanlar Kurulu'nun 10.2.1924 tarihinde yapmış olduğu toplantıda kabul edilmişti. BCA Belge Tarih ve Sayısı: 10.2.340 (1924)/252.102-33, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/8.51.16.

²⁹⁹ Gürün, a.g.m., s.37.

³⁰⁰ Gürün, a.g.m., s.37.

³⁰¹ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.57.; Akşin-Fırat, a.g.m., s.119.

³⁰² Gönlübol-Sar, a.g.e., s.57.

halkının, Türk Hükümeti de İstanbul'daki Ortodoks Rum halkın mallarına el koydu³⁰³.

Bu gergin atmosfer devam ederken Patrik sorunu ortaya çıktı³⁰⁴. Daha önce İstanbul'da hiç bulunmamış olan Arapoğlu Konstantin 1924 başlarında İstanbul'a gelmiş ve o yılın sonlarına doğru Patrik seçilmişti. Türk makamları, antlaşma hükümleri gereğince, Patrik'in mübadeleye dahil kişiler arasında olduğunu söylüyor, Yunanlılar ise Patrikliğin özel durumu dolayısıyla Patrik'in diğer Rumlar gibi muamele göremeyeceğini ileri sürüyordu. Yunanistan bu konuyu da Lahey Adalet Divanı'na götürmeye çalıştı³⁰⁵. Türkiye, bu konuda adı geçen organın yetkisiz olduğunu ileri sürdü³⁰⁶. Sonunda Patrik Arapoğlu Konstantin 19 Mayıs 1925'te görevinden çekildi³⁰⁷ ve mübadiller arasında Türkiye'yi terketti.

Nihayet, Patrik sorununun çözümlenmesinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşama sürecine girdi ve 1 Aralık 1926 tarihinde Atina'da bir Antlaşma imza edildi³⁰⁸. Buna göre, Yunanistan'da bulunan ve Müslüman Türklere ait olan malların tarafsız bir komisyonun saptayacağı fiyat üzerinden Yunan Hükümeti'nce satın alınacağı, Türkiye'de bulunan ve Ortodoks Rumlar'a ait olan malların ise sahiplerine geri verileceği karar altına alındı³⁰⁹.

"Ahali Mübadelesi" sorunu, Türk-Yunan ilişkilerinde belirli bir gerginliğe yol açmış olup, Yunanistan'ın "Anadolu macerasında" uğradığı yenilgiyi hazmedememesi³¹⁰ yüzünden 1926 antlaşması ve elçi teatisine rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler 1930'a kadar dostane olmaktan uzak kalmış hatta 1929 yılında savaşın eşiğine bile gelinmişti³¹¹.

³⁰³ Akşin-Fırat, a.g.m., s.119.; İnönü, a.g.e., s.236.

³⁰⁴ Patrik sorunu ortaya çıktığında TBMM'de hararetli tartışmalar yapılacaktır. Bu konuda geniş bilgi için bkz: TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Yayınları, Cilt 4, Ankara 1985, s.464-482.

³⁰⁵ Gürün, a.g.m. s.38.

³⁰⁶ İnönü, a.g.e., s.236-237.; Gönlübol-Sar, a.g.e., s.58.

³⁰⁷ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.58.; Gürün, a.g.m., s.38.

³⁰⁸ Resmi Gazete, 15 Mart 1927, No 576'dan aktaran Oran, a.g.e., s.81-82.

³⁰⁹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.119.

³¹⁰ Gürel, a.g.m., s.523.; Yunanistan'ın Küçük Asya macerası hakkında geniş bilgi için bkz: Yulluğ Tekin Kurat, "Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası", Türk -Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Semineri, Ankara 1986, s.407-424.

³¹¹ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.58-59.

Ancak 1930'a gelindiğinde, iki devlet arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine yardım eden etmenler ortaya çıkmıştır³¹². Savaşın ne büyük acılara ve felaketslere yol açtığını tecrübe etmiş olan Venizelos'un yeniden iktidara gelmesi ve beraberinde başlatmış olduğu uzlaşma çabaları, Bulgaristan'ın revizyonist politikası iki ülkeyi birbirine yaklaştıracaktır³¹³. Türk-Yunan uzlaşmasını hazırlayan bir başka etmen de, Atatürk'ün izlemeye başlayacağı Balkan Politikası için Yunanistan ile uzlaşmayı ilk adım olarak görmesidir³¹⁴.

Bu gelişmelerin sonucunda, 10 Haziran 1930'da³¹⁵ bir antlaşmaya varılarak, yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, bütün İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri Ahali Mübadelesi dışında bırakıldı³¹⁶.

Eski düşmanlıklar, artık onları besleyecek fazla bir şey kalmadığı için, ortadan kalkmaya mahkum bulunuyordu³¹⁷. Ve bu antlaşma, iki komşu devletler arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem açmıştır. İsmet Paşa'nın daveti üzerine 27-30 Ekim 1930 tarihlerinde Ankara ve İstanbul'u ziyaret etmiş olan Venizelos, yetkililer ve halk tarafından sıcak bir ilgi ile karşılanmıştır. İki taraf arasında Ankara'da yapılan görüşmeler sonunda, 30 Ekim 1930'da üç vesika imzalanmıştır³¹⁸: Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması; Deniz Kuvvetleri'nin Tahdidi Hakkında Protokol; İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi³¹⁹.

Türk-Yunan ilişkilerinin bu şekilde bir gelişme göstermesini Büyük Önder Atatürk TBMM'nin üçüncü dönem dördüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada şöyle değerlendirecektir³²⁰: "Türkiye ile Yunanistan'ın yüksek menfaatleri birbirine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki

³¹² Gürel, a.g.m., s.523.

³¹³ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.59-60.; Gürel, a.g.m., s.523.; Gürün, a.g.m., s.39.

³¹⁴ Gürel, a.g.m., s.523.

³¹⁵ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.391.

³¹⁶ Sander, a.g.e., s.86-87.; 1923-1933 yılları arasında Yunanistan'dan "mübadil" olarak Türkiye'ye 384.000 kişi gelmiştir. Bkz: Cevat Geray, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı, Ankara 1962, s.11.; 1920'li yıllardan itibaren Yunanistan'a yaklaşık 1.250.000 kişi göç etmişti. Bkz: Seçil Akgün, a.g.m., s.257.

³¹⁷ Ioannis Tzounis, "Türk-Yunan İlişkileri", Dış Politika Dergisi, Haziran 1971, s.15.

³¹⁸ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.61.

³¹⁹ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.391-396.

³²⁰ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt 2, Ankara 1981, s.52.

memleketin samimi bir dostlukta kendileri için güvenlik ve kuvvet görmelerinde isabet vardır...”

Türk-Yunan ilişkilerindeki samimiyet 1931 yılının Ekim ayında Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras) Bey’in Atina’ya ziyaretleri ile daha da kuvvetlenecektir. Türk-Yunan ilişkileri 1954 yılında Kıbrıs uyuşmazlığına gelinceye kadar olumlu bir şekilde seyredecektir³²¹.

7. Balkanlar’ın Siyasal Konjonktüründe Oluşan Gelişme ve Değişmeler

İmparatorlukların tasfiyesi ile neticelenen Birinci Dünya Savaşı Balkanlar’ı yeniden yapılanma sürecine sokacaktır. Bu süreç, “ulus-devlet” anlayışını benimseyen Balkan devletlerini iki savaş arası dönemde “iç gelişmeler ve ulusal organizasyon problemleri”³²² ile karşı karşıya bırakacaktır.

1912’den 1918’e kadar savaşın içerisinde (Yunanistan 1922’ye kadar) olan Balkan devletlerini, savaşın sonunda ortaya çıkan yeni tablo en çok “sınırlar” ve “azınlıklar” konusunda³²³ meşgul edecektir. Balkanlarda egemen olan milliyetçilik³²⁴ iki savaş arası dönemde de en önemli faktör olma özelliğini koruyacaktır. Bu dönemde, Balkanlar’daki ulus-devletler arasındaki ilişkilerin zedelenmesinde en önemli sebep, devletlerin kendilerine yakın hissettikleri komşu ülkelerdeki azınlıklarla ilgilenmeleridir. Bu genel “irridentist”³²⁵ eğilim, ulusal istikrarı sürekli tehdit eden bir ortamın doğmasına neden olmuştur³²⁶.

Balkan devletlerinin azınlık ve siyasal sorunları ekonomik zorluklarla daha da karmaşık bir hal alacaktır. Tarım toplumu olma özelliğini belirgin bir

³²¹ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.62-63.; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.327.

³²² Barbara Jelavich, History of the Balkans, Volume 2, Cambridge 1991, s.143-184.

³²³ Akşin-Fırat, a.g.m., s.98-99.

³²⁴ “Buralarda milliyetçilik komşunun toprağını kırmak ve bölgede nüfuz kurmak kavgası anlamına geliyor”, Ortaylı, a.g.m., s.10.

³²⁵ Irridentisme: kendilerinin saydıkları toprakları ulusal sınırlar içine almak. Bkz: Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, Cilt3, s.133.

³²⁶ Ersin Kalaycıoğlu, “Balkanlar’da Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam: 1918-1939”, İki Savaş Arasında Avrupa ve Balkanlar, İst. 1994, s.63.

şekilde³²⁷ gördüğümüz Balkan devletlerinde iki savaş arası dönemde temel hedeflerden birisi demokratikleşme, diğeri ise sanayileşme olacaktır³²⁸. "Modernleşme, sanayileşme, kentleşme, gelirin toprak reformu ile birlikte yeniden dağılımı gibi zorunluluklar, köylü nüfusun ağırlıkta olduğu Balkan devletlerinde 'çiftçi' veya 'köylü' partilerini bir enflasyon dalgası halinde ortaya çıkaracaktır"³²⁹.

Balkan devletlerinde öncelikli hedeflerden birisi olan sanayileşme devlet eliyle gerçekleştirilemedi; çünkü ulusal kaynaklar yeterli değildi ve yabancı sermaye gereksinimi vardı. Ancak, yabancı sermayenin ileri sürdüğü koşullar bağımsızlığını yeni kazanmış olan Balkan ülkelerinde siyasal rahatsızlıklara yol açıyordu. İşte bu ortamda patlak veren 1929 ekonomik bunalımı batılı sermaye çevrelerini sarstığı gibi, doğal olarak, Balkanlardaki sanayileşme atılımına da büyük bir darbe indirmişti³³⁰. Çünkü ekonomileri tarıma dayalı olan Balkan ülkeleri bu buhrandan çok büyük ölçüde etkilenmişlerdi³³¹.

Ekonomik ve sosyal çöküntüye bağlı olarak güçlenen terörist örgütler (Yugoslavya'da Ustasha, Bulgaristan'da IMRO) parlamenter sisteme dayalı liberal demokratik yapının çöküşünde önemli rol oynadılar³³². Bu durum "demokrasi gölgesinin Balkanlar'dan uzaklaşmasına"³³³ neden olmuştur. İlk defa 1918'de demokrasiye hazır hale gelen Balkanlar, yediği uluslararası darbeler ve iç koşullardaki olumsuzluklar nedeniyle otoriter bir ortama doğru sürüklenecektir³³⁴.

1920'lerde uluslararası koşullar çerçevesinde Balkanlar'a baktığımızda Wilson'un söylemi "ulusların kendi kaderini belirleme hakkı" ile "Versay Sistemi" ilişkilere yön verecektir.

³²⁷ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.85.

³²⁸ Akşin-Fırat, a.g.m., s.100.

³²⁹ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.51-52.

³³⁰ Akşin-Fırat, a.g.m., s.100.

³³¹ Barbara Jelavich, a.g.e., s.184.

³³² Akşin-Fırat, a.g.m., s.100.; Kalaycıoğlu, a.g.m., s.63.

³³³ Castellan, a.g.e., s.455.

³³⁴ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.52.

Etnik ve kültürel yönden bir mozaik görünümünde olan Balkanlar'ın azınlık sorunları ilişkilerde önemli bir rol oynarken, "Versay Sistemi"ne bağlı olarak "revizyonistler" ve "antirevizyonistler" diye de bir bloklaşma meydana gelecektir³³⁵.

Bu çerçevede Balkanlar'da, 1920'li yılların uluslararası koşullarında iki ana grup dikkati çekiyordu: "Zafer kazanan, barış antlaşmaları ile kurulmuş olan düzenden hoşnut olan ve Fransa'nın önderliğinde bir araya gelen ülkeler (Yugoslavya, Romanya, Çekoslavakya) ile savaştan yenik çıkan, statükodan hoşnut olmayan ve Almanya'nın önderliğinde bir araya gelen ülkeler (Bulgaristan, Avusturya, Macaristan). 1920'li yıllarda yenilgi dolayısıyla, dikkatini, iç sorunlar üzerinde yoğunlaştırmış olan Almanya ile komünist rejimi kurmak ve korumakla uğraşan SSCB'nin, görece olarak geri planda kalmaları, birinci grubu, dolayısıyla Fransa'yı Balkanlar'da etkili kıldı. Avrupa'da etkin güç olan Fransa'nın siyasal ve ekonomik yapısı, bu ülke ile yakın ilişki kurmak ve hatta ittifak yapmak isteyen Balkan ülkelerince benimseniyordu"³³⁶.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte ortadan kalkan Osmanlı, Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının Balkanlar'daki rollerini, savaşın sonunda aralarında İtalya'nın da bulunduğu İngiltere ve Fransa üstlenecektir. Ancak bu ülkelerin herbiri değişik kart oynuyordu. Fransa, Yugoslavya ve Latin Romanya'nın koruyucusu olma arzusundaydı. İngiltere, öncelikle Doğu Akdeniz'de önemli bir üs olan Yunanistan ile ilgileniyordu. İtalya ise Yugoslavya ve Yunanistan'ın Adriyatik Denizi'nde egemen olmalarını istemiyordu³³⁷.

1920'li yıllar boyunca devam eden bu etkinlik mücadelesi 1929 ekonomik bunalımı ile yeni bir boyut kazanacaktır. Ekonomik kriz

³³⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.177.

³³⁶ Akşin-Fırat, a.g.m., s.100.; Macaristan ve Bulgaristan saldırgan tutumuna karşı Fransa'nın himayesinde Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya Haziran 1921'de "Küçük Antant"ı kurdular., Barbara Jelavich, a.g.e., s.141.; "Küçük Antant" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.188-190.

³³⁷ Castellan, a.g.e., s.452.

demokrasilerin istikrarını bozunca³³⁸ Almanya faktörü devreye girecektir. Ekonomileri zayıf olan Balkan ülkelerine Almanya yardım elini uzatınca bu ülkeler Almanya ile yakınlaştılar ve faşizme yöneldiler. Böylece Balkanlar, Almanya ile birlikte³³⁹ barış ortamından yeni bir dünya savaşına doğru sürüklenmeye başlayacaktır³⁴⁰.

7.1. Yugoslavya

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması sonucu, toprakları üzerinde 1 Aralık 1918'de Karayorgi Hanedanı'nın yönetiminde Sırp-Hırvat-Sloven Birleşik Krallığı kuruldu³⁴¹. 1919 Paris Antlaşmaları ile sınırları belirlenen Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 1920 yılına kadar sınır sorunları ile uğraşmak zorunda kaldı³⁴². Sınır sorunlarını çözen bu yeni devlet, iki savaş arası dönemde zor ve karmaşık olan iç sorunlarla meşgul olacaktır³⁴³. Çünkü, etnik, dini ve kültürel çeşitlilik ve zıtlık beraberinde politik çatışmaları gündeme getirmekteydi.

³³⁸ Castellan, a.g.e., s.453.

³³⁹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.101.

³⁴⁰ Castellan, a.g.e., s.453.

³⁴¹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.101-102.; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.182.; Castellan, a.g.e., s.425.

³⁴² Kalaycıoğlu, a.g.m., s.58.; Akşin-Fırat, a.g.m., s.102.

³⁴³ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.58.

31 Ocak 1921'de yeni devlette yapılan ilk resmi sayım sonuçları³⁴⁴ bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Dile Göre		Dine Göre	
	Nüfus		Nüfus
Sırp-Hırvat	8.911.509	Ortodoks	5.593.057
Sloven	1.019.997	Katolik	4.748.995
Alman	505.790	Müslüman	1.345.271
Macar	467.658	Protestan	229.517
Arnavut	439.657	Yahudiler	67.746
Romen	231.068	Diğer dinler	1.944
Türk	150.532	Dinsizler	1.381
Çek-Slovak	115.532		
Rutenyalı	25.615		
Rus	20.568		
Polonyalı	14.764		
İtalyan	12.553		
Diğer	69.878		
TOPLAM	11.984.981		

Etnik ve dinsel yönden bir mozaik görünümünde olan bu yeni devlette 28 Haziran 1921'de yürürlüğe sokulan "Vidovdan Anayasası"³⁴⁵ ile siyasal yapı üniter bir biçimde kuruldu³⁴⁶. Ancak yeni anayasanın kabulünden hemen sonra huzursuzluk başladı. Çok partili rejim³⁴⁷ kurulmasına rağmen demokrasiye çabuk geçilemeyeceği anlaşılmıştı; Sırp egemenliği ve baskısı her geçen gün artıyordu³⁴⁸. Gerek iç gerekse dış politika ve orduda Sırplar denetimi ellerinde tutuyorlardı. Büyükelçilerin ve generallerin tamamı Sırp³⁴⁹. Krallığın kuruluşundan itibaren 10 yıl zarfında, geçen 121 aylık sürede, 117 ay Sırplar Başbakanlık yapmıştı³⁵⁰.

Sırp Hükümetlerinin baskı politikası Sırp-Hırvat gerginliğini tırmandıracaktır³⁵¹. Nüfusun yarısını oluşturan Ortodoks Sırplar ile, nüfusun

³⁴⁴ Castellan, a.g.e., s.426.

³⁴⁵ Akşin-Fırat, a.g.m., s.102.; "Hırvat Milletvekillerin boykotuna rağmen Sırp radikaller, demokratlar, Boşnaklar ve para ile satın alınan bazı milletvekillerinin oyları ile bu anayasa kabul edilmiştir.", Castellan, a.g.e., s.428.

³⁴⁶ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.58.

³⁴⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Akşin-Fırat, a.g.m., s.102.; Castellan, a.g.e., s.427-428.

³⁴⁸ Akşin-Fırat, a.g.m., s.102.

³⁴⁹ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.98.

³⁵⁰ Castellan, a.g.e., s.428.

³⁵¹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.103.

üçte birini tutan Katolik Hırvatlar arasındaki geçimsizlik İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürecektir³⁵².

Yasama Meclisinde, federalizm ve üniterlik, cumhuriyetçilik ve monarşi,merkezi yönetim ve ademi merkeziyet konuları sürekli tartışılacak ve kavga ortamına sebebiyet verecektir³⁵³.

1925 yılında Sırp radikallerin lideri Pasiç ile Hırvat Çiftçi Partisi Lideri Radik arasında bir koalisyon hükümeti kuruldu. Ancak Pasiç'in 1926 yılında ölümü üzerine koalisyon bozulacaktır³⁵⁴. 1928 yılında Hırvat lider Radik'in parlamentoda konuşma yaptığı sırada öldürülmesi üzerine Hırvatlar parlamentoyu terkedecek ve durum daha da kötüleşecektir³⁵⁵. Bu gergin ve karışık ortamın içerisinde Kral Alexandre Hırvatlar'la anlaşmak istedi. Hırvatlar'ın yeni lideri Maçek federal bir sistemin kurulmasını isteyince Alexandre, bunu kabul etmedi ve 9 Ocak 1929 tarihinde parlamentoyu fesetti ve anayasayı yürürlükten kaldırdı³⁵⁶.

Kral Alexandre, iktidarı ele geçirdi ve tüm yetkileri kendinde toplayarak diktatörlüğünü ilan etti³⁵⁷.

Ekim 1929'da ülkenin adı "Yugoslav Krallığı" olarak değiştirildi. Ülke nehirlerle göre ad alan 9 eyalete bölündü. Alexandre, böylelikle bölgesel ayrılıkları ortadan kaldırmayı amaçlıyordu³⁵⁸.

1929 ekonomik bunalımın etkisiyle ve buna bağlı olarak halktaki hoşnutsuzluğun artması üzerine 1931'de yeni bir anayasa yürürlüğe sokuldu³⁵⁹. Ancak Hırvatlar, Yugoslavya'nın bu yeni oluşumlarını beğenmiyorlar ve Büyük Sirbistan'ın kurulması olarak değerlendiriyorlardı³⁶⁰. Alexandre, Hırvat milliyetçilerine ve sol partilere karşı baskı yöntemini

³⁵² Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.183.

³⁵³ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.59.

³⁵⁴ Akşin-Fırat, a.g.m., s.103.

³⁵⁵ Akşin-Fırat, a.g.m., s.103.; Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.98.; Castellan, a.g.e., s.428-429.

³⁵⁶ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.98.; Castellan, a.g.e., s.429.; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.183.

³⁵⁷ Akşin-Fırat, a.g.m., s.103.; "Avrupa'nın diğer diktatörlüklerinden farklı olarak bu geçici olduğunu açıklıyordu", Castellan, a.g.e., s.429.

³⁵⁸ Noel Malcolm, Bosnia a Short History, London 1994, s.169.

³⁵⁹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.104.

³⁶⁰ Malcolm, a.g.e., s.169.

uyguladı³⁶¹. Artan baskı karşısında, muhalefet örgütleri Yugoslavya'nın dışına çıkıp İtalya ve Macaristan'da örgütlenmeye başladılar. Andre Paveliç liderliğindeki "Ustasha Örgütü" Mussolini'nin desteği ile Hırvatistan'ın bağımsızlığı için çalışmaya başladı³⁶².

Kral Alexandre, 9 Ekim 1934'de Fransa'ya yaptığı ziyaret sırasında "Ustasha Örgütü"nü teröristleri tarafından Marsilya'da öldürülecektir³⁶³.

Alexandre'in oğlu Peter küçük yaşta olduğundan³⁶⁴ kralın kuzeni Prens Paul naib olarak ülkeyi idare etmeye başladı. Yugoslavya, 1935 Mayıs'ı ile 1939 Şubat'ı arasında, Sırlar, Slovenler ve Bosna Müslümanları'nın³⁶⁵ meydan getirdiği ve Dr. Milan Stoyadinoviç'in lideri bulunduğu Yugoslav Radikal Birliği Partisi'nin diktatörlüğü altında yaşadı. Muhalefette ise, Dr. Vlasko Maçek'in Hırvat Köylü Partisi bulunuyordu. Hırvat muhalefeti 1939'da çok kuvvetli bir hale gelince Stoyadinoviç istifa etti³⁶⁶. 1939 yılında yapılan bir antlaşma ile Hırvatlar kültürel ve ekonomik alanlarda geniş bir özerklik elde ettiler³⁶⁷.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, etnik çatışmaların ve ideolojik mücadelenin hız kazanması; dış politikada Mihver devletlere (Almanya, İtalya) doğru yöneliş Yugoslavya'yı kısa sürede savaşın içine doğru sürükleyeceklerdir.

7.2. Romanya

Romanya, Birinci Dünya Savaşı'ndan topraklarını en fazla genişleterek çıkan devletlerden biri oldu. Avusturya'dan Bukovina'yı, Macaristan'dan

³⁶¹ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.98.

³⁶² Malcolm, a.g.e., s.169.; Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.98

³⁶³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.183.; Castellan, a.g.e., s.430.

³⁶⁴ "Tahtın varisi olan II.Peter 11 yaşındaydı.", Castellan, a.g.e., s.430.

³⁶⁵ "Bu dönemde Bosnalı Müslümanlar'a Mehmed Spaho politik bir seviye kazandırmıştır", bkz, Malcolm, a.g.e., s.172.

³⁶⁶ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.183.; "Stoyadinoviç'in Başbakanlığı zamanında İtalya ve Almanya ile dostça ilişkiler kuruluyordu. Bkz: Malcolm, a.g.e., s.171.

³⁶⁷ "1939'da yapılan antlaşma ile Yugoslavya'nın 1/4'ü otonomi olarak Hırvatlar'a verildi. Hırvatlar burada kendi meclislerini ve iç yönetim sistemlerini kurdular. Fakat dış politika, savunma, endüstri ve iletişim konularında Belgrad'daki merkezi yönetime bağlıydılar.", Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.99.

Banat'ı, Rusya'dan Besarabya'yı ve Bulgaristan'dan da Dobruca'nın bir kısmını aldı³⁶⁸. Böylece Romanya 300.000 km²'lik bir toprağa ve 1920 sayımına göre %70'i Romen olan 15,5 milyon nüfusa sahip bir ülke durumuna gelmişti³⁶⁹. Komşu üç devlet aleyhine toprak genişletmesi, beraberinde çok sayıda azınlığı ve dolayısıyla da onların sorunlarını ülkeye taşımıştı³⁷⁰.

1930 nüfus sayımına göre ülkede yaşayan etnik grupların dağılımı şöyleydi³⁷¹:

Romen	: 12.985.000
Macar	: 1.426.000
Alman	: 740.000
Yahudiler	: 722.000
Ukraynalı	: 577.000
Rus	: 415.000
Bulgar	: 361.000
Çingene	: 270.000
Türk/Tatar	: 180.000
Polonyalı	: 54.000
Sırp/Hırvat	: 52.000

Azınlıklar sorunu, Büyük Romanya için bir engel oluşturmuştu. Transilvanya'da Budapeşte yönetimi tarafından kışkırtılan bir Macar toplumu vardır. Dobruca'da Bulgar köylüleri en iyi topraklarının sömürgeleştirildiğinden yakınıyorlardı³⁷². Besarabya'da halk sosyalizmin etkisi altındaydı ve ekonomik durumlarından da şikayetçilerdi³⁷³.

³⁶⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.184.

³⁶⁹ Castellan, a.g.e., s.432.

³⁷⁰ Akşin-Fırat, a.g.m., s.105.

³⁷¹ Castellan, a.g.e., s.432.

³⁷² Castellan, a.g.e., s.433.

³⁷³ Akşin-Fırat, a.g.m., s.106.

Romanya, büyük toprak sahipliğine dayalı feodal yapının egemen olduğu bir tarım toplumdur. Savaşın ekonomik yükü, yaşam standartını düşürmüş ve siyasal istikrar bozulmaya başlamıştır³⁷⁴.

Azınlık ve toprak sorunları Romanya'yı bir yandan statükonun korunmasını sağlayan antirevizyonist bir devlet yaparken³⁷⁵ diğer yandan sosyo-ekonomik yapı yöneticileri toprak reformunu yapmaya zorluyordu.

Birinci Dünya Savaşı sonrası iş başında bulunan "Köylü Partisi" döneminde toprak reformu yapılarak köylüye toprak dağıtıldı³⁷⁶. Dağıtılan toprakların çoğu Romen olmayan insanların elindeydi³⁷⁷. Bundan dolayı da önemli problemler çıkacaktı.

Toprak reformunun akabinde, 1922'de iktidara gelen Liberal Parti Hükümeti, yeterli sayıda sandalyeye sahip olunca anayasayı değiştirerek merkezi ve üniter bir devlet yapısı oluşturmuştu³⁷⁸. 1923 anayasası, Romanya'nın merkezi bir devlet olduğunu kabul ediyordu. Ancak bu durum Transilvanya'daki Macarlar tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır³⁷⁹.

1922-1928 yılları arasında ülkeyi Liberal Parti yönetecek ve bu dönemde siyasal ve ekonomik istikrar sağlanacaktır. Ancak 1928'de başlayan köylü ayaklanmalarına engel olamayan liberaller iktidardan ayrılmak zorunda kalacaklardır. 1928'de yapılan seçimde Milliyetçi Köylü partisi 330 sandalye kazandı. Liberal Parti'nin sandalye sayısı ise sadece 13'tü³⁸⁰. 1928-1930 arasında ülkeyi Maniu'nun liderliğindeki Köylü Partisi idare etti. Kral Ferdinand'ın ölümü üzerine 1930 yılında oğlu II.Carol³⁸¹ hükümdar oldu. 1930-1933 arasında Romanya siyasal istikrarsızlık ve ekonomik buhranlar içerisinde kaldı³⁸².

³⁷⁴ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.106.

³⁷⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.184.

³⁷⁶ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.184.

³⁷⁷ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.92.

³⁷⁸ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.56.

³⁷⁹ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.106.

³⁸⁰ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.97.

³⁸¹ "1925'te Veliht Prens Carol dul bir yahudi olan Madame Lupescu ile birlikte yaşamaya başlayınca muhafazakar Romen halkının tepkisine yol açtı. Bunun sonucunda Prens, Madame Lupescu ile ülkeyi terketti." Bkz: Akşin-Fırat, a.g.m.. s.107.; Castellan, a.g.e., s.434-435.

³⁸² Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.184.

İçeride artan ekonomik kriz dışarıda, Almanya ve İtalya'nın güç kazanmalarıyla birleşince 1931'de Codreanu'nun liderliğinde kurulmuş olan "Demir Muhafızlar" adlı faşist örgütün eylemleri hız kazandı. 1933'te Başbakan Duca'yı bir suikastle öldürdüler³⁸³.

Kral Carol, bir süre "Demir Muhafızlar" teşkilatına dayanarak bir monarşik diktatörlük yoluna gitti³⁸⁴. Carol, 1934'de SSCB'yi tanıyarak diplomatik ilişki kurdu. 1936'dan sonra Fransa ve Küçük Antant³⁸⁵ ile bağlantısını kesti ve Almanya yanlısı bir politikaya yönlendi³⁸⁶.

Faşist Parti ve antifaşist cephe arasındaki gerginlik ve darbe söylentileri üzerine 10 Şubat 1938'de Kral Carol resmen diktatörlüğünü ilan etti. Çıkarılan yasa ile partiler kapatıldı ve Kral sınırsız güce sahip olarak kontrolü ele aldı³⁸⁷.

Böylece Romanya adım adım İkinci Dünya Savaşı'na doğru sürüklenmeye başlayacak ve İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver devletlerin işgali altına düşen ilk Balkan ülkesi olacaktır.

7.3. Bulgaristan

1912'den 1918'e kadar 6 yıl boyunca savaştan Bulgaristan, hem İkinci Balkan Savaşı'nda ve hem de Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş ve her ikisinde de komşularına toprak vermişti.

27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Antlaşması ile Romanya'ya Dobruca'yı, Yugoslavya'ya Makedonya'nın bir bölümünü, Yunanistan'a da Batı Trakya ve Dedeağaç bölgesini bırakmıştı. Ege Denizi ile bağlantısı

³⁸³ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.108.

³⁸⁴ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.184.

³⁸⁵ "Küçük Antant; Birinci Dünya Savaşı sonrası Tuna ve Balkanlarda Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya tarafından 1921'de kurulan antirevizyonist bir ittifaktır. İki savaş arası dönemde Balkanlar'da meydana gelen bu ilk ittifak teşebbüsünü Fransa destekleyecektir.", Akşin-Fırat, a.g.m.. s.120-121.

³⁸⁶ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.108.

³⁸⁷ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.108.; Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.93.; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.184.

kesilen ve büyük toprak kaybına uğrayan Bulgaristan doğal olarak savaş sonrasında "revizyonist" grup içerisinde yer alacaktır³⁸⁸.

Barış Antlaşmalarından sonra Yunanistan, Dedeağaç'ta Bulgaristan'a bir serbest liman teklif etmişti. Ancak Bulgaristan Dedeağaç bölgesi topraklarını istediği için anlaşma sağlanamamıştı³⁸⁹.

1919 Ekim'inde Alexandre Stambulisky'nin liderliğindeki Çifçi Partisi iktidara gelecektir. Sosyal çalkantılarla geçen bir yıldan sonra 1920 yılında yapılan seçimlerden Stambulisky oyların %40'ını ve sandalyelerin yarısını alarak zaferle çıkacaktır³⁹⁰.

Stambulisky'nin temel hedefi Bulgaristan'ı modern bir tarım ülkesi haline getirmektir ve bu amaca yönelik bir dizi reform hareketine girişti. Gerçi Bulgaristan, Balkan devletleri içerisinde, toprağın en eşit biçimde dağıtıldığı ülkeldi; buna rağmen, yeni bir toprak reformu yapıldı³⁹¹. Vergi siteminde de reformlar yapıldı³⁹². Köylere sağlık ve eğitim hizmetleri götürülmeye ve kentli gençler için yazın kırsal alanda zorunlu çalışma programları uygulanmaya başlandı³⁹³.

Dış politikaya öncelikli yer veren³⁹⁴ Stambulisky, bir yandan Sovyetler Birliği ile yakınlaşma yoluna girerken³⁹⁵ diğer yandan merkezi Prag olan Polonya, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'nın Çifçi Partileri'ni biraraya getiren Yeşil Enternasyonal'in öncülüğünü yapıyordu³⁹⁶. Yeşil Enternasyonal'e paralel olarak bir de Güney Slavlar'ı Federasyonu kurmak istiyordu³⁹⁷. Bu çerçevede Yugoslavya ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Ancak Makedonya sorunu yüzünden bu politika Bulgar halkı tarafından

³⁸⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.185.; Akşin-Fırat, a.g.m.. s.112-113.

³⁸⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.185.

³⁹⁰ Castellan, a.g.e., s.444.

³⁹¹ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.113.; Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.91.

³⁹² Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.91.

³⁹³ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.113.; Castellan, a.g.e., s.444.

³⁹⁴ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.54.

³⁹⁵ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.113.

³⁹⁶ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.185.; "Yeşil Enternasyonal, Komünist Enternasyonal'e alternatif olarak çıktıysa da hemen hemen hiç bir ülkede Çiftçi Partiler tek başlarına iktidara gelemedikleri için önemli bir etkinlik gösteremedi.", Akşin-Fırat, a.g.m.. s.113.

³⁹⁷ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.185.; Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.91.

benimsenmedi³⁹⁸. Çünkü Makedonya'dan 300.000 göçmen Bulgaristan'a göç etmişti ve bunlar Makedonya meselesini devamlı olarak kışkırtmaktaydılar³⁹⁹.

Stambulisky'nin iç ve dış politikada yapmış olduğu bu değişikliklere göçmenlerden, askerlerden ve politikacılardan tepkiler gelmeye başlayacaktır⁴⁰⁰. 9 Haziran 1923 tarihinde gerçekleştirilen darbe ile Stambulisky düşürüldü ve bir süre sonra IMRO⁴⁰¹ örgütünün elemanları tarafından öldürüldü⁴⁰². Böylece toprak reformuna dayanan demokrasi denemesi kanlı bir şekilde sona ermiş oldu⁴⁰³.

1923'deki darbeden sonra Bulgar Kralı Boris'in çeşitli girişimleri ile sık sık hükümetler değişmiştir. 1929 ekonomik bunalımı ülke ekonomisini büyük çıkmazlara sokunca diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da faşist siyasal hareketler güçlenmeye başlayacak ve 19 Mayıs 1934'de de faşist bir askeri darbe ile hükümet devrilecektir⁴⁰⁴.

Darbeden ve darbeciler arasında çıkan sürtüşmelerden yararlanan Kral Boris 1935'de askerlerin gücünü kırarak 1943'e kadar devam edecek olan diktatörlüğünü kuracaktır⁴⁰⁵. Gerçi ulusal meclis için seçimler yapılacaktır, ancak adaylar parti adına değil de bireysel olarak seçime girebileceklerdir⁴⁰⁶. Bundan dolayı meclis bir nevi danışma kurulu niteliğindedir⁴⁰⁷.

Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi diktatörlüğe kayan Bulgaristan, Kral Boris ile birlikte Mihver devletlerin tarafına doğru yönelecektir⁴⁰⁸. Bulgaristan'ın dış ilişkilerde izlemekte olduğu revizyonist politika da buna

³⁹⁸ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.91.; Akşin-Fırat, a.g.m., s.113.; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.185.

³⁹⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.185.; Kalaycıoğlu, a.g.m., s.54.

⁴⁰⁰ Akşin-Fırat, a.g.m., s.112.; Armaoğlu, a.g.e., s.185-186.

⁴⁰¹ IMRO (Makedonya İhtilal Komitesi) faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz: Jelavich, a.g.e., s.169-171.

⁴⁰² Armaoğlu, a.g.e., s.186.

⁴⁰³ Castellan, a.g.e., s.445.

⁴⁰⁴ Akşin-Fırat, a.g.m., s.114.

⁴⁰⁵ Carles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.92.

⁴⁰⁶ Carles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.92.

⁴⁰⁷ Akşin-Fırat, a.g.m., s.115.

⁴⁰⁸ Akşin-Fırat, a.g.m., s.115.

kolaylık sağlayacaktır. Bulgaristan, Mart 1941'de Mihver devletlerle birlikte bir Pakt imzalayarak bu ittifaka dahil olacaktır.

İki savaş arası dönemde Bulgaristan, diğer komşularına nazaran Türkiye ile iyi ilişkiler içerisinde olacaktır. Ancak Trakya üzerindeki istekleri, buna bağlı olarak Trakya Komitesi'ni kurmaları⁴⁰⁹ ve Bulgaristan'da yaşayan Türkler'e baskı uygulamaları⁴¹⁰ zaman zaman ilişkileri gerginleştirecektir.

7.4. Arnavutluk

1912 yılında bağımsızlığını ilan etmiş olan ve 1913 Londra Konferansı ile sınırları belirlenen Arnavutluk Birinci Dünya Savaşı'na katılmamıştı. Ancak savaş sırasında toprakları büyük devletlerce işgal edilmişti⁴¹¹.

Savaş sonrası var olup olmayacağı uzun süre askıda kalan Arnavutluk, Paris Konferansı sırasında Wilson'un desteği ile ulus-devlet olarak ortaya çıkacaktır⁴¹². Bu desteğin alınmasında ABD'ye iltica etmiş olan ve örgütlenip lobi faaliyetlerinde bulunan Arnavutlar'ın büyük etkisi vardır⁴¹³.

Toprakların büyük bir bölümünün İtalya'nın işgali altında olması ve Yunanistan'ın da toprak taleplerinde bulunması⁴¹⁴ yüzünden Bağımsız Arnavutluk Devleti'nin ortaya çıkması 3 yıllık bir süreç sonunda mümkün olabilmişti⁴¹⁵. Böylece 1913 tarihli Arnavutluk devleti 1920 baharında yeniden kurulmuş oluyordu⁴¹⁶. Ancak İtalyan kuvvetlerinin ülkede bulunması büyük sorun yaratıyordu. Artan tepkiler ve mücadelelerin sonunda 2 Ağustos 1920'de İtalya Arnavutluk ile anlaşmayı kabul etti ve iki ülke

⁴⁰⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.186.

⁴¹⁰ Osman Keskiöglü, Bulgaristan'da Türkler, Ankara 1985, s.20-21.

⁴¹¹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.109.

⁴¹² Kalaycıoğlu, a.g.m., s.53.

⁴¹³ Castellan, a.g.e., s.448.

⁴¹⁴ Akşin-Fırat, a.g.m., s.109.; Castellan, a.g.e., s.448.

⁴¹⁵ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.53.

⁴¹⁶ Castellan, a.g.e., s.448.

arasında Dostluk Antlaşması imzalandı. Buna göre; İtalya, tüm askerlerini Arnavutluk'tan çekecek, sadece Saseno Adası'nı elinde tutacaktı⁴¹⁷.

1920 Aralık ayında Milletler Cemiyeti üyesi olan Arnavutluk, 1920-1924 yılları arasında bir yandan yeniden organize olmaya çalışırken⁴¹⁸ diğer yandan siyasal istikrarsızlığı⁴¹⁹ yaşayacaktır.

Bu dönemde iki önemli lider göze çarpmaktadır: Bunlardan birincisi Amerika'da eğitim görmüş olan Toska aşiretinden Ortodoks rahip Fan S. Noli, diğeri ise Geg aşiretinden bir beyin oğlu olan Ahmet Zogo⁴²⁰.

İlk siyasal çekişmelerin yoğun olduğu 1921-1924 yılları arasında sık sık hükümet değişikliği olacaktır⁴²¹.

İçeride meydana gelen karışıklıklar nedeniyle Zogo, Yugoslavya'ya kaçmak zorunda kalacaktır. Yeni hükümeti kuran Noli, demokratik reformlar uygulayacağını, SSCB ile diplomatik ilişkiler kuracağını ilan etti. Ancak bunları yapabilmek için halk desteğinden yoksundu ve orduyu yeni düzeni savunacak şekilde örgütleyememişti⁴²². Bu sırada Yugoslavya'da bulunan Zogo, 24 Aralık 1924 tarihinde Yugoslav Hükümeti'nden aldığı destek ile Noli'nin kurmuş olduğu demokratik hükümeti devirecektir⁴²³. Yeni hükümeti kuran Zogo 1925 yılında Cumhuriyet'i ilan ederek 7 yıllığına Cumhurbaşkanı seçildi⁴²⁴. 1925'te çıkartılan yasada Cumhurbaşkanı'nın, koşulsuz veto yetkisi, seçim çağrısı ve anayasada değişiklik yapma hakkı bulunuyordu⁴²⁵.

1925 yılında kurulan Arnavutluk Cumhuriyeti 1928'e kadar sürebildi. Ülkenin içerisinde bulunduğu fakirlik üzerine Milletler Cemiyeti'nden yardım istendi. Ancak buradan hiç bir yardım gelmedi. Bunun üzerine Arnavutluk, İtalya ile yakınlaşmaya başlayacak ve zaman içerisinde İtalya'nın kontrolüne

⁴¹⁷ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.110.

⁴¹⁸ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.95.

⁴¹⁹ Kalaycıoğlu, a.g.m., s.53.; Akşin-Fırat, a.g.m.. s.110.

⁴²⁰ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.95, "Ahmet Zogo, Galatasaray Lisesi mezunudur". Bkz: Çetiner, a.g.e., s.165-169.

⁴²¹ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.110.

⁴²² Akşin-Fırat, a.g.m.. s.111.

⁴²³ Nesip Kaçi, "Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", Atatürk'ün Ölümü'nün 50. Yıl Sempozyumu, 31 Ekim-1 Kasım 1988, s.52.

⁴²⁴ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.95.

⁴²⁵ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.111.

girecektir. 1926'da Tiran Paktı imzalandı, 1927'de savunmaya yönelik askeri ittifak oluşturuldu⁴²⁶.

Dış politikada Roma'ya yaslanan Zogo, 1 Eylül 1928'de kendini dünyadaki tüm Arnavutlar'ın Kralı ilan etti⁴²⁷.

Zogo, içerde tüm aşiretleri silahsızlandırarak ve tüm yetkileri eline alarak mutlak bir hakimiyet kuracaktır⁴²⁸.

Zogo 1931 yılından itibaren İtalya ile ilişkilerini soğutmaya başlayacaktır. Çünkü, bu dönemde İtalya Etyopya'daki savaşa ve İspanya'daki iç savaşa meşguldü. Zogo bundan yararlanmak isteyecektir. Ancak, İtalya 1939'da tekrar Arnavutluk'a doğru yönelecek ve Arnavutluk'a bir ultimatom verecektir. Zogo bunu reddedince İtalya uluslararası ortamın uygunluğundan da yararlanarak 1 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal edecektir. Zogo ülkesini terketmek zorunda kalınca Victor Emanuel Kral olacaktır. Böylece İkinci Dünya Savaşı'na az bir süre kala Arnavutluk bağımsızlığını kaybetmiş oluyordu⁴²⁹.

Büyük Savaş öncesi işgale uğrayan Arnavutluk, İtalya'nın Balkanlar'daki tutunma noktası, üssü haline getirilecektir. İtalya buradan hareketle Yugoslavya ve Yunanistan'a doğru saldırılarda bulunacaktır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı süresince Arnavutluk topraklarının ateş çemberinin içerisinde kalmasına yol açacaktır.

⁴²⁶ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.95.; "Zogo İtalya'nın yanında Yugoslavya ile de iyi ilişkiler kurmuş ve 1925 Temmuz'unda Yugoslavya ile toprak sorununu haletmişti"., Barbara Jelavich, a.g.e., s.181.

⁴²⁷ Kaçi, a.g.m., s.52.; "Türkiye ile Arnavutluk arasında diplomatik ilişkiler 1926 yılında kurulmuştu. Ancak, Zogo'nun Arnavutluk Cumhuriyeti'ni Krallığa dönüştürmesi üzerine Atatürk, Tiran'daki Türk Büyükelçisi Tahir Lütfi'yi geri çekecektir". Bkz: Bilal N. Şimşir, "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a Yönerge", Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara 1981, s.301-302.

⁴²⁸ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.112.

⁴²⁹ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.96.; Akşin-Fırat, a.g.m.. s.112.

7.5. Yunanistan

Birinci Dünya Savaşı'na Venizelos'un gayretleri⁴³⁰ ile İtilaf devletlerinin yanında giren Yunanistan, Paris Barış Konferansı (1919) sürerken yine Venizelos'un gayretleriyle 1922 yılına kadar sürecek olan Anadolu hareketine başlamıştı⁴³¹.

Yunanistan'ın Anadolu Harekatı 1922'de tam anlamıyla başarısızlığa uğradı⁴³² ve "megali idea" doğal ölümüne terk edildi⁴³³.

Venizelos tarafından başlatılan bu macera 1920'de tekrar tahtına dönen Kral Konstantin'in sırtına yüklendi. Kral ülkeyi yeniden terkederken tahta oğlu II.George geçti⁴³⁴.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Yunanistan Sevr'de kazandıklarını kaybediyor, ekonomik ve sosyal çöküntünün içine giriyordu⁴³⁵.

Sınırları yeniden saptanan Yunanistan'ın sahip olduğu toprağın sadece 1/4'ü tarıma elverişli idi. Bundan dolayı gıda ihtiyacının %50'sini dışarıdan satın almak durumundaydı. Ayrıca, Anadolu'dan gelen 1,3 milyon göçmenin yerleştirilme sorunları da vardı⁴³⁶.

Bu ortam içerisinde 1923'de yapılan seçimleri Venizelos'un Liberal Partisi kazandı. Başbakan olan Venizelos anayasal monarşiden yanaydı.

⁴³⁰ 1917 yılında Venizelos Müttefik devletlerinden almış olduğu destekle Kral Konstantin'i tahttan uzaklaştırmış ve yerine oğlu Alexandre'in geçmesini sağlamıştır. Bkz: Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.186.; Kurat, a.g.m., s.410.; Gürün, a.g.m., s.19.

⁴³¹ Bu dönem içerisinde Yunanistanda önemli iç gelişmeler yaşanmıştı: 25 Ekim 1920'de maymun tarafından ısırılan Kral Alexandre zehirlenerek öldü. 14 Kasım 1920'de yapılan seçimleri Venizelos'un Liberal Partisi kaybetti. 5 Aralık 1920'de yapılan halk oylaması sonucu Kral Konstantin geri dönerek tahtına geçti. Bkz: Gürün, a.g.m., s.20.

⁴³² Akşin-Fırat, a.g.m., s.116.

⁴³³ Tzounis, a.g.m., s.15.

⁴³⁴ "Küçük Asya felaketi" üzerine İzmir'den Sakız Adası'na kaçmış olan ve başlarında Plastiras ile Gonatas'ın bulunduğu bir grup subay duruma hakim oldular. Askerler, Venizelos'u yeniden Başbakanlığa çağırdılar ve aynı zamanda Başbakan Gunaris ile 4 Bakanını (Protopapadakis, Stratos, Baltacis ve Nikolas Theodakis) ve son Başkumandan Hacı Anesti'yi mahkemeye verdiler. Venizelos Başbakanlığı kabul etmedi. Mahkemeye verilenler ise suçlu görülerek 28 Kasım 1922 günü kurşuna dizildiler., Gürün, a.g.m., s.20.; Bu konuda geniş bilgi için bkz: Hatipoğlu, a.g.e., s.139-141.

⁴³⁵ Akşin-Fırat, a.g.m., s.116.

⁴³⁶ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.94.

Meclisteki Cumhuriyetçiler ise Cumhuriyetin ilanını istiyor ve askerler de bunları destekliyordu. Görüşünü kabul ettiremeyen Venizelos 1924 Şubat'ında istifa ederek Avrupa'ya gitti.⁴³⁷

24 Mart 1924'te Yunanistan'da Cumhuriyet ilan edildi. Yapılan referandum ile halk bu kararı kabul etti⁴³⁸. Ancak Yunanistan'da siyasi istikrar bir türlü sağlanamadı. 1924-1925 yılları arasında 6 hükümet değişikliği meydana geldi⁴³⁹.

Bu karışık ortamda -Mussolini'yi taklit etmek isteyen- General Pangalos 1925'te gerçekleştirmiş olduğu darbe ile iktidarı ele geçirdi ve kendini Cumhurbaşkanı seçti. Ancak 1926 yılında General Kandilis tarafından yapılan karşı bir darbe ile iktidardan uzaklaştırıldı ve Amiral Kunderiotis Cumhurbaşkanlığına seçildi⁴⁴⁰.

Bu olayların yaşandığı dönemde Yunanistan önemli dış sorunlarla karşı karşıyaydı. Bulgaristan ile 1925'te sınır sorunları yaşandı ve Yunan ordusu Bulgaristan'a girdi. Konu Milletler Cemiyeti'ne gitti ve Yunanistan tazminat ödemek durumunda kaldı. Yugoslavya ile Selanik Limanı'na çıkış konusunda bir takım problemleri vardı ve Türkiye ile de nüfus değişimi konusu hala sürüncemedeydi⁴⁴¹.

Venizelos 1928 Mart'ında Yunanistan'a geri dönüp Liberal Parti'nin başına geçti. Ağustos ayında yapılan seçimleri kazanarak 1932 yılına kadar iktidarda kaldı. Türk-Yunan ilişkileri O'nun bu Başbakanlığı döneminde düzeldi⁴⁴².

Ekonomik kriz ve İngilizler'in Kıbrıs'da oluşturduğu durum karşısında Venizelos, popülaritesini kaybetti ve görevinden uzaklaştırıldı⁴⁴³.

1933-1935 yılları arasında Yunanistan ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. 1935 Kasım'ında yapılan bir haik

⁴³⁷ Akşin-Fırat, a.g.m., s.116.; Gürün, a.g.m., s.21.

⁴³⁸ Gürün, a.g.m., s.21.

⁴³⁹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.116.; Kalaycıoğlu, a.g.m., s.61.; Gürün, a.g.m., s.21.

⁴⁴⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.187.

⁴⁴¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.187.; Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.94.;

Akşin-Fırat, a.g.m., s.116.

⁴⁴² Gürün, a.g.m., s.21.

⁴⁴³ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.94.

oylamasında Kral II.George %97 oyla geri döndü⁴⁴⁴ (1924'te Cumhuriyetin İlanı ile Kral yurt dışına gönderilmişti).

Yapılan seçimlerin sonunda hiçbir parti tek başına iktidara gelemedi. Hükümet krizi baş gösterince Kral, Savaş Bakanı General Metaxas'ı Başbakanlığa getirdi. Metaxas kısa sürede iktidarı eline geçirdi. Zor kullanarak bütün ayaklanmaları bastırdı, işçi hareketlerini yasakladı, muhalefeti susturdu⁴⁴⁵. 4 Ağustos'ta Kral'ın emri ile parlamento feshedildi. Böylece "demokrasiyi icat etmekle övünen Yunanistan, Avrupa'nın bulaşıcı hastalığını kaptı ve 1936 yılından itibaren diktatörlük altına girdi"⁴⁴⁶.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde tıpkı diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi diktatörlük yönetimi altına giren Yunanistan, Mihver devletlerin Balkanlar'a yönelik izlemiş oldukları yayılma stratejisinin içerisinde bulunduğu için kendisini savaşın dışında tutmayı başaramayacaktır.

Hitler,Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce Balkanlar'ın tamamını kontrol altına almak istiyordu. Bu çerçevede Arnavutluğu işgali altında bulunduran İtalyan askerleri ile Alman askerleri burada (Arnavutluk'ta) birleştikten sonra, İtalyan Büyükelçisi, Metaxas'a Yunan topraklarının İtalya tarafından işgalinin kabul edilmesini içeren bir ultiatom verecektir.Ültimatomonun reddedilmesi üzerine Ekim 1940'da Yunan toprakları İtalya tarafından işgale başlanmıştır.Böylece Yunanistan da fiilen İkinci Dünya Savaşı'nın içerisine çekilmiş oluyordu⁴⁴⁷.

⁴⁴⁴ Castellan, a.g.e., s.441.

⁴⁴⁵ Akşin-Fırat, a.g.m.. s.117.

⁴⁴⁶ Castellan, a.g.e., s.441.

⁴⁴⁷ Castellan,a.g.e.,s.461.

II. BÖLÜM

GELİŞME VE DEĞİŞMELER KARŞISINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI:1930-1938

1. Türk Dış Politikasının Özellikleri

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş tarihi olan 1923 yılından itibaren, belirli temel hedefleri izleyen, istikrarlı⁴⁴⁸ ve sağ duyulu bir dış politika izlemiştir. Cumhuriyet döneminde Türk dış politikasının esasları Atatürk tarafından belirlenmiş ve şekillendirilmiştir. Laikliği esas alan ve demokratik bir sistemi ülke içinde geliştirmeye çalışan Türkiye⁴⁴⁹, önemli devrim ve kalkınma hareketlerine girişmişti. Devrimlerin başarıya ulaşabilmesi için yurt içinde olduğu kadar uluslararası alanda da barış ortamına ihtiyaç vardı⁴⁵⁰.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politikaya galipler ve mağlûplar arasındaki kutuplaşma egemen olmuştur. Galipler yeni tesis edilen uluslararası düzenin her ne pahasına olursa olsun devamını savunurlarken, mağlûplar kendilerine dikte ettirilen ağır şartlara tepkiliydiler⁴⁵¹. İşte böyle

⁴⁴⁸ Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Atatürk Döneminde Türkiye yönetiminde istikrarı sağlamıştı. Şöyleki: "1923-1938 arası Türkiye'de sadece 3 Başbakan görev yapmıştı. 30 Ekim 1923'te Başbakan olan İsmet Paşa, 20 Kasım 1924'te yerini Fethi Bey'e bırakmış, ama aradan 3,5 ay geçmeden tekrar Başbakanlığa dönerek 25 Ekim 1937'ye kadar bu mevkide kalmıştır. Bu tarihte Başbakanlığa Celal Bayar gelecek ve Atatürk'ün ölümüne kadar devam edecektir.

Dışişleri Bakanlığı'nda da aynı istikrarı görmek mümkündür. İsmet Paşa, Başbakan olduktan sonra Dışişleri Bakanlığı'nı da yürütüyordu. Fethi Bey Hükümeti'nde bu göreve Şükrü Kaya getirilmiştir. İsmet Paşa 5 Mart 1925'te tekrar Başbakanlığa gelince Dışişleri'ni Tevfik Rüştü Aras'a vermişti. Tevfik Rüştü Aras, bu görevi Atatürk'ün ölümüne kadar sürdürecektir"., Gürün, a.g.m., s.23.

⁴⁴⁹ İrfan C. Acar, Dış Politika, Ankara 1993, s.3.

⁴⁵⁰ Sevim Ünal, "Atatürk'ün Balkanlar'daki Barışçıl Politikası", IX. Türk Tarih Kongresi, Cilt 3, Ankara 1989, s.1985.

⁴⁵¹ Mehmet Gök, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları", Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu, İst. 1984, s.54.

bir ortamda dünya o günkü uluslararası düzenin değişmesinden yana olan (revizyonist) ve değişime karşı olan (anti revizyonist) devletler olarak iki kampa ayrılmıştı⁴⁵².

Böyle bir uluslararası ortam içinde Türkiye'yi yönetenler duygusal davransaydılar "revizyonist" kampa katılmak için gerekçeler bulabilirdi. Ancak, Atatürk yönetimi Türkiye'nin sınırlarını yeterli kabul ederek⁴⁵³ ülkeyi yeni maceralara sürükleyebilecek tutumlardan kaçınmış⁴⁵⁴, uluslararası hukuka ve işbirliğine saygı göstermenin yanısıra, gerçekçi bir dış politikanın da yürütücüsü olmuştur⁴⁵⁵.

Misak-ı Milli hedefleri çerçevesinde düşman işgaline son vererek bağımsızlığını kazanan Türkiye, "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesi doğrultusunda başta komşuları olmak üzere tüm ülkelerle, birbirlerinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı kuralları içinde iyi ilişkiler geliştirmeyi esas almıştır⁴⁵⁶. Atatürk hararetli bir barış taraftarı olmakla beraber, barış meselesinde hiçte hayalci olmamıştır. Yani, her ne pahasına olursa olsun barış isteyen bir "pasifist" değildir. Atatürk'ün barış politikası, "güvenlik" kavramı ile iç içedir. Barış politikası, Türkiye'nin güvenliği politikası ile daima beraber yürümüştür⁴⁵⁷.

Bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünden taviz vermesi söz konusu olmayan Türkiye, yayılcı emellerden, maceracı yaklaşımlardan uzak durmuş ve ulusal çıkarları mutlak surette gerektirmediği takdirde herhangi bir savaşa girmemeyi hedef almıştı. Böylece İkinci Dünya Savaşı'nda usta bir diplomasi ile "savaş dışı" kalmayı başarmıştır⁴⁵⁸.

⁴⁵² Gürel, a.g.m., s.527.

⁴⁵³ "Türkiye Milli Mücadele'yi zaferle kapatarak Lozan'da Sevr'e nazaran daha iyi şartlarda barış yapmıştır", Gök, a.g.m., s.54.

⁴⁵⁴ Falih Rıfki Atay, Mustafa Kemal Paşa'nın büyüklüğünü Enver Paşa ile yaptığı karşılaştırmada şu şekilde niteliyor: "Enver'in hassası cüret, Mustafa Kemal'in hassası basiretti... Mustafa Kemal 1914'te Harbiye Nazırı olsaydı, devleti Birinci Dünya Harbi'ne sokmazdı. 1922'de Enver İzmir'e girmiş olsaydı, o hızla döner, Suriye ve Irak üstüne yürür, kazanılanı da kaybederdi"., Falih Rıfki Atay, Niçin Kurtulamadık (1953), s.6'dan aktaran, Lewis, a.g.e., s.255.

⁴⁵⁵ Gürel, a.g.m., s.527.

⁴⁵⁶ Acar, a.g.e., s.3.

⁴⁵⁷ Armaoğlu, "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri", s.177.

⁴⁵⁸ Acar, a.g.e., s.3.

Atatürk'ün belirlediği Türk dış politikasının niteliklerini Prof. Dr. Yılmaz Altuğ şu şekilde özetlemektedir⁴⁵⁹ :

1. Milli menfaata dayalıdır.
2. Akılcıdır.
3. Gerçekçidir.
4. Emperyalizm ve sömürgecilik aleyhtarıdır.
5. Misak-ı Milli'yi hedef almıştır.
6. Dış ilişkilerde Batı'ya öncelik tanır.
7. Medeniyetçidir.
8. Barışçıdır".

1923'ten 1930'lu yılların başına kadar Türkiye'nin dış politikası Lozan Antlaşması'nın etkisi altında kalmıştır. Bu süre içinde Türkiye'nin dış ilişkileri uluslararası ilişkilerin genel seyrinden çok, tek tek devletlerin Türkiye'ye karşı izledikleri politikaya ve davranışlara göre düzenlenmiştir. 1930'lu yılların başından 1938'e kadar geçen devrede ise Türkiye, komşusu olan veya olmayan bütün devletlerle iyi ilişkiler kurmuş ve uluslararası camia içinde diğer bağımsız devletler gibi eşit bir statü kazanmıştı. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde yeni görülen gelişmeler Türkiye'nin daha aktif bir dış politika izlemesini gerektirmişti⁴⁶⁰ .

1930-1938 yılları arası dönemde Türkiye genel barışa önem verdiği kadar bölgesel barışa da büyük önem vermiştir. Çünkü bölgesel barış Türkiye'nin güvenliği açısından birinci derecede öneme sahipti⁴⁶¹ .

Bölgesel barışta Türkiye için en öncelikli bölge Balkanlar'dı.

Bir Balkan ülkesi olan Türkiye, Balkanlar'la tarihten kaynaklanan yakın ilişkilere sahiptir⁴⁶² . Türkiye, Misak-ı Milli esaslarına sadık kalarak sınırları dışında kalan Balkanlar'daki eski topraklar üzerinde hak iddia etmemiş,

⁴⁵⁹ Yılmaz Altuğ, "Atatürk'ün Dış Politikası", B.Ü. Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri, 10-11 Kasım 1980, Cilt 2, İst. 1981, s.492.

⁴⁶⁰ Gönübol-Sar, a.g.e., s.88-89.

⁴⁶¹ Armaoğlu, a.g.m., s.179.

⁴⁶² Acar, a.g.e., s.6.

Lozan Antlaşmasında belirlenen statükonun korunmasını Balkanlar'da izlediği politikanın temeli yapmıştır⁴⁶³.

Milliyetçilik duygusunun ağır bastığı, Ortodoks Kilisesi'nin etkin olduğu ve ekonomik geriliğin hat safada olduğu Balkanlar'da⁴⁶⁴ imparatorluk kalıntıları üzerinde kurulan ulus devletler sosyal ve etnik sorunlarla da uğraşmak mecburiyetinde kalmışlardır⁴⁶⁵. Bundan dolayı bir mozaik görünümünde olan Balkan ülkeleri arasında bir birlik oluşamadığı gibi komşu devletler arasında bir veya birkaç problem hep gündemde kalıyordu⁴⁶⁶.

Lozan Antlaşması ile Balkan ülkeleri ile olan sınırlarını büyük ölçüde halleden genç Türkiye Cumhuriyeti Balkan ülkeleri ile karşılıklı saygı ve güvene dayanan iyi komşuluk ve işbirliği sürecini başlattı⁴⁶⁷. Bu çerçevede Balkan ülkeleri ile uzun bir süreden beri kesilmiş olan ilişkilerini yeniden kurmak için Türkiye, Arnavutluk ile 15 Aralık 1923'te Ankara'da; Bulgaristan ile 18 Ekim 1925'te Ankara'da Dostluk Antlaşması ve Yugoslavya ile 28 Ekim 1925'te Ankara'da Barış ve Dostluk Antlaşması'nı imzalamıştır⁴⁶⁸.

Türkiye, Balkan devletleri ile yaptığı iki taraflı antlaşmalarla ilişkilerini düzeltirken Balkan devletleri de daha 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan arda kalan uyuşmazlıklarını halletmek için uğraşıyorlar ve kendi aralarında iki taraflı antlaşmalar imzalıyorlardı⁴⁶⁹. Türkiye'nin Balkan ülkelerine yönelik iki taraflı dostluk girişimleri Balkan ülkeleri arasındaki yakınlaşmayı kolaylaştıracaktır⁴⁷⁰. Böylece, 1929 yılına gelindiğinde Balkan devletleri arasındaki ilişkiler düzelmiş ve Balkanlar'da iş birliği yapılması için gerekli ortam hazırlanmış oluyordu⁴⁷¹.

⁴⁶³ Gönübol-Sar, a.g.e., s.96.

⁴⁶⁴ Seyfi Taşhan, "Turkish Foreign Policy in the Balkans", Turkish Review, Summer 1990, s.6.

⁴⁶⁵ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.77.

⁴⁶⁶ Taşhan, a.g.m., s.7.

⁴⁶⁷ Nüzhet Kandemir, "Balkan Cooperation", Turkish Review, Winter 1987, s.5.

⁴⁶⁸ Gönübol-Sar, a.g.e., s.96.

⁴⁶⁹ Gönübol-Sar, a.g.e., s.96.

⁴⁷⁰ Kandemir, a.g.m., s.5.

⁴⁷¹ Gönübol-Sar, a.g.e., s.96.

Türkiye, 1930'da Yunanistan ile olan sorunlarını çözdükten sonra Balkanlar'da iyi ilişkiler içinde olmadığı devlet kalmamıştı. 1929-1933 yılları arasında Balkan Konferansları'nın toplanmasında ve 9 Şubat 1934'te Balkan Paketi'nin imzalanmasında Türkiye etkin bir rol oynayacak⁴⁷² ve Balkanlar'da güvenlik sistemi oluşturma çabalarını yoğunlaştıracaktır⁴⁷³.

2. İkili İlişkiler Çerçevesinde Türkiye ve Balkan Devletleri

Lozan Barış Antlaşması ile varlığını uluslararası alanda kabul ettiren Türkiye, tarihinin ve coğrafyasının kendisine yüklemiş olduğu misyonu yerine getirebilmek için içeride güçlü ve çağdaş bir devlet olma yolunda adımlar atarken, dışarıda da barışa katkıda bulunabilmeye yönelik roller üstlenecektir.

19.yüzyılda başlayıp 20.yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen sürede imparatorluklar coğrafyasından ulus-devletler coğrafyasına dönüşen Balkanlar'da bir türlü sağlanamayan istikrarı ve barışı sağlayabilmek ve bunu bölgesel iş birliğine dönüştürebilmek için Türkiye samimi ve yapıcı bir uğraş verecektir. Bu çerçevede Balkan devletleri ile olan ikili ilişkilerini kaygan zeminlerden çıkartıp sağlamlaştırmaya çalışırken, aynı zamanda önyargılardan uzak ve bütün Balkan devletlerine eşit mesafede bir politikanın takipçisi olacaktır.

2.1. Türkiye -Yunanistan İlişkileri

Atatürk döneminde Türkiye 1930'ların başlarına kadar hiç bir ittifaka dahil olmamıştı. Ancak 1929 ekonomik bunalımına bağlı ve Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak yeni bir yol tercih edildi⁴⁷⁴.

⁴⁷² Gürel, a.g.m., s.528.

⁴⁷³ Akşin-Fırat, a.g.m., s.120.

⁴⁷⁴ Nada Zimova, "Kemalist Turkey's Concept of Foreign Relations and Its Value in the Contemporary Context: Turkey and the Balkans in the Early 1930s", Archiv Orientalni, 3 Volume 56/1988, s.201.

1930'ların başlarında Balkanlar'da daha geniş anlamda bölgesel iş birliğine dayalı bölgesel antlaşmalar yapma yolunda atılan adımlar Türk dış politikasının esasını teşkil ediyordu⁴⁷⁵.

Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik başlatmış olduğu yeni politikanın ilk ayağı Yunanistan ile Lozan'dan kalan sorunlarını çözmek olmuştur. 1923'ten 1930 yılına kadar Türk-Yunan ilişkilerinin düzelememesinin sebeplerini Şükrü Sina Gürel şu şekilde özetlemektedir:

"1923 ertesinde, Ahali Mübadelesi sorunu Türk-Yunan ilişkilerinde belirli bir gerginliğe yol açarken, Yunanistan'ın Anadolu macerasında uğradığı yenilgiyi hazmedemeyerek Türkiye'ye karşı bazı girişimleri destekler görünmesi, ilişkileri daha da soğutmuştur. İtalya ve Yunanistan arasında Türkiye'ye karşı yapılmış gizli bir ittifak bulunduğuyla ilişkin kuşkular ve Yunan adalarından Türkiye'ye çıkarak isyan başlatmaya çalışan maceracılar, Türk yöneticilerinin Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı iyi niyetli olmadığına inanmalarına yol açmıştır."⁴⁷⁶

Ancak, 1920'li yılların sonlarına doğru Türk-Yunan ilişkileri yumuşamaya başlayacaktır. Türk-Yunan ilişkilerinin yumuşamasında ve iş birliği zemininin oluşmasında İtalya önemli bir rol oynamıştır. Çünkü İtalya, bu dönemde Doğu Akdeniz'de bir İttifak Sistemi kurmak istiyordu. Bu sistemin içine de bölgenin iki önemli devletini Türkiye ve Yunanistan'ı almak istiyordu⁴⁷⁷.

İtalya, Türkiye ile Yunanistan arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması yapılmasını ve iş birliğine bir süre sonra Bulgaristan'ın da alınmasını istiyordu. Böylece İtalya, Balkanlar'ın güneyinde oluşacak bu sistemle Küçük Antant'a (Yugoslavya, Romanya, Çekoslavakya) karşı bir denge kurmuş olacaktı⁴⁷⁸.

⁴⁷⁵ Zimova, a.g.m., s.203.

⁴⁷⁶ Şükrü Sina Gürel, "1930'lu Yıllarda Türk-Yunan İlişkileri", İki Savaş Arasında Balkanlar, İst. 1994, s.187.

⁴⁷⁷ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.77.

⁴⁷⁸ Tefik Rüştü Aras, Görüşlerim, İst. 1945, s.52.

Batılı devletlerle ilişkilerini yeniden düzenlemek isteyen Türkiye, bu teklife sıcak baktı ve antlaşmaların ayrı ayrı yapılmasını uygun buldu. Zaten Bulgaristan'ın kabul etmemesi yüzünden Bulgar-Yunan Antlaşması da gerçekleşemiyordu⁴⁷⁹.

1928 yılında Venizelos'un tekrar siyasete dönmesi Yunanistan'ın dış politikasında önemli bir değişiklik yarattı. Venizelos, Türkiye ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesi tartışmasının yararsız olduğunu düşünmeye başlamıştı⁴⁸⁰. Bulgaristan'ın izlemekte olduğu "revizyonist" tutum Yunanistan'ın Türk dostluğuna olan ihtiyacını arttırıyordu⁴⁸¹.

Uzun ve yorucu bir şekilde süren tartışmalar 10 Haziran 1930 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması ile sonuçlandı. Böylece geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler "etablis"⁴⁸² kapsamına alınarak mübadele dışı tutulmuşlardır⁴⁸³. Bu konuyla ilgili olarak İsmet Paşa TBMM'de yapmış olduğu konuşmada şu değerlendirmede bulunmuştu:

"Etablis meselesinden bir çok fedakarlık yapmışız. İstanbul'da bulunan mübadillerden bir kısmı daha gitmek lazım gelirken kalmış olabilir. Amma nihayet insanların gidip gelme meselesi de bir çok ızdırap ve hazin bir mevzudur. Sırf vatandaş nokta-i nazarından ve beşeri olarak söylüyorum Buradaki kar veya zarar uzun boylu münakaşa mütalaa edilecek bir mesele değildir. Ve bilhassa böyle uzlaşma günlerinde havanın yumaşayacağı günlerde vatandaşlara bir kısmı az veya fazla kaldığı gibi bir nazar atfı asla caiz değildir. Şimdi size işin siyasi cihetini söylemeliyim. Bu itilafname yalnız iki tarafın vatandaşlarına taalluk eden bir mesailin tasfiyesini ifade etmiyor. İki taraf da alışılmış uzun mücadelelerin uyuşma ile bitmesini, rıza ve muvaffakatla tarafeynin yek diğerini memnun ederek anlaşmasını ve geçmiş

⁴⁷⁹ Aras, a.g.e., s.52.

⁴⁸⁰ Zimova, a.g.m., s.208.

⁴⁸¹ Gürel, a.g.m., s.187.

⁴⁸² "Venizelos Lozan Antlaşması metnine 'resident' yerine 'etablis' sözcüğünü koydurmuştu. 'Resident' ikamet eden, 'etablis' yerleşmiş demektir. Devletler hukukunda, 'resident' tanımlanmış bir terimdi. 'Etablis' sözcüğü ise yorumlara yol açtı. Yunanlılar, anlam belirsizliğini yıllarca sömürdüler.", Feridun Ergin, K.Atatürk, İst. 1984, s.204.

⁴⁸³ Zimova, a.g.m., s.208.; Gönlübol-Sar, a.g.e., s.60.

hesapların tasfiye edildiğini gösteriyor. Meseleyi bilhassa bu nokta-i nazardan mütalaa etmelidir. Yunanistan ile bizim münasebatımızda bizi ihtilafli ve ayrı ve menfaatlarımızı zıt bulunduracak bir mahiyet ve bir sebep yoktur.⁴⁸⁴

Böylece, Türk-Yunan "Ahali Mübadelesi" işinin tasfiyesi hakkındaki 10 Haziran 1930 tarihli anlaşmanın bağışlanması Türkiye ile Yunanistan arasında geniş ölçüde anlaşma zemini hazırlamıştı⁴⁸⁵. Daha sonra Yunan Başbakanı E. K. Venizelos, 27 Ekim-1 Kasım 1930 tarihleri arasında Ankara'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında imzalanan 30 Ekim 1930 tarihli antlaşmalarla, Türk-Yunan dostluğunun temelleri atılmıştır⁴⁸⁶. 1930'dan başlayarak Türk-Yunan ilişkilerinde bir yakınlaşma ve iş birliği döneminin açılması, kuşkusuz, bu iki ülkenin liderlerinin tutum ve niyetleri ile de bağlantılıydı. Atatürk, yeni bir Balkan politikasını başlatmak üzereydi ve bunun ilk adımının, Yunanistan'la birlikte atılması gerektiğini düşünüyordu. Yunanistan'da ise, uzunca bir aradan sonra, 1928'de, artık "olgun" bir Venizelos yeniden Yunan politikasına yön veren önder konumuna gelmişti ve başlıca amacı, iktisadi ve toplumsal güçlükler yaşayan Yunanistan'ı, bütün komşularıyla iyi ilişkilere kavuşturmaktı⁴⁸⁷.

Türk-Yunan dostluğunun bu şekilde gelişmesi Balkanlar'ın politik havasını da değiştirecektir. O zaman kadar Avrupa'nın barut fıçısı sayılan bu bölgede artık dostluk ve iş birliği havası esmeye başlayacaktır⁴⁸⁸.

Türk-Yunan dostluğu Venizelos'un Başbakanlıktan ayrılmasından sonra⁴⁸⁹ da devam edecektir. Yeni Başbakan Çaldaris ve Dışişleri Bakanı

⁴⁸⁴ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920-1973), Cilt1, Ankara 1992, s.324.

⁴⁸⁵ Akşin, a.g.e., s.254.

⁴⁸⁶ Venizelos'un Ankara'ya yapmış olduğu ziyaret programı, program sırasında yapılan konuşma metinleri ve resmi tebliğ için bkz: Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Cilt 2, s.173-182.

⁴⁸⁷ Gürel, a.g.m., s.188.; Bu konuda Kamran İnan'ın şöyle bir değerlendirmesi vardır: "Atatürk-Venizelos iş birliği döneminin yaşanmış olması Venizelos'un iyi niyetinden değil, Atatürk'ün kararlılığından olmuştur. Yoksa Venizelos'un hayatı ve beyanları incelendiğinde Megali İdea'nın mimarları ve öncüleri arasında olduğu görülür...", "Türk Yunan İlişkilerinde Dinamikler", Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986, s.98.

⁴⁸⁸ Akşin, a.g.e., s.257.

⁴⁸⁹ Venizelos, 1934 yılında Atatürk'ü Nobel Ödülü'ne aday gösterecektir. Bkz: Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Cilt 2, s.244-245.

Maximos 1933 Eylül'ünde Ankara'yı ziyaret edecekler ve 14 Eylül 1933 günü iki ülke arasında "İçten Antlaşma Paketi" imzalanacaktır⁴⁹⁰.

Türk-Yunan yakınlaşması Avrupa'nın büyük devletlerinin bloklaşmaya başladıkları bu dönemde Balkan devletlerini bir araya getirerek Balkan Birliği'nin temelini oluşturacak⁴⁹¹ ve 9 Şubat 1934'te Balkan Paketi imzalanacaktır. "Böylece Türkiye ve Yunanistan, ikili antlaşma bağlarından ayrı olarak, bir de çok yanlı bir bağlaşmanın ortakları oluyorlardı."⁴⁹²

Atatürk döneminde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan son antlaşma 30 Ekim 1930 tarihli Dostluk ve 14 Eylül 1933 tarihli İçten Antlaşma Paketi'ne ek olarak akdedilen 27 Nisan 1938 tarihli antlaşmadır⁴⁹³.

Kısa sayılabilecek bir süre içerisinde gerçekleştirilen bu antlaşmalar ile Türkiye ile Yunanistan arasındaki tarihi rekabet sona eriyordu. Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'na doğru sürüklendiği bir ortamda Türkiye ile Yunanistan'ın barış ve uzlaşma örneği sergilemesi takdire şayan bir gelişmeydi⁴⁹⁴.

2.2. Türkiye Bulgaristan İlişkileri

Türk-Bulgar ilişkileri, Balkan Savaşları'ndan sonra normale dönmüş⁴⁹⁵ ve Birinci Dünya Savaşı sırasında iki taraf aynı ittifak içerisinde yer almıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ve 1919'da Neuilly Barış Antlaşması'nı imzalayan Bulgaristan, zor şartlarda olmasına rağmen Türk Kurtuluş Savaşı'na destek verdi⁴⁹⁶. Alexandre Stambulisky Hükümeti,

⁴⁹⁰ Gürün, a.g.m., s.440-441.; Gürel, a.g.m., s.193.

⁴⁹¹ S. Ünal, a.g.m., s.1992.

⁴⁹² Gürel, a.g.m., s.193.

⁴⁹³ Gürün, a.g.m., s.41.; Antlaşmanın metni için bkz: Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.588-590.

⁴⁹⁴ Tzounis, a.g.m., s.16.

⁴⁹⁵ Akşin, a.g.e., s.245.

⁴⁹⁶ "Yunanistan'ın Türkiye'nin olduğu kadar Bulgaristan'ında düşmanı oluşu iki ülke arasında bir yakınlık unsuru teşkil ediyordu. Bundan dolayı Bulgarlar Milli Mücadele Hareketi'ne sempati ile bakmışlardı.", Akşin, a.g.e., s.246.

Ankara Hükümeti'ne 1921'in başlarından itibaren Sofya'da resmi bir temsilcilik bulundurma imkanı tanımıştı⁴⁹⁷.

Aleksandre Stambulisky Hükümeti (1919-1923) zamanında Bulgaristan'da yaşayan Türkler de tarihlerinin en iyi dönemini yaşamışlardı. Ancak 9 Haziran 1923 ihtilali ile Satambulisky Hükümeti devrince, Bulgaristan'da yaşayan Türkler'in durumları yeniden kötüleşmeye başlayacaktır⁴⁹⁸.

Lozan'dan sonra iki komşu ülke arasında gelişen iyi komşuluk ve dostluk arzusu 1925 yılında savaş sonrasının ilk Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır⁴⁹⁹.

"Halen yürürlükte olan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması, Türkiye'nin pek çok devletle yaptığı üzere iki devlet arasında 'bozulmaz bir dostluk' ve Devletler Hukuku ilkelerine uygun biçimde, diplomasi ilişkileri kurulacağını, bir Ticaret, bir Oturma ve bir Hakem Antlaşması yapılacağını belirtmektedir"⁵⁰⁰.

"Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesine uygun olarak Türkiye bütün komşuları ile dostluk ilişkileri kurma ve geliştirme politikası güdecektir. Bu çerçevede Türkiye'nin Yunanistan ve Yugoslavya ile ilişkilerini iyileştirmesi, Bulgaristan'ın hoşuna gitmeyecektir⁵⁰¹. Fakat Türkiye, politikasına sadık kalarak Bulgaristan'ı tedirgin etmeyecek şekilde davranmış ve 6 Mart 1929 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında "Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması"⁵⁰² imzalanmıştır. Bu antlaşma hakkında İsmail Soysal şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Bu antlaşma, 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ile kurulan bağları daha da güçlendiren bir bağıttır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 'revizyonist' bir politika güden, özellikle Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan toprak istemleri bulunan Bulgaristan, Türkiye ile barış içinde

⁴⁹⁷ Bu temsilci Mustafa Kemal'in en güvenilir adamlarından Cevat Abbas (Gürer) Bey'di. Bkz: Stefan Velikov, "Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri", IX.T.T.K., Cilt 3, Ankara 1989, s.1956-1957.

⁴⁹⁸ Yaşar Nabi, Balkanlar ve Türklük, Ankara 1936, s.155-156.

⁴⁹⁹ Velikov, a.g.m., s.1958.; Antlaşmanın metni için bkz: Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.255-263.

⁵⁰⁰ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.253.

⁵⁰¹ Akşin, a.g.e., s.246.

⁵⁰² Antlaşmanın metni için bkz: Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.375-378.

yaşamak istemiştir. Zaten komşularıyla iyi ilişkiler kurmak çabası içindeki Türkiye de Bulgaristan ile 1925 Dostluk Antlaşması'nın daha ilerisinde yeni bir antlaşma yapmakta yarar görmüştür.

Antlaşma, birinci maddesi ile, tarafların 1925 Dostluk Antlaşması'ndaki 'barış, içten ve sonsuz dostluk' kavramına aykırı düşecek hiç bir antlaşmaya girmemesi gereğini ortaya koymaktadır. İkinci maddesi ise içlerinden biri başka bir devletin saldırısına uğrarsa, ötekinin tarafısız kalmasını öngörmektedir.

Daha sonraki maddeler iki devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü ile ilgilidir...

Türk-Bulgar dostluğu, 1930 yılından sonra hızla gelişen Türk-Yunan dostluk ve iş birliği ve 1934 Balkan Paketi'ne karşın, bozulmamış ve ciddi bir sarsıntı geçirmemiştir...

...5 yıllık bir dönem için yürürlüğe giren 1929 Antlaşması, 23 Eylül 1933 günü Sofya'da imzalanan bir protokol ile ilk 5 yıllık sürenin sona ereceği 3 Aralık 1934 gününden başlamak üzere, geçerliliği yeni bir 5 yıl için uzatılmıştır⁵⁰³.

1931 yılında Bulgaristan Başbakanı Muşanov'un Ankara'yı ziyareti ve 1933 yılında İsmet Paşa başkanlığındaki bir heyetin Sofya'yı ziyareti iki ülke arasındaki ilişkileri iyi bir havaya sokacaktır⁵⁰⁴. Türkiye Balkan Paketi görüşmeleri sırasında Bulgaristan'ı da bu birliğe katmak için samimi bir gayret göstermiş, ancak istenilen sonuç alınamamıştı.

Tevfik Rüştü Aras'a göre Türkler, Bulgarlar'ın Balkan Birliğine katılmalarını can-ı gönülden istiyor; bu maksatla Bulgarların memnun edilmesi için Yugoslavların ve Rumenlerin tavizlerde bulunmasını bile diliyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan Bulgarların az çok yaralı çıktığı bilindiği için, bunun ne anlama geldiğini de Türkler iyi bildiği ve herkesten daha iyi anladığı için onlara iyi davranmayı sürdürüyordu⁵⁰⁵.

1934 yılında Sofya'da, Sofya Metropolit'i'nin başkanlığı altında kurulan "Trakya Komitesi"nin yayınlamış olduğu beyannamede "dünya durdukça ve Bulgaristan yaşadıkça Trakya üzerindeki Bulgar iddiaları devam edecektir" şeklindeki ifade⁵⁰⁶ ve bazı Bulgar gazetelerinin Doğu Trakya üzerindeki tahrikleri⁵⁰⁷ iki ülke arasında soğukluk yaratacaktır. Ayrıca 1935'de, darbe ile kurulan diktatörlük yönetiminin Bulgaristan'da yaşayan Türkler'e baskı uygulaması⁵⁰⁸ da iki ülke arasındaki ilişkilere olumsuz bir şekilde yansıtacaktır.

⁵⁰³ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.373.

⁵⁰⁴ Velikov, a.g.m., s.1958.

⁵⁰⁵ Aras, Görüşlerim, s.48-49.

⁵⁰⁶ Akşin, a.g.e., s.247.

⁵⁰⁷ Aras, Görüşlerim, s. 49.

⁵⁰⁸ Yaşar Nabi, a.g.e., s.156.

Ancak, çok geçmeden iki ülkenin üst düzey yöneticilerinin basın yoluyla yapmış oldukları açıklamalar gerginleşmeye başlayan havayı yumuşatmış; Başbakan İsmet İnönü ile Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın Yugoslavya'dan dönüşlerinde 20 Nisan 1937 tarihinde Saofya'yı ziyaret etmeleri bunu pekiştirmiştir⁵⁰⁹. Bu ziyaretle ilgili olarak İsmet Paşa TBMM'de yapmış olduğu konuşmada şunları söylemiştir:

"Bulgaristan komşumuzun... Balkanlar'da sulhu muhafaza etmek ve diğer komşuları ile iyi münasebetlerini arttırmak için gösterdiği hüs-ü niyetleri, biz yakından ve en selahiyetli ağızlardan işittik. Bulgaristan bizimle hususi bir muahede ile bağlı olduğu gibi, Yugoslavya ile de hususi bir muahede ile bağlıdır. Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile münasebetlerini de bu hale getirmek kararında olduğunu söylemiştir. Bu arzularını Türkiye yalnız teşvik eder ve elinden geldiği kadar teshil eder. Şüphesiz yok ki, Balkanlar'da Bulgaristan ile diğer komşuları arasında sıcak dostluk havasının teessüs etmesi ve bütün Balkan devletlerinin söyledikleri gibi ciddi ve iyi niyetli bir dostluk yoluna girmesi hepimiz için sevinçli bir emel ve Avrupa barışı için bir mesnettir."⁵¹⁰

Türkiye'nin takip etmekte olduğu "Balkan Diplomasisi"nin devamlılığı çerçevesinde Mayıs 1938'de Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras Yunanistan ve Yugoslavya'dan sonra Bulgaristan'ı ziyaret ederler. Onlar, Çar Boris ve Başbakan Köseivanof ile Bulgaristan'ın silahlanmasını sınırlayan hükümlerin kaldırılması ve Balkan Paketi'ne mensup diğer ülkelerle ilişkilerinin iyileştirilmesine yönelik görüşmelerde bulunurlar. Bulgaristan, Türkiye'nin girişimini memnuniyetle karşılar ve Bulgaristan ile Balkan Paketi Konseyi arasında bir dizi görüşmelerden sonra 31 Temmuz 1938'de Selanik Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma gereğince, Bulgaristan'ın silahlanmasına konulan sınırlamalar kaldırılıyor; Bulgar-Türk ve Bulgar-Yunan sınırları boyunca silahsızlandırılmış olan bölge kaldırılıyor; Bulgaristan ve

⁵⁰⁹ Akşin, a.g.e., s.248-249.

⁵¹⁰ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, Cilt 1, s.427-428.

Balkan Pakti'nin diğer üyeleri, kendi karşılıklı ilişkilerinde kuvvete başvurmama yükümlülüğünü üstleniyorlardı⁵¹¹.

Balkanlar'da Bulgaristan ile en iyi ilişkiler içerisinde olan ve toprak sorunu olmayan Türkiye, Bulgaristan'ı da Balkan Birliğine katarak Balkanlar'ı yanaşmakata olan İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutmaya çalışmıştır.

Ancak, Büyük Güçlerin Balkanlar'a yönelik stratejileri diktatörlüklerle yönetilen Balkan ülkelerini kendi eksenlerine doğru çekecek ve Türkiye'nin barışa doğru yönelik girişimlerini boşa çıkartacaktır.

Kısa süre içerisinde Türkiye hariç tüm Balkan ülkeleri kendilerini savaşın içerisinde bulacaklardır.

2.3. Türkiye-Romanya İlişkileri

Dış politikada bağımsızlığına kayıtsız ve şartsız saygı gösterilmesi şartıyla bütün dünya ile iyi geçinmek ve barışa hizmet etmek amacıyla olan Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Romanya ile iyi ilişkiler içerisine girecektir⁵¹².

Romanya, Birinci Dünya Savaşı'ndan Müttefiklerin desteği ile çok kazançlı çıkmış ve geniş bir toprağa sahip olmuştu. Bu nedenle "satükocular" arasında yer almış, Çekoslovakya ve Yugoslavya ile birlikte, "Macar revizyonculuğu"na karşı "Küçük Antant"ı yapmıştı. Balkanlar'da da Güney Dobruca ve Besarabya konularında Bulgaristan ve Sovyetler Birliği ile problemleri vardı⁵¹³.

⁵¹¹ B. Cengiz Hakov, "İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Başlangıç Döneminde Bulgar-Türk İlişkilerinin Bağlı Siyasi Yönleri", IX.T.T.K., Cilt 3, Ankara 1989, s.1950.; Aras, Görüşlerim, s.49.; Akşin, a.g.e., s.249.

⁵¹² "Türk-Romen ilişkilerinde başlangıçta belli bir seviyeye kadar karşılıklı güvensizlik vardı: Çünkü bir taraftan Türkler Romenler'in Batılılara 'alet' olduğunu düşünüyorlardı, öbür taraftan Romenler de Türkler'in arkasında Sovyet Rusya'nın olduğundan şüpheleniyorlardı. Kısa bir süre sonra iki konuda da netleşme başlayınca, iki devlette kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız olarak ve ortak menfaatleri gözeterek politika yapmaya başlayacaklardır.", Mihai Maxim, "Romen Kaynakları ve Tarihçiliğinin Işığı Altında Romanya'nın Lozan Konferansı'na Katılışı", Renkler, Bükreş 1995, s.319.

⁵¹³ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.437.

Lozan'dan sonra Türk-Romen ilişkileri karşılıklı saygı çerçevesinde gelişmiş ve Balkanlar'da istikrarın korunmasına büyük katkıda bulunmuştur⁵¹⁴.

Türkiye, Yunanistan ile anlaşıp Balkanlar'da "statükocu" bir politika izleyince Romanya ile de doğal olarak yakınlaşma sürecine girecektir.

İki ülke arasında 1929'da Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi ve 18 Eylül 1930 Bükreş'te "Mezarlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma" imzalanacaktır⁵¹⁵.

25 Mayıs 1931 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Bükreş'e birinci sınıf elçi olarak atanan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, uzun yıllar (1944'e kadar) Türk-Romen ilişkilerinin güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur⁵¹⁶.

1930'lu yıllarda Türk-Romen ilişkilerini etkileyen belli başlı olaylar şunlardır:

- Balkan Birliği, Karadeniz güvenliği, Boğazlar meselesi,
- Küçük İtilaf,
- Rus-Romen ilişkileri,
- Revizyonculuk"⁵¹⁷.

Atatürk'ün Balkan ülkeleri arasında dostluk ve iş birliğini geliştirip, Güneydoğu Avrupa'da kollektif savunma sistemini kurmaya yönelik politikası⁵¹⁸ Titulescu'nun yönlendirdiği Romanya'nın dış politikası ile örtüşüyordu.

Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu, 15 Ekim 1933'te Ankara'ya gelmiş ve Türkiye ile Romanya arasında 17 Ekim 1933 tarihinde "Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması"⁵¹⁹ imzalanmıştı.

⁵¹⁴ Tahsin Cemil, "Romen-Türk Dostluğunun Tarihi Temelleri", Yeni Türkiye, Sayı 3, Mart-Nisan 1995, s.304.

⁵¹⁵ Mezarlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma'nın metni için bkz: Düstur, 3. Tertip, Cilt 12, Ankara 1931, s.237-244.

⁵¹⁶ Hamdullah Suphi Bey'in Romanya'daki çalışmaları ile ilgili olarak bkz: Mustafa Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İst 1968, s.153-161.

⁵¹⁷ Akşin, a.g.e., s.239.

⁵¹⁸ Mehmet Ali Ekrem, "Nikolaye Titulesku Gözü ile Atatürk", IX.T.T.K., Cilt 3, Ankara 1989, s.1936-1937.; Mehmet Ali Ekrem, Relatiile Romano-Turce Intre Cele Doua Razboiae Modiale, Bucureşti 1993, "özet", s.146-147.

⁵¹⁹ Antlaşmanın metni için bkz: Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.438-440.; Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Cilt 2, s.552-557.

Bu antlaşma, iki ülke ilişkilerini güçlendirmekte ve Balkanlar'daki iş birliği ve barış politikasının temel taşlarından birisini teşkil etmekteydi⁵²⁰. Bu antlaşma 1934 Balkan Paketi'ne, 1935'te Köstence Limanı'ndan transit için bir protokola ve 1936 yılında Dobruca Türkleri'nin göçlerini düzenleyen bir sözleşmeye kaynaklık edecektir⁵²¹.

Titulescu'nun 1933'teki Ankara ziyareti ve Tevfik Rüştü Aras'ın 1934'teki Bükreş'i ziyareti ve temasları⁵²² Türk-Romen dostluğunu pekiştirecektir. İki ülke arasındaki dostluk 1936 Montreux Konferansı'nda da kendini gösterecek ve Romanya delegasyonu Boğazlar'a yönelik Türk isteklerini destekleyecektir⁵²³.

Sovyet Rusya ile Romanya arasındaki Besarabya sorununa Türkiye'nin yapıcı bir katkısı olacaktır. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri iki ülke arasında devam etmekte olan Besarabya sorununda Romanya, Türkiye'nin dostluğuna güvenerek ve tavsiyelerine uyarak Sovyetler Birliği ile iyi geçinme siyasetine yönelecektir. Böylece bu sorun kuvvete başvurulmadan halledilme yoluna girecektir⁵²⁴. Ancak, Besarabya konusu İkinci Dünya Savaşı öncesi Romanya ile Sovyet Rusya arasında yine de büyük bir önem arzedecektir.

Türk-Romen ilişkileri Titulescu'nun görevden uzaklaştırılmasından sonra (1936) da iyi bir atmosferde gelişmeye devam edecektir. 1937 yılında Romanya'nın yeni Dışişleri Bakanı Victor Antonescu'nun Ankara'ya yapmış olduğu ziyaret sırasında Büyük Atatürk şu değerlendirmede bulunmuştu:

"Her gün kudreti daha artan bir Romanya'yı bütün kalbimizle isteriz. Dostluğumuz o kadar sıkı ve emindir ki, Romanya daha kuvvetli oldukça biz de kendimizi daha kuvvetli addederiz"⁵²⁵.

⁵²⁰ Akşin, a.g.e., s.240.

⁵²¹ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.437.; 3 Ekim 1936'da Bükreş'te imzalanan antlaşmaya göre: "Türkler, büyük ve küçük baş hayvanları, ev eşyaları, alet ve edevatları ile birlikte göç edebilecekler, diledikleri mallarını Romanya'da satabilecek, Türkiye'ye götürmek istedikleri eşyaları da satın alabileceklerdi. Bütün bunlar için, Romanya Hükümeti herhangi bir vergi de talep etmeyecekti., İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Dost Romanya, Ankara 1985, s.78.; Dobruca'daki Türk ahalinin göçünü düzenleyen Mukavelename'nin metni için bkz: Düstur, 3. Tertip, Cilt 18, Ankara 1937, s.252-266.

⁵²² Aras, Lozan İzlerinde 10 Yıl, s.226-231.

⁵²³ Tahsin Cemil, a.g.m., s.304.; Mehmet Ali Ekrem, a.g.m., s.1935-1936.

⁵²⁴ Aras, Görüşlerim, s.47.

⁵²⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 2, Ankara 1989, s.324.

Dışişleri bakanı Tefik Rüştü Aras'ın Mayıs 1937'de Bükreş'i ziyareti ve Romanya Kralı Carol'un İstanbul'u ziyareti Akdeniz meselelerinin canlı olduğu; Lehistan'ın (Polonya) Doğu Avrupa'da Balkanlar'ı da içine alacak şekilde bir takım organizasyonlara giriştiği dönemde, barışın korunması ve ortak menfaatler açısından büyük öneme sahipti⁵²⁶.

Atatürk'ün vefatı Romanya'da büyük bir üzüntü yaratmıştır; "21 Kasım 1938" Romanya'da ulusal matem günü ilan edilmişti⁵²⁷.

İkinci Dünya Savaşı öncesi Türk-Romen ilişkileri Atatürk'ün "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesi çerçevesinde oldukça iyi bir ortamda seyrediyordu.

2.4. Türkiye-Yugoslavya İlişkileri

Yaklaşık 500 yıl Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde kalan Yugoslavya toprakları ile Osmanlı toprakları arasındaki doğal irtibat Balkan Savaşları (1912-1913) sonucunda Makedonya ve Batı Trakya'nın elden çıkması ile kesilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın taraf ülkelerinden birisi olması açısından Lozan Konferansı'na katılan Yugoslavya⁵²⁸ Barış Antlaşmasını imzalamamıştı. Bundan dolayı Türkiye ile Yugoslavya arasındaki savaş durumu devam ediyordu. 28 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanan "Dostluk Paketi" ile iki ülke arasındaki savaş durumuna son verilmiştir. Bundan sonra ikili ilişkiler giderek gelişecektir.

İki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesinde her ikisinin de Balkanlar'da statükonun korunmasını savunmalarının payı büyüktür⁵²⁹.

Balkan devletleri arasında başlayan yakınlaşma sürecinde Yunanistan ve Romanya'dan sonra Yugoslavya ile de, dostluğun ötesinde bir

⁵²⁶ Akşin, a.g.e., s.240.

⁵²⁷ Tahsin Cemil, a.g.m., s.304.

⁵²⁸ 1 Aralık 1918 tarihinde Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Karadağ'dan oluşan "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" olarak ortaya çıkmış, 1929'da kabul edilen yasa ile bu devletin adı "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmiştir.

⁵²⁹ Akşin, a.g.e., s.241.

“saldırmazlık” ve ayrıca uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü yöntemlerini içeren yeni bir bağta gerek görülmüştü⁵³⁰. Böyle bir antlaşmanın hazırlıkları sürerken Yugoslavya Kralı Alexandre’in İstanbul’u ziyareti (Ekim 1933) ve Atatürk ile yapmış olduğu görüşme, iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkileyecek ve Balkan Birliği’nin kurulmasına katkıda bulunacaktır⁵³¹.

Kasım 1933 tarihinde Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey’in Belgrad’a yapmış olduğu ziyaret oldukça iyi bir havada geçecek⁵³² ve 27 Kasım 1933’te Belgrad’da Türkiye ile Yugoslavya arasında “Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tesviye, Uzlaşma ve Tahkim Antlaşması” imzalanacaktır⁵³³.

Türkiye ile Yugoslavya’nın sınır komşusu olmamalarından dolayı aralarında önemli bir anlaşmazlık konusu yoktu. “Ancak iki ülke arasında askıda olan meseleler yok değildi, Yugoslavya’daki Türk emlakı işi bunların başında geliyordu.”⁵³⁴

Belgrad’da 27 Kasım 1933’te imzalanan antlaşmadan sonra yayınlanan resmi bildiride “Türkiye ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları Milletlerarası durumu ve hele Balkanlar’daki vaziyeti aralarında görüşerek her iki hükümetin aynı barış ve intizam ilkelerine ve Milletlerarası antlaşmalara saygı gösterilmesi esasına bağlı olduklarını müşahede etmişlerdir. Türkiye ile Yugoslavya arasında yapılan antlaşma zaten aralarında mevcut olan devamlı

⁵³⁰ Soysal, Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.441.

⁵³¹ Mustafa Kemal Karahasan, XI.T.T.Kongresi’ne sunduğu tebliğde “Atatürk ile Kral Alexandre arasındaki görüşme ve konuşmalar üzerine hiç bir belgeye rastlayamadığını” ifade ediyor. Bkz: Mustafa Kemal Karahasan, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Barış Felsefesi Işığı Altında Türkiye-Yugoslavya Dostluk İlişkileri”, XI.T.T.K., Cilt 6, Ankara 1994, s.2547.; Oysa ki, Atatürk ile Kral Alexandre arasındaki görüşmenin tutanağı “Atatürk’ün Millî Dış Politikası”, Cilt 2, s.225-227’de mevcuttur.

⁵³² Aras, Lozan İzlerinde 10 Yıl, s.207.

⁵³³ Antlaşmanın metni için bkz.: Düstur, 3. Tertip, Cilt 15, s.199-207.; Soysal, Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.444-446.; Atatürk’ün Millî Dış Politikası, Cilt 2, s.571-579.

⁵³⁴ Akşin, a.g.e., s.441.; 28 Kasım 1933 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında Mütakabil Mütalebatın Tesviyesine Mütteallik Antlaşma” gereğince Yugoslavya Hükümeti Türkiye Hükümetine 17 milyon dinar tazminat ödeyecekti (madde 1). Bunun 7 milyonu kredi şeklinde, 10 milyonu hazine bonusu şeklinde iki eşit taksitte ödenecekti (madde 2.), Düstur, 3. Tertip, Cilt 15, s.187-188. Yugoslavya Hükümeti’nden alınan tazminat faizi ile birlikte Kızılay Cemiyeti’nin emrine verilerek Heybeliada Sanatoryumu, Haydarpaşa Numune Hastanesi ve İzmir’deki hastanelere yatırım olarak kullanılacaktır. Bkz: Düstur, 3. Tertip, Cilt 19, s.1178.

dostluk ilişkilerini güçlendirecek ve aralarında daha da kuvvetli bağlar kurulmasına temel olacaktır"⁵³⁵ deniliyordu.

Türk-Yugoslav dostluğu Tevfik Rüştü Bey'in 1934 Şubat'ında Belgrad'a yaptığı ziyaret sırasında⁵³⁶ kendini iyice gösterecek ve bu dostluğun semeresi 9 Şubat 1934'te Balkan Paketi'nin imzalanmasında alınacaktır⁵³⁷.

İki ülke arasındaki ikili ilişkiler 6 Haziran 1934'te imzalanan "Suçluların İadesi Mukavelenamesi"⁵³⁸ ve 3 Temmuz 1934'te imzalanan "Adli, Medeni ve Ticari İlişkilere Dair Mukavelename"⁵³⁹ ile olumlu yöndeki gelişmesini devam ettirecek ve Yugoslavya Başbakanı Stoyadinoviç 28 Ekim 1936'da Ankara'yı ziyaret edecektir⁵⁴⁰. Görüşmeler sırasında yayınlanan resmi bildiri de özetle şu hususlar vurgulanmıştır:

"1. İki ülke samimi iş birliği siyasetini kendileri ile danışma halinde olan Balkan Birliği ülkeleri ile birlikte yürüteceklerdir.

2. İki ülkenin ekonomik ilişkileri arttırılacaktır.

3. Kültür ilişkilerinin geliştirilmesine çalışılacaktır"⁵⁴¹.

Stoyadinoviç'in ziyareti sırasında Atatürk, Yugoslav gazetecilere Türk-Yugoslav dostluğu hakkında şu demeci vermişti:

"Görüyorsunuz ki ve müşahede etmişsinizdir ki, Türk devlet adamları ve Türk Milleti Yugoslav Milleti'ne, Yugoslav Devletine ve Yugoslav Hükümetine karşı en samimi hisler beslemektedir.

Türkiye ile Yugoslavya arasında mevcut sağlam münasebetler, bütün Balkan milletleri arasında mevcut olması iktiza eden münasebetlerdendir. Balkanlar bu ideale doğru ne kadar fazla yükselirlerse, saadet ve terakkileri o nisbette artar"⁵⁴².

⁵³⁵ Akşin, a.g.e., s.242.

⁵³⁶ Aras, Lozan İzlerinde 10 Yıl, s.208-209.

⁵³⁷ Karahasan, a.g.m., s.2546.

⁵³⁸ Düstur, 3. Tertip, Cilt 17, s.139-149.

⁵³⁹ Düstur, 3. Tertip, Cilt 17, s.129-136..

⁵⁴⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz: İsmail Eren, "Atatürk'e Ait Yugoslavya Eski Başbakanı M. Stoyadinoviç'in İzlenimleri", IX.T.T.K., Cilt 3, Ankara 1989, s.1940-1946.

⁵⁴¹ Akşin, a.g.e., s.244.

⁵⁴² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 3, s.140-141.

Stoyadinoviç "Ne Pakt Ne Harp" (1963 Buenos Aires) adlı eserinde Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaseti hakkında ilginç tesbitlerde bulunmuştur:

"-Türk diplomasisi, gelecekte kopabilecek bir harpte (İkinci Dünya Savaşı) öyle davranacaktır ki, Türkiye tarafsız kalsın... Gerçekten de öyle oldu; her zaman olduğu gibi, Türkler İkinci Dünya Savaşı esnasında da diplomatlar olarak kendilerini ispat ettiler.

-Mustafa Kemal Atatürk büyük bir askeri önder ve devlet adamıdır.

-Kendi vazifemi görürken Amerika ve Avrupa'nın bir çok yönetici kişilerini yakından tanıdım, Mustafa Kemal Atatürk bunların arasında en şanlı bir mevkide bulunmaktadır"⁵⁴³.

Balkanlar'da barışın korunması ve Stoyadinoviç'in ziyaretinin iadesi olarak 12 Nisan 1937'de Başbakan İnönü ile Dışişleri Bakanı Aras, Belgrad'ı ziyaret edeceklerdir. Bu ziyaret sırasında yapılan görüşmelerde daha çok uluslararası durum ve Balkan Birliği'ni ilgilendiren konular üzerinde durulmuştur⁵⁴⁴.

Görüldüğü üzere Atatürk döneminde Türkiye, bir taraftan barışı korumak, diğer taraftan komşularıyla dostluk ve beraberlik içinde yaşamak için üzerine düşen görevi fazlası ile yapmaya çalışmıştır⁵⁴⁵.

2.5. Türkiye-Arnavutluk İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye ve Arnavutluk toprakları işgal altına girince her iki toplum da öz gücüne dönmüş ve ona dayanarak ulusal ve demokratik yönetimler kurmakla uğraşmışlar, bağımsızlık mücadeleleri içine girmişlerdir.

⁵⁴³ Bkz: Mustafa Karahasan, "Yugoslavya İstoriografyasında ve Basınında Kemalist Devrim ve Milli Kurtuluş Savaşının Semeresi Olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeri ve Önemi", X.T.T.K., Cilt 6, Ankara 1994, s.2855.

⁵⁴⁴ Akşin, a.g.e., s.244.; "Stoyadinoviç'in 27 Mart 1937'de Mussolini İtalya'sı ile bir pakt imzalaması Balkan Paktı'nı zedeleyecektir.", Karahasan, "Atatürk'ün Barış Felsefesi Işığında Türkiye-Yugoslavya Dostluk İlişkileri", s.2551.

⁵⁴⁵ Sevim Ünal, a.g.m., s.1997-1998.

Arnavutluk'un merkezi kentlerinden Luşnya'da 28-31 Ocak 1920 tarihlerinde toplanan Ulusal Kurultayın çalışmaları sonucunda parlamenter Arnavutluk Hükümeti kurulurken; Türkiye'nin kalbi Ankara'da da TBMM Hükümeti oluşturuldu⁵⁴⁶.

Büyük siyaset ve savaş stratejisi uzmanı olan⁵⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa, demokratik Arnavutluk Hükümeti ile siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik ilişkiler kurdu. Çünkü o sıralarda yakın ve uzak düşmanlar ortakı⁵⁴⁸.

Mustafa Kemal Paşa, 9 Aralık 1920'de Arnavutluk'a Kurmay Albay Selahattin Saip ve Hamdi Bey'ler idaresinde 25 kişilik bir askeri heyet gönderdi. Bu heyetin görevi, yeni kurulan Arnavutluk Ordusu'nu organize etmektir⁵⁴⁹. Bu ilişkinin kurulmasını istemeyen Batılılar, "Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk'u yine Ankara Hükümeti'ne mi bağlamak istiyor? Ya da Balkanlar'da küçük bir Türkiye mi kurmak istiyor?"⁵⁵⁰ şeklinde sesler yükseltmeye başlamışlardı.

Bu konuda Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1921 günü TBMM'de yapmış olduğu konuşmada şunları söylüyordu:

"...Arnavutluk halkı ile, asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar, kendileri ile hayat birliği ve mukadderatı yaptık. Bu kardeş millet ve hükümetin maruz kaldığı zor ve elim durumlardan kurtulması için, gerekli önlemler alınacak ve Arnavutlar da Balkanlar'da layık oldukları yerlerini alacaklardır. Zira her iki ülke de ortak güvenlik alanı içinde bulunmaktadır"⁵⁵¹.

Bu dostane ilişkiler zamanla daha da gelişecek, 15 Aralık 1923 günü Ankara'da Türkiye-Arnavutluk Dostluk Antlaşması, İkamet ve Tabiyet Sözleşmesi yapılacaktır⁵⁵².

⁵⁴⁶ Necip P. Alpan, "Türkiye ile Arnavutluk'un İstiklal Savaşları'ndaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İş Birliği", X.T.T.K, Cilt 6, Ankara 1994, s.2900-2901.

⁵⁴⁷ Alpan, a.g.m., s.2901.

⁵⁴⁸ Kaçi, a.g.m., s.50.

⁵⁴⁹ Alpan, a.g.m., s.2901.

⁵⁵⁰ Kaçi, a.g.m., s.50.

⁵⁵¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 5., Sadi Burak-Utkan Kocatürk, Ankara 1972, s.42-43'ten aktaran, Kaçi, a.g.m., s.51.

⁵⁵² Antlaşma ve sözleşmelerin metni için bkz: Düstur, 3. Tertip, Cilt 6, Ankara 1934, s.203-218.

Yapılan antlaşma ve sözleşmeler, 1925 yılında yürürlüğe girdi ve 1926 yılında iki genç cumhuriyet arasında diplomatik ilişkiler kuruldu⁵⁵³.

1925'te kurulan Arnavutluk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler 1928 yılına kadar olumlu bir biçimde gelişmişti. Ancak, Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogo'nun, 1 Eylül 1928 günü Krallığını ilan etmesi, Türk-Arnavut ilişkilerini adamakıllı soğutacaktır. Türkiye genç bir Cumhuriyetti ve Türk yöneticileri cumhuriyet konusunda çok duyarlıydılar. Ahmet Zogo'nun bu hareketi Türkiye tarafından "Cumhuriyet hainliği" olarak nitelendirildi ve Atatürk Tiran Elçisi Tahir Lütfi Bey'i 3 Ekim 1928 günü geri çekti⁵⁵⁴.

Atatürk, cumhuriyete bağlılık andını çiğnemiş olan Ahmet Zogo'yu sert bir biçimde eleştiriyor ve tek başına kalsa bile Zogo'nun Krallığı'nı tanımayacağını açıklıyordu⁵⁵⁵. Böylece Türkiye ile Arnavutluk arasında bir çeşit soğuk savaş dönemi başladı ve Türk-Arnavut gerginliği 3 yıl kadar sürdü⁵⁵⁶.

İki ülke arasındaki ilişkiler 20 Ekim 1931'de İstanbul'da toplanan İkinci Balkan Konferansı'nda normale dönmeye başlayacaktır. Türk-Arnavut ilişkileri 1933 yılına kadar "telgraf diplomasisi"⁵⁵⁷ ile onarılacak ve diplomatik diyalog yeniden başlatılacaktır.

Bu çerçevede Arnavutluk'un yeni Ankara Elçisi Cavit Leskoviki 14 Mayıs 1933 günü güven mektubunu Cumhurbaşkanı Atatürk'e sunacaktır. Atatürk kabul sırasında şunları söyleyecektir:

"...Birbirlerine asırlık samimi bağlarla bağlı iki milletin karşılıklı dostluk an'aneleri çok kuvvetlidir. Bu an'aneler milletlerimizin menfaatleri kadar sulh maksadına da uygun düşen her gayreti kolaylaştıracak mahiyettedir"⁵⁵⁸.

⁵⁵³ Şimşir, "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a Yönerge", s.300.

⁵⁵⁴ Şimşir, a.g.m., s.302.

⁵⁵⁵ 7.10.1928 tarihli L. Petit Parisien Gazetesinden aktaran Şimşir, a.g.m., s.303.

⁵⁵⁶ Şimşir, a.g.m., s.303-304.

⁵⁵⁷ Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden derlenen şifre telgraflar için bkz: Şimşir, a.g.m., s.305-307.

⁵⁵⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 2, s.311.

1933 yılında Balkanlar'da önemli diplomatik gelişmeler görülecektir. Atatürk'ün, Balkanları bir barış ve güvenlik bölgesi durumuna getirme politikası bu dönemde sonuçlarını vermeye başlayacak ve Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında peşpeşe Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmaları imzalanacaktır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti 10. yıl dönümünü, Balkanlar'daki bu genel dostluk havası içinde kutlayacaktır.

Balkan ülkeleri arasında başlatılan iş birliği süreci sonunda 9 Şubat 1934'te dört Balkan ülkesi arasında Balkan Paktı imzalanmıştır. Pakt, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında yapılmıştır. Bulgaristan ve Arnavutluk bunun dışında kalmışlardır.

Balkan Paktı'nın imzalanmasından az sonra, Atatürk genel sekreteri Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'i Türkiye'nin Tiran elçiliğine atadı. Atatürk, kendi yakın çalışma arkadaşını Tiran'a yollarken, Balkan Paktı'nın kurulduğu bir dönemde Arnavutluk'a da önem verdiğini göstermek ve Arnavutlar'ın gönüllerini kazanmak istemişti⁵⁵⁹.

Atatürk, Ruşen Eşref'e verdiği yazılı buyrukta, Türk-Arnavut ilişkileri, Arnavutluk ve Balkan Paktı, Türkiye'nin Balkan politikası ve İtalya ile ilgili konular yer almaktaydı. Arnavutluk ve Balkan Paktı konusunda şunlar vurgulanıyordu:

"Arnavutluk'un Balkan Paktı'na girmesi hususunda sarih ve kat'i teşebbüsler henüz olmamışsa, bunda da Arnavutluk menfaatinin icabi hakim tutulmuştur. Benim esas fikrim, Arnavutluk'u daima bu Paktın tabii ve daimi azası görmektir. Bu arzumun fiilen tecellisini gene Arnavutluk Devleti'nin kendini müsait şartlar içinde görmesi sayesinde az zamanda vuku bulacağı ümniyesini muhafaza etmekte ve müsait an'a intizar etmekteyiz. Arnavutluk bu Pakt'a dahil olmadığı halde Pakt'ın Arnavutluk Hükümeti'nin Balkan hudutlarını temin etmesi keyfiyeti sureti mahsusada iltizam edilmiştir."

Yönergede Atatürk, Türkiye'nin Balkan politikasını "Bütün Balkanlar'da hakiki, ciddi ve ileri dostluk ve her nokta-i nazardan karşılıklı emniyet ve samimiyet içinde müşterek çalışmaktır... Bu meyanda Bulgarlar'ı

⁵⁵⁹ Şimşir, a.g.m., s.310.

dahi aynı his ve telakkiyle karşılamaktayız” şeklinde özetliyor ve İtalya hakkında ise “Hiç bir şahsa karşı ve hiç bir mecliste alenen İtalyanlar’ın aleyhinde idare-i kelim okunmayacaktır. Ancak, lehinde de konuşulmayacaktır...”⁵⁶⁰.

Bu yönerge ile Atatürk’ün Balkan Politikası’nda önemli bir görev üstlenen Ruşen Eşref Arnavutluk’a gitti ve güven mektubunu 15 Nisan 1934 günü Kral Zogo’ya sundu. Kabul töreninde Kral Zogo “5 asır Türkiye ile his ve hars iştirakinde bulduk. Bu beraber yaşayış bizim üzerimizde silinmez sevgi ve minnet hisleri bırakmıştır. 5 asır Arnavut milletinin vahdetini Türkiye muhafaza etmiştir. Türkiye olmasaydı Arnavutluk kendini ne Slav istilasından kurtarabilirdi, ne de Latinler’in Arnavutluk’u harita-i cihandan silmelerinin önüne geçilebilirdi. Varlığımızın esasını Türkiye’ye medyunuz. Biz necip Türk milletine büyük kardeş diye bakarız. O’nun devletini büyük kardeş devlet olarak görürüz...” diyecek ve Türkiye hakkında iyi temennilerde bulunacaktır⁵⁶¹.

Böylece Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinde İtalya işgaline (7 Nisan 1939) kadar sürecek yeni bir dönem başlamış oluyordu.

3. Avrupa’da Meydana Gelen Gelişmeler ve Etkileri

İki savaş arası dönem uluslararası ilişkileri yapılan bilimsel bir araştırmada şöyle tahlil edilmiştir:

“Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan uluslararası düzenden hoşnut olmayan revizyonist devletlerin statükoyu değiştirmeye yönelik eylemlerini 1930’larda yoğunlaştırdıkları ve dünyanın hızla yeni bir savaşa doğru sürüklendiği bunalımlı yılların yaşandığı görülür. Almanya ve İtalya’da faşist rejimlerin, Birinci Dünya Savaşı ertesinde kurulan düzene karşı olan hoşnutsuzları da alabildiğine kullanarak güçlendikleri ve ülkelerinde yeşeren ulusçuluğu yayılcılığa yönelttikleri bu dönemde, uluslararası bunalımlar karşısında çaresiz kalan Milletler Cemiyeti’nin ve uluslararası hukukun onulmaz yaralar almakta olduğu da bir gerçektir. Uluslararası barışın temellerinin böylesine hızla çökertilmesi, elbette Birinci Dünya Savaşı ertesi düzenini kuran devletlerin tutumlarının da katkısıyla gerçekleştirilebilmiştir. ABD’nin hemen savaş ertesinde siyasal açıdan kendi kıtasına kapanması, Fransa’nın savunduğu sertlik politikasını destekleyecek gücü bulamaması ve belkide en önemlisi, İngiltere’nin ‘bunalım benden uzak dursun da ne olursa olsun’ tutumu içinde, Avrupa’da boy göstermeye başlayan faşist saldırganlık ve yayılcılığı Doğu

⁵⁶⁰ Şimşir, a.g.m., s.311.

⁵⁶¹ Şimşir, a.g.m., s.315.

Avrupa'ya doğru yönlendirmesi, şüpesiz Alman ve İtalyan revizyonizmini güçlendirmiştir. Bu genel görüntü, 1929-1930 yıllarında tüm kapitalist dünyayı etkileyen ve etkilerini daha sonra da sürdürmeye devam eden büyük ekonomik bunalımla tamamlanabilir. İşte böyle bir ortamda dünya, o günkü uluslararası düzenin değişmesinden yana olan (revizyonist) ve değişime karşı olan (antirevizyonist) devletler olarak iki kampa ayrılmaya başlıyordu⁵⁶².

Yeniden kamplaşmaya başlayan dünyayı yeni bir savaştan alıkoymak maksadıyla gerçekleştirilen silahsızlanma çabaları önemli engellerle⁵⁶³ karşı karşıya kalmış ve 1933 yılına kadar sürdürülmüştür.

Bu dönem içerisinde "Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı", "Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı", "Locarno Antlaşmaları", "Briand-Kellogg Paktı", "Litvinof Protokolu" ve "Kara Silahsızlanması Konferansı" yapılacaktır⁵⁶⁴.

İki dünya savaşı arasındaki silahsızlanma girişimlerine bakıldığında, savaşların askeri araçlarının dizginlenmesine, bu savaşlara asıl neden olan siyasal uyuşmazlıkların çözümlenmesinden ve ortak bir güvenlik anlayışı geliştirilmesi çabalarından çok daha fazla önem verildiği ve bunun sonucunda da idealist beklentilerin büyük bir hezimete uğradığı görülmektedir⁵⁶⁵.

Gerçekten de, Hitler ve Nazi Partisi'nin 1933'te iktidara gelmesi ile birlikte dış politikada uygulayacak olduğu:

1. Almanya'nın Versailles Barış Antlaşması'nın kısıtlamalarından kurtarılması,
2. Almanya'nın dışında yaşayan bütün Almanlar'ın Alman sınırları içine alınması yoluyla 'Bir Ulus Bir Devlet' ilkesinin gerçekleştirilmesi ve
3. 'Lebensraum' yani 'hayat sahası' politikası⁵⁶⁶ silahsızlanma girişimlerini sekteye uğratacaktır.

İtalya'daki Mussolini'nin faşist yönetiminin dış politikada Akdeniz için "bizim deniz" (mare nostrum) demesi ve Roma İmparatorluğu'nu yeniden

⁵⁶² Gürel, "Türk Dış Politikası 1919-1945", s.527.

⁵⁶³ S. Gülden Ayman, "İki Dünya Savaşı Arasındaki Silahsızlanma Girişimleri", İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, İst. 1994, s.116-119.

⁵⁶⁴ Bu konularda geniş bilgi için bkz: Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi tarihi, s.217-226.; Sander, a.g.e., s.34-40.; Uçarol, a.g.e., s.422-427.

⁵⁶⁵ Ayman, a.g.m., s.119.

⁵⁶⁶ Sander, a.g.e, s.46.

meydana getirme düşüncesi⁵⁶⁷ ve Japonya'nın uzak doğuda ki yayılma çabaları⁵⁶⁸ Hitler'in politikası ile örtüşmeye başlayınca "1935'ten itibaren dünya, savaşın eğik düzeyine"⁵⁶⁹ girmeğe başlayacaktır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası bloklaşma hareketleri Tuna ve Balkanlar bölgesinde de kendini gösterecektir. Bu bölgede Almanya'nın başını çektiği revizyonist grup içerisinde Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan yer alırken, bunlara karşı Fransa'nın önderliğinde Çekoslavakya, Romanya ve Yugoslavya antirevizyonist bloku meydana getirecektir.

Balkanlar ve Tuna bölgesinde 1921 yılında Çekoslavakya, Romanya ve Yugoslavya arasında "Küçük Antant" kurulunca Fransa bunu Almanya'ya karşı kullanmak isteyecektir. Fransa, 25 Ocak 1924'te Çekoslavakya, 10 Haziran 1926'da Romanya ve 11 Kasım 1927'de Yugoslavya ile yaptığı ikili antlaşmalarla Küçük Antant'a bağlandı. Fransa'nın nüfuz alanına giren Küçük Antant'a bağlı devletler, bundan böyle tüm uluslararası gelişmelerde, revizyonist hareketleri engellemek ve yeni uluslararası düzeni korumak amacı ile birlikte hareket etmeye başladılar. 1929'da süreli olmaktan çıkan Küçük Antant, 1933'te devamlı bir statüye kavuştu. Bu oluşum, ekonomik nedenler ve üye devletlerin komşu büyük devletlerle olan toprak uyuşmazlıkları nedeniyle başarılı olamayacaktır⁵⁷⁰.

Bloklaşma hareketlerinin yoğunlaşmaya başladığı ve silahsızlanma konferanslarından sonuç alınamadığı bir dönemde Sovyetler Birliği'nin önderliğinde 3-4 Temmuz 1933 tarihlerinde Londra'da "Saldırcının Tanımına İlişkin Sözleşmeler" imzalanacaktır⁵⁷¹.

Londra Sözleşmeleri, Milletler Cemiyeti yasası ve Briand Kellogg Pakti'nin saldırı ve savaş konusundaki hükümlerinin eksiklerini tamamlayıcı

⁵⁶⁷ Uçarol, a.g.e., s.427.

⁵⁶⁸ Uçarol, a.g.e., s.431-432.

⁵⁶⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.226.

⁵⁷⁰ Akşin-Fırat, a.g.m., s.120-121.

⁵⁷¹ Sözleşmelerin metni için bkz: Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.429-432.

nitelikte olan⁵⁷² bu sözleşmeye göre aşağıdaki hallerde bir devlet saldırcı sayılmakta idi:

- “1. Bir devletin öbürküne harp ilan etmesi,
2. Bir devletin harp ilan etmeden kuvvetleri ile bir başka devletin topraklarına saldırması,
3. Harp kuvvetleri ile harp ilan etmeden, bir başka devletin topraklarına, harp gemilerine, uçaklarına hücum etmesi,
4. Bir diğer devletin sahil ve limanlarını abluka etmesi,
5. Bir devletin topraklarında kurulan çetelerin öbürkünün topraklarına saldırması veyahut saldırıya uğrayan devletin isteğine rağmen birincinin bu çeteleri himaye veya yardımından mahrum etmek için tedbir almayı redetmesi”⁵⁷³.

3 Temmuz’da yapılan sözleşme, Sovyetler Birliği ve komşuları tarafından imzalanmış, 4 Temmuz’daki sözleşme ise Sovyetler Birliği, Türkiye ve Küçük Antant üyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu sözleşmenin imzalanmasında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Litvinof’un yanısıra Türk Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey’in ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu’nun da büyük katkıları olmuştur⁵⁷⁴.

İki savaş arası dönemde sınır uyuşmazlıkları, azınlık sorunları ve ekonomik depresyonun⁵⁷⁵ zayıflatmış olduğu Balkanlar, kolayca büyük devletlerin nüfuz alanına girecektir. Bu dönemde Fransa, İtalya ve Almanya’nın takip etmiş olduğu “böl ve yönet” politikası Balkanlar’da çok iyi işleyecektir⁵⁷⁶. Fransa, Doğu Avrupa’da Almanya ve Sovyet Rusya’ya karşı nüfuz alanı oluşturmaya çalışırken, İtalya, Bulgaristan ile iyi ilişkiler kurabilmek için Bulgar Kralı Boris ile Giovanna adlı prensesi evlendirecektir⁵⁷⁷.

⁵⁷² Soysal, Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.427.

⁵⁷³ Akşin, a.g.e., s.180.

⁵⁷⁴ Aras, Görüşlerim, s.60-61.

⁵⁷⁵ Ekonomik çöküntü ile ilgili bilgi için bkz: Sander, a.g.e., s.42-43.

⁵⁷⁶ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.100.

⁵⁷⁷ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.100.

1930'lardaki ekonomik kriz sonucu Balkan ülkeleri yavaş yavaş Almanya'nın kontrolü altına girmeye başlayacak ve Fransa'nın bu bölgedeki politikaları iflas edecektir⁵⁷⁸.

Balkanlar'a yönelik nüfuz mücadelelerinin yoğunlaştığı 1930'lu yılların başlarında olası savaşı Balkan sınırlarının dışında tutmak ve "bölgesel ittifak" anlayışını gerçekleştirip bir "Balkan Birliği" meydana getirmek amacıyla Balkan ülkeleri arasında bir dizi konferanslar düzenlenecektir.

4. Balkan Birliği'ni Kurma Çabaları

Milliyetçi akımların, Panislavizm ve Pangermanizm'in çatışma halinde olduğu Balkanlar, 19. yüzyıl Avrupası'nın böğründe kanayan bir çıban gibiydi⁵⁷⁹. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de Balkanlar, isyan, komitacılık faaliyetleri ve savaşlarla iç içe olduğundan dolayı kan kaybı devam edecektir.

Etnik, dini ve kültürel çeşitlilik bakımından bir mozaik görünümünde olan Balkan yarımadası, her yandan esen rüzgarlara açık olduğu için dayanıklılığı zaman zaman azalacak ve parçalara bölünecektir. Birinci Dünya Savaşı Balkanlar'da böyle bir durum meydana getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan tablo Balkan ülkeleri arasında önemli sorunlar yaratmıştı. Ancak, bu sorunlar 1925-1929 yılları arasında büyük ölçüde giderilecektir. Bu restorasyon dönemini İsmail Soysal şu şekilde özetlemektedir:

"Romanya ile Yugoslavya, 1921 İttifak Antlaşması'ndan beri, Küçük Antant çerçevesinde ve Fransa'nın desteğine sahip olarak, zaten sıkı bir iş birliği sürdürüyordu. Bulgaristan'ın, Makedonya sorunu nedeniyle Sırp-Hırvat-Sloven Devleti'ne karşı takındığı olumsuz tutumda bir iyileşme

⁵⁷⁸ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.101.; "Almanya 1929-1934 dünya ekonomik bunalımı sarsıntısı içinde olan Balkan ülkelerinin tarım ürünleri ve ham maddelerini, onlar için en elverişli koşullarda satın alıyor, böylece Balkanlar'ı ekonomik bakımdan etkisi altında tutuyordu.", İsmail Soysal, "Balkan Paketi (1934-1941)", Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, Ankara 1985, s.131.

⁵⁷⁹ Akşin, a.g.e., s.258.

başlayınca 1929 Eylül'ünde sınır işleri konusunda bir antlaşma yapılmıştı. 1930 ortalarında Bulgar Hükümeti'nin Makedonya Örgütü'ne karşı önlemler alması üzerine de iki devlet arasındaki gerginlik son bulmuştu. Öte yandan, Yunanistan'ın Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile 1929 Mart'ında imzaladığı antlaşma ile ortadaki pürüzler temizlenmişti. Yunan-Bulgar sınırı üzerindeki gerginlik ise, 1926'dan beri zaten hafiflemişti. Bunlardan başka, 1929'da başlayan dünya ekonomik bunalımı Balkan devletlerini de sarstığından bunların herbiri dış sorunlarını azaltmak istiyordu"⁵⁸⁰.

Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin düzelmesine Locarno Antlaşmaları, Briand-Kellogg Paktı, Litvinof Protokolü ve Küçük Antant gibi İttifaklar teşvik edici rol oynamıştı⁵⁸¹. Bunların hepsinin ötesinde Türk-Yunan yakınlaşması Balkan Birliği'ne en önemli dayanak olmuştur⁵⁸².

İşte bu atmosfer içinde, merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Barış Bürosu'nun 6-10 Ekim 1929'da Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresinde, Yunanistan'ın eski Başbakanlarından Papanastasiu bir "Balkan Birliği" kurulmasını teklif etmişti⁵⁸³. Bunun üzerine Kongre, Balkan devletleri arasında gayri resmi mahiyette olan bir koferansın toplanmasını kararlaştırmıştır⁵⁸⁴. İlk Balkan Konferansı Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'dan yaklaşık 150 delegenin⁵⁸⁵ katılımı ile 5 Ekim 1930'da Atina'da toplanmıştır⁵⁸⁶. Konferansta 3 karar alınmıştır:

1. Balkan devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları düzeyinde bir toplantı yapmak,

2. Bir Balkan Paktı hazırlamak; bu Pakt içinde savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi ve bir tecavüz halinde karşılıklı yardımlarda bulunulması hakkında hükümler bulunacaktı,

⁵⁸⁰ Soysal, "Balkan Paktı", s.142.

⁵⁸¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.337.

⁵⁸² Akşin, a.g.e., s.259.

⁵⁸³ Soysal, "Balkan Paktı", s.142.; Gönübol-Sar, a.g.e., s.96.; Akşin-Fırat, a.g.m., s.122.; Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.338-339.; Kandemir, a.g.m., s.6.

⁵⁸⁴ Gönübol-Sar, a.g.e., s.96.

⁵⁸⁵ Zimova, a.g.m., s.210.

⁵⁸⁶ Gönübol-Sar, a.g.e., s.96-97.

3. Daimi bir örgüt kurulacak; bu örgütün amacı Balkan ulusları arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda yakınlaşmayı sağlayarak Balkan Birliği'nin kurulmasını kolaylaştırmaktır⁵⁸⁷.

Atina toplantısında, siyasal konuların ele alınmasından kaçınılmıştı ve Bulgar grubu, azınlık işlerinin görüşülmemiş olmasını eleştirmişti⁵⁸⁸.

İkinci Balkan Konferansı 20-26 Ekim 1931'de 200 delegenin katılımıyla İstanbul'da toplanmıştı. Bu toplantıda, İsmet Paşa Balkan Birliği'ni özendirici bir konuşma yaptı. Papanastasiu da söz alarak, "İstanbul'un 13 yüzyıl Balkan uluslarına başkentlik ettiğini, Bizans İmparatorluğu'nun Balkan Birliği'ne esin kaynağı olabileceğini" belirtmişti⁵⁸⁹.

İstanbul'da toplanan ikinci Konferans birincisi kadar başarı sağlayamamıştı. Esasa ilişkin konular ele alınmaya başlayınca, revizyonist ve anti revizyonist devletler arasındaki görüş ayrılıkları su yüzüne çıkmıştı⁵⁹⁰. Bu durum konferansın bir Balkan Pakti hazırlamasına engel olmuştur. Bununla beraber, ekonomik, teknik ve kültürel konularda iş birliğini sağlayacak bazı kararlar alınabilmiştir⁵⁹¹.

İkinci Balkan Konferansı kapanış toplantısını Ankara'da yaptı. Atatürk burada yapmış olduğu konuşmada:

"...Balkan Milletleri, bugün Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyasi mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler, asırlarca beraber yaşamışlardır. Denilebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet tarihe gömülmesinin tarihi neticesidir.

Bu itibarla Balkan Milletleri'nin asırlara şamil müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hatıraları varsa, onlara sahip olmakta bütün Balkanlılar müşterektir. Türkler'in hissesi ise daha az acı olmamıştır.

İşte, siz, muhterem Balkan devletleri mümesilleri; mazinin karışık his ve hesaplarının üzerine çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız; ihmal olunmuş ve unutulmuş büyük hakikatları ortaya koyacaksınız.

⁵⁸⁷ Gönübol-Sar, a.g.e., s.97.; Akşin-Fırat, a.g.m., s.122.

⁵⁸⁸ Soysal, "Balkan Pakti", s.143-144.

⁵⁸⁹ Soysal, "Balkan Pakti", s.144.

⁵⁹⁰ Akşin-Fırat, a.g.m., s.122.; "Arnavutluk İtalya'nın etkisi altında olduğu için gerçek bir Balkan iş birliği ve dayanışmasından kaçınıyordu. Bulgaristan ise gene azınlık işlerinden söz ettiği gibi, savaş sonrası saptanan sınırların kesinlik kazanıp güvence altına alınmasını istemediğini göstermişti. Ayrıca, Neuilly Barış Antlaşması'nın Bulgaristan için sınırlayıcı hükümlerini değiştirmek niyetinde olduğunu belli etmişti.", Soysal, "Balkan Pakti", s.145.

⁵⁹¹ Gönübol-Sar, a.g.e., s.97.; "Ekonomik iş birliği konusunda önemli bir gelişme olarak Balkan Ticaret Odaları kurulması kararı gösterilebilir.", Soysal, "Balkan Pakti", s.145.

Muhterem milletler murahasaları!

Balkan milletleri içtimai ve siyasi ne çehre arzederlerse etsinler, onların Orta Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lazımdır.

Karadeniz'in Şimal ve Cenup yolları ile binlerce seneler deniz dalgaları gibi bir biri ardınca gelip Balkanlar'da yerleşmiş olan insan kitleleri başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveran eden kardeş kavimlerden başka bir şey değildir...⁵⁹²

Atatürk bu konuşmasında ortak sorunlara ve bölgesel iş birliği konularına değiniyor, yeni Türk Devleti'nin geçmiş sorunlardan ayrı tutulmasını, çünkü imparatorluk mirasından vazgeçtiğini özellikle vurguluyordu⁵⁹³.

İkinci Balkan Konferansı toplandığı sırada Türkiye ile Yunanistan arasındaki uyuşmazlıklar hemen hemen halledilmişti. Balkanlar'da statükonun devamını isteyen bu iki devlet Balkan birliğinin gerçekleştirilmesi için sıkı bir iş birliği yapmışlar ve bu hareketin öncüleri olmuşlardır. Öte yandan, Bulgaristan revizyonist bir politika izlemeye başlamış, Yugoslavya ile Romanya ise Küçük Antant'ın üyesi olduklarından Balkan birliği fikrini ikinci plana bırakmışlardı⁵⁹⁴.

Üçüncü Balkan Konferansı 23-26 Ekim 1932'de Bükreş'te toplanmıştır. Bu konferansta Balkan devletleri arasında bir saldırmazlık yükümlülüğü ve anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü için hazırlanan bir antlaşma tasarısı ele alınmış, ancak, Bulgaristan önce azınlıklar konusunda özel hakların görüşülüp karara bağlanmasında ısrar etmiş, bu isteği kabul edilmeyince de Konferansı terketmiştir⁵⁹⁵. Bu yüzden, Balkan Paketi'nin imzalanması tehlikeye düşmüştü⁵⁹⁶. Konferansın diğer 5 üyesi ekonomik ve sosyal iş birliği konuları üzerinde görüşmelere devam etmişler ve Balkan devletleri arasında bir gümrük birliği kurulmasını incelemişlerdi⁵⁹⁷.

⁵⁹² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 2, s.305-307.; Atatürk'ün Balkan Konferansı sırasında Fransızca olarak söylediği kendi el yazıları ile hazırladığı Nutuk'un orjinal fotokopisi için bkz: Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984.

⁵⁹³ Zimova, a.g.m., s.210.

⁵⁹⁴ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.97.

⁵⁹⁵ Soysal, "Balkan Paketi", s.145.

⁵⁹⁶ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.97.

⁵⁹⁷ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.97.; Soysal, "Balkan Paketi", s.146.

Bu konferansta, siyasal ve askeri alanda iş birliğine yönelik herhangi bir gelişme sağlanamazken⁵⁹⁸ Balkan Ticaret ve Sanayi Odası, Balkan Denizcilik Bürosu, Balkan Ziraat Odası, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Hukukçular Komisyonu, Balkan Tıp Federasyonu gibi teknik ve mesleki örgütler ortaya çıkmıştır⁵⁹⁹.

Bükreş Konferansı başarılı olamamıştır. Ancak, Türkiye'nin üzerinde durduğu "Balkan Paktı" ile, ikili antlaşmaların ötesinde, bir güvenlik sistemi oluşturulması fikri geniş yankı uyandıracaktır⁶⁰⁰.

Dördüncü ve son Balkan Konferansı 5-11 Kasım 1933'te Selanik'te toplanacaktır. Ancak, 1933 yılına gelindiğinde ekonomik krizin olumsuzlukları, silahsızlanma görüşmelerinin başarısız olması, Hitler Almanya'sının artan etkisi ve Mussolini'nin yayılcı politikası Balkanlar üzerinde derin etkilerde bulunacaktır⁶⁰¹. Güvenliklerini tehlikede gören Türkiye ve Yunanistan, Balkanlar'da siyasal iş birliği konusunu daha sık gündeme getirmeye başlamışlardı⁶⁰². Bulgaristan'a yapılan teklifler kabul edilmeyince⁶⁰³ iki ülke kendi aralarında "İçten Antlaşma Paktı" imzalayarak, sınırlarını karşılıklı olarak güven altına almışlardır. Bu antlaşma, bir yıl sonra 1934 Balkan Paktı'na örnek olacak ve bir temel teşkil edecektir⁶⁰⁴.

14 Eylül 1933 tarihli Türk-Yunan Antlaşması Bulgaristan'da şaşkınlık ve kızgınlıkla karışık bir kaygı uyandırmıştı. Bulgar basını⁶⁰⁵, 1929'da Bulgaristan ile Türkiye arasında imzalanmış olan Tarafsızlık Antlaşması'nı hatırlatarak Türkiye'nin bu tutumunu düşmanca bir davranış olarak nitelemiştir.

Türk-Yunan "İçten Antlaşma Paktı"nın imzalanmasından 6 gün sonra Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey Sofya'ya bir

⁵⁹⁸ Akşin-Fırat, a.g.m., s.122.

⁵⁹⁹ Akşin-Fırat, a.g.m., s.122.; Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.338.; Kandemir, a.g.m., s.6.

⁶⁰⁰ Soysal, "Balkan Paktı", s.146. Gönübol-Sar, a.g.e., s.98.

⁶⁰¹ Zimova, a.g.m., s.211.

⁶⁰² Akşin-Fırat, a.g.m., s.122.

⁶⁰³ Aras, Görüşlerim, s.48.

⁶⁰⁴ Soysal, "Balkan Paktı", s.148.

⁶⁰⁵ Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.339.

ziyarete bulunarak Bulgaristan'ın kaygılarını gidermeye çalışacaklardır. Türk devlet adamları ortada Bulgaristan'a karşı bir davranış bulunmadığını, Bulgaristan'ın Yunanistan'a bir saldırı niyeti olmadıkça bir sorun çıkmayacağını, o nedenle Türk-Yunan Pakti'nin 1929 Türk-Bulgar Tarafsızlık Antlaşması'na ters düşmediğini, Bulgaristan'ın da Türk-Yunan Pakti'na katılması halinde bölgede güvenin, bir karşılıklı güven ortamı içerisinde güçlendirilmiş olacağını anlatacaklardır. Ancak, Bulgarlar bu teklifi kabul etmeyecekler ve sadece 1929 Antlaşması'nın 5 yıl daha uzatılmasıyla yetineceklerdir⁶⁰⁶.

1933 yılı içerisinde önemli diplomatik gelişmeler yaşanacak⁶⁰⁷, 17 Ekim'de Türkiye-Romanya ve 27 Kasım'da Türkiye-Yugoslavya "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmaları"⁶⁰⁸ imzalanacaktır.

Böylece, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye arasında ikili dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları zinciri tamamlanmış oluyordu⁶⁰⁹. Bu ikili antlaşmaların hepsinde de öncülüğü Türkiye yapmıştır⁶¹⁰. Bulgaristan revizyonist bir politika takip etmekte olduğu için bütün ısrarlara⁶¹¹ rağmen Balkanlar'da oluşturulmaya çalışan ittifak sistemine dahil olmayacaktır.

5-11 Kasım 1933 tarihleri arasında Dördüncü Balkan Konferansı Selanik'te toplandığında, Neuilly Antlaşması'nı değiştirmek amacı ile revizyonist politikasını sürdürmek isteyen Bulgaristan ile İtalya'nın baskısı altındaki Arnavutluk'un Balkan Pakti'na girmeyecekleri anlaşılmıştı⁶¹². Ulaşılmak istenen hedef Balkan Birliği açısından yine uzaklaşmıştı.

⁶⁰⁶ Soysal, "Balkan Pakti", s.148.

⁶⁰⁷ Gönübol-Sar, a.g.e., s.99.

⁶⁰⁸ 1933'te Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında imzalanan Dostluk Antlaşmaları'nın metni için bkz: Soysal, Türkiyenin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.435-446.

⁶⁰⁹ Gönübol-Sar, a.g.e., s.99.

⁶¹⁰ Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.339.

⁶¹¹ Aras, Görüşlerim, s.48.

⁶¹² Akşin-Fırat, a.g.m., s.122.; "Revizyonist bir politika takip eden Bulgaristan Almanya ile iş birliğini Balkan Pakti'ndan daha önemli görüyordu.", Wolfgang Höpken, "National Self-Interest and Multilateral Cooperation: Balkan Cooperation Between the Two World Wars", İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, İst 1994, s.107.8

Dördüncü Balkan Konferansı'nda Balkan Paktı konusu üzerinde önemle durulmuştu. Konferans sonunda yayınlanan bildiride tüm Balkan devletlerinin Balkan Paktı'na katılması umudu dile getiriliyordu⁶¹³.

Balkan Konferansları'nın o günkü siyasal ve ekonomik koşullar içinde olumlu bir sonuç vermese de Balkanlılararası kader ve çıkar birliği bilincinin uyanmasına yol açtığını savunan görüş bence doğrudur. Bu konferanslar ayrıca, Balkan devletleri arasında bir siyasal iş birliği kurulabileceğini, bu iş birliğinin ekonomik alanlara dolayısıyla kültürel alanlara da taşınabileceğini de göstermiştir. Üstelik Balkan Paktı'nı oluşturan 4 devletin basınında "Balkanlar Balkanlılarıdır, Büyük Devletleri Balkan işlerinden uzak tutmalıyız" yolundaki yayınlar⁶¹⁴ da, tam bu konferansların yapıldığı döneme rastlayınca, bu beraberlik isteğinin ve arzusunun Büyük devletleri tedirgin edebileceği kolayca ileri sürülebilir.

Türkiye her zaman Balkanlar'da bir birliğin olmasına çalıştı. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra 1923-1933 yılları arasında Türkiye Balkanlar'da saldırmazlık antlaşmaları imzalayarak büyük bir Balkan Birliği gayesini gütmüştür⁶¹⁵.

9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan Balkan Paktı'nın oluşumunda Türkiye nasıl baş rolü oynadıysa, bu Pakt'a sonuna kadar sadakatla bağlanan da Türkiye olacaktır⁶¹⁶.

5. Balkan Paktı

Atatürk döneminde Türkiye 1930'lu yılların başına kadar herhangi bir ittifaka girmeyerek modern anlamda tarafsız bir dış politika izlemiştir⁶¹⁷. Yurtta ve dünyada meydana gelen değişme ve gelişmeler karşısında Türkiye'nin "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesi çerçevesinde politikalar

⁶¹³ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.99.

⁶¹⁴ Soysal, "Balkan Paktı", s.146.

⁶¹⁵ Taşhan, a.g.m., s.9.

⁶¹⁶ Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.339.

⁶¹⁷ Nada Zimova, "The Balkan Entente and Turkey", IX.T.T.K., Cilt 3, Ankara 1989, s.2000.

üreterek 1930'lu yılların başlarından itibaren ortak güvenlik örgütleri ile temas kurmaya başlayacağı ve 18 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne gireceğine daha önce de değinilmişti⁶¹⁸.

Türkiye'nin ortak güvenlik örgütlerine girmek yolundaki ikinci adımı, Balkan Paketi'nin kurmasındaki etkin payıdır⁶¹⁹. Türkiye, bölgesel uzlaşmalara doğru gidilerek⁶²⁰ oluşturulacak olan Pakt'ın Balkanlar'ı büyük devletlerin nüfuzuna kapama amacını güdüyordu⁶²¹.

Balkan Birliği'nin çekirdeğini bir taraftan Romanya-Yugoslavya arasındaki antlaşma (Küçük Antant), diğer taraftan da Türkiye ile Yunanistan arasındaki 14 Eylül 1933 tarihli "İçten Antlaşma Paketi" (Pakte d'Entente Cordiale) oluşturmaktaydı⁶²². Buna 17 Ekim 1933 tarihli Türk-Romen Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması ile 27 Kasım 1933 tarihli Türk-Yugoslav Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmalarını da ilave etmek gerekir.

Balkan Paketi'na doğru son adım, 28 Kasım 1933 tarihinde Belgrad'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile Yugoslavya Dışişleri Bakanı Yevtic tarafından imzalanan bir geçici protokol ile atılmıştı. Protokole göre, dört ülke arasında bağitlanması kararı kesinleşen Balkan Paketi'nin imzalanmasına değin, tarafların, bir birine haber vermeden ve her birinin önceden izni alınmadan, öbür Balkan devletleri ile (Bulgaristan) hiç bir yükümlülük altına girmemesi gerekiyor. Böylelikle, dört hükümet aralarında bir disiplin sağlamış oluyordu⁶²³. Ancak

⁶¹⁸ Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.335-337.; Gönlübol-Sar, a.g.e., s.91-95.

⁶¹⁹ Sander, a.g.e., s.93.

⁶²⁰ Zimova, "The Balkan Entente and Turkey", s.2000.

⁶²¹ Dışişleri Bakanlığı, "Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paketi", Ankara 1973, s.312.

⁶²² Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.315.; Sevim Ünal, a.g.m., s.1994-1995.; Türk-Yunan dostluğu ve Türk dış politikası hakkında Fransız "L'Europe Nouvelle" dergisinde 30.12.1933 tarihinde şöyle bir yazı çıkmıştı: "...14 Eylül 1933 Antlaşması ile beraber iki devlet İtalya, İngiltere ve Fransa ile birlikte gayet iyi ilişkiler oluşturmakla beraber, herşeyden önce içinde buldukları ortak şartlardan yararlanmak ve bölgesel çıkarlarına uygun bir Doğu Akdeniz Örgütü kurmak istediklerini gösterdiler. Diğer taraftan Türkiye bu antlaşma ile Balkan işlerine karşı büyük ilgi duyduğunu ve Balkan milletleri hakkındaki tecrübesine dayanarak barış lehinde önemli bir rol oynayabileceğini kanıtladı.", Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ocak 1934, s.3.

⁶²³ Soysal, "Balkan Paketi", s.151.

bu durum, dört devlet arasında Balkan Birliği konusunda görüş ayrılıklarının olmadığı anlamına gelmemelidir.

Balkan Birliği'nin iki hararetli savunucusu Türkiye ve Yunanistan arasında bir takım görüş ayrılıkları göze çarpmaktaydı. Macaristan'ın Pakt'a dahil edilip edilmemesi konusu buna bir örnektir. Yunanistan, son Balkan Savaşları ve Balkan meselelerinin dışında kalmış olan Macaristan'ın alınması halinde Pakt'ın gerçekteşmesini zorlaştıracakını ve diğer Orta Avrupa devletlerini rahatsız edeceğini söyleyerek Macaristan'ın Pakt'a dahil edilmesine karşı çıkmıştır. Türkiye'nin ise bu konuya daha etraflıca baktığı, Avrupa'nın Büyük devletlerine karşı sağlam bir direnç oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Türkiye'nin bu konudaki görüşünü üç noktada yoğunlaştıran değerlendirme bana daha doğru görünüyor.

Bu değerlendirmeye göre:

"1. Balkan Birliği'ni, yarımadanın kuzeyinde kurulabilecek bir devletler blokunun yıkıcı faaliyeti tehdit edebilir. şu halde, eski Avusturya-Macaristan veya Osmanlı İmparatorlukları'nın etnik unsurlarının değişik olarak hortlamaları sonucunu verecek bütün tertipler zararlıdır. Böyle bir blokun esas unsuru (Küçük Antant tarafından kurulduğunda) Slav, (Çekoslavakya-Yugoslavya) yahut da başka bir ihtimalle Cermen ırkı olabilir (Almanya-Avusturya).

2. Kurulacak Balkan teşekküllerinde Yugoslavya-Romanya iş birliği Küçük Antant'ın nüfuzunu kuvvetlendirebilir. Macaristan buna karşı bir denge unsuru olabilir.

3. Aynı zamanda, Türkiye ile Yunanistan'ın bağları o derecede kuvvetli olmalıdır ki, gerektiğinde, Pakt içinde (Küçük Antant Üyesi) ortak bir Yugoslav-Romen etkisine karşı denge kurulabilsin"⁶²⁴.

Türkiye revizyonist bir politika takip eden Macaristan'ı Cermen ve Slav tehlikesine karşı bir denge unsuru olarak kullanmak isterken, Balkanlar'daki durumun güçlendirilmesi ve özellikle Trakya'nın güvenliği için başka bir revizyonist devlet olan Bulgaristan'ı da Yunanistan ile

⁶²⁴ Dışışleri Bakanlığı, a.g.e., s.316-317.

yakınlaştırmaya çalışacaktır⁶²⁵. Ancak, Bulgaristan'ın revizyonist politikalarını sürdürmeye devam etmesi iyi niyetli bu çabaları boşa çıkartacaktır.

Dört Balkan devleti arasında Pakt'ın niteliği, kapsamı ve içeriği üzerinde yapılan görüşmeler başlangıçta gizli tutulmuş ve büyük devletlere bu konuda resmen bilgi verilmesinden kaçınılmıştı⁶²⁶. Ancak haberler kısa zamanda dünyaya yayılmış ve ilk olarak İtalya bu konudaki duyarlılığını ortaya koymuştur.

İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Lajacano, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ile 4 Aralık 1933'te yaptığı görüşmede şunları söylüyordu:

"Dört Devlet Paktı'nı hemen bağıtlarsanız Bulgaristan tamamen felce uğrar ve İtalya için ve İtalya'nın dostları olan Türkiye ve Yunanistan için kaybolmuş bir duruma girer. Bulgaristan'ın aktif bir durumdan çıkıp, pasif bir duruma gelmesine biz seyirci kalamayız. O'nun felce uğraması yalnız Balkanların değil, Avrupa'nın çıkarları ile de ilgilidir... Bunca yıl beklediniz biraz daha sabırlı olun"⁶²⁷.

Pakt taslağı, Türk ve Yunan Hükümetleri'nin üzerinde görüş birliğine vardıkları ilkelere göre, Yunanistan Dışişleri Bakanı Maximos tarafından hazırlanmış daha sonra Belgrad ve Bükreş'e bildirilmişti. Bulgar Hükümeti bu Pakt'ın imzalanmasını önlemeye çalışmış, ancak bu girişimler sonuçsuz kalmıştır⁶²⁸.

Balkan Paktı'nın hazırlık aşamasında, Balkanlar'la ilgili konulara ilgi gösteren büyük devletlerle temas kurulacak⁶²⁹ ve bu çerçevede Pakt tasarısını anlatmak üzere Maximos 1933 Aralık ayında Paris, Londra ve Roma'ya gidecektir⁶³⁰.

⁶²⁵ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.317-318.; "Türkiye son ana kadar Bulgaristan'ı Balkan Paktı'na dahil etmek için uğraşacaktır", Cumhuriyet Gazetesi, 31 Ocak 1934.

⁶²⁶ Soysal, "Balkan Paktı", s.152.

⁶²⁷ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.311.

⁶²⁸ Soysal, "Balkan Paktı", s.152-153.

⁶²⁹ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.323.

⁶³⁰ Soysal, "Balkan Paktı", s.153.

Fransa, statükoyu güçlendirecek böyle bir Pakt'ı iyi karşılamakla birlikte, Romanya ve Yugoslavya'nın Küçük Antant'a olan bağlarının zayıflaması sonucu Orta Avrupa'da dengenin bozulması olasılığını düşünerek böyle bir oluşumu özendirmek istemiyordu.

İngiltere, ilke olarak Balkan Paktı'nı iyi karşılamakla beraber, Bulgaristan'ın ayrı kalmış olmasından ötürü ilerisi için kaygılıydı.

İtalya ise, daha önceden belli ettiği üzere bu Dörtlü Pakt'a açıkça karşı çıkıyordu⁶³¹. Ancak İtalya Balkanlar'ı büyük devletlerin kısmi de olsa, müdahalelerine kapamak sonucunu verecek olan bu Pakt'a karşı çıkıyor, buna karşılık bölgede, Türk-Rus-Alman ve İtalyan iş birliğini teklif etmekten de geri kalmıyordu⁶³².

Türk Hükümeti Balkan Paktı hazırlıkları hakkında Sovyet Hükümeti'ni zamanında bilgilendirmişti. Bu durum 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın 1929 Uzatma Protokolü'nün 2. maddesi gereğiydi. Buna göre:

"Taraflardan biri, öteki tarafa bildirmeksizin, onun kara ya da denizden doğrudan doğruya komşusu olan devletlerle siyasal bağlar yapmayı amaçlayan görüşmelere girmemeyi ve bu gibi antlaşmaları ancak anılan tarafın onaması ile yapmayı yükümlenir."⁶³³

Balkan Paktı hakkında Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey, 1933 Aralık ayında Cenevre'de Sovyet Dışişleri Komseri Litvinof'a genel bilgi vermişti. Litvinof Moskova'ya dönüşünde (Ocak 1934) Türkiye Büyükelçisi'nden bilgi istemişti. Büyükelçi Hüseyin Ragıp Baydur görüşme ile ilgili raporunda şunları belirtiyordu:

"...Litvinof dedi ki; bana öyle geliyorki, Pakt'daki yükümlülükler sonucu bir çok uluslararası uyuşmazlıklara sürüklenebilirsiniz. Örneğin, İtalya ile Yugoslavya arasında bir savaş çıkar ve Bulgaristan da onunla birlikte Yugoslavya'ya saldırırsa, Yugoslavya'nın sınırları için üstlendiğiniz yükümlülük nedeniyle, bu savaşa sürüklenirsiniz. Ancak bu benim kişisel

⁶³¹ Soysal, "Balkan Paktı", s.154-155.

⁶³² Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.324-325.

⁶³³ 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı ve 1929 Uzatma Protokolü için bkz: Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.264-272.

görüştümdür... Siyasal ilişkileriniz bulunmayan Bulgaristan'ı destekleyecek değiliz.

Balkan Paktı'nda bizi ilgilendiren tek nokta şudur: Romanya'nın 'Saldırının Tanımına İlişkin Sözleşmeye' aykırı olarak Sovyetler Birliği'ne saldırdığını varsayalım; bunun üzerine Bulgaristan da fırsattan yararlanarak Romanya'ya saldırırsa, bu durumda Türkiye Romanya'nın sınırını güvence altına aldığı için gereğini yapacak, böylece Sovyetler Birliği'ne saldıran Romanya'nın tarafında yani bize düşman olan tarafta bulunacaktır ⁶³⁴.

Litvinof'un söylediklerinden Sovyetler Birliği Besarabya'yı geri almak üzere Romanya ile savaş girer de, Bulgaristan da Dobruca'yı almak üzere Romanya'ya saldırırsa anlamı da çıkabilir. Yalnız diplomatik bir dille Romanya'nın saldırganlığından yola çıkmayı uygun görmüş, pek de inandırıcı olmamıştı ⁶³⁵.

Balkan Paktı tasarısına son şeklini verip parafe etmek üzere dört hükümetin temsilcileri 1934 Şubat'ının ilk haftasında Belgrad'da toplanmışlardı.

Belgrad'daki toplantılarla ilgili olarak Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Ankara'yı şu şekilde bilgilendirecektir:

"Pakt'ın metnini Ankara'dan buraya hareketinden önce Sovyet Büyükelçisi Suriç'e (SSCB Ankara Büyükelçisi) vermiştim. Burada Pakt'a ekli ve eşit güçte bir protokol yapıldı. Bu protokolde, bağıtlı taraflardan biri herhangi bir devlete karşı saldırıya geçerse, öbür tarafların ona karşı Pakt'dan doğan yükümlülüklerinin son bulacağı vurgulanmıştır. Bundan başka bizim isteğimiz üzerine, bağıtlı tarafların başka devletlerle ortadaki tüm antlaşma, sözleşme ve yükümlülüklerinin geçerli ve yürürlükte olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca, Yunanistan'ında katıldığı 'Saldırının Tanımına İlişkin Londra Sözleşmesi' Pakt'a bir temel olarak kabul edilmiştir. Pakt'a ekli olup gizli tutulan protokolün bir örneğini, Suriç'e verilmek üzere, Ankara'ya

⁶³⁴ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.326.

⁶³⁵ Soysal, "Balkan Paktı", s.156.

gönderdim. İş böylece sonuçlandırılırken, bu akşam, Bulgar Hükümeti'ne Pakt'a katılması için tekrar resmen haber verildi"⁶³⁶.

Tevfik Rüştü Aras, Ankara'yı bilgilendirip Sovyetler'in isteklerinin yerine getirildiğini ve tatmin edildiğini vurgularken, aynı günlerde Ankara ile Moskova arasında Büyükelçilikler aracılığıyla yapılan görüşmelerde aynı iyimserlik yoktu⁶³⁷.

Balkan Paktı ile bütünüleyici nitelikteki ekleri 4 Şubat'ta Belgrad'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Dışişleri Bakanlar'ı tarafından parafe edilerek Antlaşma'nın imzalanması için Atina'ya gidilmişti⁶³⁸. Bu arada Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki görüşmeler devam ediyordu. Aynı zamanda, İsmet Paşa ile Aras ve Atatürk ile İsmet Paşa arasında telgraf diplomasisi⁶³⁹ de hız kazanacaktır.

Atatürk, Sovyet çekinceleri ile ilgili durumu değerlendirdikten sonra 7 Şubat'ta Başbakan İsmet Paşa'ya şu yönergeyi göndermişti:

"Balkan Paktı'nda, Balkan devletlerinin Balkanlar'daki ortak sınırlar için karşılıklı güvence vermesi söz konusu idi. Tevfik Rüştü Bey ile birlikte öteden beri üzerinde düşündüğümüz temel bu idi. Bu noktayı Tevfik Rüştü Bey'in çok iyi kavradığını sanıyorum. Bu temele göre Balkan devletleri sınırları genel olarak öngörülmeyp onların yalnız ortak sınırlarının karşılıklı olarak güvence altına alınması formülü kullanılacak idi. Tevfik Rüştü Bey'in bu kadar açık ve anlamı belirgin bir noktada yanılıya düşeceğini ya da aldatılacağını sanmıyorum. Görülüyor ki, parafe edilen sınır formülünde noksan olan bir 'Balkan' sözcüğüdür. Bu noktanın kendisinden ivedilikle sorulması gerekir (8. madde).

Bağıtlı devletler, birbirlerine karşı ya da genellikle Balkanlar dışındaki sınırlar üzerinde saldırıya geçecek olursa Pakt'ın ortadan kalkacağı (7. madde) yolundaki öneri ve formülle aşağı yukarı Suriç'in Tevfik Rüştü Bey'in elinde gördüğüm yazısı idi. Bu anlatım ve koşulun Pakt metni içinde ya da protokolde yazılmış olması, sizin de bildirdiğiniz gibi, önemli olmaması gerekirse de, böyle bir hükmü protokola bırakanların özel bir amacı yoksa, Ruslar'ın itiraz ettikleri noktayı metne almakta ne sakınca vardır? Bu konuya devletlerin itiraz için gerekçe göstereceklerini ihtimal vermem. Sorunun çözümü için işaret olunacak noktalar şunlardır:

Balkan Paktı bu devletlerin Balkan sınırları için olup onunla sınırlıdır. Böylece, Ruslar'ın Besarabya sorununu ortaya sürmelerine neden kalmaz. Bu nokta basit bir biçim sorundur. Bunu da Atina'da değiştirmek olanaksız değildir, kanısındayım. Bu düşüncelerledir ki, Tevfik Rüştü Bey'i geri çağırmaksızın bir taraftan Atina'da onunla, bir taraftan da, Ankara'da Suriç'ten çok, Moskova'daki devlet adamları ile temas ederek konuyu sonuçlandırmanın doğru olduğunu arzetmişim. Şu noktayı da aydınlatmayı uygun görürüm ki, Belgrad'da parafe edilmiş olup Perşembe günü Atina'da kararlaştırılmış bulunan Pakt Londra'da Avam Kamarası'nda bir soru üzerine Britanya Hükümeti'nce de olumlu karşılanmış, bütün Fransa'da ve Cenevre'de Milletler Cemiyeti çevresinde büyük övgüler

⁶³⁶ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.327.

⁶³⁷ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.327.

⁶³⁸ Soysal, "Balkan Paktı", s.157.

⁶³⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.327-342.

kazanmıştır. Pakt'ımızın Ruslar'ın etkisi ile Türkler tarafından bozulmuş olduğunun ortaya çıkmasının geniş yankılarını takdir buyursunuz. Dikkatli ve çok ihtiyatlı olmayı tavsiyeye gerek görürüm. Sizi temin ederim ki, bütün dünyaca yüksek başarı olarak gösterilen ve özellikle asıl girişimin Türkler'den geldiği bilinen bu Balkan Birleşmesi başlarken, bir Suriç'in ısrarı yüzünden geriye dönüş Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünü ve geleceğine karşı bir damga olur. Ricam şudur: Durum ve sorunu bir kez daha inceleyerek, Tefvik Rüştü Bey'i geri almaksızın, yukarıda belirttiğim noktaları ona düzelttirerek ve Ruslar'la aramızdaki Antlaşma'yı bütün ile koruyarak Balkan Paktı'nı, dediğim gibi, Atina'da ve mümkünse tabii daha iyi olur, İstanbul'da imzalatmaktır. Hatırıma gelen şunları da söyleyeyim: İtalyanlar bu Pakt'ın yapılmasını istemezler, Bulgarlar da, onların uydusu olarak birlikte girişimler yapmış olabilirler. Macaristan ve Avusturya'dan söz etmek istemem. Rus dostlarımız böyle bir girişimin etkisi altında, Tefvik Rüştü Bey'in bir kelime oyununa dikkatsizliği yüzünden devletimiz için çok önemli olan bu Pakt'ı bozmaya kalkmış olmasınlar! Size tam düşündüklerimi yazıyorum. Siz ve arkadaşlar bu noktalar üzerinde düşündüğünüz bir sırada benim size kavuşmakla onur duyacağımı bildirir, sevgi ve övgü ile gözlerinden öperim, İsmet'ciğim. Gazi Mustafa Kemal" ⁶⁴⁰.

Atatürk'ün bu yönergesinde Sovyetler'i tatmin için elden gelenin yapılması istenilmekle birlikte, onlara verilecek ödünlerin sınırı da çizilmiş oluyordu ⁶⁴¹.

Sovyetler'in isteklerinin Balkan Paktı protokolünün 8. maddesinde düzeltme yapılarak Balkanlar'da sınırlardan maksat "Balkaniktir" ibaresinin yerleştirilmesi ile karşılanabileceği Türk yetkililer tarafından düşünülmüyordu ama, Sovyetler tatmin olmuyordu. Bunun üzerine Ankara ile Atina'da bulunan Tefvik Rüştü Bey arasında tekrar "telgraf diplomasisi" kurulacak ve Bakanlar Kurulu tarafından 8 Şubat'ta Dışişleri Bakanı'na en son olarak şu yönerge gönderilecektir:

"8. maddeye 'Balkanlarda' deyiminin eklenmesi, Balkan sınırlarının tanımı ve Türkiye tarafından protokole ek bir deklarasyon (çekince) yapılması Sovyetler'in son talepleridir. Deklarasyonun en son metnini bugün size bildirdik. Anlamı şudur: Hiç bir durumda Türkiye SSCB'ne karşı olan bir eyleme katılmaya kendisini yükümlü saymayacaktır. Bakanlar Kurulu bu üç isteğin sağlanmasını ve Pakt'ın böylece imzalanmasını kararlaştırmıştır. Bu sabah Sovyet Büyükelçisi 'Rusyanın istekleri sadece bunlardır' demiştir..." ⁶⁴².

⁶⁴⁰ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.331-333'den dil sadeleştirilmesi yaparak nakleden, Soysal, "Balkan Paktı", s.173-174.

⁶⁴¹ Soysal, "Balkan Paktı", s.174.

⁶⁴² Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.338.

Atina'da Tevfik Rüştü Bey, bu yönergeyi göz önünde tutarak, öbür üç Dışişleri Bakanı ile son dakikaya kadar çetin tartışmalarını sürdürmüş ve sonunda Sovyetler'in istediği biçimde bir çekinceyi koydurmuş ve 8. maddeye 'Balkanlarda' deyimini ekletmişti. Ayrıca İmza Protokolü ile Balkanlar'ın sınırları tek tek sayılmıştı⁶⁴³.

Sovyetler'in Türkiye'den böyle bir güvence istemesi 1929 Türk-Sovyet Protokolü'ne dayanıyordu. Çekince, Sovyet Rusya'ya yapılacak bir saldırı durumuna göre geçerli olacaktı. Bundan dolayı Pakt ile çelişen bir tarafı yoktu⁶⁴⁴. Buna göre, Sovyetler Birliği ile Romanya arasında Besarabya sorunu yüzünden bir savaş çıkması ve Bulgaristan da bunu fırsat bilerek Dobruca sorunu nedeniyle Romanya'ya saldırması halinde Türkiye sadece Bulgaristan'a karşı sorumluluğunu yerine getirecekti.

Bundan kastedilen şudur: Romanya'nın Sovyetler Birliği ile Besarabya, Bulgaristan ile Dobruca'yla ilgili toprak sorunları bulunuyordu. Balkan Paktı'na konulan "sınırlardan maksat Balkaniktir" ifadesi gereği bir Balkan ülkesi (Bulgaristan kastediliyor) bağıtlı taraflardan birine saldırdığı takdirde diğer bağıtlı devletler saldırganıya karşı Pakt hükümleri gereği hareket edecekti. Bundan dolayı yukarıdaki varsayımın gerçekleşmesi halinde Türkiye sadece Bulgaristan'a karşı askeri harekatta bulunma yükümlülüğü altındaydı. Sovyetler'e karşı saldırması söz konusu olamazdı. Çünkü, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması devam ettiği gibi; bu varsayım düşünülerek Türkiye'nin Balkan Paktı'nda bir de çekincesi bulunuyordu. Üstelik Sovyetler Birliği'nin Balkan Paktı'na imza koymuş olan devletlerden sadece Romanya ile sınırı bulunuyordu.

Öte yandan, Yunanistan da, Bulgaristan yüzünden, İtalya ile bir savaşa sürüklenmek istemediğinden, o sırada muhalefet lideri olan Venizelos'un etkisi ile⁶⁴⁵, Pakt, Yunan Senatosu'ndan geçerken, şöyle bir

⁶⁴³ Soysal, "Balkan Paktı", s.178.

⁶⁴⁴ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.450.

⁶⁴⁵ Yunus Nadi baş makalesinde "Venizelos'un Balkan Paktı'na olan muhalefetini ve özellikle Yunan Hükümeti'nden bilgi almak yerine yabancı elçiliklere müracat etmesini eleştirmektedir.", Cumhuriyet Gazetesi, 28 Şubat 1934.

çekince konulmuştu: "Balkan Paktı'nın amacı yalnızca Balkan devletlerinden gelecek saldırıyı karşılamaktır. Yunanistan Pakt'ın bir gereği olarak, hiç bir durumda büyük devletlerden birine karşı savaş etmez." Bu çekincenin anlamı şu idi: İtalya, ya da o sırada pek ihtimal verilmemekle birlikte, Almanya Yugoslavya'ya saldırır da, Bulgaristan da O'nun yanında savaşa girerse, Balkan Paktı nedeniyle Yunanistan bir büyük devlete karşı savaşa sürüklenmek istemiyor, yalnız Bulgaristan'a karşı yükümlülük altında kalmak istiyordu⁶⁴⁶. Yunanistan'ın göstermiş olduğu bu hassasiyet, 1940 Ekim'inde İtalya'nın kendisine saldırmasını önleyemeyecekti⁶⁴⁷.

Bu çekinceler ve özellikle Yunan çekincesi Pakt'ın etkinliğini ve ilerideki gelişimini az çok sınırlamış oluyordu⁶⁴⁸.

Dört Balkan devleti arasında bütün pürüzler giderildikten sonra 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paktı⁶⁴⁹ Atina'da imzalanmıştır.

Antlaşma'nın esas hükümleri üç kısa madde etrafında toplanmıştır. Buna göre:

1. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya; kendi Balkan sınırlarını karşılıklı olarak teminat altına almışlardır.
2. Taraflar, bu Pakt'ı imzalamamış olan diğer herhangi bir Balkan ülkesine karşı, bir birine önceden haber vermeden siyasi hiç bir yükümlülük altına girmemeyi garanti etmekteydi.
3. Bu Pakt imza tarihinde yürürlüğe girecektir. Pakt, diğer Balkan devletlerinin de imzalarına açık bulunmaktadır.

⁶⁴⁶ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.450.; "Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile birlikte askeri sözleşmeler imzalamamış, buna karşılık Türkiye, Yugoslavya ve Romanya arasında hem Dışişleri Bakanları hem de Genelkurmay Başkanları seviyesinde yapılmıştır. Bunlar, TBMM'nin 25.10.1934 tarihli gizli celsesinde 2584 sayılı kanunla kabul edilmiştir.", Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.352.; Bu konuyla ilgili Meclis'te yapılan görüşmeler için bkz: TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 4, s.584-595.

⁶⁴⁷ Akşin-Fırat, a.g.m., s.123.

⁶⁴⁸ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt 1, s.450.; Yunanistan'ın koymuş olduğu çekince hakkında geniş bilgi için bkz: Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.343-345.

⁶⁴⁹ Balkan Paktı'nın metni için bkz: Düstur, 3. Tertip, Cilt 15, Ankara 1934, s.186.; Balkan Paktı'nın tasdikine ait rapor Bakanlar Kurulu tarafından 3.3.1934 tarihinde kabul edilmiştir. Bkz: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 3.3.1934/2.222 K238, Arşiv Dosya No: 030.18.1.2/43 11 6 (1 + 25). Antlaşma TBMM'ce 6 Mart 1934 günü 2381 sayılı bir yasa ile onaylanmıştır.

Balkan Paktı'nın imzalanması Türkiye'de büyük memnunlukla karşılanmıştır. Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki baş makalesinde şunları söylemekteydi:

"Belgrad'da kesin metni geçen hafta parafe edilmiş olan Balkan Paktı dört devlet Dışişleri Bakanları arasında dün Atina'da imzalanmıştır. Hadiseyi barış adına atılmış olumlu ve ciddi bir adım olarak selamlamak lazımdır. Daha düne kadar barışı tehdit eden bir barut fıçısı görünümünde olan Balkanlar'ın bugün bütün dünyaya barış modeli sayılacak bir çehre ile görünmesi hiç şüphe yok ki, her tarafta büyük bir alaka ve sempati ile karşılanacaktır"⁶⁵⁰.

Yunus Nadi Balkan Paktı'nın imzalanmasında Türkiye'nin rolünü de şu şekilde değerlendirmekteydi:

"Türkiye Cumhuriyeti kendisini bütün samimiyetle bu işe vermiş ve nihayet diğer Balkanlı devletlerin de takdir ve teşekkürlerini kazanmıştır... Balkan Paktı'nın hareket noktasının Türk-Yunan Antlaşması olduğu hiç bir zaman unutulmayacaktır. En kanlı çarpışmalardan sonra bu iki komşu milletin en samimi bir antlaşma ile el ve gönül birliği etmeleri ise tarihte muhakkak harikaya benzer bir olay diye kaydedilecektir"⁶⁵¹.

İki Dünya Savaşı arasında Avrupa'da gerçekleştirilen ilk bölgesel savunma antlaşması⁶⁵² olan Balkan Paktı'nın metnine bakıldığında imzacı devletlerin Balkanlar'daki sınırlarını korumak için bu bölgedeki revizyonist devletlere karşı alınmış bir tedbir olduğu göze çarpmaktadır. Bu bölgede revizyonist politika izleyen devlet Bulgaristan'dı. Bulgaristan bir taraftan Ege Denizi'ne çıkış isterken, diğer taraftan Romanya'nın bir parçası olan Dobruca'yı almaya çalışıyordu. Arnavutluk ise İtalya'nın kontrolünde olduğu için Pakt'ın dışında kalmıştır⁶⁵³.

2 Şubat 1934 tarihli Manchester Guardian Gazetesi Balkan Paktı'nı İtalya ve Bulgaristan açısından şöyle değerlendirmekteydi:

⁶⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi 10 Şubat 1934.

⁶⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi 11 Şubat 1934.

⁶⁵² Soysal, "Balkan Paktı", s.215.; Zimova, "The Balkan Entente and Turkey", s.2002.

⁶⁵³ Gönübol-Sar, a.g.e., s.100-101.

“Hayra olsun, şer’e olsun, İtalya, Orta Avrupa ve Balkanlar’da revizyonizme bağlıdır. Bunu, kendi nüfuzunu sağlamak ve devam ettirmek için en iyi vasıta saymaktadır... Bulgaristan da şüphesiz, Balkanlar’da barışın tesisine mukavemet etmek için özel sebepleri olan İtalya ve Macaristan tarafından Pakt’a girmemeye teşvik edilmiştir... Pakt bilhassa Yunanistan için bir başarıdır. Zira, Ege Denizi’ne çıkış temin etmek için bir tek Yunanistanla müzakere etmek durumunda olan Bulgaristan şimdi dört devleti blok halinde karşısında bulacaktır”⁶⁵⁴.

Türkiye Balkan Paktı’ndan ne bekliyordu sorusuna gelince⁶⁵⁵:

Türkiye Balkan ülkeleri üzerinde hiç bir iddiası bulunmayan ve bu yüzden de Avrupa’daki antirevizyonist gruba yönelen bir devlet olduğu için bu Pakt’ı Balkan devletleri dışından gelebilecek tehlikelere karşı bir engel olarak görüyordu. Bu sırada Türkiye için en büyük tehlike İtalya idi. Mussolini’nin Akdeniz’den ‘mare nostrum’ (bizim deniz) diye bahsetmesi Yakın Doğu’ya, özellikle Türkiye’ye savrulan bir tehditten başka bir şey değildi. Bu devletin 12 adaya sahip bulunması Türkiye’de ayrıca endişe yaratıyordu. Bu sebeplerle Türkiye, İtalya’nın yayılma politikası karşısında Balkanlar’da istikrar istemekte ve Balkan Paktı’nı İtalya’ya karşı muhtemel bir engel olarak görmekteydi. Ancak kabul etmek gerekir ki, Balkan Paktı Türk devlet adamlarının istedikleri şekilde kuvvetli bir teşkilat değildi. Türkiye Balkan devletlerini yalnız kendi aralarındaki sınırları garanti eden zayıf bir birlik değil, aynı zamanda bu sınırları diğer devletlere karşı koruyabilecek bir teşkilat istiyordu. Gerçekten, Atatürk başta olmak üzere Türk devlet adamları, asırlarca Türkler tarafından idare edilmiş olan Balkan devletleri ile eşitlik esasına dayanan yakın bir iş birliği yapılabildiği takdirde, Avrupa politikasında önemlice sayılabilecek ağırlığa sahip bir kuvvetin meydana getirilebileceğine inanmışlardı. Türk devlet adamları, 1933 yılının sonunda ve 1934 yılının başında Balkan devletleri arasında kuvvetli bir teşkilatın kurulması için gayretler sarfetmişlerdi. Böyle bir teşkilat bir taraftan

⁶⁵⁴ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.350.

⁶⁵⁵ Gönübol-Sar, a.g.e., s.101.

Avrupa'da teşekkül etmekte olan bloklar arasında bir denge unsuru olacak, diğer yandan da bir saldırı fiili karşısında Balkan devletlerinin teker teker ortadan kalkmasını engelleyecekti.

Türkiye'nin Balkan Politikası çerçevesinde Balkan Paktı hakkında Prof. Dr. Yılmaz Altuğ⁶⁵⁶ "Atatürk Balkan Paktı'nı Avrupa devletleri ile olan ilişkilerinde bir denge unsuru olarak düşünmüştür. Balkan Paktı'nın başarısız olarak doğması Atatürk'ün elinde olmayan ve kontrol edemediği sebepler yüzündendir." şeklinde bir değerlendirme yaparken Şevket Süreyya Aydemir⁶⁵⁷ "Gazi'nin bütün ümit, emel ve gayreti Türkiye'nin batısında ve Balkan Avrupası'nda, en az Tuna'ya kadar varacak bir ittifaklar ve emniyet bölgesi kurmaktır" demektedir, başka bir araştırmacı⁶⁵⁸ ise "Cumhuriyet Dönemi Türk jeopolitiği, 1945'e kadar Balkanlar'a Kuzey Yugoslavya sınırını aşarak girecek her Orta Avrupa gücünü Türkiye'yi tehdit eden bir unsur olarak algılamamış, Türkiye'nin savunmasını Yugoslavya'nın kuzey sınırından başlatmak arzusunu taşımıştır. Atatürk'ün Balkan Paktı girişimi bu düşüncenin ürünüdür ve İkinci Dünya Savaşı bu düşüncenin doğruluğunu ispatlamıştır." tezini savunmaktadır. Bu görüşler esasında birbirini tamamlayıcı mahiyettedir. İtalya ve Almanya'nın saldırgan bir tutum sergilemeye başlaması, Orta Avrupa'da Macaristan'ın, Balkanlar'da Bulgaristan'ın bu paralelde politikalar izlemesi, mevcut durumun devamını savunan diğer Balkan ülkelerini rahatsız etmeye başlamıştı. Büyük bir sezgi kaabiliyeti ile yaklaşmakta olan savaşın ayak seslerini duyan Büyük devlet adamı Atatürk, Balkanlar'da bölgesel bir ittifak sisteminin kurulmasıyla hem güvenliğin sağlanabileceğini hem de saldırganlığa karşı caydırıcı bir rol üstlenilebileceğini düşünmekteydi.

Türkiye'nin iyi niyetli çabaları ile kurulan fakat Türkiye'nin arzuladığı boyuta ulaşmayan Balkan paktı hakkında Atatürk, 1 Kasım 1934'te TBMM'nin yeni yasama dönemini açış konuşmasında şunları söylemiştir⁶⁵⁹ :

⁶⁵⁶ Altuğ, "Atatürk'ün Dış Politikası", s.486.

⁶⁵⁷ Aydemir, Tek Adam, Cilt 3, s.331.

⁶⁵⁸ Ümit Özdağ, "Balkan Politikamız Ve...", Türk Yurdu, Sayı 67, Mart 1993, s.14.

⁶⁵⁹ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Cilt 2, s.60.

“Balkan Antlaşması, Balkan devletlerini, bir birinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir. Bunun sınırların korunmasında, gerçek bir değeri olduğu besbellidir.”

Balkan Paktı 1935 ve 1936 yıllarında uluslararası ilişkilerde kendini göstermeye başlamıştır. Bu çerçevede 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine üye devletler Milletler Cemiyeti Meclisi kararına uyararak bu devlete uygulanan ekonomik ambargoya birlik halinde katılmışlardır⁶⁶⁰. Ayrıca Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde Türkiye'ye diplomatik destek sağlanmıştır⁶⁶¹.

5.1. Balkan Paktı'nın Çözölmeye Başlaması ve Sonu

Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Avrupa'dan geri çekilmesine bağlı olarak önce 19. yüzyıldaki bağımsızlık mücadeleleri ve daha sonra büyük devletlerin kışkırtmaları ile alevlenen anlaşmazlıklar yüzünden bir türlü barış yüzü göremeyen Balkanlılar arasında böyle bir antlaşmanın gerçekleştirilmesi dört devlet halkları tarafından sevinçle karşılanmıştı⁶⁶². Siyasi boyuttaki antlaşmanın, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda yeni bir iş birliği devrine yol açacağı ve Balkanlılar arasında gerçek bir barış ve amaç birliğine doğru gidileceği ümitleri belirmişti. Ancak, bu olumlu hava kısa zamanda değişen siyasi şartlar ve savaşın eşiğinde bulunan Avrupa'daki yeni gelişmeler yüzünden siyasi gücünü ve inandırıcılığını kaybedecektir⁶⁶³. Böylece Balkanlar'da “Balkanlaşma” süreci yeniden başlayacaktır.

Balkan Paktı “Yugoslavya'yı ve Türkiye'yi İtalya'ya, Romanya'yı Sovyetler'e karşı siyaseten takviye etmek, Bulgaristan'a karşı da

⁶⁶⁰ Gönübol-Sar, a.g.e., s.102.

⁶⁶¹ Gönübol-Sar, a.g.e., s.102.; Soysal, “Balkan Paktı”, s.187-189.; Feridun Ergin, a.g.e., s.205.; Mehmet Ali Ekrem, a.g.e., s.147.

⁶⁶² 10 Şubat 1934 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan şu satırlar çok anlamlıydı: “Atina'dan gelen haberlere göre, şehir şenlik içindedir. Bütün sokaklar dört Balkan devletinin bayrakları ile donatılmıştır. Bu bayraklar arasında hepsinden fazla Türk Bayrağı görölmektedir.”

⁶⁶³ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.347.

durduruculuk yapmak suretiyle askeri bakımdan dolaylı destek sağlamak"⁶⁶⁴ sonucunu verecekti. Ancak bu Pakt, 1936 yılından sonra hızla gelişmeye başlayan büyük devletlerin ekonomik, politik ve nüfuz altına alma siyaseti karşısında çözülmeye başlayacaktır⁶⁶⁵. Almanya, Balkanlar'ı ve Ortadoğu'yu ekonomik boyunduruğu altına almaya çalışırken, İtalya Balkan devletlerini birbirinden ayırmak için siyasi manevralar yapıyordu⁶⁶⁶. İngiltere'nin Habeşistan olayına kadar İtalya dostluğunun etkisi altında kalarak ve Bulgaristan'ın dışarda kalmasını bahane ederek Balkan Pakti'na sıcak bakmaması⁶⁶⁷; Fransa'nın, Bulgaristan'ı Küçük Antant'a yaklaştırma⁶⁶⁸ yönünde izlemiş olduğu yatıştırma politikası, Balkan devletlerinin teker teker Almanya ve İtalya'ya yaklaşmasına yol açmıştır⁶⁶⁹.

Yugoslavya'nın 24 Ocak 1937'de revizyonist politikalar güden Bulgaristan ve 25 Mart 1937'de de İtalya ile antlaşmalar yapması Balkan Pakti'ni temelinden sarsacaktır. Bu antlaşmalar ve Yugoslavya'nın tutumunu İsmail Soysal⁶⁷⁰ "Yugoslavya'nın 24 Ocak 1937 günü Bulgaristan ile bir Dostluk Antlaşması imzalaması Balkan Pakti devletleri arasında beklenmedik bir bunalıma yol açmıştı. Bu olgu Yugoslavya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Sitoyadinoviç'in Balkanlar'da bağımsız bir politika izlemeye başladığı izlenimini vermişti. Onun uzattığı eli Bulgar Başbakan ve Dışişleri Bakanı Köseivanof, Makedonya savlarından vazgeçmek bahasına da olsa, sıkmakta duraksama göstermemişti. Gerçi bu antlaşma ile 'iki devlet arasında bozulmaz bir barış, içten ve sonsuza dek dostluk olacağı' yolunda ortaya konulan tek hükmün Balkan Pakti'na aykırı bir yönü yoktu. Nitekim Yugoslavya bu antlaşmanın O'nun Balkan Pakti'ndan doğan yükümlülüklerini zedelemeyeceğini, Balkanlar'da askıda kalmış sorunlar çözümlendikçe Bulgaristan'ın öbür komşuları ile de buna benzer bağitlar yapacağına

⁶⁶⁴ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.363.

⁶⁶⁵ Sevim Ünal, a.g.m., s.1996.; Gönübol-Sar, a.g.e., s.102.; Oral Sander, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, Ankara 1969, s.11-14.

⁶⁶⁶ Gönübol-Sar, a.g.e., s.102.

⁶⁶⁷ Aras, Görüşlerim, s.55.

⁶⁶⁸ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.363.

⁶⁶⁹ Gönübol-Sar, a.g.e., s.102.

⁶⁷⁰ Soysal, "Balkan Pakti", s.191.

inandığını Balkan Paktı Konseyi'nde açıklamıştı. Ancak, bu güvenceler müttefiklerini yatıştırmaya yetmemişti. Özellikle Yunanistan öteden beri kuzeydeki iki komşusunun kendi zararına olabilecek yaklaşmasından çekiniyor, böyle bir gidiş ortaya çıkınca Türkiye'ye daha çok yaklaşmak gereğini duyuyordu.

Yugoslavya, bir ay sonra, 25 Mart 1937 günü, İtalya ile de bir antlaşma yapmıştı. Taraflar, bununla bir savaş durumunda birbirine karşı tarafsızlıklarını korumayı, aralarındaki uyuşmazlıkları barışçı yoldan çözmeyi ve ülkeleri üzerinde karşı tarafa düşmanca hareketlere girişecek örgütleri (Yugoslavya için Hırvat Ustaşiler söz konusu) yasaklamayı yükümlenmişti." diyerek tamamen Yugoslavya'ya yüklemektedir.

Balkan Paktı'nın karşılaştığı bu sarsıntıyı gidermek ve Balkan Paktı'nı ayakta tutmak için Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 1937 ilkbaharında Balkan ülkelerinin başkentlerini ziyaret ederler. Başbakan İnönü Atina'dayken Atatürk Yunanistan Başbakanı Metaxas'a şu mesajı göndermişti⁶⁷¹ :

"Balkan müttefik devletlerinin Balkanlar'daki sınırları tek bir sınırdır. Bu sınıra göz dikenler güneşin yakıcı şuası (ışınlar) ile karşılaşır. Bundan kaçınılmasını tavsiye ederim. Sınırlarımızı savunan kuvvetler bir ve ayrılmaz kuvvetlerdir."

Atatürk'ün bu mesajı barışı korumak ve komşularıyla dostluk ve beraberlik içinde yaşamak arzusunun samimi bir ifadesidir. Balkanlılar arasında birlik olmazsa sonucun çok kötü olabileceğini vurgulamaktadır.

Başbakan İnönü ise dönüşünde 14 Haziran günü TBMM'de yaptığı açıklamada⁶⁷² :

"...Dört devletin ayrı ayrı sorunları dolayısıyla zaman zaman görülen özel politikaları onların Balkan Paktı yükümlülükleri üzerinde tutumlarının hafif ya da gerçek olduğu izlenimi verecek propagandalara neden olmaktadır. Bunu görüyoruz, ancak buna inanmayın. En yakın

⁶⁷¹ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Cilt 2, s.355.

⁶⁷² İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, Cilt 1, s.427-428.

temaslarımızdan anlıyoruz ki, dört Balkan devletleri kendilerini birleştiren barış idealine içtenlikle bağlıdır. Bulgaristan komşumuzun, daha önce anlattığım gibi, Balkanlar'da Barışı koruma ve öbür komşularıyla iyi ilişkilerini geliştirmek için gösterdiği iyi niyeti biz yakından ve yetkili ağızlardan işittik. Bulgaristan bize özel bir antlaşma ile bağlıdır. Yunanistan ve Romanya ile de ilişkilerini aynı duruma getirmek kararında olduğunu bildirmiştir. Bu özelemlerini Türkiye özendirir ve elinden geldiğince kolaylaştırır. Şüphe yok ki, Balkanlar'da Bulgaristan ile diğer komşuları arasında sıcak dostluk havasının oluşması ve bütün Balkan devletlerinin söyledikleri gibi ciddi ve iyi niyetli bir dostluk yoluna girmesi hepimiz için sevinçli bir emel ve Avrupa barışı için bir dayanaktır" demiştir.

İnönü'nün bu konuşması, Türkiye'nin Balkan Pakti'nı yaşatmak arzusunu ortaya koyarken, Balkan devletleri arasındaki görüş ayrılıklarını da gözler önüne sermektedir.

1938 yılına gelindiğinde Avrupa'da Roma-Berlin Eksenini korku ve tedirginlik yaratmaya başlamıştı. 27 Şubat'ta Ankara'da toplanan Balkan Konseyi Toplantısı'nda Türkiye bu duruma dikkat çekmiş ve Pakt devletlerinin dayanışmasının güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştu⁶⁷³. Atatürk, Konsey toplantısını izlemek üzere gelen Balkanlı gazetecilere:

"Balkan İttifakı bizim öteden beri samimiyetle üzerinde durduğumuz bir idealdir. Bu idealin her gün geniş bir saha üzerinde daha çok genişlemesi ve mesafe almasını görmekle bahtiyarım. Bu hususta Müttefik Balkan devletlerini sevk ve idare eden yetkililerin büyük hizmetleri ve başarıları ve İttifak'a bağlılıkları takdire değerdir"⁶⁷⁴ demiştir.

Yunanistan, 1937 Bulgar-Yugoslav ve İtalyan-Yugoslav Antlaşmaları'ndan kaygılandığı için Türkiye ile 1930 Dostluk ve 1933 İçten Antlaşma Pakti'nı bütünleyici nitelikte olmak üzere yeni bir antlaşma imzalamak zorunluluğunu hissedecektir. 27 Nisan 1938'de Atina'da Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir antlaşma imzalanacaktır. Daha önceki

⁶⁷³ Soysal, "Balkan Pakti", s.197.

⁶⁷⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 2, s.329.

bağitların sürelerini 10 yıllığına uzatan bu antlaşmaya göre: Bağitli taraflardan birine saldırı ya da saldırı tehlikesi Bulgaristan'dan gelecekse daha önce imzalanmış olan bağitlardaki sorumluluklar yerine getirilecekti. Tehlike ve saldırı Bulgaristan ile birlikte İtalya'dan gelecekse, Yunanistan'ın durumu nazikti. Çünkü, Yunanistan Balkan Pakti'na İtalya'yı düşünerek çekince koymuştu. Bu yüzden Türkiye ile askeri bir sözleşme yapmamıştı. Bundan dolayı Türkiye'den İtalya'ya karşı askeri bir yardım bekleyemezdi⁶⁷⁵. Nitekim İtalya Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırınca Türkiye, Yunanistan'ın yanında İtalya'ya karşı savaşa girme zorunluluğunu hissetmemişti. Yalnız, savaş boyunca Yunanistan'a her türlü insani yardım yapılmıştır⁶⁷⁶.

Görüldüğü gibi 1937 Bulgar-Yugoslav ve İtalya-Yugoslav Antlaşmaları Balkan Pakti'nı çökertme bile epeyce sarsmış ve ikili gruplaşma yönünde etki yapmıştır. Balkan Pakti'nin ikinci güçlüğü Titulescu Romanyası'ndan geliyordu. Tirulescu Alman-İtalyan karşıtı ve Fransız-Rus dostu politikası ile, Pakti, Küçük Antant'a yaklaştırmak istiyordu. Ancak, Orta Avrupa veya Akdeniz çatışmasında tarafsız kalmak isteyen Türkiye ve Yunanistan buna karşı çıkmakta, Yugoslavya ise pasif bir tutum takılmaktaydı⁶⁷⁷.

11 Mart 1938'de Almanya'nın Avusturya ile birleşmesi Balkanlar'ın güvenliği açısından yeni bir olgu yaratmış⁶⁷⁸ Balkan Pakti'nin esas amacı olan Bulgaristan'ı yalnız bırakma unsuru Alman tehlikesinin artmasıyla ikinci plana düşmüştür⁶⁷⁹.

Nitekim, Sovyetler Birliği, Fransa ile birlikte Balkan devletlerini, aralarındaki dayanışmayı güçlendirmeye ve Bulgaristan'ı, Almanya tarafına kaymasın diye, Balkan Pakti'na katmaya özendirmek istemişlerdi. Türkiye ile öteden beri dostça ilişkileri bulunan ve 1937 yılında Yugoslavya ile bir

⁶⁷⁵ Soysal, "Balkan Pakti", s.197-198.

⁶⁷⁶ "Türkiye savaş boyunca Yunanistan'a her türlü insani yardım yapmak için özel bir çaba gösterme dışında Kahire'ye göç etmiş olan Yunanistan Hükümeti'ne ve Mısır'da kurulan Yunan ordusuna katılmak üzere Yunanistan'dan kaçanların takip ettikleri yol da daima, adalardan Türkiye'ye geçiş şeklinde olmuş ve bu kişiler Türkiye'den her zaman yakın ilgi ve yardım görmüşlerdir.", Gürün, a.g.m., s.42-43.

⁶⁷⁷ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.365-366.

⁶⁷⁸ Soysal, "Balkan Pakti", s.198.

⁶⁷⁹ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.366.

yakınlaşma sağlayan Bulgaristan öbür komşularıyla (Yunanistan ile Ege Denizi'ne çıkış sorunu ve Romanya ile Dobruca sorunu) da ilişkilerini düzeltmek isteyince, 31 Temmuz 1938'de Selanik'te Balkan Paktı devletleri ile toplu bir antlaşma bağtılamıştı. Buna göre: "Bulgaristan'ın Balkanlar'da barışın güçlendirilmesi siyasetine bağlılığı ve Balkan devletleri ile iyi komşuluk ve içtenlikle iş birliği ilişkilerini sürdürmek özlemi ve Pakt devletlerinin de onunla barış ve iş birliği içinde kalmak istekleri" sağlanmış oluyordu⁶⁸⁰ ama, İkinci Dünya Savaşı da yaklaşıyordu.

Balkanlar'da siyasal havanın böylece biraz düzeldiği bir sırada, 29 Eylül 1938'de Çekoslavakya'daki Südetler Bölgesi'nin Almanya'ya bağlanması, Avrupa'yı savaşa doğru yaklaştırmaya başlamıştı. Bu arada Balkan Paktı'nın mimarı Atatürk 10 Kasım 1938'de ölmüştü⁶⁸¹.

Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslavakya'yı istilası, İtalya'nın 7 Nisan'da Arnavutluk'u işgali, Bulgaristan'ın Dobruca sorununu yeniden kaşımaya başlaması kısa sürede Balkanlar'ı ateş çemberinin içine alacaktır.

Balkan Paktı, son toplantısını 1940 yılında Belgrad'da yapmıştı. Pakt 1941'de Balkanlar'ın tümünün Almanya'nın denetimine geçmesi üzerine fiilen tarihe karışmıştır⁶⁸².

Bu süreci Tevfik Rüştü Aras şu şekilde özetlemektedir⁶⁸³:

"... Balkan milletlerinin çoğu 3 seneden beri, yabancı maksatlar için, yabancıların ellerinde, hatta ayakları altında ezilmektedir. Fazla olarak, daha yeni doğmuş olan, henüz emeklemekte bulunan Balkan Birliği de tarümar oldu... Balkan milletlerinden ikisi demokratlar cephesinde yer almış, diğer ikisi de değişik sebeplerle faşist zümresine iltihak etmiştir." Bu sözlere katılmamak doğru olmaz, çünkü İkinci Dünya Savaşı'nda Romanya ve Bulgaristan Mihver devletlerin yanında yer alırken, Yunanistan ve Yugoslavya onların karşısındaki demokrat cephede yer alacaklardır. İkinci

⁶⁸⁰ Soysal, "Balkan Paktı", s.199.

⁶⁸¹ Atatürk'ün ölümünden sonra yerine geçen İnönü O'nun politikasını devam ettirecek ve Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutma başarısını gösterecektir.

⁶⁸² Akşin-Fırat, a.g.e., s.123.

⁶⁸³ Aras, Görüşlerim, s.46.

Dünya Savaşı öncesinde faşist ideolojinin kontrolüne giren Balkanlar, İkinci Dünya Savaşı sonrası komünist ideolojinin denetimine girecektir. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya komünist ideolojik çizgiye girerken, Türkiye ve Yunanistan Batı tipi demokrasiler yönünde tercih kullanacaktır.

5.2. Balkan Paktı'na İlişkin Bir Değerlendirme

Türkiye, Kurtuluş Savaşı sırasındaki nazik dönemde Sovyetler Birliği ile kurmuş olduğu dostluk sayesinde "geleneksel olarak 18. yüzyıldan beri tehdit kaynağı olan kuzeyini güven altına almıştı"⁶⁸⁴. Karşılıklı çıkarlar doğrultusunda kurulan bu dostluk ve iş birliği anlayışı Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da 1920'li ve 1930'lu yıllar boyunca devam ettirilecektir. Daha önce belirtilmiş olan 1925 tarihli "Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması", 1929 tarihli Protokol ve 1933'te Londra'da imzalanmış olan "Saldırcının Tarifi Sözleşmesi" bu süreç içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Lozan'da kurulan dengelerin henüz oturmamış olduğu dönemde Batı'ya karşı "Sovyet Kartı"nın zaman zaman kullanmaya devam eden Türkiye, Batılı devletlerle olan sorunlarını çözümledikten sonra onlarla da iş birliği yapma dirayetini gösterecektir.

"Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesi ile tanımlanan Türk siyaseti, eski düşmanlarla dost olmanın ortamını hazırlayacak ve Batı Dünyası'nın uygarlık düzeyini hedefleyen Türkiye ile bu dünya arasındaki ilişkileri her alanda geliştirecektir⁶⁸⁵.

Bu çerçevede genel barıştan yan bir politika izleyen Türkiye, girmekte uzun süre tereddüt ettiği Milletler Cemiyeti'ne 1932 yılında üye olmuştur.

Gelişen olaylar, Milletler Cemiyeti'nin dünya barışını sağlamada yetersizliğini ortaya koyunca "Bitaraf Olan Bertaraf Olur" noktasından, hareket eden Atatürk'ü bölgesel ittifaklara yöneltecektir.

⁶⁸⁴ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.356.

⁶⁸⁵ George Von Rauch, A History of Soviet Russia, s.208'den aktaran, Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.358.

Bölgesel barışı güvenlik açısından yararlı ve gerekli gören⁶⁸⁶ Atatürk, bu amaçla 1934 Balkan Paktı'nı, 1936'da Akdeniz Paktı'nı ve 1937 yılında da Saadabad Paktı'nı gerçekleştirecektir.

İşte bunlardan Atatürk'ün Balkan Politikası çerçevesinde ele almış olduğumuz Balkan Paktı "Yurtta Barış Dünyada Barış" politikasının belirgin bir uygulaması olduğu gibi; Türkiye'nin o tarihe kadar uluslararası ilişkilerinin genişliği açısından yapmış olduğu en önemli antlaşmasıdır⁶⁸⁷.

İki savaş arası dönemde Avrupa'da ilk bölgesel savunma antlaşması olarak gerçekleşen⁶⁸⁸ Balkan Paktı hakkında Yugoslav "Politika Gazetesi" Avrupa'nın Doğu Locornosu benzetmesini yapmaktaydı⁶⁸⁹. Aynı gazete, haberinde "Balkanlar Balkanlılarıdır" esasından hareketle "Balkanlılar bugün geçmişteki kusur ve yanlışlıklarına son vermişlerdir. Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya huzur ve güvenliğe doğru giden yolu açmışlardır" değerlendirmesinde de bulunmuştu. Pakt bu ülkelerin de huzur ve güven istediğini açıkça gösteriyordu.

Atatürk, Balkan Paktı'nı sadece Balkanlar'dan değil Balkanlar'ın dışından gelebilecek saldırılara karşı bir kalkan olarak düşünmüştü⁶⁹⁰. Ancak bu özlem İtalya ve Almanya'nın Balkan ülkeleri üzerindeki etkisi ve tazyiki yüzünden gerçekleşemeyecektir. Bununla birlikte Balkan Paktı 7 yıllık ömrü (1934-1941) boyunca Bulgaristan'ın yayılmacı emellerine set çekmeyi başarmıştır⁶⁹¹.

Balkan Paktı'nın ortaya çıkışında Türkiye nasıl baş rol oynadıysa, bu Pakt'a sonuna kadar sadakatla bağlanan da yine Türkiye olacaktır.

"Savaş zorunlu olmadıkça bir felakettir" vecizesini söyleyen Atatürk, takip etmiş olduğu dış politikayla Türkiye'yi Balkanlar'a doğru esmeye başlayan savaş rüzgarlarından korumuştur. O'nun geliştirmiş olduğu "Yutta

⁶⁸⁶ Armaoğlu, "Atatürk'ün Dış Politika İnkeleri", s.179.

⁶⁸⁷ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.367.

⁶⁸⁸ Soysal, "Balkan Paktı", s.215.

⁶⁸⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Şubat 1934.

⁶⁹⁰ Soysal, "Balkan Paktı", s.215.

⁶⁹¹ "Türkiye'nin Yunanistan'a sağladığı güvence karşısında Bulgaristan, İtalya'nın Yunanistan'a saldırdığında bile Ege'ye yeniden inme fırsatını bulamamıştır.", Soysal, "Balkan Paktı", s.215-216.

Bariş Dünyada Bariş" felsefesini devam ettiren Türk yöneticileri -diktatörlükle yönetilen bütün Balkan ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'na sürüklenirken- genç Türkiye Cumhuriyeti'ni insanlık için büyük bir felaket olan İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutmayı başaracaklardır.

III. BÖLÜM

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE BALKAN TÜRKLERİ

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti dış politikaları ile ilgili düzenlemelerinde Osmanlı devrinden kalan problemlerden kendini kurtarmış^{ma}tır. Bu problemlerin çözümlenmesi için siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal amaçlı bir dizi organizasyonlara girişilerek Büyük Devlet olmanın duyarlılığı gösterilmiştir.

Lozan Antlaşması'na imza koyan devletlerden biri olması itibari ile bu antlaşmada yer alan Balkan Türkleri'nin durumları ile ilgili hükümleri takip etmek Türkiye için bir zorunluluktur. Bu zorunluluk, Lozan öncesinde olduğu gibi, sonrasında da Türkiye'nin Balkan politikalarının ana dinamiğini oluşturacaktır.

Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile ilgili ikili ilişkilerinde oralarda bulunan Türklerin siyasi, kültürel ve ekonomik hakları daima görüşme masalarına getirilmiş, zaman zaman da krizlere konu olmuştur. Öte yandan, Türkiye ve Balkan ülkeleri olaya stratejik maksatlarla da yaklaşmaktadırlar. Bu ülkelerin uyruğunda olan Türk nüfusun sağladığı politik avantaj söz konusu ülkeleri rahatsız ettiğinden Türkleri göçe zorlamak veya asimile etmek gibi politikalar, Balkan ülkelerinin hemen hemen hepsinde milli devlet politikaları halinde karşımıza çıkmaktadır.

Bir Balkan ülkesi olması dolayısıyla Türkiye'nin bu ülkelerle birlikte yaşama zorunluluğu taraflar arasındaki problemleri sık sık aktüel hale getirmektedir.

Bariş içinde bir arada yaşama politikasını takip eden Atatürk Türkiye, iki savaş arası dönemde, Balkan ülkeleri ile geçmişten kalan sorunların unutulması ve geleceğe umutla bakılabilmesi için üzerine düşen görevi fazlası ile yerine getirecektir.

Bu politikanın Balkan Türkleri'ne yönelik yansımasının Balkan ülkelerinin çelişkili tutumları da göz önünde bulundurularak ele alınması doğru olur.

Azınlık sorunları ile asırlarca uğraşan ve uluslararası ilişkilerinde bundan ötürü sürekli baskı altında tutulan Osmanlı Devleti'nin yerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin tavrı da böylece daha kolay belirlenebilir.

Osmanlı Devleti'nin geri çekilmesine bağlı olarak kaybedilmiş topraklarda bırakılan Türkler, katliamlar, salgın hastalıklar ve göçler yüzünden zaman içerisinde "azınlık" durumuna düşeceklerdir. Bunların büyük çoğunluğu da Balkan coğrafyasında bulunmaktaydı. Bu durum o bölgelerde kalan Türkler'e "azınlık" olarak yaşama tecrübesini kazandırırken; Türk yöneticilerine de dışarıda kalan Türk azınlığın haklarını savunma sorumluluğunu yükleyecektir.

İşte Misak-ı Milli sınırları çerçevesinde kurulan yeni Türk Devleti böyle bir durumla karşı karşıyaydı. Bir Balkan Türkü tarafından kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yöndeki yaklaşımı "Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri", "Bulgaristan Türkleri", "Yugoslavya Türkleri" ve "Romanya Türkleri" başlıkları altında incelenmelidir.

2. Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri

Lozan Konferansı sırasında en çok tartışılan konulardan birisi "Nüfus Mübadelesi" sorunu idi. Tartışmaların sonunda Dr. Nansen'in zorunlu değişim önerisi çerçevesinde İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler hariç Türkiye'de yaşayan Rumlar ile Yunanistanda yaşayan Türkler zorunlu değişime tabi tutulacaktı. Bu göç işini düzenlemek üzere de bir

Karma Komisyon kurulacaktı⁶⁹². Kurulan Karma Komisyon göç işini 30 Ocak 1923 tarihli "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavele", 1 Aralık 1926 tarihli Atina Antlaşması ve 10 Haziran 1930 Ankara Antlaşması çerçevesinde gerçekleştirecektir⁶⁹³.

1923-1930 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye 384.000 kişi⁶⁹⁴ ve Türkiye'den de Yunanistan'a yaklaşık 1,3 milyon kişi göç edecektir.

Lozan Antlaşması ile yerlerinde bırakılan Batı Trakya Türkleri zannedildiği gibi İstanbul'daki Rumlar'ın karşılığı değildi. Çünkü, Batı Trakya'da yaşayan Türkler azınlıkta değil çoğunlukta idi. İsmet Paşa'nın Konferansa sunduğu rakamlardan bu anlaşılmaktadır. Buna göre: Batı Trakya'da 129.120 Türk, 33.910 Rum, 26.266 Bulgar, 1.480 Yahudi ve 923 Ermeni yaşamaktaydı⁶⁹⁵ ve Türkler toprağın %84'üne sahipti⁶⁹⁶. Bundan dolayı Türk Hükümeti Batı Trakya için Misak-ı Milli'nin 3. maddesi gereği halk oylamasına gidilmesini isteyecektir. Ancak, bu istek Konferans'ta kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Batı Trakya'da bırakılan Türkler ve İstanbul'da bırakılan Rumlar için Türkiye ve Yunanistan mütekabiliyet esasına göre Lozan Barış'ının 37-45. maddelerinde geçen azınlık koruma yükümlülüklerini kabul etmişlerdir⁶⁹⁷.

Batı Trakya'daki azınlık, Yunanistan'ın varlığını resmen tanıdığı tek azınlık⁶⁹⁸ olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi insiyatifi ile dışarıda

⁶⁹² Karma Komisyon, 4 Türk, 4 Yunanlı ve 3'te Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış devlet temsilcilerinden olmak üzere toplam 11 kişiden oluşacaktı. 4 Türk üye Sağlık, İçişleri, Vakıflar ve Maliye Bakanlıkları'ndan seçilmiş ve kendilerine Adalet ve Maliye Bakanlıkları'ndan danışman verilmiştir. Bkz: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 17.7.1923/2600, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/7.25.2 (5).

⁶⁹³ "Mukavele hükümlerine göre kurulan Karma Komisyon bırakılan menkul ve gayrimenkul mallardan dolayı göçmenin eline bir alacak belgesi verecekti. 4 nüsha olarak düzenlenecek bu belgenin 1 nüshası mahalli memura, 1 nüshası göçmene, diğer nüshaları da göç edilen ülke hükümeti ile Karma Tasfiye Komisyonu'na verilecekti. Göçmen, göç ettiği ülkede alacaklı olduğu meblağın karşılığını alacaktı.", Yılmaz Altuğ, "Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçler", Belleten, Cilt LV, Sayı 212, Nisan 1991, s.110.

⁶⁹⁴ Göçmenlerin (Mübadillerin) yerleştirdikleri illere göre aile ile nüfus miktarlarıyla bunlara verilen taşınmaz mallar hakkında bilgi için bkz: Geray, a.g.e., Ek Tablo 5.

⁶⁹⁵ Meray, a.g.e., Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, s.41-42, 54.

⁶⁹⁶ Meray, a.g.e., s.61.

⁶⁹⁷ Meray, a.g.e., Takım 2, Cilt 2, s.11-14.

⁶⁹⁸ Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.36.

bırakmış olduğu tek Türk topluluğudur. Lozan Barış Antlaşması'nda Batı Trakya'da "etablis" kapsamı içine alınacak olanlar için "Türk" yerine "Müslüman" ifadesinin kullanılması Batı Trakya Türk azınlığının isim meselesini⁶⁹⁹ ortaya çıkaracaktır. Bu durum günümüze kadar devam edecektir.

Batı Trakya'da Türkler Gümülcine, İskeçe, Dedeağaç, Dimetoka ve Sofulu bölgelerinde oturmaktadır⁷⁰⁰. Bu bölgede Türkler 1930'lara kadar çoğunluğu ellerinde bulundurmışlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Emval-i Metrüke"⁷⁰¹ den yararlanmak maksadıyla Batı Trakya'dan Türkiye'ye doğru göç eğilimi başlamış ancak, bu durum Genelkurmay ve Mübadele, İmar ve İskan Bakanlıkları'nın raporları doğrultusunda Hükümetçe durdurulmaya çalışılmıştır⁷⁰².

Yunanistan'ın Anadolu'dan gelen "Mübadil Rumlar"ı Batı Trakya'ya yerleştirme şeklinde uygulamış olduğu demografik yöntemler sonucunda Batı Trakya'da Türkler 1930'lu yılların başından itibaren azınlık durumuna düşeceklerdir.

Türkiye 1923, 1926, 1930 ve 1933 Antlaşmaları ile Batı Trakya Türkleri'nin durumunu kuvvetlendirmeye çalışırken⁷⁰³ Yunanistan Antlaşmalar hukukuna aykırı tutum takınmaktan sakınmayacaktır. Yunanistan Hükümetleri Türkiye'den kaçmış olan hainlerin Batı Trakya'daki fesatçı propagandalarına⁷⁰⁴ Vahdettin adına hutbe okunmasına göz yumacaktır⁷⁰⁵.

⁶⁹⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Cengiz Orhonlu, "Batı Trakya Türk Azınlığının İsmi Meselesi ve Yunanistan'ın Parçalanma Siyaseti", Türk Kültürü, Sayı 44, Haziran 1966, s.27-31.

⁷⁰⁰ Batı Trakya Türkleri'nin oturduğu yerleşim yerlerinin isimleri için bkz: Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", s.62.

⁷⁰¹ Terkedilmiş Mallar.

⁷⁰² Batı Trakya Türkleri'nin ve Bulgaristan Türkleri'nin yerlerinde kalmaları Türkiye'nin sınırlarını güvenliği stratejisi çerçevesinde uygun bulunmuştu. B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 4.11.1923/9.2912, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/8.39.9.

⁷⁰³ Sarıay, a.g.m., s.30.

⁷⁰⁴ Yaşar Nabi, a.g.e., s.224-225.; "Milli Mücadele'ye karşı çıkması ve Dedeoğaç Milletvekili olarak Yunan Parlamento'sunda görev yapması nedeniyle 15 seneye mahkûm edilen ve genel aften yararlanarak serbest kalan İhsanî Arif Hikmet adlı şahıs halk arasında ikilik çıkartmaya yönelik çalışmalarından dolayı Bakanlar Kurulu tarafından vatandaşlıktan çıkarılmıştır.",

Bu dönemde Türkiye aleyhinde Gümölcine'de "Adalet"⁷⁰⁶ ve Atina'da "Patris"⁷⁰⁷ adlı gazeteler yayınlarda bulunmuşlar, bunun üzerine adı geçen gazetelerin Türkiye'ye girişi Bakanlar Kurulu Kararı ile yasaklanmıştır.

Lozan Antlaşması ve Türkiye ile Yunanistan arasında yapılmış olan ikili antlaşmalarda Batı Trakya Türkleri'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve dini durumlarının sürekli göz önünde bulundurulması diğer Balkan Türkleri'ne nazaran daha iyimser bir tablo meydana çıkarmaktadır. Ancak, bu ifadeden Yunan Hükümetleri'nin azınlık hukukunu mükemmel işlettiği anlamı çıkartılmamalıdır.

2.1. Ekonomik ve Sosyal Durum

Lozan Konferansı sırasında sunulan rakamlarda Batı Trakya topraklarının %84'ü Türklerin %5'i de Rumlar'ın elinde bulunuyordu. Geri kalan bölüm ise diğer etnik grupların mülkiyetindeydi. Ancak, Lozan sonrası Yunanistan'ın uygulamış olduğu politikalar yüzünden Batı Trakya'nın hem nüfus hem de ekonomik yapısında Türkler aleyhine Yunanlılar lehine önemli değişiklikler olacaktır.

1923'te Batı Trakya'da 14.500 büyük esnaf, 8.600 orta esnaf ve 5.600 küçük esnaf ekonomik faaliyet gösteriyordu⁷⁰⁸. Zaman içerisinde uygulanan ekonomik politikalar yüzünden Batı Trakya'daki Türk esnafların sayısı gitgide azalacak, hatta yok olma durumuna düşecektir. Bu durum tarım alanında da kendini gösterecektir. Halkının büyük çoğunluğu tarımla uğraşan Batı Trakya Türkleri, Yunan Milli Bankası ve Ziraat Bankası'nın takip ettiği politikalar yüzünden büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Şöyle ki; adı geçen bankalar hem Türkler'e hem de Yunanlılar'a krediler

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 16.1.1924/140, 102-27, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/8.46.3.

⁷⁰⁵ Aybars-Arı, a.g.m., s.34.

⁷⁰⁶ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.3.1926/3294,16-23, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/18.17.11 (1).

⁷⁰⁷ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 27.6.1928/6813-7147, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/29.41.7.

⁷⁰⁸ Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", s.63.

açmaktaydı. Ancak, ödeme zamanı geldiğinde borçlular ekonomik sıkıntılar yüzünden ödeme imkanı bulamayınca Yunanlılar'ın ödeme süresi uzatılırken, Türkler'in emlakı haciz edilme yoluna gidiliyor ve böylece Türkler iflasa doğru sürüklenmiş oluyordu⁷⁰⁹. Azınlığın elindeki topraklar, tapular sorun yapılarak ve özellikle kamulaştırma yoluyla 1930'lu yıllar boyunca azaltılmaya devam edilmiştir. "Kıyı ve Sınır Bölgeleri"nde taşınmaz mal alım satımını izne bağlayan 1938 tarih ve 1366 sayılı yasa bu dönemde çıkartılarak, 1930 öncesinde Rum göçmenlerin zorla yerleşmesi sonucunda kamulaştırılarak Türkler'den alınan malların eski sahiplerince geriye alınması engellenmiştir⁷¹⁰.

Ekonomisi hayvancılık ve tütün ekiciliğine dayanan Batı Trakya Türkleri karşı karşıya kaldıkları bu sıkıntılar yüzünden çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardır.

Batı Trakya'da azınlık halinde yaşamakta olan Türkler İskeçe, Gümölcine ve Dedeağaç'ta olmak üzere 3 müftülük halinde teşkilatlandırılmışlardır. Ancak bunları koordine edecek bir baş müftü yoktur⁷¹¹. Bu durum cemaat arasında dış tahriklere bağlı olarak aykırı fikirlerin kolayca yerleşmesine sebep olmaktadır.

Müftüler evlilik, boşanma ve miras konularında yetkiliydiler ve bu işleri düzene koyuyorlardı⁷¹². Sosyal hayatın en önemli parçalarından birisi olan vakıfların yönetimini belirtilen illerde bulunan cemaat yöneticileri yapıyordu. Vakıfların gelirleri ise şu şekilde sağlanıyordu:

1. Dükkan ve ev kiralardan,
2. Tarla, bağ ve otlaklardan,
3. Zekat ve fitrelerden⁷¹³.

⁷⁰⁹ Yaşar Nabi, a.g.e., s.225-226.

⁷¹⁰ Oran, a.g.e., s.279.

⁷¹¹ Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", s.63.

⁷¹² Alexsandre Popovic, Balkanlarda İslam, İst 1995, s.334.

⁷¹³ Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", s.63.

Gerek müftülerin ve gerekse vakıfları yönetecek kişilerin seçimi işine Yunan Hükümeti'nin müdahalelerde bulunması azınlık arasında devamlı huzursuzluk yaratmıştır.

Antlaşmalar çerçevesinde kurulan bu resmi örgütlerin dışında Batı Trakya'da değişik eğilimlere sahip dernekler de kurulacaktır. Bunlar: 1927'de İskeçe'de kurulan ve 1928'de Gümölcine'ye taşınan "Türk Gençler Birliği", 1933'te Gümölcine'de kurulan "Batı Trakya Türk İlkokul Öğretmenler Birliği", 1933'te Gümölcine'de kurulan "Gümölcine Yoksul Türk Mektep Çocuklarına Bakım Birliği", 1936'da Gümölcine'de kurulan "Rodop-Evros Türk Öğretmenler Birliği" ve 1933'te kurulmuş olan "İttihad-ı İslam Cemiyeti"⁷¹⁴. Bunlardan "Türk Gençler Birliği" ve Öğretmenler Birlikleri Kemalist eğilimliydi ve Türkiye'deki reformları ve Latin alfabesi ile eğitim yapılmasını destekliyorlardı. "İttihad-ı İslam Cemiyeti" ise halkı Atatürk devrimlerine karşı kışkırtıyordu⁷¹⁵. Bundan dolayı hafta sonu tatilinin Cuma'dan Pazar'a alınmasına da karşı çıkmıştı⁷¹⁶.

2.2. Eğitim ve Kültürel Durum

Lozan Antlaşması'nın 40 ve 41. maddeleri gereği Türkiye idaresindeki azınlıklara eğitim ile ilgili haklar tanıyordu. Yunanistan da aynı antlaşmanın 45. maddesi ile idaresi altındaki Müslüman azınlık için aynı hakkı tanımıştır. Ancak, Yunanistan Lozan Antlaşması'ndan sonra Türk toplumunun eğitim sistemini sistemli olarak baltalayacaktır⁷¹⁷. Türkiye'de Latin alfabesi kabul edildiği halde eğitimin Arap harfleri ile devam etmesi ve medrese eğitimi özendirilerek azınlığın Türkiye'deki reformlardan kopmasına çalışılmıştı⁷¹⁸.

⁷¹⁴ Popovic, a.g.e., s.334-335.

⁷¹⁵ Popovic, a.g.e., s.334-335.

⁷¹⁶ Aybars-Arı, a.g.m., s.34.

⁷¹⁷ Erdoğan Merçil, "Batı Trakya Türkleri'nin Eğitim Meselesi ve Yunan Baskısı", Türk Kültürü, Sayı 44, Haziran 1966, s.33.

⁷¹⁸ Merçil, a.g.m., s.33.; Oran, a.g.e., s.279.; "Batı Trakya'da Latin alfabesine 1954 yılında geçilmiştir.", Aybars-Arı, a.g.m., s.35.

1930 Türk-Yunan Antlaşması ile iki ülke ilişkileri olumlu bir havaya bürünmüştü. Bu durum Batı Trakya Türkleri'nin eğitim sorununa da yansıtacaktır. 1930-1941 yılları arasında Gümülcine Türk Konsolosluğu'nun organizesiyle her yıl Türkiye'ye 5-8 öğrenci gönderilmiş ve bunlar öğretmen ihtiyacını karşılayabilmek için öğretmen okullarına yerleştirilmişlerdi. Bunların bir kısmı Yunanistan'a dönmeyerek Türkiye'ye yerleşmişti. Batı Trakya'ya gidenler ise Yunan baskısına dayanamayarak kurtuluşu Türkiye'ye göç etmekle bulacaklardı⁷¹⁹. Halbuki "Müslüman okullarının dini eğitim programında ve eğitici seçiminde tam olarak serbest olmaları gerekiyordu. Gerçekte okullar, kanunlar gereği, Müslüman halkın seçtiği kişiler tarafından meydana gelen okul komisyonunun kontrolü altında olmalıydı. Buna rağmen Gümülcine, Ksonta, Dedeagaç, Dimetoka ve tüm Müslüman merkezlerinde Hükümet, güvendiği kişilerden oluşan vakıf yönetimini, okul komisyonlarını ve müdürleri doğrudan doğruya seçiyordu.

Yunanistan'daki Müslümanlar, kültürel bakımdan istatistiklere göre oldukça aşağıdaydılar. 300 cami, 378 din adamı, 320 müezzin, 4 medrese, 350 dini okul (çocuklar için) ve 324 öğretmen vardı. Fakat ben açık olan 73 cami gördüm. Yaklaşık olarak da 250 müezzin ve din adamı vardı. Dini eğitim için gerekli olan okul sayısı da, Yunan tarafının bana verdiği rakamların 1/3'üne bile yaklaşmıyordu. Okullar çok eskiydi ve öğretim yöntemleri de yaklaşık yüz yıllıkti.

Gümülcine'de liseye benzer tek bir okul gördüm. Bu lisede öğrenciler, öğrenim için belirli bir miktar para ödüyorlardı. Yunan Hükümeti sadece Yunanca öğretmenlerine para veriyordu. Bu okul Yunanistan'da çağdaş düşünceyle eğitim veren tek Müslüman kurumdu. Devletin maaş ödediği 4 müftü vardı ve bunlar ayda 2.000 drahmi alıyorlardı. Fakat kadıları yoktu. Ayrıca Müslümanlar'ın ne avukatları ne de doktorları vardı. Yunan orta öğretim kurumlarına, hiç bir Müslüman çocuğu kayıtlı değildi, hiç bir şehirde

⁷¹⁹ Merçil, a.g.m., s.33-34.

Belediye Başkanı Müslüman değildi"⁷²⁰ diyen Boşnak araştırmacı S. A. Cemaloviç bu gözlemini Batı Trakya'da yapmıştı.

Batı Trakya Türklüğü fikri mücadele ve faaliyet bakımından Balkan Türkleri arasında hemen hemen en ön safta yer alır. Bunun en önemli nedeni devamlı bir basın ve yayın hayatına sahip olmalarıdır. Basın hayatında İskeçe ve Gümülcine olmak üzere iki merkez rol oynamıştır. Çıkan gazeteler bir devamlılık göstermemekle beraber, daima bir biri ardına gazete çıkartılmıştır. Bu da topluluğun kültür ve fikir gücünü göstermektedir⁷²¹.

Batı Trakya'da İkinci Dünya Savaşı'na kadar çıkan gazetelerin adları şunlardır: Yeni Ziya, Balkan, İtila, Yeni Yol, Yeni Adım, Yarın, Adalet, Zaman, İnkılab, Peyam-ı İslam, Milliyet, Trakya, Ülkü, Cumhuriyet, Muallim Mecmuası, Müdafaa-yı İslam ve Ulus⁷²².

Bu gazetelerden Balkan, İtila, Yarın, Adalet, Peyam-ı İslam, Milliyet ve Müdafaa-yı İslam anti-milliyetçi ve Türkiye karşıtı yayınlarda bulunuyorlardı. Bunlar Yunan makamları tarafından da destekleniyordu. Bunlardan "Yarın Gazetesi"ni çıkartan Mustafa Sabri çok zararlı faaliyetlerde bulunuyordu:

"Padişah taraftarı M.Sabri, Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına doğru İstanbul'dan kaçtı. Kısa zamanda Yunan makamlarından büyük destek gördü. Çünkü, onların elinde, Müslüman toplumunun arasında ihtilaf çıkartmak için bir koz görevi üstleniyordu. Siyasi kurallardan hiç bir şey anlamayan ve fazla zeki olmayan bu adam, önceleri kendini aldatmaya devam etti. Kendinin sadece bir kukla olduğunu anlayınca, durum artık çok geçti. Gazete 22 Temmuz 1927'de çıkmaya başladı. Atatürk'e ve İnkılapları'na şiddetle saldırıyordu ve oradaki Müslüman kitleleri üzerinde çok kuvvetli bir etkisi vardı. Çünkü Yarın, sadece Batı Trakya'da değil, Türkiye ve diğer Müslüman ülkelerde de yayınlanıyordu. Bu propaganda, topluluk için bir ihtilaf kaynağı oldu. Bunun sonucunda, Müslümanlar'ın bir kısmı Türkiye'ye sırtını döndü. Türkiye'de 1930'da aynı adı taşıyan devrimci bir

⁷²⁰ S.A.Cemaloviç, Les Musulmans en Grece, L'Europe de l'Est du Sud-Est, Paris, III/3-4, 1933, s.207-208'den aktaran, Popovic, a.g.e., s.336.

⁷²¹ Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", s.63.

⁷²² Popovic, a.g.e., s.336-338.

gazete yayınlanmaya başlayınca Yarın, Peyam-ı İslam oldu. Bu propagandadan çok rahatsız olan Türk Hükümeti, Yunanlı yetkililerden bir düzenleme yapılmasını istedi. Bir çok zorluklardan sonra "İkamet, Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması" imzalandı. Artık ona ihtiyaçları kalmadığından Yunanlı yetkililer Mustafa Sabri'den ülkeyi terketmesini istediler. O da son günlerini Mısır'da geçirdi"⁷²³.

Batı Trakya'da çıkan Türkçe gazetelerden Türkiye'ye yakın olanlar sayfalarında sık sık Anadolu'dan göçmüş olan Rumlar'ın Türkler'e yapmış oldukları baskılara yer vermekteydiler. Aynı zamanda bunların en büyük mücadelesi "kendi aralarında yaşayan ve Yunan Hükümeti'nden destek gören yobaz ve zorba unsurlara" karşıydı"⁷²⁴.

Yunansitan, Lozan Antlaşması'nı aşağıda belirtilecek olan noktalarda ihlal ederek, Batı Trakya Türkünü gelişme ve yükselme imkanlarından mahrum bırakacak ve Batı Trakya Türkleri'nin durumu günden güne kötüleşecektir"⁷²⁵.

Ahmet Aydınlı'ya göre Yunanlılar; Lozan Antlaşması'nın Batı Trakya ile ilgili kısmını şu şekilde ihlal etmişlerdir:

"1. Yerel yönetimlerde Türk gençlerine memuriyet vermeyerek,

2. İskeçe, Gümölcine, Dedeoğaç ve Dimetoka'da mezarlıkları nakletmeden üstlerine park ve stadyum yaparak,

3. Mübadeleye tabi Anadolu Rumları'nı Batı Trakya'ya muhacir getirip iskan ederek,

4. Türklerin geniş arazilerini ellerinden alıp müsadere (zapt) etmek suretiyle, 5. Okul heyeti, vakıf idaresi, belediye ve genel seçimlere polis kuvvetleri ile müdahale ederek,

6. Doğu Rodop yaylalarındaki 68.000-70.000 Pomak Türkü'nü zorla Yunanlılaştırmak istemeleri ve 1930-1931 yıllarında Türkler'e dağıtılmış olan "etablis" sertifikasını dikkate almayarak,

⁷²³ Adil Özgüç, Batı Trakya Türkleri, Kutluğ Yayınları, İst. 1974, s.120-123'den aktaran, Popovic, a.g.e., s.337.

⁷²⁴ Yaşar Nabi, a.g.e., s.226.

⁷²⁵ Yaşar Nabi, a.g.e., s.226.

7. Türkler'e fabrika açmak, ticari firmalar kurmak ve nakliyat şirketleri meydana getirmelerine engel olmakla..."⁷²⁶.

Başka bir araştırmacıya⁷²⁷ göre de "Yunanistanda ihtilaller olur, rejimler değişir, hükümetler devrilir, savaşlarda bütün ülke işgal edilir; fakat Yunan Devleti'nin Batı Trakya Türkleri hakkında kullandığı eritme, onları kaçıрма politikasının tek bir harfi değişmez."

Batı Trakya Türkünün doğup büyüdüğü yerde insanca yaşama hakkına, kimliğine, gelenek göreneğine, eşit vatandaş gibi yaşamasına saygı duyulması Lozan Antlaşması, Türk-Yunan ikili antlaşmaları, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı gereğidir. Bu ikili ve çok taraflı antlaşmaların gereklerinin takipçisi olmak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası ilişkilerdeki saygınlığı ile de yakından ilgilidir.

3. Bulgaristan Türkleri

Bulgaristan Türkleri, 19. yüzyıl Türkiye'sinin Tuna ve Edirne vilayetleri Türkleridir. Tuna vilayeti, Tuna nehrinden Balkan sıradağlarına kadar, Edirne vilayeti de Balkan sıradağlarından Marmara Denizi'ne kadar uzanan yerleri kaplamaktadır. Buralarda yaşayan Türk halkının "Bulgaristan Türkleri" haline gelişi, bu iki vilayet üzerinde Bulgar Devleti'nin kurulup genişlemesi ile ve üç safhada olmuştur:

1. Önce 1877-1878 Türk-Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Vilayet'in beş sancağı üzerinde Muhtar bir Bulgaristan Prensiği kurulmuş, böylece bölgenin Türk halkı Osmanlı Devleti'nden kopartılmıştır.

2. 1878 Berlin Antlaşması ile Edirne vilayetinin Filibe (Plovdiv) ve İslimye (Sliven) kazaları üzerinde imtiyazlı Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuştu. 1885'te bu vilayet Bulgaristan'a katılmış ve "Bulgar enosisi" (Doğu

⁷²⁶ Aydınlı, a.g.e., s.363-364.

⁷²⁷ Çetiner, a.g.e., s.302.

Rumeli'yi Bulgaristan Prensiği'ne katmak düşüncesi) ile Doğu Rumeli Türkleri de Bulgar idaresinde kalmışlardır.

3. 1912-1913 Balkan Savaşları sonunda Bulgaristan, Batı Trakya ve Rodoplar bölgesinde 9 Türk ilçesinin daha topraklarına katmıştır. Böylece bu yerlerin Türk nüfusu da Bulgar vatandaşı olmuştur⁷²⁸.

Pirin Makedonyası, Rodop, Kuzey Trakya, Deliorman, Dobruca ve Vidin bölgelerinde oturan Bulgaristan Türkleri⁷²⁹ "93 Harbi"nden sonra göçler, katliamlar ve salgın hastalıklar nedeniyle nüfus kaybına uğramış ve yaşamış oldukları yerlerde "azınlık" durumuna düşmüşlerdir⁷³⁰.

1878-1912 yılları arasında Bulgaristan'dan 350.000 Türk göç etmek durumunda kalmıştır⁷³¹. Bulgaristan Türkleri'nin ikinci büyük göç dalgası Balkan Savaşları'ndan sonra olmuş ve yaklaşık 200.000 kişi göç etmiştir. Bu savaşın sonunda büyük bölümü Bulgaristan'dan olmak üzere Balkan ülkelerinden göç edenlerden 115.883 kişi "Hicret ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi"ne müracat ederek iskan istemişti⁷³².

1914-1934 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yıllık ortalama 10.000 kişi göç etmiştir. 1934 Bulgaristan'daki askeri ihtilalden sonra bu oran yılda 20.000 kişiye çıkmıştır⁷³³.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Atatürk döneminde (1923-1938) Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı 179.919 kişidir. Bunun yıllara göre dağılımı şöyledir⁷³⁴:

⁷²⁸ Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, s.1070.

⁷²⁹ Ahmed Cevad, Balkanlar'da Akan Kan, İst. Tarihsiz, s.173.

⁷³⁰ Şimşir, a.g.m., s.1070-1071.

⁷³¹ Anna Krasteva, "Bulgaristan'ın Etno-Kültürel Panaroması", Dış Politika, Cilt 6, Sayı 2, Aralık 1995, s.99-100.

⁷³² Yusuf Halaçoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, M.Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi (İstanbul 21-25 Ağustos 1989), T.T.K. Basımevi, Ankara 1990, s.511.

⁷³³ Krasteva, a.g.m., s.100.

⁷³⁴ Geray, a.g.e., Tablo 2.

<u>Yıllar</u>	<u>Göçmen Sayısı</u>
1923-1933	101.537
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
TOPLAM	179.919

Bulgaristan'da yapılan resmi nüfus sayımları, Bulgaristan'daki Türkleri ana dillerine ve dinlerine göre, "Türk" ve "Müslüman" diye ayırmaktadır. Müslümanlar içinde Pomaklar, Tatarlar ve Müslüman Çingeneler yer almaktadır. Resmi Bulgar sayımlarına göre Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusu aşağıdaki değişmeyi göstermektedir⁷³⁵ :

<u>Sayım Yılları</u>	<u>Türk Nüfusu</u>	<u>Müslüman Nüfusu</u>
1887	603.331	676.215
1892	569.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.867
1910	504.560	603.084
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298

Resmi Bulgar kayıtlarında 1935-1940 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 95.494 kişinin göç ettiği, buna rağmen 1940 sayımında 640.000 Türk ve 841.000 Müslüman bulunduğu yer almaktadır. 7 Eylül 1940 tarihli Bulgar-Romen Antlaşması ile tekrar Bulgaristan'a verilen Güney Dobruca toprakları ile 3.958 Tatar ve 65.437 Türk Bulgaristan'a geçmiştir. Böylece

⁷³⁵ Şimşir, a.g.m., s.1071.

1941'de Bulgaristan'daki Türk nüfusu 705.000 kişiye, Müslüman nüfus ise 910.000 kişiye yükselmiştir⁷³⁶.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler devam edecektir. Bu göçler, 1951, 1968 ve 1989 yıllarında büyük patlamalar yapacaktır.

Bulgaristan Hükümetleri homojen bir devlet olabilmek ayrıca Müslümanlar'ın emlağını ucuza getirebilmek için Türkler'i göçe zorlamıştır⁷³⁷.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında göçleri düzene sokmak, göçmenlerin gayrimenkulleri ile ilgili düzenlemeler yapmak ve azınlıkların korunmasını hükme bağlamak amacıyla Türkiye ile Bulgaristan arasında 18 Ekim 1925 tarihinde bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır⁷³⁸.

Bu Dostluk Antlaşması'na Ekli Protokolün (A) paragrafı şöyle kaleme alınmıştır:

"İki hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı, karşılıklı olarak yükümlenirler.

Neuilly ve Lozan Antlaşmalarından her hangi birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır..."⁷³⁹.

Demek oluyor ki, Neuilly Antlaşması'nın azınlıkların korunmaları ile ilgili tüm hükümleri, 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'nın bölünmez parçası yerindedir. Neuilly Antlaşması'nda yazılı olan azınlıklarla ilgili tüm hükümlerden Bulgaristan'da yaşayan "Müslüman" (yani Türk)

⁷³⁶ Şimşir, a.g.m., s.1071.; Halaçoğlu, a.g.m., s.511-512.

⁷³⁷ Yaşar Nabi, a.g.e., s.147.

⁷³⁸ Altuğ, "Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçler", s.114.; Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Hükümeti arasında başlatılmış olan görüşmelerde Türk tarafı Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılan 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'ndaki azınlıklarla ilgili hükümlerin yerine Lozan Antlaşması'ndaki azınlık hukukunu savunmayı uygun bulmuştu., B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 11.3.1925/1604, 462-4, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/13.13.14. (1).

⁷³⁹ Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", Türk Kültürü, Sayı 264, Nisan 1985, s.8.

azınlıklarını yararlandırmayı, Bulgaristan Hükümeti Türkiye'ye taahhüt etmiştir. Yani Bulgaristan Türk azınlığı, din, dil, yayın, vs. hürriyetlerinden yararlanacak, okullarını, dini ve hayır kurumlarını yaşatabilecek, Türk çocuklarına ilkokullarda Türkçe eğitim-öğretim verebilecektir. Bulgar Hükümeti, Türk azınlığın haklarına, hürriyetlerine hiç bir engel çıkarmayacak, hiç bir kısıtlama getirmeyecektir.

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ile aynı tarihte yine Ankara'da bir de Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme, Bulgaristan Türkleri'nin serbest göçleri ile ilgili hükümler getirmişti. Sözleşmenin 2. maddesi şöyle kaleme alınmıştır:

"Akit taraflar, Bulgaristan Türkleri'nin ve Türkiye Bulgarları'nın isteğe bağlı göçlerine hiç bir engel çıkarılmamasını kabul ederler.

Göçmenler, yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek ve taşınmaz mallarını serbestçe tasfiye etmek hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce tasfiye etmemiş olanların, göç gününden başlamak üzere iki yıllık bir süre içinde bu tasfiyeyi yapmak zorundadır.

Malların tasfiyesinden elde edilen paraların ilgililerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki hükümet arasında bir antlaşma yapılacaktır"⁷⁴⁰.

Bu madde ile Bulgaristan Türkleri'nin Anavatan Türkiye'ye serbest göçleri ilk defa bir düzene bağlanmıştır. Buna göre, Bulgar Makamları Türkler'in isteğe bağlı göçlerine engel olmayacaklardır. Aynı şekilde göçmenlerin taşınabilen malları ile hayvanlarını yanlarında Türkiye'ye getirmelerine ve taşınmaz mallarını serbestçe elden çıkarmalarına karşı da Bulgar Hükümeti hiç bir engel çıkarmamayı taahhüt etmiştir. Bu konuda göçmenlere daha da kolaylık sağlanmış, taşınmaz mallarını göç ettikten sonra iki yıl içinde satabilecekleri belirtilmiştir. Göçmenleri dışarıda bırakmamak, giderayak dar bir zaman içinde taşınmaz mallarını değerlerinden ucuza elden çıkarıp zarara uğramalarını önlemek için böyle bir süre kendilerine tanınmıştı.

⁷⁴⁰ Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", s.8-9.

Atatürk döneminde bu sözleşme oldukça dürüst bir şekilde uygulanabilmişti. Bulgaristan'dan Türkiye'ye düzgün bir göç akını başlamıştır. Göçmenler hem büyük yığınlar halinde Türkiye'ye akın etmedikleri, hem de taşınabilen malları ile hayvanlarını Türkiye'ye getirebildikleri için Türkiye'ye yük olmamışlardır⁷⁴¹.

3.1. Ekonomik ve Sosyal Durum

19. yüzyılda Tuna ve Edirne Vilayetleri, ekonomik bakımdan Osmanlı Devleti'nin en ileri bölgelerindendi. Buralarda yaşayan Türkler de ekonomik olarak Bulgarlar'dan üstündü. İşlenebilen toprakların %70'i Türkler'in elindeydi. 1877-1878 Savaşı'ndan sonra durum Türkler'in aleyhine değişmeye başlayacaktır. Türkler'in tarlaları, bağları, bahçeleri hatta evleri ve hayvanları, Bulgarlar tarafından büyük ölçüde gasbedilmiştir. Yerlerinde kalan Türkler, nüfusça bir azınlık haline düşürüldükleri gibi, ekonomik bakımdan da zor durumda bırakılarak Bulgar idaresine sokulmuşlardır. Bu durum, uzun yıllar böyle devam etmiştir. 1879-1949 yılları arasında BulgaristanTürkleri'nin %80 kadarı küçük çiftçi olarak kalmıştır. Kasaba ve şehirlerde yaşayan Türkler ise, çoğunlukla küçük zanaatlarla uğraşıyorlardı. Sanayici, büyük tüccar, iş adamı olan Türkler'in oranı %1 kadardı. Bulgaristan Türkleri ne çok zengin, ne de çok fakirdi. Küçük çiftçi zümresi, kendi kendine yeter sayılabilecek durumdaydı; bir çeşit kapalı aile ekonomisi meydana getiriyordu⁷⁴².

BulgaristanTürkleri'nin 1920'li ve 1930'lu yıllardaki ekonomik durumları ile ilgili olarak Yaşar Nabi şu bilgileri nakletmektedir⁷⁴³:

"Bulgaristan'da oturan Türk halkının çoğunluğunu köylüler teşkil etmektedir. Stambulisky devrinde Türk köylülerinin iyi ve düzgün olan ekonomik durumları, O'ndan sonra gelen hükümetler zamanında kötüleşmiştir.

Az topraklı Bulgar köylüleri ile hiç topraksız Bulgar göçmenlerine yer temini için tabiatıyla ki, gözler Türkler'in sahip oldukları araziye dikilmiş ve ellerinden en kıymetli tarlalarını almak için yasal hilelerden tutunuz da en açık zorbalığa kadar her çareye

⁷⁴¹ Şimsir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", s.9.

⁷⁴² Şimsir, "BulgaristanTürkleri", s.1071-1072.

⁷⁴³ Yaşar Nabi, a.g.e., s.164-165.

başvurulmuştur. Eskiden içecek suyu bulunmadığı için Bulgarlar'ın rağbet etmedikleri Deliorman havaisi, Türk köylülerinin kendi emek ve masrafları ile muntazam su yollarına kavuştuktan ve bu suretle değerlendikten sonra buraya Bulgar köylülerinin akını başlamış ve Türk köylülerinin katlandıkları bu fedakarlık, kendi felaketlerini hazırlayan etkenlerden biri olmuştur. Bir yandan toprak mahsulleri, her memlekette olduğu gibi değerinden çok kaybederken bir yandan da bilhassa Türkler'den alınan vergilerin arttırılması en kanaatkar Türk köylülerini bile zaruretin en aşağı derecesine kadar düşürmüştür.

Bulgar Hükümeti'nin, toprak işçilerini buhrandan korumak maksadıyla aldığı tedbirlerle yaptığı yardımlardan Türk köylülerinin faydalanmamasına bilhassa itina edilmiştir. Hükümetin köyü ve köylüyü gözeten çok yerinde siyaseti yüzünden bir yandan eski yoksul Bulgar köylüleri refaha kavuşurken bir yandan da eskiden Bulgaristan'ın en zengin toprak sahipleri olan Türkler'in servetleri ötekilere geçmiştir. Türkler'in, resmi vergileri, vergi tahsildarları sık sık ihtilas (aşırma, para çalma) yaptığından bazen bir kaç defa ödemeye mecbur kalmalarından başka, şoven maksatlarla teşekkül etmiş ve mesela Trakya Cemiyeti gibi, Türk düşmanlığını prensip kabul etmiş olan özel cemiyetlere de zorla haraç vermeleri ve daha bin türlü vesilelerle son levalarına kadar sızdırılması onlara yoksulluğun bütün acılarını tattırmaktadır. Ancak elinde bir-iki tarlası kalmış olanlar, aldıkları mahsulden bir kısmını kendi yiyecekleri için ayırabilmekte ve bu suretle ihtiyaçlarını giderebilmekte ise de toprağa sahip olmayan Türkler'in durumları daha da fenadır. Bunların pek çoğu açlık denen en büyük felaketin kucağına düşmüş bulunmaktadır.

Türkler'in, şehirlerde en sefil ve en adi zanaatları icra etmelerine karşı bile bin türlü zorluk çıkartılmakta ve ellerinden ekmekleri alınmak için akla gelmedik yollara başvurulmaktadır."

Ekonomik hayatta olduğu gibi, sosyal hayatta da Türkler kapalı bir cemaat görüntüsü vermekteydiler. Türkler ile Bulgarlar arasındaki ilişkiler alt düzeydeydi. Türkler, çoğunlukla ayrı bölgelerde, köylerde, mahallelerde yaşıyordu. Türkler ile Bulgarlar'ın karışık olduğu yerlerde de Türkler'in iş yerleri, eğlenme-dinlenme yerleri, eğitim-öğretim kurumları, ibadet yerleri Bulgarlar'dan ayırdı. Dil, din, örf-adet, bakımlarından olduğu gibi, çalışma, dinlenme, eğlenme, yaşama, yeme-içme, giyim-kuşam bakımlarında da Türkler apayrı ve oldukça muhafazakar bir toplumdur. Bulgar çoğunluğunun içinde azınlık olmanın da yarattığı toplu şuur veya iç güdüyle, Türk-İslam Cemaati, kendi yaşayış şeklini muhafaza etmek, Bulgarlar'dan her bakımdan uzak durmak hususlarında son derece hassastı. Ancak büyük şehir ve kasabalarda Türkler ile Bulgarlar arasında kısmi bir iş ilişkisi vardı. Buralarda bile Bulgarlar ile Türkler arasında karşılıklı evlenmeler sözkonusu değildi⁷⁴⁴.

Şehirlerde yaşayan Türkler'in sosyal hayatı, yaşayış tarzı, köylerde yaşayanlardan farklıydı. Bu farklılık yemesinden içmesinden tutunda giydiği elbiseye kadar kendini göstermektedir. Şehir halkının hayatı daha medeni ve Avrupai bir görünüş arzetymekteydi. Özellikle gençler, setre pantolon giyerler

⁷⁴⁴ Şimşir, "BulgaristanTürkleri", s.1072-1073.

ve mümkün olduğu kadar yeni hayata ayak uydurmaya çalışırlardı. Türkiye’de kıyafet devrimi yapılır yapılmaz, şehirlerde yaşayan Türkler, çoğunlukla şapkayı kabul etmişlerdi. Yaşlılar, fes takmaya devam ettiler. Kadınlar ilk zamanlarda kıyafet inkılabına pek uymadılar. Eskiden olduğu gibi “bürgü” denilen çarşafı taşımaya devam ettiler. Genç Türk kızları manto giyseler bile, başlarına “şarpa” denilen başörtüsünü koyarlardı. zamanla şehir halkı kadın-erkek tamamıyla Avrupai tarzda giyinmeye başlamıştır. Köylerde erkekler genellikle “aba” ve “çakşır” giyerlerdi. Başlarında ise fes-sarık vardı. Belinde kuşak, ayağında yemeni bulunurdu. Kadınlar ise şalvar ve ferace taşırlardı. Genç kızlar genellikle mendil denilen örtüyü taşırlardı⁷⁴⁵.

3.2. Eğitim ve Kültürel Durum

Bulgaristan’da Türk okullarının açılması Tanzimat (1839) devrinde başlamıştır. Okullaşma oranı Tanzimat’tan sonra da hızlı bir gelişme göstermiştir. 1876 yılında Bulgaristan’daki Türk okullarının sayısı 2.300 kadardı. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı diğer alanlarda olduğu gibi, eğitimde de Türkler için bir yıkım olmuş, Türk okullarının 700 kadarı bu savaş sırasında yıkılmış, Türk öğretmenlerinin büyük bir kısmı başka yerlere göçmüştü. Vakıf malları yağma edildiğinden, Türk okullarının kaynakları da çok daralmıştı. Bu büyük sarsıntı Bulgaristan’daki Türk eğitiminin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. 1885’lerden sonra Bulgaristan Türk eğitimi kendisini toparlamaya başlayacaktır⁷⁴⁶. Bulgar istatistiklerine göre Bulgaristan’da Türk okul, öğretmen ve öğrenci sayısı 1923 yılına kadar şöyle bir görüntü arz etmektedir⁷⁴⁷:

⁷⁴⁵ Osman Kılıç, Kader Kurbanı, Ankara 1989, s.26-27.

⁷⁴⁶ Şimşir, “BulgaristanTürkleri”, s.1074.

⁷⁴⁷ Şimşir, “BulgaristanTürkleri”, s.1074.; Prenslik ve Krallık devrinde Bulgaristan’daki Türk eğitimi hakkında geniş bilgi için bkz: B.Sakarbakan, Türk Kültürü, Sayı 26, 27, 28, 29, 30 ve 32.

<u>Ders Yılları</u>	<u>Okul Sayısı</u>	<u>Öğretmen Sayısı</u>	<u>Öğrenci Sayısı</u>
1894/95	1.300	1.516	72.582
1895/96	1.341	1.549	75.160
1907/08	1.234	1.566	63.516
1909/10	1.222	1.522	63.033
1921/22	1.713	2.133	60.540
1923/24	1.688	2.351	77.559

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Stambulisky'nin idaresindeki Bulgar Çiftçi Partisi'nin iktidarı döneminde (1918-1923) Bulgaristan'daki Türk eğitimi konusunda önemli sayılabilecek bir takım gelişmeler olmuştur. 21 Temmuz 1921 tarihinde değiştirilen Bulgar Milli Eğitim Kanununa, Türk azınlık eğitimi ile ilgili şu hükümler konmuştu:

1. Türk okulları için Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı nezdinde bir Başmüfettiş tayin edilmesi ve bunun öteki Başmüfettişler gibi görev ve yetkilere sahip olması.

2. 20'den fazla Türk okulu bulunan illerdeki ilkokul encümenlerine (komisyonlarına) Türkler tarafından seçilmiş bir rüştiye (ortaokul) ve bir Türk ilkokul öğretmeni getirilmesi.

3. Türk okullarında öğretimin Bulgarca olması zorunluluğunun kaldırılması.

4. Türk okullarına da, Bulgar okulları gibi okul fonlarına ve okul mallarına sahip olma hakkının tanınması.

5. Programları, yönetmelikleri ve öğretmenleri resmi okullarinkine uyan Türk okullarına da resmi okullar gibi yardım yapılması.

6. Yeni okul binaları inşaatında, Türkler'e de kredi ve inşaat malzemesi kolaylığı sağlanması⁷⁴⁸.

Bu kanun değişikliğinden sonra Bulgaristan Türk eğitimine yönelik:

⁷⁴⁸ Sakarbalkan, "Krallık Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi II", Türk Kültürü, Sayı 30, Nisan 1965, s.28.

- 1922'de Nüvvab⁷⁴⁹ açılıp aydın din adamı ve öğretmen yetiştirmek üzere öğretime başlanması,
- 1922'de Zıştovo Öğretmenler Kongresi'nde okul kitapları ve müfredat programı meselesi düzenlenmesi,
- 1924'te müftülüklerin bir esasa bağlanması,
- 1925'lerde Gençlik, Spor ve Kültür Dernekleri birleştirilerek Turan Spor Derneği kurulması ve Türk gençlerinin bir ülkü etrafında toplanması,
- 1925-1926'da Razgrat'ta ve Varna'da 2 yıl öğretmenleri yetiştirme ve olgunlaştırma kurslarının açılması,
- 1926'da 42 adet okul kitabının basılması,
- 1928'de Harf Devrimi yapılıncaya öğretmenlerin halk için kurslar düzenlemesi gibi gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Ayrıca Türk kadınları çağdaş hayata uyarak cemiyet işlerine katıldı, Lom Öğretmenler Kongresi'nde kadınlar çoğunlukta idi. Varna'da kadınlar tarafından Ana-Baba ve Öğretmenler Derneği kuruldu. Dernek, öksüz ve yoksul öğrencilere yardım etmeye başladı.

1929'da Bulgaristan Türkleri'nin hayatına yön vermek, milli meseleleri görüşmek, Türkler'in tutumunu belirlemek için Sofya'da Milli Kongre yapıldı⁷⁵⁰.

31 Ekim-3 Kasım 1929 tarihlerinde Sofya'da toplanan Birinci Milli Kongre'de okullar, cemaatler, vakıflar, müftülükler ve hayır cemiyetleri hakkında bir dizi kararlar alınmıştır⁷⁵¹.

Türkiye'de Harf Devrimi ve eğitim reformu yapılıncaya, Bulgaristan Türkleri de kendiliklerinden bu reformu yapmışlar, 1929 yılında yeni Türk Alfabesi'ni kabul etmişlerdir⁷⁵².

⁷⁴⁹ 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması ile müftü ve müftü naipleri yetiştirmek için özel bir okul açılması karara bağlanmıştı. Bu okul bir dizi yasal düzenlemeden sonra 29 Ağustos 1922 tarihinde Şumnu'da açılacaktır. Dini bir boyutta olmasına rağmen Nüvvab, hiç bir zaman eski bir medrese görüntüsü vermemiştir. Bulgaristan Türkü'nün milli ve dini ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir görev üstlenmiştir. Nüvvab hakkında geniş bilgi için bkz: Keskiöğlu, a.g.e., s.83-97.; Kılıç, a.g.e., s.79-95.

⁷⁵⁰ Keskiöğlu, a.g.e., s.28-29.

⁷⁵¹ Milli Kongre'nin toplanması ve kararları ile ilgili geniş bilgi için bkz: Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler", Türk Kültürü, Sayı 280-282, Ağustos-Ekim 1986.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 10 yılda milli uyanış, kalkınma ve atılım devrini⁷⁵³ yaşayan Bulgaristan Türkleri, 1930'ların başından itibaren Bulgaristan'da gelişmeye başlayan diktatörlük eğilimlerine bağlı olarak yeniden baskı politikaları ile karşı karşıya kalacaklardır.

1933 yılında Razgrat'ta Türk Mezarlığı Bulgarlar tarafından yakıldı⁷⁵⁴. Türk ileri gelenleri tutuklandı ve bir çok Türk genci takibata uğradı⁷⁵⁵. Bulgaristan'daki Türk okulları kapatılmaya ve Türkler aleyhinde filmler gösterilmeye başlandı⁷⁵⁶.

19 Mayıs 1934 askeri ihtilalinden sonra Bulgaristan'da Türkler'e yönelik baskılar iyice artmaya başlayacaktır. Öğretmenler Birliği dağıtıldı⁷⁵⁷. Atatürk inkılaplarını Bulgaristan'daki Türkler arasında yaymaya ve sevdirmeye çalışan Turan Cemiyeti kapatıldı. Bu cemiyet, Türk topluluklarının bulunduğu yerlerde Türkiye'den gazete ve kitap getirterek okuma odaları kuruyor, konferanslar ve tiyatro gösterileri düzenliyordu. Bu faaliyetler Bulgar yöneticilerini rahatsız ettiği için teşkilat üyelerini "Kemalist" diyerek kaçırmaya mecbur bıraktılar. Kaçamayanları ise öldürdüler⁷⁵⁸.

Bulgar yöneticileri kendilerine "uşak sadıklığı ile hizmet etmiş Başmüftü (Hasan Hüsnü) sayesinde Türk okulları üzerinde hakimiyet ve nüfuz tesis etmeye çalışacaklardır."⁷⁵⁹ Başmüftü'nün emirleri doğrultusunda, özellikle köy okullarında eski harflere dönüş başlayacaktır. Böylece aynı milliyete mensup insanlar iki ayrı alfabe ile yazıp okumak gibi bir tezatla karşı karşıya bırakılacaktır⁷⁶⁰.

1934 yılına kadar gelinceye kadar Türkiye'den Bulgaristan'a öğretmen gönderilmiş ve öğrenci alınmıştı⁷⁶¹. Ayrıca Türk okullarında okutulmak üzere Türkiye'den kitaplar gönderiliyordu. Ancak Bulgaristan'daki askeri ihtilalden

⁷⁵² Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", s.1074.; Yaşar Nabi, a.g.e., s.167.

⁷⁵³ Keskiöglü, a.g.e., s.27.

⁷⁵⁴ Popovic, a.g.e., s.81.; Kılıç, a.g.e., s.74.

⁷⁵⁵ Kılıç, a.g.e., s.74.

⁷⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ocak 1934.

⁷⁵⁷ Keskiöglü, a.g.e., s.20.

⁷⁵⁸ Yaşar Nabi, a.g.e., s.171-172.; Kılıç, a.g.e., s.76-77.

⁷⁵⁹ Yaşar Nabi, a.g.e., s.167.

⁷⁶⁰ Yaşar Nabi, a.g.e., s.167-168.

⁷⁶¹ Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", s.1077.

sonra bu durumda bir yavaşlama başlamış ve Türk okullarında okutulacak kitaplar Şumnu veya Filibe’de çok ilkel yöntemlerle basılmaya başlayacaktır⁷⁶².

1934 yılına gelinceye kadar Türkiye ile Bulgaristan Türkleri arasında kültür bağları çok güçlüydü. Türkiye’den kitap, gazete, dergi göndermek mümkündü. İstanbul gazetelerinin Bulgaristan’ın en ücra köylerinde bile aboneleri vardı. Bulgaristan’ın Türk kasaba ve şehirlerinde Türk okuma salonları şebekesi oldukça yaygındı. Buralardan İstanbul gazetelerini takip etmek mümkündü⁷⁶³. Bunların yanında Bulgaristan’da çok sayıda Türkçe gazete ve dergi yayınlanıyordu⁷⁶⁴.

Krallık devrinde (1908-1944) Bulgaristan Türk Basını şöyle bir tabloyu ortaya çıkartmaktaydı⁷⁶⁵.

Türkçe Gazete Sayısı	Türkçe Haftalık Dergi Sayısı	Türkçe 15 Günlük Dergi Sayısı	Toplam
28	25	13	66

1934 askeri darbesi, eğitim alanında olduğu gibi, kültürel alanda da Bulgaristan Türkleri ile Türkiye arasındaki bağları kopartmıştır. Askeri diktatörlük rejimi Türk okullarına vurmuş olduğu darbeyi Türk basınına da vuracaktır. Bir çok gazete ya doğrudan hükümet kararı ile ya da sahiplerine yapılan baskılar neticesinde kapatılmıştır. Atatürk İnkılaplarını benimsememiş olan ve eski harflerle Sofya’da basılan Başmüftülüğün “Medeniyet” ve yine eski harflerle Şumnu’da Ahmed Kemal tarafından çıkartılan “Havadis” yayın hayatına devam ettirilmiştir. Yenilik taraftarı olarak sadece Sofya’da yeni harflerle basılan “Doğru Yol” kalmıştır. Dostluk,

⁷⁶² Yaşar Nabi, a.g.e., s.170.

⁷⁶³ Şimşir, “BulgaristanTürkleri”, s.1077.

⁷⁶⁴ Bulgaristan’da çıkan Türk gazete ve dergileri hakkında geniş bilgi için bkz: İ.H. Okday, “Bulgaristan’da Çıkmış Olan Türk Gazeteleri ve Dergileri”, Türk Kültürü, Sayı 274, Şubat 1986, s.1-5.; Popovic, a.g.e., s.81-82.; Bu gazeteleri yayınlayanları Popovic şöyle tasnif etmektedir: Bulgarlar, BulgaristanTürkleri, Göçmen Türk Politikacıları, Mustafa Kemal’in hasımları ve Bulgaristan’da çalışan çeşitli Hıristiyan misyonerleri.

⁷⁶⁵ Şimşir, “BulgaristanTürkleri”, s.1077.

İntibah, Özdilek, Balkan Postası, Rodop gibi gazeteler tarihe karışmıştır⁷⁶⁶.

Bulgaristan Hükümeti'nin Türkler'e yönelik politikasının 1934 yılında Kemaller İlçesi Ferhatlar Köyü'nden Mehmed Ağa şöyle ifade etmekteydi:

"Bizim sırtımız barometre gibidir. Türkiye ile durum iyi ise baskı kalkar, durum bozulunca sırtımıza sopa iner..."⁷⁶⁷.

Bu sözün geçerliliğini geçmişte ve günümüzde yaşanan olaylardan da anlamak mümkün. Gerçekten iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmaya başlayınca otomatik olarak Bulgaristan Türkleri bundan etkilenmektedir. Böylece, Bulgaristan Türkleri ile özdeşleşen bir olgu "göç" hemen gündeme gelmektedir.

4. Yugoslavya Türkleri

14. yüzyılın sonları ile 15 yüzyılın başlarında Türk idaresine girmiş olan⁷⁶⁸ Yugoslavya toprakları, yaklaşık 500 yıl kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasını teşkil etmişti⁷⁶⁹. Bu zaman zarfında Türkler kitleler halinde Makedonya, Kosova, Hersek ve Saray Bosna gibi yerlere yerleşmeye ve buraları vatan haline getirmeye başlayacaklardır⁷⁷⁰. Türkler belirgin olarak şu şehirlerde yaşamıştır: Kosova, Priştine, Prizren, Yenipazar, Üsküp, Kalkandere, Köprülü, Strumca, Manastır, İştıp, Struga, Ohri, Gostivar, Karatova, Sjenica, Galniça ve Niksir⁷⁷¹.

Osmanlı devrinde Türk kültürü Türkler'in yoğun olarak yaşamış olduğu yerlerde ve "din yoluyla girmiş olduğu Bosna Hersek"⁷⁷² te görsel yapı olarak şöyle bir tablo meydana getirmiştir: "3.500 cami ve mescit, 1.500 mektep, 300 medrese, 400 tekke, 1.000 çeşme, 500 han, 200 hamam, 25

⁷⁶⁶ Yaşar Nabi, a.g.e., s.174.

⁷⁶⁷ Keskiöğlu, a.g.e, s.18.

⁷⁶⁸ Mehmet Saray, Atatürk ve Türk Dünyası, İst. 1988, s.185.

⁷⁶⁹ M.Kemal Özergin, "Yugoslavya'da Yaşayan Türkler", Türk Kültürü, Sayı 11, Eylül 1963, s.14.

⁷⁷⁰ Saray, a.g.e., s.185.

⁷⁷¹ Celalettin Yücel, Dış Türkler, İst 1977, s.112.

⁷⁷² Yaşar Nabi, a.g.e., s.209.

misafirhane, 50 türbe, 40 saat kulesi, 15 bedesten, 60 imaret, 40 kervansaray, 15 kütüphane, 1.000 sebil, 25 darülhadis, 25 darülkurra, 100 köprü ve 50 kale"⁷⁷³.

Osmanlı'nın geri çekilişine bağlı olarak, özellikle 1877-1878 Türk-Rus savaşı sonrası, bir taraftan Türk ve Müslüman unsurlar göçe zorlanırken diğer taraftan Türk kültürünün izleri silinmeye başlanacaktır.

19. yüzyıldan başlayarak siyasi ve dini sebeplerden ötürü Bosna-Hersek, Sancak, Kosova ve Makedonya'dan Türkiye'ye 1940 yılına kadar 250.000 kişi göç etmek durumunda kalacaktır⁷⁷⁴.

1 Aralık 1918'de çağdaş Balkanlar tarihinde "1. Yugoslavya" olarak ortaya çıkan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı⁷⁷⁵ homojen bir nüfus yapısına sahip olabilmek için Türk ve Müslüman halkı göçe zorlamıştır. Buna bağlı olarak 1923-1933 devresinde Yugoslavya'dan Türkiye'ye 108.179 kişi göç edecektir⁷⁷⁶. Türk Hükümeti, muhacirlerin yol⁷⁷⁷, iskan⁷⁷⁸ ve iâşe masrafları⁷⁷⁹ için değişik dönemlerde özel ödenekler çıkartılmasına yönelik kararlar almıştır. Göçler, 1935'e doğru azalmaya başlayacaktır⁷⁸⁰. Bunda Türkiye'nin Balkan Birliği çerçevesinde oynamış olduğu aktif rolün önemli bir katkısı vardır. Çeşitli oranlarda 20 kadar etnik grubun yaşadığı Yugoslavya'da iki savaş arası dönemde yapılan iki nüfus sayımında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır⁷⁸¹:

⁷⁷³ E.Hakkı Ayverdi, Yugoslavya'da Türk Abideleri, VD, Sayı 3'ten aktaran Şerafettin Yücelden, "Yugoslavya Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, s.1090.

⁷⁷⁴ Yücelden, a.g.m., s.1094.

⁷⁷⁵ Tanıl Bora, Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, İst. 1994, s.35.

⁷⁷⁶ Geray, a.g.e., Tablo 4.

⁷⁷⁷ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 8.11.1925/2742-3428, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/16.70.17. (1).

⁷⁷⁸ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 2.1.1927/4580, 97-95, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/22.82.4. (1).

⁷⁷⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 13.4.1927/5023, 9-98, Arşiv Dosya No: 030.18.1.1/24.23.6.

⁷⁸⁰ Yücelden, a.g.m., s.1094.

⁷⁸¹ Özergin, a.g.m., s.16.

Milliyetler	1921 Sayımı		1931 Sayımı	
	Toplam	%	Toplam	%
Sırbo-Hırvatlar	8.911.509	74,36	10.730.823	77,01
Slovenler	1.019.997	8,51	1.135.410	8,15
Slovaklar			76.411	0,55
Çekler	115.532	0,96	52.909	0,38
Almanlar	505.790	4,22	499.969	3,59
Macarlar	467.658	3,90	468.185	3,36
Arnavutlar	439.657	3,67	505.259	3,63
Romenler	231.068	2,03	137.879	0,98
Türkler	150.322	1,26	132.924	0,95
Ukraynalılar	25.615	0,21	27.681	0,20
Ruslar	20.568	0,17	36.333	0,26
Polonyalılar	14.764	0,12	-	-
İtalyanlar	12.553	0,11	9.370	0,07
Yahudiler	-	-	18.044	0,12
Çingeneler	-	-	70.424	0,51
Diğerleri	69.878	0,58	32.417	0,23
TOPLAM	11.984.911	100	13.934.038	100

Yugoslavya'nın etno-kültürel ve dini panoramasına baktığımızda esasında Balkanlar'ın küçük bir maketi karşımıza çıkmaktadır. Nüfus yapısı itibari ile ağırlık Sırp, Hırvat ve Slovenler'de bulunmasına rağmen azımsanmayacak oranda değişik etnik gruplar bu ülkede yaşamaktadır. Balkanlar'da siyasal yapının bam telini etnik yapı oluşturduğundan resmi nüfus sayımlarına ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Çünkü siyasal iktidarı ellerinde bulunduranlar kendilerini çok göstermeye çalışırken, diğer grupları az gösterme eğilimi içerisinde olmaktadır. Bu durumu belirttikten sonra konumuzun esasını teşkil eden "Yugoslavya Türkleri"nin bu iki nüfus sayımındaki durumuna göz atalım. 1921 nüfus sayımında Türkler, 150.322 kişi ile toplam ülke nüfusunun %1,26'sını teşkil ederken; 1931 sayımında 132.924 kişi ile %0,95'lik bir orana sahip görünmektedirler. Bu verilere bakıldığında ve genel olarak Türkler'deki doğum oranının yüksekliği göz önünde bulundurulduğunda Türkler'deki nüfus azalışını "göç"le açıklayabiliriz. Aynı olguyu Yugoslavya'da yaşamakta olan Romenler'de de ciddi bir şekilde görmekteyiz. Diğer etnik gruplar arasında her iki nüfus sayımında sayısal olarak çok ciddi azalma görülmemekte hatta bazılarında (Arnavutlar, Ruslar) artış göze çarpmaktadır.

Bu nüfus sayımlarından 1931'de yapılanında, İslam dininin milliyetlere göre dağılışı ve Türkler arasındaki din durumu şöyle bir tablo ortaya çıkartmaktaydı⁷⁸² :

Milliyet	Müslüman Sayısı	%
Sırbo-Hırvat	908.167	58,2
Arnavut	481.770	30,9
Türk	132.781	8,5
Çingene	37.715	2,4
Rumen	76	0
Rus	44	0
Alman	36	0
Macar	34	0
Sloven	22	0
Çek	10	0
Slovak	4	0
Diğerleri	507	0
TOPLAM	1.561.166	100

1. 1931 sayımında İslam dininin milliyetlere göre dağılışı

Yugoslavya'da etnik yapıda olduğu gibi dinsel yapıda da çeşitlilik göze çarpmakta ve üç büyük din (Hıristiyanlık, Müslümanlık ve Musevilik) bir arada yaşamaktadır. 1931 sayımına göre Yugoslavya'da toplam 1.561.166 Müslüman yaşamaktaydı. Bunun yarısından fazlasını %58,2'lik oranla Boşnaklar (Sırbo-Hırvat olarak veriliyor) oluşturmakta, onların hemen arkasından 481.770 kişi ve %30,9'luk oranı ile Arnavutlar gelmekte ve üçüncü sırayı 132.781 kişi ve %8,5 oranla Türkler almaktadır. Çingener, 37.715 kişi ve %2,4'lük oranla dördüncü sıraya yerleşmektedir. Çingenerin nüfusunun toplamının 70.424 olduğu göz önüne getirildiğinde yarısından fazlasının Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.

Dinler	Türk Sayısı	%
Müslüman	132.781	99,9
Ortodoks	102	0,1
Katolik	28	0
Musevi	11	0
Grek-Katolik	2	0
TOPLAM	132.924	100

2. 1931 sayımında Türkler arasında din durumu

⁷⁸² Özergin, a.g.m., s.17.

Yugoslavya'da yaşamakta olan Türkler'in tamamına yakınının %99,9'luk oranla Müslüman olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkler arasında diğer dinlerin yaygınlığı %0,1'lik oranla yok denilecek kadar azdır. 132.924 Türk'den sadece 143'ü diğer dinlere mensuptur.

Yugoslavya'daki dini yapı ve bu yapı içerisindeki Müslümanlar'ın oranının yüksekliği -günümüzdeki Bosna olayları karşısında Batı'nın kayıtsızlığı düşünüldüğünde- Doğu-Batı ayrımının dinsel ayırmadan da kaynaklanabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Kanımca bu tek başına yeterli bir neden olamaz, otorite boşluğu ve büyük devletlerin kendi aralarında anlaşamamaları da önemli bir etken olmuştur.

4.1. Ekonomik ve Sosyal Durum

Güney Sırbistan'da Makedonya ve Kosova bölgelerinde yaşayan Türkler'le, Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlar toprağa dayalı bir ekonomik yapı içerisindeydiler ve toprağın büyük bir bölümünün mülkiyetine sahiptiler.

1 Aralık 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (1.Yugoslavya) içerisinde hükümeti ellerinde bulunduran Sırp'lar 1919 yılında bütün ülkeyi kapsayacak şekilde bir toprak reformuna giriştiler⁷⁸³. Makedonya ve Bosna-Hersek'te toprağın büyük bir bölümünü elinde tutan Büyük Toprak Sahipleri (Müslümanlar) siyasi bir manevra yaparak, daha radikal öneri ve çözümlerle karşılaşmamak amacıyla toprak reformunu kabul ettiler⁷⁸⁴.

Toprak reformu bildirisi ile tüm feodal kurumlar kaldırılıyor ve 2 milyon hektar toprak dağıtılıyordu⁷⁸⁵. Bu işi düzenlemek üzere bir de Toprak Reformu Bakanlığı kurulmuştu. Toprak reformunu düzenleyen yeni idare,

⁷⁸³ Yücelden, a.g.m., s.1092.

⁷⁸⁴ Charles-Barbara Jelavich, a.g.e., s.104.

⁷⁸⁵ Mithat Baydur, "Yugoslavya Ekseninde Bosna-Hersek 1918-1939", Bosna Hersek, T.D.A.V., İst. 1992, s.40.

Büyük Toprak Sahipleri'nden toprağı almakla, devlete karşı koyabilecek güçleri de zayıflatmayı düşünmüştü⁷⁸⁶.

Toprak reformu sayesinde Müslümanlar'ın büyük bir kısmı bir anda gelirlerinin en önemli kaynağını kaybediyor ve ekonomik çöküntünün içine girmiş oluyorlardı⁷⁸⁷. Toprak reformu çerçevesinde Türk ve Müslümanlar'ın elinden alınan topraklar için ilgili komisyonlarca saptanan bedel, 1 yıllık üretimden elde edilecek geliri bile karşılamıyordu. Üstelik, ödenmesi gereken bedel de karışık ve içinden çıkılmaz bir durumda olan bürokrasi çarkında eritiliyordu⁷⁸⁸.

1928 yılında yeni bir toprak reformu dalgasının başlaması⁷⁸⁹ ve 1929 ekonomik bunalımı Yugoslavya'da yaşayan Türk ve Müslüman halkı ekonomik olarak iyice sarsacaktır. Yugoslav Hükümeti'nin toprak üzerindeki bu uygulamaları bu devlet toprakları üzerinde yaşamak durumunda olan Türk ve Arnavut halkı 1930 yılında Milletler Cemiyeti'ne şikayete yöneltecektir⁷⁹⁰. Ancak bu şikayetlere Yugoslav Hükümeti'nin vermiş olduğu cevaplar⁷⁹¹ ve yapmış olduğu uygulamalar Türk ve Müslüman halkın ekonomik durumuna olumlu bir katkı sağlamayacaktır. Böylece iki savaş arası dönemde Müslüman halk giderek fakirleşmeye başlayacaktır.

Yugoslavya Devleti kurulduktan sonra Yugoslavya Müslümanları, biri Bosna-Hersek Boşnakları, diğeri de Güney Sırbistan Türk ve Arnavutları'nın bağlı olduğu iki ayrı din ve cemaat teşkilatına sahiptiler. Boşnaklar, Slav ırkından olduğu ve Yugoslav milletinden sayıldıkları için sadece Güney Sırbistan'da yaşayan Türk ve Arnavut Halk bir azınlık teşkil ediyordu. Bu itibarla, uluslararası hukuk kurallarına uygun hak ve ödevlere sahip bulunuyorlardı⁷⁹².

⁷⁸⁶ Yücelden, a.g.m., s.1092.

⁷⁸⁷ Yaşar Nabi, a.g.e., s.195.

⁷⁸⁸ Yaşar Nabi, a.g.e., s.197.

⁷⁸⁹ Yücelden, a.g.m., s.1092.

⁷⁹⁰ Popovic, a.g.e., s.239.

⁷⁹¹ Popovic, a.g.e., s.239-240.

⁷⁹² Yaşar Nabi, a.g.e., s.198.

Ancak, Kral Alexsandre 1929'da ülkenin idaresini ele aldıktan sonra Yugoslavya'daki bütün Müslümanlar'ı yeni bir düzen içerisinde kendisine bağlamak isteyecektir⁷⁹³. Bu konu ile ilgili olarak Yaşar Nabi kitabında şunları belirtmektedir:

"Yugoslavya'daki Krali diktatörlüğün kuruluşunda ve Bosna-Hersek Müslümanları'nın eski cemaat reisleri (reisülülema) azledilerek yerine hükümetin emirlerinden dışarı çıkmayacak yeni bir reis ve heyet gönderildikten sonra, Güney Sırbistan Müslümanları teşkilatını da bu yüksek cemaat idaresine bağlamak suretiyle onların üzerinde de doğrudan doğruya kontrolü temin etmek faydalı görüldü ve bu hususta çıkartılan bir kararnamenin tatbiki ile, Güney Sırbistan Müslümanları'nın en meşru azınlık hakları ellerinden alınarak, eski seçilmiş müftü ve cemaat idare heyetleri yerine bu defa hükümetçe tayin edilen ve maaşlarını hükümetten alan bir idare mekanizması kuruldu."⁷⁹⁴

Böylece, Yugoslavya'da yaşayan Müslümanlar'ın sosyal yaşantısına da hükümet kontrolü egemen olmaya başlayacaktır.

Osmanlı Devleti'nin 1878'de Bosna-Hersek'ten çekilmesinden sonra, Batı medeniyeti ile yetişenlerle geleneksel din eğitimi almış olanlar arasında islami görüş ayrılıkları ortaya çıkacaktır. Batı medeniyeti ile yetişenler, mezarlıkların kaldırılıp yerlerine okul ve benzeri şeylerin yapılmasını, peçenin kaldırılmasını ve fesin yerine şapkanın konulmasını savunurken; geleneksel eğitimden geçmiş olanların yönettiği Saray Bosna'daki İslami Konsey bu görüşlere karşı çıkacaktır⁷⁹⁵.

İki savaş arası dönemde sosyal hayatı düzenlemeye ve kontrol altında tutmaya çalışan dini teşkilatların varlığına rağmen; Bahriye Nuri Hadziç adlı Müslüman bir kadının 1927'de operada şarkı söylemeye başlaması Yugoslavya Müslümanları arasında büyük bir sosyal değişikliğin yaşanmaya başladığını ortaya çıkartmaktadır⁷⁹⁶.

⁷⁹³ Yücelden, a.g.m., s.1096.; Malcolm, a.g.e., s.170.

⁷⁹⁴ Yaşar Nabi, a.g.e., s.199.

⁷⁹⁵ Malcolm, a.g.e., s.166-167.

⁷⁹⁶ Malcolm, a.g.e., s.167.

4.2. Eğitim ve Kültürel Durum

Yugoslavya'nın kuruluşunun ilk günlerinde Üsküp'te "İrfan" ve "Tefeyyüz" adında iki erkek okulu açılmıştı. Üsküp'te bir de kız ilkokulu vardı. Öğretim tamamen Türkçe idi. Hafta'da bir Sırpça ders okutuluyordu⁷⁹⁷. Ancak, 1929'dan itibaren Kral diktatörlüğü ile yönetilmeye başlayan Yugoslavya'da Türkler diğer alanlarda da olduğu gibi eğitim ve kültür alanında da bir dizi olumsuzluklarla karşı karşıya kalacaktır. 1930 yılında hükümetin çıkartmış olduğu bir kararname ile Türkçe öğretim yapan okullarda çalışan öğretmenlerden büyük bir kısmının (680 öğretmen) görevine son verilmişti⁷⁹⁸.

1932-1933 öğretim yılında Yugoslavya'da özellikle Türkler'in yoğun olarak yaşadığı Üsküp'deki Türk okullarının isimleri değiştirilerek Sırpça yapılırken; derslerin tamamı da Sırpça okutulmaya başlandı. Bu okullarda haftada bir kez Türkçe din dersi veriliyordu⁷⁹⁹. Yugoslavya'daki Türk okullarına yeni Türk alfabesi sokulmamıştır. Bunun sebebi din öğretiminde inat ve ısrar eden gericilerin, Yugoslav Hükümeti'nin ve Boşnak din adamlarının aksi yöndeki propagandalarıdır⁸⁰⁰.

Türkçe'den yoksun olarak eğitim gören Türk çocuklarının eğitimlerini devam ettirmeleri ve hele yüksek öğrenim yapmaları çok zordu.

Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlar okul yönünden Türkler'den çok daha şanslıydılar. Bosna-Hersekliiler Sırpça konuştukları⁸⁰¹ ve devletten destek gördükleri için eğitimlerini üniversiteye kadar sürdürebiliyorlardı⁸⁰².

1930'dan sonra Üsküp'te sınırlı sayıda öğrenci alan, Sırp liselerinin programını sırpça uygulayan, ayrıca Arapça, Türkçe din dersleri veren Velika

⁷⁹⁷ Yücelden, a.g.m., s.1097

⁷⁹⁸ Yaşar Nabi, a.g.e., s.202.

⁷⁹⁹ Yücelden, a.g.m., s.1097.

⁸⁰⁰ Yaşar Nabi, a.g.e., s.201.

⁸⁰¹ "Boşnaklar (Müslüman Bosnalılar) in yaşantısında dillerinin dışında Slav kültür ve gelenklerinden hiç bir ize rastlamak mümkün değildir.", Yaşar Nabi, a.g.e., s.208.

⁸⁰² Yücelden, a.g.m., s.1097.

Medresa (Büyük Medrese) adında bir Müslüman lisesi açılmıştı. Bu liseye devam eden ve ana dili Türkçe olanlardan bir kısmı yüksek öğrenim görme imkanına sahip olacaktır.

1935'te, Türkiye'de büyük başarı sağlamış olan kız sanat enstitülerine benzer Üsküp'te "Şefkat" adında orta dereceli bir okulun açılması genç Türk kızlarının yaşantısına olumlu katkılarda bulunacaktır⁸⁰³.

1919'da kurulmuş olan "İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti" ve onun yayın organı olan "Hak Gazetesi", siyasi, sosyal ve kültürel yönden önemli görevlerde bulunmuştur. 1930'da kurulan "İslamska Vyerska Zayednitsa" (İslam Din Birliği) adlı dini örgüt, dini eğitimi teşvik ederek Yugoslavya Müslümanları arasında önemli rol oynamıştır. Bu örgüt, milliyetçiliği unutturan, Sırpça'ya yönelmiş bir Müslüman halk yaratmayı hedefliyordu. 1938'de Üsküp'te gençler tarafından Sırpça adı "Humano-Kulturnoprosvetno Društvo Yardim" olan İnsaniyetperver-Kültür-Eğitim Yardım Cemiyeti kuruldu. Önemli kültürel faaliyetler yürüten bu cemiyette de Sırpça egemendi⁸⁰⁴.

Kültürel hayatın önemli bir parçası olan basın alanında özellikle dini yayınlar ve mahalli basın büyük bir çeşitlilik arz etmekteydi⁸⁰⁵. Eski yazı ile fakat Türkçe olarak yayınlanan sahipleri genellikle Sırp olan belli başlı gazeteler şunlardır: "Hak Yolu", "Birlik", "Sada-yı Millet", "Işık"⁸⁰⁶.

İncelediğimiz dönem içerisinde Yugoslavya'da yaşayan Türkler ve Müslümanlar diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi ekonomik, sosyal ve kültürel zorluklarla karşı karşıya bırakıldıkları için çareyi genellikle Türkiye'ye göç etmekte arayacaklardır.

⁸⁰³ Yücelden, a.g.m., s.1097.

⁸⁰⁴ Yücelden, a.g.m., s.1096.

⁸⁰⁵ Yugoslavya'da iki savaş arası dönemdeki Türk ve Müslüman basını hakkında geniş bilgi için bkz: Popovic, a.g.e., s.234-238.

⁸⁰⁶ Yücelden, a.g.m., s.1096.

5. Romanya Türkleri

Romanya Türkleri denilince akla iki önemli grup gelmektedir. Hıristiyan Türkler (Gagauzlar) ve Müslüman Türkler.

Peçenekler, Kumanlar ve özellikle Uzlar gibi başlıca Türk ve Oğuz kavimlerinin torunu olan Gagauzlar, Asya'dan Batı'ya yapılan Türk akınları sırasında Karadeniz'in kuzeyinden Tuna nehrini geçerek Dobruca bölgesine yerleşmişlerdi⁸⁰⁷. Bunlar Hıristiyanlığı kabul etmelerine karşın Türklüklerini unutmamışlardı⁸⁰⁸.

Romanya'daki diğer önemli grubu oluşturan Müslüman Türklerin kökeni Osmanlılar'dan öncedir. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında (1263-64 yıllarında) 12.000 Türk Sarı Saltuk Dede tarafından getirilip Dobruca'ya yerleştirilmişti⁸⁰⁹. Osmanlı Türkleri'nin Dobruca bölgesi ile tanışması Yıldırım Bayezid zamanında olmuş, ancak kesin yerleşme Çelebi Mehmed zamanında 1417 yılında mümkün olmuştu⁸¹⁰.

Osmanlılar döneminde uygulanan iskan siyaseti sayesinde Dobruca bölgesinde kurulan Türk hakimiyeti 1877 yılına kadar aralıksız devam etmiştir. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı, diğer Balkan Türkleri için olduğu gibi Romanya Türkleri için de büyük bir yıkım olmuştur. Bu savaştan sonra Romanya'da yaşayan Türkler Türkiye'ye doğru göç etmeye başlayacaklardır. Bu göç dalgası Balkan Savaşları sırasında da yaşanacak; Cumhuriyet devrinde de devam edecektir. 1923-1938 arasında 75.711'i iskanlı, 38.009'u serbest olmak üzere 113.710 Romanyalı Türk Türkiye'ye göç etmiştir⁸¹¹.

1928 yılı Romen Resmi İstatistikleri'ne göre Dobruca'da 171.298 Türk yaşarken; 1932 yılı istatistiğindeki rakam 156.536'yı gösteriyordu⁸¹².

⁸⁰⁷ Baydar, a.g.e., s.154.

⁸⁰⁸ Gagauzlar hakkında geniş bilgi için bkz: Yaşar Nabi, a.g.e., s.57-114.

⁸⁰⁹ Müstecip Ülküsal, "Romanya Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, s.1082.

⁸¹⁰ Ülküsal, "Romanya Türkleri", s.1082.; Saray, a.g.e., s.186.

⁸¹¹ Geray, a.g.e., Ek Tablo 2.

⁸¹² Müstecip Ülküsal, Dobruca ve Türkler, Ankara 1987, s.195.

1932 yılı istatistiğine göre Türk nüfusun Dobruca'nın 4 sancağına şöyle dağılmıştı⁸¹³ :

Durostor (Silistre)	Kalyakra	Köstence	Tulça	TOPLAM
78.700	43.913	28.070	5.853	156.536

1928 yılı ile 1932 yılları arasında Dobruca Türkleri'nin nüfusunun azalmış olmasını Türkiye'ye yönelik göçle izah edebiliriz. Bu göç işinin 1932 yılından sonra da devam ettiğini görmekteyiz. Bunun başlıca sebepleri şunlardır:

1. Yeni Dobruca denilen Silistre ve Pazarcık sancaklarına Kutsulah adı verilen Makedonya'lı Romenler'in fazla sayıda iskan edilmesi.

2. Ekonomik krizin yoğunlaşması ve sıkıntının artması.

3. Her tarafta ve bu arada Türkiye'de milliyetçiliğin güçlenmesi, bunun etkisine ve çekiciliğine kapılan Dobruca Türkleri'nin bir an önce Türkiye'ye gelme istekleri.

4. Türkiye'nin gelmek isteyen Türkler'e kolaylık sağlaması ve yardımda bulunması⁸¹⁴. Başlangıçta göç edenlerin sayısı azdı. Ancak 1934'den sonra göç dalgaları hız kazanacaktır. Göçler nedeniyle göçmenlerin perişan olan malları ile ilgili bir düzenleme yapılacak ve bu işi düzene koymak için özel bir kanun yürürlüğe konulacaktır⁸¹⁵.

Göçlerin artarak devam etmesi üzerine Türkiye ile Romanya arasında 4 Eylül 1936 tarihinde Dobruca'daki Türk Halkın Göçünü Düzenleyen Mukavelename⁸¹⁶ imzalanacaktır. Buna göre:

1. Durostor, Kalyakra, Köstence ve Tulça eyaletlerinde oturan Müslüman Türk azınlıkları bu Mukavelenameden yararlanabileceklerdir.

⁸¹³ Ülküsal, a.g.e., s.195.

⁸¹⁴ Ülküsal, a.g.e., s.195.

⁸¹⁵ Frederick De Jong, "The Turks and Tatars in Romania", Turcica, t XVII, 1986, s.172.

⁸¹⁶ Düstur, 3. Tertip, Cilt 18, Ankara 1937, s.254.

2. Yukarıda belirtilen eyaletlerde oturan ve Türkiye'ye göç etme arzusunda bulunan aslen Türk-Müslüman, Romen vatandaşlarının Mukavelename'de belirtilen şartlar dahilinde Romanya'yı 5 senelik bir zaman zarfında terketmelerine müsaade edilecektir.

Antlaşmaya göre göç işleri, aşağıdaki sıraya ve kurala göre düzenlenecektir:

a) Mallarını ve taşınmaz mülklerini satıp göçe hazır durumda bulunanlardan 15.000 kişi 15 Nisan 1936'dan sonra; 1 yıl içinde,

b) Romen-Bulgar sınırı boyunca 8 km içinde bulunanlar için 2. yıl süresinde,

c) Pazarcı Şehri ile Ezibeyi ve Kurtpınar ilçelerinde yaşayanlar 3. yıl yani 1938 yılı içinde,

d) Akkadınlar ve Tutrakan ilçelerinde oturanlar 4. yıl yani 1939 yılı içinde,

e) Silistre Şehri ve sancağı içinde oturanlar ile Dobruca'nın bütün diğer bölgelerinde oturanlar 5. yıl yani 1940 yılı içinde Türkiye'ye göçmüş olacaklardır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti her yıl topraklarına kabul edebileceği göçmen sayısını Bükreş Büyükelçiliği kanalıyla Romanya Hükümeti'ne bildirecektir⁸¹⁷. Bu antlaşma 1936'dan itibaren yürürlüğe sokulmuştu. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması bu antlaşmada belirlenen hususların tam olarak yerine getirilmesini engelleyecektir⁸¹⁸. Türkler'in boşaltmış oldukları yerlere Makedonya Romenler'i yerleştirilmiştir⁸¹⁹.

Diğer Balkan Türkleri'ne göre daha az felaketle⁸²⁰ karşılaşan Romanya Türkleri'nin sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları da daha az baskı altına alınmıştır.

⁸¹⁷ Ülküsal, a.g.e., s.197.; Düstur, 3. Tertip, Cilt 18, s.254-255.; Antlaşma metninin yorumu hakkında ayrıca bkz: Altuğ, "Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçler", s.117-118.

⁸¹⁸ Altuğ, "Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçler", s.119.

⁸¹⁹ De Jong, a.g.m., s.172.

⁸²⁰ Saray, a.g.e., s.187.

5.1. Ekonomik ve Sosyal Durum

Toprağa dayalı bir ekonomik yapı içerisinde olan Romanya Türkleri (Dobruca Türkleri), Romanya Hükümeti'nin Dobruca'ya yönelik uygulamış olduğu ekonomik ve sosyal politikalar yüzünden önemli sıkıntılarla karşı karşıya kalacaklardır.

Romanya Hükümeti, Dobruca'nın etnik yapısını değiştirmek için diğer bölgelerden getirtmiş olduğu Romenler'i bu bölgeye yerleştirmeye çalışacaktır. Bu işi gerçekleştirebilmek için de 1924 yılında bir "Toprak Kanunu" çıkartılacaktır⁸²¹. Bu kanun gereğince, Dobrucalı toprak sahipleri, topraklarının 1/3'ünü yeni gelecek Romen göçmenlerine terketmekle sorumlu tutuluyorlardı⁸²². Bu kanunun uygulanma aşamasında Dobruca'da yaşamakta olan Türkler, topraklarının ve buna bağlı olarak ekonomik kaynaklarının büyük bir bölümünü kaybedeceklerdir.

1929 ekonomik bunalımı tarım ekonomisine bağlı diğer Balkan Türkleri'ni nasıl olumsuz yönde etkilemişse, Romanya Türkleri'ni de aynı şekilde etkileyecektir. Ekonomik kriz ve daha önce belirtilmiş nedenlerden dolayı Romanya Türkleri Türkiye'ye doğru göç etmeye başlayacaklardır. 1936 yılında yapılan Göç Antlaşması'nda Türkiye'ye göç edecek olanların ekonomik durumları ile ilgili düzenlemelerde bulunulmuştu. Buna göre:

1. Romanya Hükümeti, köylerdeki evler dahil 1 hektar toprak için 6.000 ley ödeyecekti. Romen Hükümeti, göçmenin parasından bütün vergileri, masraf ve harçları indirdikten sonra, müesseselere ve kişilere olan borçları tuttuktan sonra kalan göçmen parasını Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne 7 yılda ödeyecekti.

2. Şehir ve kasabalardaki taşınmaz mülkleri ve evleri, sahipleri istedikleri fiyatla diledikleri kişilere veya kurullara satmakta serbesttiler.

⁸²¹ Yaşar Nabi, a.g.e., s.117.

⁸²² Yaşar Nabi, a.g.e., s.117.

Böylece, şehirlerdeki Türk mal ve mülklerinin hiç bir kayda ve şarta bağlı olmaksızın satılabileceği kabul edilmiştir.

3. Türkler'e ait vakıfların durumu iki Hükümet arasında yapılacak özel bir antlaşma ile belirlenecekti.

Antlaşmanın 11. maddesine göre, her göçmen Romanya'dan ayrılırken, yanına ancak 1.000 ley ile 2.000 ley'lik döviz alabilecekti. Fazla parası olanlar ise bu paranın %25'i ile kereste, %25'i ile hayvan, %10'u ile petrol kalan %40'ı ile de inşaat malzemesi alabilecekti⁸²³.

Bu antlaşmayla Romanya'dan göç edecek olan Türkler'in ekonomik hakları kısmen de olsa devlet güvencesine alınmış oluyordu.

Romanya'da yaşayan Türkler'in sosyal hayatlarının düzenlenmesinde dini teşkilatların önemi büyüktü. Dini teşkilatlar, müftülük, kadılık kurulları ve camilerdeki hocalardan oluşuyordu. Mekezi Köstence'de olmak üzere bir Başmüftülük, Silistre, Pazarcık, Köstence ve Tulça gibi Türkler'in yoğun olarak yaşamış olduğu yerleşim merkezlerinde birer müftülük ve birer kadılık vardı. Cemaat teşkilatları, şehir ve kasabalardaki vakıfların gelirleri ile idare edilen tam ve yarı özel Türk okullarını, camilerini ve binalarını onarmak ve öğretmenlerin maaş ve ücretlerini vermekle görevliydi. Cemaat teşkilatının idare kurulları Türk şehir ve kasaba halkı tarafından seçiliyordu⁸²⁴.

Dobruca Türkleri, sosyal, dinsel ve ulusal alanlarda yapılan Türk devrimlerini tereddütsüz benimsemişlerdi. Bunda 1931'den 1944 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin Romanya Büyükelçiliği'ni yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in büyük katkıları olmuştur⁸²⁵.

5.2. Eğitim ve Kültürel Durum

Romanya Türkleri'nin eğitim hayatında 9 Mart 1880 tarihli "Dobruca Anayasası"nın 21. maddesi gereğince kurulan "Müslüman Semineri"nin büyük etkisi vardır. Din adamı, ilk ve orta dereceli okullara öğretmen

⁸²³ Ülküsal, a.g.e., s.197-198.

⁸²⁴ Ülküsal, "Romanya Türkleri", s.1084.

⁸²⁵ Ülküsal, a.g.e., s.168.

yetiştiren Seminar'ın 17 Ağustos 1904 tarihinde düzenlenen 36 maddelik yönetmeliği 1925'te ve 1928'de iki kez değişikliğe uğramıştır⁸²⁶. Bu okulda dersler Arapça, Türkçe ve Romence olarak veriliyordu⁸²⁷.

Romanya Türkleri'nin eğitim ve kültür hayatında Hamdullah Suphi Tanrıöver'in büyük katkısı vardır. Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi olan Tanrıöver 1934'te Mecidiye Seminarı'nı ziyaret ederek fesin kaldırılıp şapkanın takılmasını ve Arapça eğitimin kaldırılmasını istemiştir⁸²⁸. Büyükelçi'nin bu isteği öğretmenler ve öğrenciler tarafından kabul görmüştür⁸²⁹. Tanrıöver ayrıca Gagauz Türkleri'nin yaşadığı 26 kasaba ve köyde Türkçe öğretim yapan okul açtırdı. Bunlara Dobruca Türkleri'nden Mecidiye Müslüman Seminar'ı mezunlarından öğretmen tayin ettirdi. Türkiye'den kitaplar getirtti ve bu okullarda okutturdu. Ayrıca bazı Gagauz gençlerini Türkiye'deki orta ve yüksek dereceli okullara gönderdi⁸³⁰.

Avrupa'da meydana gelen önemli olayların ve Türk-Romen dostluğunun geliştiği bir dönemde Romanya Türkleri'nin ileri gelenleri 20 Ekim 1938 tarihinde Romanya Kral Naibi'ne bir mihtıra vereceklerdir. Bu mihtırada Romanya Türkleri'nin eğitimleri ile ilgili şu hususlar yer almaktaydı:

1. Resmi okullarda Türk çocuklarına din ve Türkçe dil dersleri okutan Türk öğretmenlerin geçimlerini sağlayacak miktarda maaşlarının arttırılması.
2. Her resmi ilkokulda okuyan Türk çocuklarının sayısı 30'u geçmese bile bir Türkçe dil ve din öğretmenin bulundurulması.
3. Resmi ilkokullarda sayısı 30'u geçen Türk çocukları için birden fazla Türk öğretmenin atanması.
4. Mecidiye Müslüman Seminarı'nın 4. sınıfından itibaren öğretmen ve hoca yetiştirmeye mahsus iki kola ayrılması ve buna göre ders verilmesi⁸³¹.

Bu istekler doğrultusunda Romanya Hükümeti yetkilileri olumlu adımlar atacaktırlar. Ancak kısa bir süre sonra İkinci Dünya Savaşı'nın

⁸²⁶ Ülküsal, a.g.e., s.127.

⁸²⁷ Ülküsal, "Romanya Türkleri", s.1084.

⁸²⁸ Popovic, a.g.e., s.147.; Baydar, a.g.e., s.157.; Ülküsal, a.g.e., s.127.

⁸²⁹ Ülküsal, a.g.e., s.127.

⁸³⁰ Baydar, a.g.e., s.157.

⁸³¹ Ülküsal, a.g.e., s.189.

patlak vermesi, Romanya'nın Nazi Almanyası'nın etkisi altına girmesi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Romanya'da komünist idarenin hakim olması Romanya Türkleri'nin eğitim ve kültür hayatlarını temelinden şarsacaktır.

İki savaş arası dönemde kökleri daha eski dönemlere dayanan, Romanya Türkleri'nin sosyal ve kültürel hayatına yön veren dernekler kurulmuştu. Bu dernekler etkinliklerini yaymak ve halkı bilinçlendirmek maksadıyla gazete ve dergiler çıkartmışlardır. Bunların belli başlıcaları şunlardır:

Dernekler: "Azaplar Tonguç Kültür Derneği (1923)", "Üniversiteli Türk Talebe Derneği (1929)", "Dobruca Türk Kültür Derneği (1933)", "Mehmed Niyazi Kültür Derneği (1938)", "Liseli Türk Talebeler Derneği" ve 1911 yılında kurulmuş olup etkinliğini daha sonraki dönemlere de taşıyan "Mecidiye Müslüman Seminarı Mezunları Derneği"⁸³².

Gazeteler: Dobruca (1919), Rumanya (1921), Haber (1922), Tuna (1925), Gümüş Sahil (1928), Hak Söz (1929), Bizim Sözümüz (1929), Türk Birliği (1930), Yıldırım (1932), Tuna (1936), Halk (1936), Deliorman (1937), Çardak (1937).

Dergiler: Hayat (1921), Tan (1921), Emel (1930), Bora (1938)⁸³³.

Balkan devletleri içerisinde Türkiye ile en az sorunu olan devlet Romanya'dır. Bundan dolayı da incelemiş olduğumuz dönemde (1923-1938) Balkan Türkleri içerisinde en az problemlili Türk topluluğu olarak "Romanya Türkleri" karşımıza çıkmaktadır.

⁸³² Derneklerin kuruluş ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz: Ülküsal, a.g.e., s.178-184.

⁸³³ Romanya Türk basını hakkında geniş bilgi için bkz: Ülküsal, a.g.e., s.169-177.; Popovic, a.g.e., s.149-153.; "Romanya'da Türkler'in çıkartmış oldukları gazeteler 1940 yılına kadar Osmanlı Türkçesi veya bir sayfası Osmanlı Türkçesi, bir sayfası Romence yayınlanmıştır.", Mehmet Naci Önal, "Romanya Türkleri'ne Bakış", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 93, Aralık 1994, s.181.

6. Balkan Türkleri'ne Yönelik Bir Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin "politik ve kültürel ağırlık merkezi"⁸³⁴ Balkanlar'dı. Bundan dolayı uygulamış olduğu iskan siyaseti sayesinde Balkan coğrafyasına çok sayıda Türk yerleştirmişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin geri çekilişine bağlı olarak ve özellikle 1877-1878 Türk Rus Savaşı sonrası Balkan Türkleri büyük felaketlerle karşı karşıya kalacaklar ve çareyi anavatana göç etmekle bulacaklardır. "93 Harbi" ile başlayan, Balkan Savaşları ile devam eden göç dalgaları, Balkanlar'da kalan Türkleri "azınlık" durumuna düşürecektir.

Lozan'da sınırları saptanan yeni Türk Devleti, Balkan Türkleri'ne yönelik tutarlı politikalar takip edecektir. Bir taraftan ikili ve çok taraflı antlaşmalarla Balkan ülkeleri sınırları içinde kalan Türkler'in haklarını güvence altına alırken; diğer taraftan göç etmek isteyenlere de kapılarını açmıştır. Atatürk döneminde (1923-1938) Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru yapılan göçler şöyle bir tablo ortaya çıkartmıştır⁸³⁵ :

Yıl	Bulgaristan		Romanya		Yugoslavya		Yunanistan	
	İskanlı	Serbest	İskanlı	Serbest	İskanlı	Serbest	İskanlı	Serbest
1923-33	-	101.507	-	33.852	-	108.179	384.000	-
1934	6.598	2.084	13.552	2.520	2.569	650	-	-
1935	23.783	1.185	20.469	693	3.129	360	-	-
1936	11.064	666	19.969	723	97	153	-	-
1937	11.900	1.590	12.914	196	17	48	-	-
1938	11.389	9.153	8.807	25	-	71	-	-
Toplam	64.734	116.185	75.711	38.009	5.812	109.461	384.000	-

1923-1938 yılları arasında tabloda belirtilen Balkan ülkelerinden toplam 793.732 kişi göçmen olarak Türkiye'ye gelmiştir. Bu rakamın yarıya yakını 384.000'i Türk-Yunan Mübadele Antlaşması gereği Yunanistan'dan gelmiştir ve iskan edilmiştir. 1923,1933 arası Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan serbest göçler söz konusuysen, yapılan ikili antlaşmalarla

⁸³⁴ Haluk Sezgin, "Balkanlar'daki Kültürel Mirasımız", Balkanlar, OBİV Yayını, İst. 1993, s.276.

⁸³⁵ Geray, a.g.e., Ek Tablo 2.

1934-38 devresinde serbest göçlerde azalma gözükcek ve iskanlı göçlerde artış söz konusu olacaktır.

Göçmenlerin geldikleri ülkelere göre sıralaması şöyledir: Yunanistan göçmenleri 384.000 kişi ile birinci, Bulgaristan göçmenleri 180.919 kişi ile ikinci, Yugoslavya Türkleri 115.273 kişi ile üçüncü ve Romanya Türkleri 113.720 kişi ile dördüncü sırayı almaktadır.

Türkiye'nin 1911-1922 yılları arasında sürekli savaş içerisinde bulunması; nüfus yapısını, zayıflar ve doğum oranının düşük olması nedeniyle olumsuz yönde etkilemişti. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında ve Lozan sonrasında önemli miktarda (1,3 milyon) Rum nüfus da Türkiye'yi terketmişti. Bu hususlar yeni Türk Devleti'nin nüfusa ihtiyacı olduğunu ortaya çıkartıyordu. Bundan dolayı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru yapılan göçlere olumlu yaklaşmış ve bir anlamda da göçler teşvik edilmiştir. Ancak, yukarıdaki tablodaki verilere bakıldığında Balkanlar'dan gelen nüfusun toplamı (793.912) Türkiye'den Yunanistan'a giden nüfusu (1,3 milyon) karşılayamamıştır.

Bir Balkan ülkesi olması, ayrıca nüfusunun önemli bir bölümü; %15'inin⁸³⁶ Balkan Türkü olması dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren Balkan ve Balkan Türkleri'nin meselelerine ulusal çıkarları ve iç dinamiklerinin etkisiyle hep duyarlı yaklaşmış ve yapıcı rol oynamıştır.

Balkanlar'da bugün çok sayıda Türk yaşamaktadır. Ancak bunların tam sayısını belirlemek çok güçtür. Çünkü, "etnolojik müze" görünümünde olan Balkanlar'da etnik grupların nüfusu ile ilgili verilen bütün rakamlar çelişmektedir. Politik tercihlere göre düzenlenen rakamlar içerisinde en çok oynanılan ve kasıtlı olarak düşük gösterilen grubunsa Türkler olduğu ileri sürülmektedir⁸³⁷.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'ye yön veren devlet adamları, sanatçılar, iş adamları ve bilim adamlarının önemli bir kısmı Balkan

⁸³⁶ İsmail Soysal, "Günümüzde Balkanlar ve Türkiye'nin Tutumu", s.192.

⁸³⁷ Ömer Turan, "Balkanlar'da Türkler", Avrasya Dosyası, Cilt 2, Sayı 4, Sonbahar 1995-1996, s.171.

kökenlidir. Bunlarla birlikte tarihi, etnik ve kültürel bağların etkisiyle - yayılcı emeller taşımayan- "Balkan nostaljisi"⁸³⁸ hep gündemde kalmaktadır.

Balkan Türkleri ile ilgili gündemi kalem ile takip etmek kolay değildir. Çünkü yazıların daha mürekkebi kurumadan yeni olaylar meydana gelmekte ve yeni durumlar ortaya çıkmaktadır.

⁸³⁸ "Balkan nostaljisi" ile ilgili olarak gezi notları şeklinde kaleme alınan şu eserlere bakılabilir: Yaşar Nabi, Balkanlar ve Türklük; Yılmaz Çetiner, Şu Bizim Rumeli; Arslan Tekin, Balkan Volkanı, İst 1993; Yavuz Bülent Bakiler, Üsküp'ten Kosova'ya, 1990; Beşir Ayvazoğlu, Türk'ün Kültür Coğrafyasında Bir Gezinti, İst. 1991, s.47-78.; Amiran Kurtkan, Yugoslavya Türk Kültürü, İst. 1987.

SONUÇ

Balkanlar'ın siyasi haritası, Balkanlıların kendi iradelerine bağılı olarak çizilemediğı için sınırlar her dönem tartışmaya açık olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda galip gelen güçler tarafından yeniden çizilen Balkan sınırları, tartışmaların sonunu getiremediğı gibi ulus-devlet sürecine giren Balkanlar'a bir de azınlıklar sorununu eklemiştir. Bundan dolayı iki savaş arası dönemde Balkanlar'ın en büyük iki sorunu olarak sınırlar ve azınlıklar karşımıza çıkmaktadır.

Bir Balkan ülkesi olan ve Birinci Dünya Savaşı sonrası uğramış olduğu haksız işgallere karşı Ulusal Kurtuluş Savaşı vererek, varlığını 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'yla uluslararası arenada kabul ettiren Türkiye, Balkanlar'da sınır sorunu olmayan tek ülke durumuna gelmiştir.

Misak-ı Milli sınırları içerisinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş tarihinden itibaren Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğı üçgeninin jeopolitik duyarlılığını hissetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal ve arkadaşları, bu duyarlılık çerçevesinde hareket etmişlerdir. Doğı dünyasının en batısında olan ve Batı dünyasına Balkanlar yoluyla bağlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'ten sonra bir taraftan çağdaş devlet olmanın gereklerini yerine getirirken diğere taraftan da komşuları ile ilişkilerini düzeltme gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Bu bakış açısından hareketle, Atatürk Dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkan Politikasını iki devreye ayırmak mümkündür:

- a. 1923-1930 devresi,
- b. 1930-1938 devresi.

Türkiye, birinci devrede Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya ile diplomatik temaslar kurarak ikili antlaşmalarla ilişkilerini

güçlendirmiştir. Yunanistan ile Nüfus Mübadelesi Sorunu 1930 yılına kadar sarktığı için bu ülke ile ilişkiler bu tarihten sonra olumlu bir seyir kazanmıştır. İkili ilişkileri düzenleme dönemi olarak niteleyebileceğimiz bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sorunların çözümündeki samimi yaklaşımı, işbirliği arzusu ve güven veren tutumuyla, 1930-1938 devresinde izleyecek olduğu aktif Balkan Politikası'nın zeminini oluşturmuştur. Bu zeminin oluşumunda Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşması'nın önemi büyüktür. Çünkü Atatürk, izleyecek olduğu Balkan Politikası'nda, Yunanistan ile uzlaşmayı ilk adım olarak görüyordu.

1930-1938 döneminde Türkiye, genel barış için bir önsöz niteliği olan "Yurtta Barış, Dünyada Barış" politikasıyla çok taraflı organizasyonların içerisine girmiş ve pasifist olmayan bir dış politika izlemiştir. "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen ideolojik kamplaşma döneminde iki ideolojik kamp arasındaki uzlaşma çabalarını yansıtan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), Helsinki Sonuç Belgesi (1975) ve Paris Şartı (1990)'na da önsöz niteliği taşımaktadır.

1933 yılından sonra Hitler Almanyası'nın ve Mussolini İtalyası'nın "tehdit uyandırma" ya başlaması, buna bağlı olarak revizyonist ve anti revizyonist devletler arasındaki gerginliğin tırmanması karşısında, Türkiye'nin büyük gayretleriyle bir Balkan Paktı hazırlanmıştır. 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan Balkan Paktı'na, Türkiye'nin iyi niyetlerine ve samimi gayretlerine rağmen revizyonist politika izlemekte direnen Bulgaristan ve İtalya'nın kontrolünde bulunan Arnavutluk katılmamıştır.

Türkiye'nin güvenliği açısından bölgesel barışa önem veren Atatürk, bu Paktı, Balkanlar'ı Büyük Devletlerin nüfuzuna kapama olarak gördüğü gibi aynı zamanda onlara karşı bir denge unsuru olarak da kullanmayı düşünüyordu. Balkan Paktı'nın oluşumundaki beklentiler, Türkiye'nin Balkan Politikası'nın özeti olarak da yorumlanabilir. Ancak Balkan Paktı, gerek oluşum gerekse güç ve dayanıklılık bakımından Türkiye'nin hem

kendisi hem de Balkanlılar için arzuladığı seviyenin altında kalmıştır. Bununla birlikte, Balkan Paktı yürürlük süresince Bulgaristan'ın yayılcı emellerine set çekerek Ege Denizi'ne inme arzusunu engellemiştir.

Siyasal dengelerin ve tercihlerin çok kolay değişebildiği bir bölgede kurulan bu Pakt, 1937'den itibaren gevşemeğe başlamış ve 1941 yılında Türkiye hariç tüm Balkan devletlerinin İkinci Dünya Savaşının içerisine çekilmesiyle son bulmuştur.

Türk devlet adamlarının (İsmet İnönü, Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras) Balkan ülkelerine yönelik ziyaretleri (1937-1938 yıllarındaki) Türkiye'nin Balkan Paktı'nı yaşatmak arzusunu ve Pakt'a yönelik samimiyetini açıkça ifade etmektedir.

9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında yeni bir Balkan İttifakı imzalanmış, ancak bu İttifak Antlaşması da tıpkı birincisi gibi çok kısa bir süre sonra 1955'ten itibaren Yugoslavya'nın yeniden Sovyetler'le yakınlaşmaya başlaması ve Kıbrıs meselesi yüzünden Türk-Yunan ilişkileri'nin gerginleşmesiyle gevşemiş ve etkinliğini kaybetmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel temellerden yoksun, salt askeri nitelikli işbirliği anlayışının uzun sürmediğinin ve kalıcı barış tesis etmediğinin açıkça görüldüğü yerlerden birisi Balkanlar'dır. Gerçekten de NATO İttifakı'nda bulunmalarına rağmen Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs, Batı Trakya, Ege Adaları'nın Silahlandırılması, Kıta Sahaneliği, Fır Hattı gibi sorunlar ve son olarak gündeme gelen Kardak Krizi bunu doğrulamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan ve Balkanlar'ı da etkisi altına alan Soğuk Savaş Dönemi'nin, 1990'lı yılların başından itibaren sona ermesi ve 1991'de Yugoslavya'nın dağılmasıyla beraber Balkanlaşma (bölünme, parçalara ayrılma) süreci yeniden hız kazanmıştır. Bosna - Hersek Savaşı'nın uzun sürmesi, savaşın Kosova'ya sıçrama tehlikesi ve Yunanistan ile Makedonya arasındaki gerginlik III. Balkan Savaşı ihtimalini bile akla getirmişti.

Tarihsel sorumluluğu, jeopolitik duyarlılığı ve Balkanlar'da yaşamakta olan Türk-Müslüman toplulukların varlığı, Türkiye'yi bölge

sorunlarının içerisinde kolayca çekmektedir. Bölgesinde önemli bir güç olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, geleneksel barışçı politikasından sapmayarak, ancak ulusal çıkarlarını gözetenek, aktif bir dış politikayı günümüzde de başarıyla sergilediği kanaatındayım.

1923-1938 döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası'na ilişkin olarak şu hususları da vurgulamak doğru olacaktır:

1. Türk Dış Politikası, istikrarlı ve tutarlı bir gelişme göstermiştir. Bu politikanın uygulanmasında Atatürk, İnönü ve Aras hiyerarşisi önemle göze çarpmakta ve uyum göstermektedir.

2. Lozan Barış Antlaşması'yla Balkanlar'daki sınırlarını kesinleştiren Türkiye, Balkan komşularıyla yapmış olduğu 15 kadar ikili antlaşma, sözleşme ve uzatma protokolleriyle sorunlarını büyük ölçüde çözümlenmiştir. Buna bağlı olarak, Balkan ülkelerinin sınırları içerisinde kalan Türklerin hakları da güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Yönetimler değıştikçe, bu çalışmalarda aksamalar olsa bile aynı politikayı sürdürebilmek mümkün olmuştur.

3. Türkiye'nin nüfusa ihtiyacının olması ve türdeş bir nüfus yapılanmasının meydana gelmesi için Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden Türkler'in yerleştirilmelerine özen gösterilmiştir.

4. Türkiye'de sosyal ve kültürel alanlarda yapılan yeniliklerin Balkan Türkleri'ne yönelik olumlu yansımaları olmuştur.

5. Balkan Ülkeleri arasında Lozan'dan sonra en az sorunun yaşandığı ve en iyi diyalogun kurulduğu ülke olarak Romanya karşımıza çıkmaktadır.

6. 1929 Ekonomik Bunalımı'nın sarsıntısını yaşayan Balkan ülkeleri, kısa bir süre içerisinde Almanya'ya bağımlı hale gelirken; Karma Ekonomi Modeli'yle kendi iç çözümünü arayan ve bulan Türkiye Cumhuriyeti, tam bağımsızlık anlayışından ödün vermemiştir.

7. Türkiye, çok özen göstermiş olduğu Balkan Pakti'nin imzacı devletlerinden 1936 Montreux Boğazlar Konferansı sırasında destek görmüştür.

8. Türkiye hariç diğer Balkan ülkeleri (Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan) diktatörlük yönetimleri altına girdiklerinden ötürü II. Dünya Savaşı'na kolayca sürüklenmişler, Türkiye ise Laik Cumhuriyeti demokrasiye yönelten Lideri ve Tartışan Parlamentosu ile II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başaran tek Balkan ülkesi olmuştur. Çünkü 1924 Anayasası'nın Reis-i Cumhur'a verdiği görevler (Madde 31-43), Atatürk'ün yakın arkadaşlarıyla tartışarak oluşturduğu Balkan Politikası uygulamalarında, TBMM'den yetki alarak veya ona bilgi vererek demokratik lider niteliğini ortaya koymasına yol açmış, hatta diktatör olmasını engelleyen yasal zemini oluşturmuştur. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı'nın dış politikadaki sorumlulukları ve karar alma sürecindeki rolleri 1960'lara kadar ağırlığını koruyarak sürmüştür. I. Dünya Savaşı'nın kazandırmış olduğu tecrübe ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyo-ekonomik özellikleri savaşma fikrini ortadan kaldırmıştır. Savaş, ancak ve yalnız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığına ve toprak bütünlüğüne müdahale edildiği takdirde geçerli ve gerekli neden olacaktır. Bu temkinli yaklaşım, II. Dünya Savaşı'na girmeyişimizde önemli bir faktör olmuştur.

9. Atatürk'ün ölümünden sonra, İnönü döneminde ve daha sonraki dönemlerde, günümüze kadar yansıtacağı şekliyle Türkiye'nin Balkan Politikası'nda devamlılık göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

I) ARŞİV BELGELERİ

B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararları*

II) RESMİ YAYINLAR

Düstur

III. Tertip, cilt 6, Ankara 1934.

III. Tertip, cilt 12, Ankara 1931.

III. Tertip, cilt 15, Ankara 1934.

III. Tertip, cilt 17, Ankara 1936.

III. Tertip, cilt 18, Ankara 1937.

III. Tertip, cilt 19, Ankara 1938.

TBMM; Gizli Celse Zabıtları, cilt 4, Ankara 1985, Türkiye İş Bankası Yayınları.

III) GAZETELER

Cumhuriyet (1934)

IV) KİTAPLAR

ACAR, İrfan C.; Dış Politika, Ankara 1993.

AKIN, İlhan F.; Türk Devrimi Tarihi, İstanbul 1989, Beta Yayınları.

AKIN, İlhan F.; Siyasi Tarih, (1870-1914), İstanbul 1983, Fakülteler Matbaası.

* Belgelerin tarih, sayı ve numaraları dipnotlarda verilmiştir.

AKŞİN, Aptülahat; Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara 1991, T.T.K. Yayınları.

ANDONYAN, Aram; Balkan Harbi Tarihi, çev. Zaven Biberyan, İstanbul 1975, Sander Yayınları

ARI, Kemal; Büyük Mübadele, İstanbul 1995, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

ARAS, Tefrik Rüştü; Görüşlerim, İstanbul 1945, Tan Basımevi.

ARAS, Tefrik Rüştü; Lozan İzlerinde 10 Yıl, İstanbul 1935, Akşam Matbaası.

ARMAOĞLU, Fahir; Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara 1975, Ayyıldız Matbaası.

ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, cilt 1, Ankara 1987, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ATATÜRK, M. Kemal; Nutuk, cilt 1, Haz.: Zeynep Korkmaz, Ankara 1984, Başbakanlık Basımevi.

ATATÜRK, M. Kemal; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt 1-3, Ankara 1989, T.T.K.Basımevi.

ATAY, Falih Rifki; Çankaya, İstanbul 1980, Sena Matbaası.

AVCIOĞLU, Doğan; Milli Kurtuluş Tarihi, cilt 1, İstanbul 1974, İstanbul Matbaası.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, cilt 1-3, İstanbul 1988, Remzi Kitabevi.

AYDINLI, Ahmet; Batı Trakya Faciasının İç Yüzü, İstanbul 1971, Akın Yayınları.

AYVAZOĞLU, Beşir; Türk'ün Kültür Coğrafyasında Bir Gezinti, İstanbul 1991, Ötüken Yayınları.

BAKİLER, Yavuz Bülent; Üsküp'ten Kosova'ya, 1990, Polat Ofset.

BATİBEY, Kemal Şevket; Batı Trakya Türk Devleti (1919-1920), İstanbul 1979, Boğaziçi Yayınları.

BAYDAR, Mustafa; Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İstanbul 1968, Menteş Kitabevi Matbaası.

BAYUR, Yusuf Hikmet; Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara 1973, T.T.K.Basımevi.

BELEN, Fahri; 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, İstanbul 1973, Remzi Kitabevi.

BIYIKLIOĞLU, Tefvik; Trakya'da Milli Mücadele, cilt 1-2, Ankara 1987, T.T.K.Yayınları.

BORA, Tanıl; Milliyetçiliğin Provakasyonu, İstanbul 1995, Birikim Yayınları

BORA, Tanıl;Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası, İstanbul 1994, Birikim Yayınları.

CASTELLAN, Georges; Balkanların Tarihi, çev.:Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul 1993, Milliyet Yayınları.

CEBECİOĞLU, S.; Batı Trakya Türkleri'nin Yaşam Savaşı, İstanbul 1975, Erol Matbaacılık.

ÇEÇEN, Anıl; Türk Devletleri, İstanbul 1986, İnkılap Kitabevi.

ÇETİNER, Yılmaz; Şu Bizim Rumeli, İstanbul 1994, Milliyet Yayınları.

CEVAD, Ahmed; Balkanlar'da Akan Kan, İstanbul (Tarihsiz), Şamil Yayınevi.

DEDE, Abdürrahim; Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri, İstanbul 1978, Türk Dünyası Yayınları.

EKREM, Mehmet Ali; Relatıle Romano-Turce Intre Cele Doua Razboaie Mondiale, Editura Ştiinţifică, Bükureşti 1993.

ERGİN, Feridun; K. Atatürk, İstanbul 1984, Gür-Ay Matbaası.

GERAY, Cevat; Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961), Ankara 1962, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

GÖNLÜBOL, Mehmet - Cem SAR; Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Ankara 1990, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

GÖZE, Ayferi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrimi Tarihi, İstanbul 1989, Beta Yayınları.

HALAÇOĞLU, Ahmet; Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den TürkGöçleri, Ankara 1994, T.T.K.Basımevi.

HANÇERLİOĞLU, Orhan; Felsefe Ansiklopedisi, cilt 1,3. İstanbul 1992-1993, Remzi Kitabevi.

HARP AKADEMİLERİ; Balkanlar'ın Dünü-Bugünü-Yarını, İstanbul 1993, Harp Akademileri Basımevi.

HATİPOĞLU, M.Murat; Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı, Ankara 1988.
Türk Kültürünü Arş.Ens.Yayınları.

İNAN, Afet; Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara 1984, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İNÖNÜ, İsmet; Hatıralar, 2.Kitap, Ankara 1987, Bilgi Yayınevi.

İNÖNÜ, İsmet; İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, cilt 1(1920-1938), Ankara 1992, TBMM Yayınları.

JELAVİCH, Barbara; History of The Balkans, V.II, Cambridge University Press, Cambridge 1991.

JELAVİCH, Charles-Barbara; The Balkans, Aspectrum, New Jersey 1965.

KAMİL, İbrahim; Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü, İstanbul 1989, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.

KARACAN, Ali Naci; Lozan, İstanbul 1971, Milliyet Yayınları.

KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, cilt 5, Ankara 1983, T.T.K.Basımevi.

KENNEDY, Paul; Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Ankara 1991, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KESKİOĞLU, Osman; Bulgaristan'da Türkler, Ankara 1985, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

KİLİ, Suna; Türk Devrim Tarihi, İstanbul 1982, Tekin Yayınevi.

KILIÇ, Osman; Kader Kurbanı, Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yayınları.

KOCABAŞ, Süleyman; Balkanlar'da Panislavizm, İstanbul 1986, Vatan Yayınları.

KURTKAN, Amiran; Yugoslavya'da Türk Kültürü, İstanbul 1987, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

KURTULUŞ, Ümit; Batı Trakya'nın Dünü Bugünü, 1979, Sincan Matbaası.

KÜLTÜR BAKANLIĞI; Atatürk'ün Milli Dış Politikası, cilt 2, Ankara 1981, Kültür Bakanlığı Yayınları.

LEWIS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev.: Metin Kıratlı, Ankara. 1991, T.T.K Yayınları.

MALKOLM, Noel; Bosnia A Short History, London 1994.

MARANKİ, Ahmet; Balkan Mezalimi, İstanbul. 1993, Timaş Yayınları.

MERAY, Seha L.; Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Ankara. 1972-1973, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

MISIROĞLU, Kadir; Türkün Siyah Kitabı: Yunan Mezalimi, İstanbul 1979, Sebil Yayınları.

NABİ, Yaşar; Balkanlar ve Türklük, Ankara 1936, Ulus Basımevi.

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver; Dost Romanya, Ankara 1985, Sistem Ofset Matbaası.

NUR, Rıza; Lozan Hatıraları, İstanbul 1991, Boğaziçi Yayınları.

ORAN, Baskın; Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Ankara 1991, Bilgi Yayınevi.

ÖKSÜZ, Hikmet; Lozan'da Batı Trakya Sorunu (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1992.

ÖZTUNA, Yılmaz; Rumeli'ni Kaybımız, İstanbul 1990, Ötüken Yayınları.

POPOVİC, Aleksandre; Balkanlarda İslam, çev.:Komisyon, İstanbul 1995, İnsan Yayınları.

RENOUVIN, Pierre; Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), çev.:Adnan Cemgil, İstanbul 1982, Altın Kitapları Yayınevi.

SANDER, Oral; Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, Ankara 1969, Sevinç Matbaası.

SANDER, Oral; Siyasi Tarih (1918-1990), Ankara 1993, İmge Kitabevi Yayınları.

SARAY, Mehmet; Atatürk ve Türk Dünyası, İstanbul 1988, Acar Yayınları.

SLOANE, William M.; Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar, çev.:Sibel Özbudun, İstanbul 1987, Süreç Yayınları.

SONYEL, Salahı R.; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, cilt 1-2, Ankara 1991, T.T.K. Yayınları.

SOYSAL, İsmail; Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, cilt 1 (1920-1945), Ankara 1989, T.T.K. Basımevi.

ŞAHİN, M.Süreyya; Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1980, Ötüken Yayınları.

TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya, cilt 1, Ankara 1973, Başbakanlık Basımevi.

TC DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI; Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan (1922-1923), Ankara 1973, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.

TC DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI; Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), Ankara 1973, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.

TEKİN, Arslan; Balkan Volkanı, İstanbul 1993, Ötüken Yayınları.

TURAN, İlder; Cumhuriyet Tarihimiz, İstanbul 1969, Çağlayan Kitabevi.

UÇAROL, Rifat; Siyasi Tarih, İstanbul 1985, Filiz Kitabevi.

USTA, Veysel; Balkan Harbinde 87. Alay, Trabzon 1995, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

ÜLKÜSAL, Müstecib; Dobruca ve Türkler, Ankara 1987, Türk Kültürünü Arş. Ens. Yayınları.

ÜNAL, Hasan; Ottoman Foreign Policy During the Bosnian Annexation Crisis 1908-1909, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Manchester, Faculty of Arts, Department of Middle East Studies, November 1992.

VAHAPOĞLU, M.Hidayet; Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, Ankara 1990, Türk Kültürünü Arş. Ens. Yayınları.

VECALOPOULOS, Apostolos E.; A History of Thessaloniki, Institute For Balkan Studies, Thessaloniki 1993.

YERASİMOS, Stefanos; Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, çev.:Babür Kuzucu, İstanbul 1987, Belge Yayınları.

YERASİMOS, Stefanos; Milliyetler ve Sınırlar, çev.:Şirin Tekeli, İstanbul 1995, İletişim Yayınları.

V) MAKALELER

AHMAD, Feroz; "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1918)", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt 2, İstanbul 1985, İletişim Yayınları, s.293-303.

AKGÜL, Suat; "Nutuk'a Göre Azınlıklar Meselesi ve Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri", Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 36, Ankara 1994, Genelkurmay Basımevi, s.107-123.

AKGÜN, Seçil; "Birkaç Amerikan Kaynağında Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, Genelkurmay Basımevi, s.241-277.

AKŞİN, Sina - Melek Fırat; "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar (1919-1939)", Balkanlar, İstanbul 1993, OBİV Yayınları, s.97-125.

ALPAN, Necip P.; " Türkiye ile Arnavutluk'un İstiklal Savaşlarındaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği", 10. T.T.Kongresi, cilt 6, Ankara 1994, T.T.K.Yayınları, s.2897-2904.

ALTUĞ, Yılmaz; "Atatürk'ün Dış Politikası", B.Ü.Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri, cilt 2, İstanbul 1981, B.Ü.Yayınları, s.481-501.

ALTUĞ, Yılmaz; "Atatürk ve Lozan Barış Konferansı'nın İlk Devresi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt 4, Ankara 1988, s.417-436.

ALTUĞ, Yılmaz; "Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçlerin Mahiyeti", Belleten, cilt LV, Sayı: 212, Nisan 1991, T.T.K.Yayınları, s.109-120.

ARMAOĞLU, Fahir; "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri", Atatürk'ün Ölümünün 50. Yıl Sempozyumu (31 Ekim - 1 Kasım 1988), Ankara 1989, A.Ü. Basımevi, s.163-187.

AYBARS, Ergün - Kemal Arı; "The Past and Present of Western Thrace", Turkish Review, Summer 1990, s.25-39.

AYMAN, S.Gülden; "İki Dünya Savaşı Arasındaki Silahsızlanma Girişimleri", İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, İstanbul 1994, Aybay Vakfı Yay, s.111-120.

BALKAN, Fuat; "Hatıralar", Hatıralar, Vesikalar ve Resimlerle Yakın Tarihimiz, cilt 2-4, İstanbul 1962.

BAYDUR, Mithat; "Yugoslavya Ekseninde Bosna-Hersek (1918-1939)", Bosna-Hersek, İstanbul 1992, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s.39-42.

BROWN, J.F.; "Türkiye: Balkanlar'a Dönüş mü?", Türkiye Günlüğü, Sayı: 36, Eylül-Ekim 1995, s.43-54.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik; "İkinci Balkan Harbi Başlarında Yunanistan'ın Bulgaristan'a Karşı Osmanlı Devleti'ne Teklif Ettiği İttifaka Dair Yeni Bir Vesika", 5. T.T.Kongresi, Ankara 1960, T.T.K.Basımevi, s.702-707.

CEMİL, Tahsin; "Romen - Türk Dostluğunun Tarihi Temelleri", Yeni Türkiye, Sayı:3, Mart - Nisan 1995, s.302-306.

ÇAPA, Mesut; "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı", Atatürk Yolu, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Sayı:5, cilt 2, Mayıs 1990, s.49-69.

ÇAVUŞOĞLU, Şeref; "Benim Gördüğüm Bab-ı Ali Baskını", Hatıralar, Vesikalar ve Resimlerle Yakın Tarihimiz, cilt 1, Sayı:7, İstanbul 1962, s.193-196.

DARKOT, Besim; "Balkan Maddesi", İslam Ansiklopedisi, cilt 2, İstanbul 1965, Milli Eğitim Basımevi.

DE JONG, Frederick; "The Turks And Tatars in Romania", Turcica, t, XVII, 1986, s.165-182.

DELİORMAN, Altan; "Makedonya'da Türk Nüfusu Meselesi", Türk Kültürü, Sayı:39, Ocak 1966, s.38-45.

DERİNGİL, Selim; "II. Abdülhamid'in Dış Politikası", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt 2, İstanbul 1985, İletişim Yayınları, s.304-307.

EKREM, Mehmet Ali; "Nikolaye Titulesku Gözü İle Atatürk", 9.T.T.Kongresi, cilt 3, Ankara 1989, T.T.K.Basımevi, s.1933-1937.

EREN, İsmail; "Atatürk'e Ait Yugoslavya Eski Başbakanı M.Sitoyadinoviç'in İzlenimleri", 1989, 9.T.T.Kongresi, cilt 3, Ankara 1989, T.T.K.Basımevi, s.1941-946.

GÖK, Mehmet; "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları", Atatürk Türkiyesi'nde Dış Politika Sempozyumu (24 Ekim 1983), İstanbul 1984, B.Ü.Yayınları, s.47-67.

GÖNLÜBOL, Mehmet; "Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler", Atatürk Yolu, Ankara 1987, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.235-277.

GÜNDÜZ, Arslan; "İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Antlaşmalar Işığında Bulgaristan Türkleri'nin Durumu", Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin Dramı, İstanbul 1985, Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği Yayınları, s.57-68.

GÜREL, Şükrü Sina; "1930'lu Yıllarda Türk-Yunan İlişkileri", İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, İstanbul 1994, Aybay Vakfı Yayınları, s.187-199.

GÜREL, Şükrü Sina ; "Türk Dış Politikası (1919-1945)", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 2, İstanbul 1983, İletişim Yayınları, s.520-536.

GÜRKAN, İhsan; "Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye", Balkanlar, İstanbul 1993, OBİV Yayınları, s.259-274.

GÜRÜN, Kamuran; "Türk-Yunan İlişkileri ve Lozan Antlaşması", Atatürk Türkiyesi'nde Dış Politika Sempozyumu (24 Ekim 1983), İstanbul 1984, B.Ü.Yayınları, s.15-47.

HAKOV, B. Cengiz; "İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Başlangıç Döneminde Bulgar-Türk İlişkilerinin Bazı Yönleri", 9.T.T.Kongresi, cilt 3, Ankara1989, T.T.K.Basımevi, s.1947-1954.

HALAÇOĞLU,Yusuf; "Kuruluşundan Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, Ankara 1990,T.T.K. Basımevi, s. 505-513.

HÖPKEN, Wolfgang; "Balkan Cooperation Between in Two World Wars: National Self-Interest and Multilateral Cooperation", İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, İstanbul 1994, Aybay Vakfı Yay, s.99-110.

İNAN, Kamran; "Türk-Yunan İlişkilerinde Dinamikler", Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, Genelkurmay Basımevi, s.903-101.

JASCHKE, Gotthard; " Atatük ve Trakya'da Türk Sınırı", 7. T.T.Kongresi, cilt 2,Ankara 1973, T.T.K Basımevi, s.813-818.

KAÇI, Nesip; " Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor", Atatürk'ün Ölümünün 50. Yıl Sempozyumu (31 Ekim - 1 Kasım 1988), Ankara 1989, A.Ü. Basımevi, s.49-58.

KALAYCIOĞLU, Ersin; " İki Savaş Arasında Balkanlar'da Milliyetçilik Akımları", İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, İstanbul 1994, Aybay Vakfı Yay, s49-67.

KANDEMİR, Nüzhet; " Balkan Cooperation", Turkish Review, Quarterly Digest, Winter 1987, s.5-9.

KARATEPE, Şükrü; "Balkanlar ve Türkiye", Yeni Türkiye, Sayı:3, Mart-Nisan 1995, s.269-271.

KARAHASAN, Mustafa; " M. Kemal Atatürk'ün Barış Felsefesi Işığında Türkiye-Yugoslavya Dostluk İlişkileri" 11. T.T.Kongresi, cilt 6, Ankara 1994, T.T.K. Yay ,s.2536-2565.

KARAHASAN, Mustafa; "Yugoslavya İstoriografyasında ve Basınında Kemalist Devrim ve Milli Kurtuluş Savaşı'nın Semeresi Olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeri ve Önemi",10. T.T.Kongresi, cilt 6, Ankara 1994, T.T.K. Yay ,s2843-2862.

KİRELY, Bel K.; " Balkan Savaşları Döneminde Merkezi Doğu Avrupa'da Toplum ve Savaş", çev.: İhsan Gürsoy, Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 34, Ankara 1993, Genelkurmay Basımevi, s.77-87.

KODAMAN, Bayram; " 1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, cilt 12, İstanbul 1989, Çağ Yay, s.19-200.

KOLOĞLU, Orhan; " Osmanlı Döneminde Balkanlar (1391-1918)", Balkanlar, İstanbul 1993, OBİV Yayınları, s.41-96.

KRASTEVA, Anna; " Bulgaristan'ın Etno-Kültürel Panaroması", çev.: Mete Melek, Dış Politika, Sayı:12, Aralık 1995, Dış Politika Enstitüsü Yay, s. 97-114.

KURAT, Yuluğ Tekin; " Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası", Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, Genelkurmay Basımevi, s.407-427.

LANDAU, Jacob; " Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Dış Politika", Atatürk'ün Büyük Söylevinin 50.Yıl semineri, Ankara 1980, T.T.K.Basımevi, s.39-47.

MAXİM, Mihai; "Romen Kaynakları ve Tarihçiliğinin Işığı Altında Romanya'nın Lozan Konferansı'na Katılışı", Renkler-IV, Bükreş 1995, Kriterion Yayınevi, s.316-324.

MERÇİL, Erdoğan; "Batı Trakya Türklerinin Eğitim Meselesi ve Yunan Baskısı", Türk Kültürü, Sayı:44, Haziran 1966, s.33-38.

OKDAY, İ.H.; "Bulgaristan'da Çıkmış Olan Türk Gazeteleri ve Dergileri", Türk Kültürü, Sayı :274, Şubat 1986, s.1-5.

ORHONLU, Cengiz; "Balkan Türklerinin Durumu", Türk Kültürü, Sayı:21, Temmuz 1964, s.49-60.

ORHONLU, Cengiz; "Batı Trakya'da Türk Basınına Yapılan Baskı", Türk Kültürü, Sayı:44, Haziran 1966, s.39-41.

ORHONLU, Cengiz; "Batı Trakya Türk Azınlığı'nın İsmi Meselesi ve Yunanistan'ın Parçalama Siyaseti", Türk Kültürü, Sayı:44, Haziran 1966, s.27-32.

ORHONLU, Cengiz; "Yunanistan Türkleri", Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Şubat 1988, s.61-63.

ORTAYLI, İlber; " Balkan Milliyetçiliği", Türkiye Günlüğü, Sayı:36, Eylül-Ekim 1995, s.5-10.

ÖKE, Mim Kemal; "Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'deki Azınlıklar Hakkındaki Görüş ve Değerlendirmeleri", B.Ü.Atatürk Konferansları Dizisi, İstanbul 1986, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s.109-118.

ÖNAL, Mehmet Naci; "Romanya Türkleri'ne Bakış", Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 1994, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, s.177-190.

ÖZDAĞ, Ümit; "Balkan Politikamız Ve...", Türk Yurdu Dergisi, Sayı:67, Mart 1993, s.13-14.

ÖZERGİN, M.Kemal; "Yugoslavya'da Yaşayan Türkler", Türk Kültürü, Sayı:11, Eylül 1963, s.14-19.

- SAKARBALKAN, B.;** "Krallık Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi I,(1908-1944)", Türk Kültürü, Sayı:29, Mart 1965, s.33-47.
- SAKARBALKAN, B.;** "Krallık Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi II, (1908-1944)", Türk Kültürü, Sayı:30, Nisan 1965, s.21-34.
- SAKARBALKAN, B.;** "Bulgaristan Türk Okulları İle İlgili İstatistikler-III", Türk Kültürü, Sayı:32, Haziran 1965, s.21-28.
- SARAÇ, Erdoğan;** "Makedonya", Yeni Türkiye, Sayı:3, Mart-Nisan 1995, s.285-289.
- SARIKOYUNCU, Ali;** "Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi", Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 36, Ankara 1994, Genelkurmay Basımevi, s.1-22.
- SARINAY, Yusuf;** "The Rights of the Turks of Western Thrace and the Greek Policy", Turkish Review, Spring 1991, s.27-38.
- SEZGİN, Haluk;** "Balkanlardaki Kültür Mirasımız", Balkanlar, İstanbul 1993, OBİV Yayınları, s.275-288.
- SOYSAL, İsmail;** "Balkan Paktı (1934-1941)", Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, Ankara 1985, T.T.K.Basımevi, s.125-225.
- SOYSAL, İsmail;** "Günümüzde Balkanlar ve Türkiye'nin Tutumu", Balkanlar, İstanbul 1993, OBİV Yayınları, s.179-240.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H.;** "Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar", Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, Ankara 1985, T.T.K.Basımevi, s.227-238.
- ŞİMŞİR, Bilal;** "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a Yönerge", Prof.Dr.Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara 1981, s.299-316.
- ŞİMŞİR, Bilal;** "Bulgaristan Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, Türk Kültürünü Arş. Ens.Yayınları, s.1070-1081.
- ŞİMŞİR, Bilal;** "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", Türk Kültürü, Sayı:264, Nisan 1985, s.1-38.
- ŞİMŞİR, Bilal;** "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı I, Ankara 1987, T.T.K.Basımevi, s.47-66.
- ŞİMŞİR, Bilal;** "Bulgaristan'da İlk Milli Türk Kongresi", Türk Kültürü, Sayı:280, Ağustos 1986, s.39-49.

ŞİMŞİR, Bilal; "Milli Kongre Kararları", Türk Kültürü, Sayı:282, Ekim 1986, s.49-58.

TANFER, M. Vehbi; "9 Eylül 1922 - 24 Temmuz 1923 Tarihleri Arasında Türkiye'nin Uluslararası Alanda Hukuksal Yönden Kabulü ve İzlenen Dış Politikanın Genel Özellikleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt 8, Ankara 1991, s.105-116.

TAŞHAN, Seyfi; "Turkish Foreign Policy in the Balkans", Turkish Review, Quarterly Digest, Summer 1990, s.5-11.

TURAN, Ömer; "Balkanlar'da Türkler", Avrasya Dosyası, cilt 2, Sayı:4, Sonbahar 1995-1996, s.165-183.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ; "Balkan Harbi- Balkan Yarımadası", cilt 5, İstanbul 1967, Milli Eğitim Basımevi.

TZOUNIS, Ioannis; "Türk-Yunan İlişkileri", Dış Politika, Ankara 1971, s.12-22.

ÜLKÜSAL, Müstecib; "Romanya Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, Türk Kültürünü Arş. Ens.Yayınları, s.1082-1085.

ÜLMAN, Haluk; "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt 1-2, İstanbul 1985, İletişim Yayınları, s.272-292.

ÜNAL, Hasan; "Balkanlar'da Son Askeri ve Siyasi Durum I ", Yeni Türkiye, Sayı:3, Mart-Nisan 1995, s.272-281.

ÜNAL, Sevim; "Atatürk'ün Balkanlardaki Barışçıl Politikası", 9.T.T.Kongresi, cilt 3, Ankara 1989, T.T.K.Basımevi, s.1985-1998.

VELİKOV, Stefan; "Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri", 9.T.T.Kongresi, cilt 3, Ankara 1989, T.T.K.Basımevi, s.1955-1959.

WINROW, Gareth M.; "The Balkans in International Politics: An Examination of Interwar Period", İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar, İstanbul 1994, Aybay Vakfı Yay, s.81-96.

YÜCEL, Yaşar; "Balkanlar'da Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", Bulgaristan'da Türk Varlığı I, Ankara 1987, T.T.K.Basımevi, s.67-91.

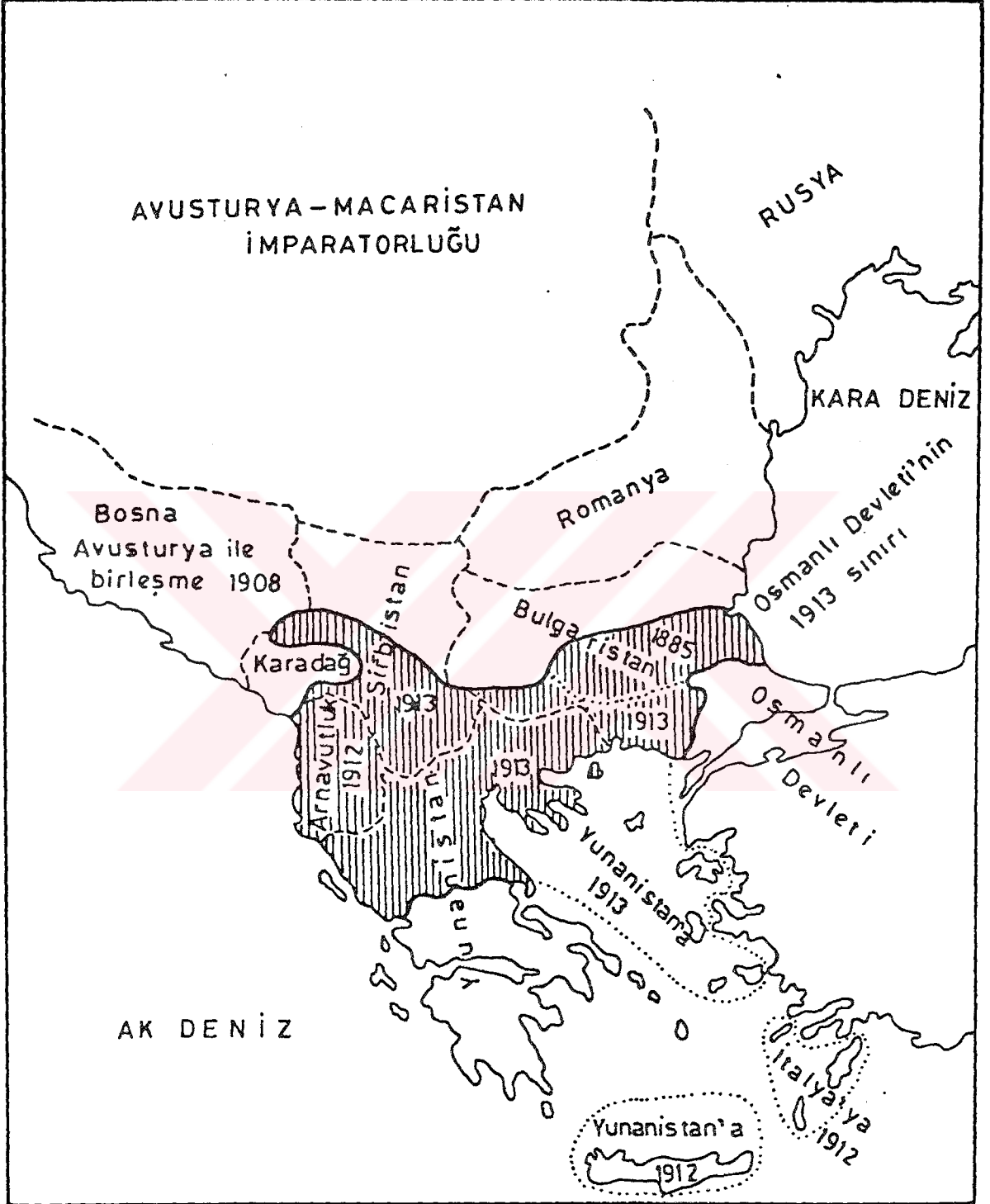
YÜCELDEN, Şerafettin; "Yugoslavya Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, Türk Kültürünü Arş. Ens.Yayınları, s.1086-1098.

ZIMOVA, Nada; "Kemalist Turkey's Concept of Foreign Relations and Its Value in the Contemporary Context: Turkey and the Balkans in the Early 1930", *Archiv Orientalni, Ar Or Quarterly Journal of African, Asian and Latin American Studies, Academia Praha*, 3. Volume 56/1988, s.201-215.

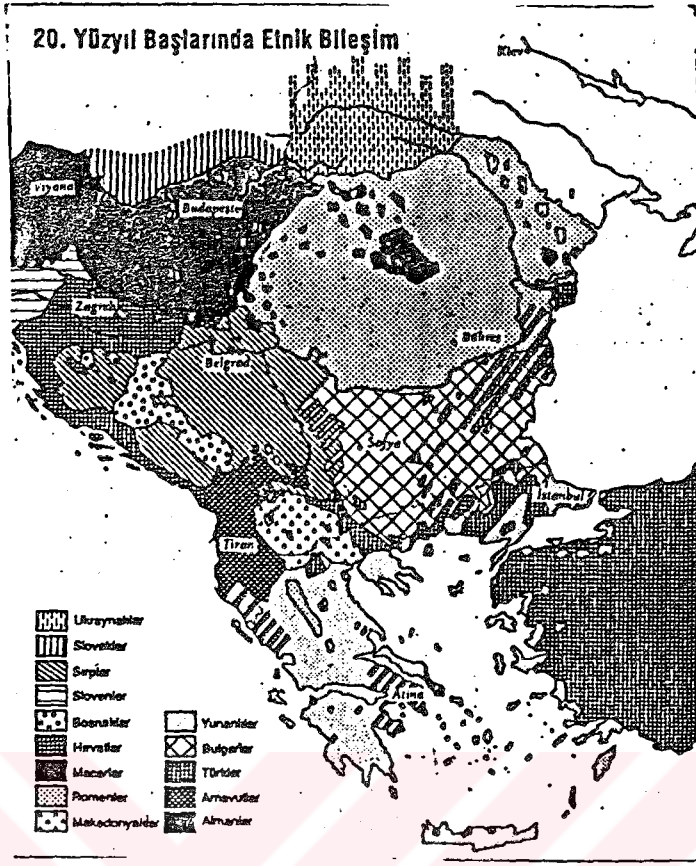
ZIMOVA, Nada; "The Balkan Entente and Turkey", 9.T.T.Kongresi, cilt 3, Ankara 1989, T.T.K.Basımevi, s.1999-2003.

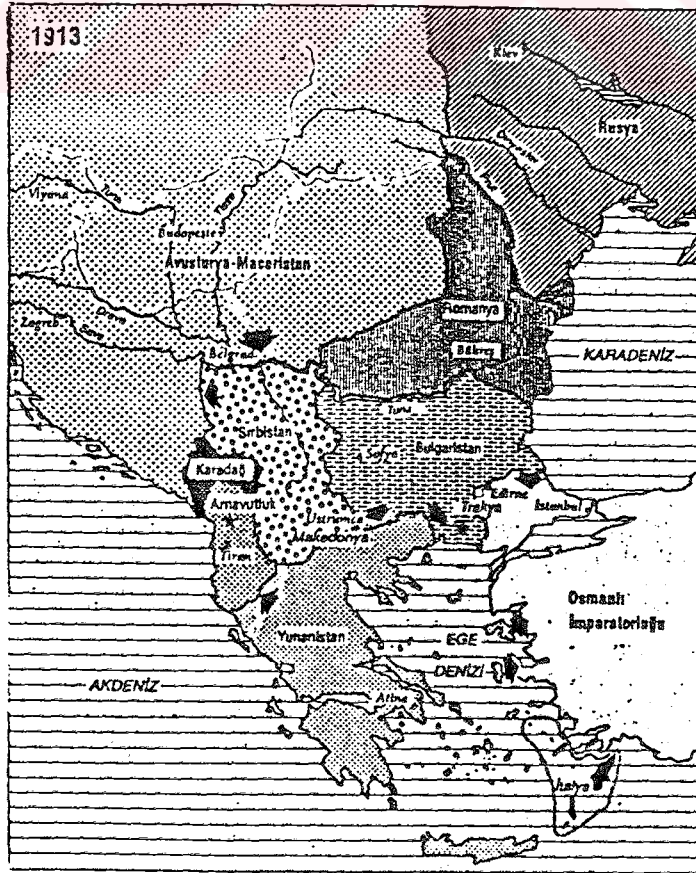

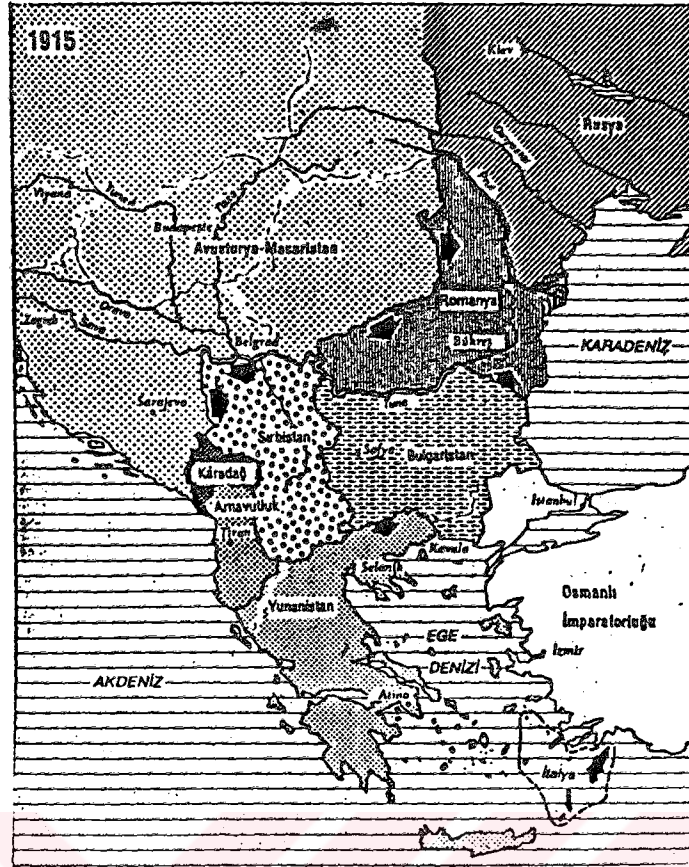
▨ Osmanlı Devleti'nin 1878'den 1913'e Balkanlar'daki Toprak Kayıpları

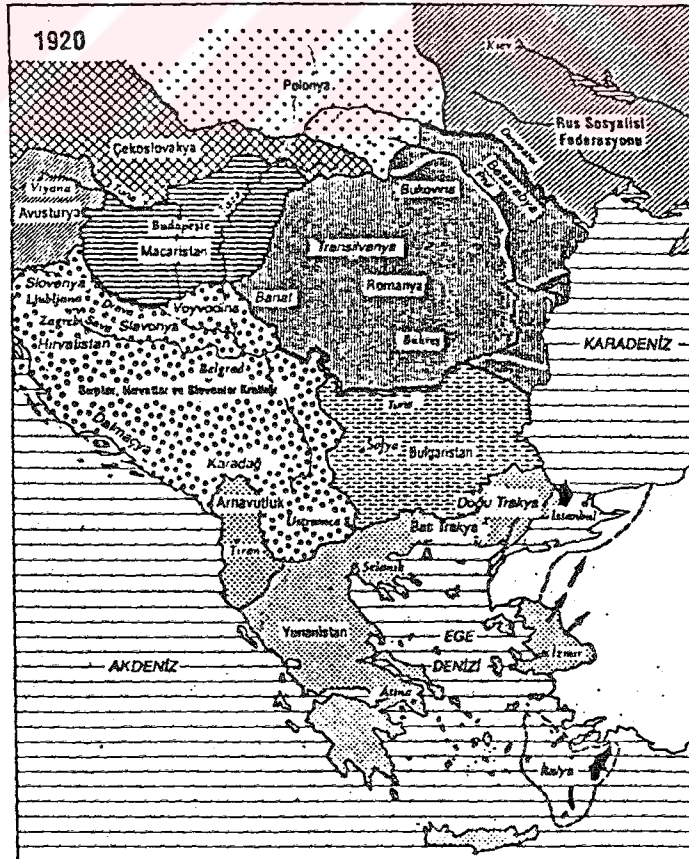
Harita-2, Kaynak: Stefanos Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, s.67

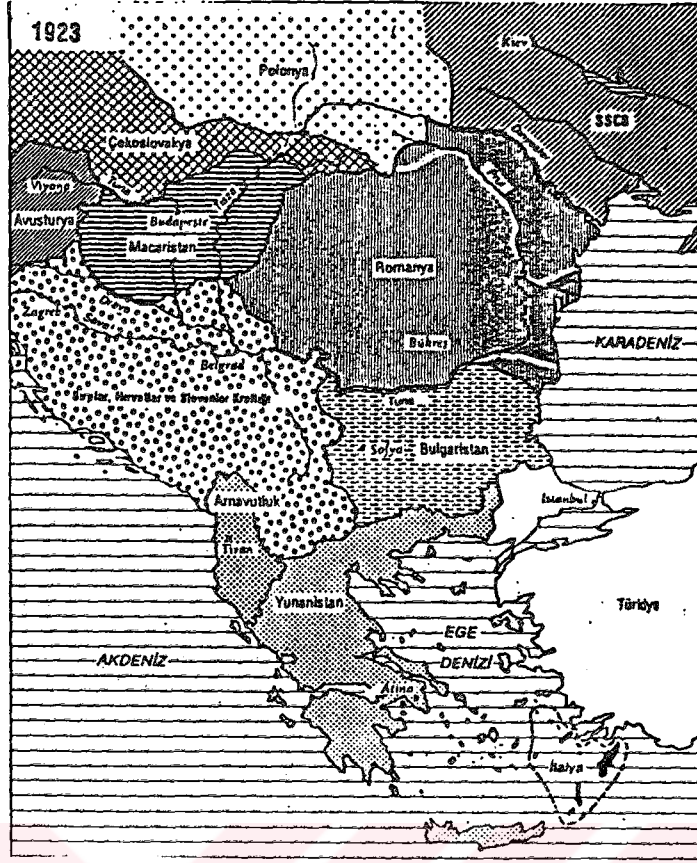
Harita-3, Kaynak: Yerasimos, a.g.e., s.69

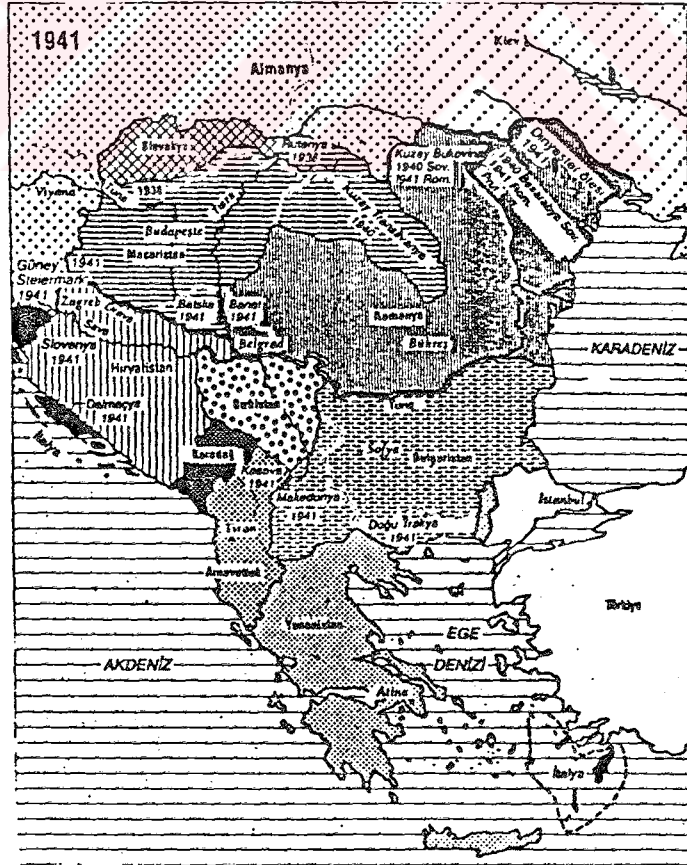
Harita-4, Kaynak: Yerasimos, a.g.e.,s.71

Harita-5, Kaynak: Yerasimos, a.g.e.,s.74

Harita-6, Kaynak: Yerasimos, a.g.e.,s.76

Harita-7, Kaynak: Yerasimos, a.g.e.,s.78

و در یک پروتست است علیه
 اسرار دیگری در حق دولت
 که مخصوص میزد

۱- آ طرف: اختلاف حاله کرده سید اجاس رب مدینه
 یک تریه از روز مکرر زنی سکره آ طرف از برهه اولی
 حقیقت حکایتا عهدی نشینده انچه در سنجاق
 ۲- همزینک آتخانی

۳- آ طرف: اختلاف
 ۴- آ طرف: اختلاف
 ۵- آ طرف: اختلاف
 ۶- آ طرف: اختلاف
 ۷- آ طرف: اختلاف
 ۸- آ طرف: اختلاف
 ۹- آ طرف: اختلاف

و در یک پروتست است علیه
 اسرار دیگری در حق دولت
 که مخصوص میزد

۱- آ طرف: اختلاف
 ۲- آ طرف: اختلاف
 ۳- آ طرف: اختلاف
 ۴- آ طرف: اختلاف
 ۵- آ طرف: اختلاف
 ۶- آ طرف: اختلاف
 ۷- آ طرف: اختلاف
 ۸- آ طرف: اختلاف
 ۹- آ طرف: اختلاف

Ves. 54¹ — Iozan konferansı Türk muvaznas heyetine vekiller Heyeti tarafından verilen talimatın 1. ve 2. sayfaları (Paik Resid U'nai dosyası)

Kaynak: Tefik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele (Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar), cilt-2, Ankara 1987.

توکیم بویوک مات جنسی	
اجرا و نیلری عینق راسی	
علم خصوص مدبری	
۱۰	زبونه عجمه : بزبره انصاک بیا کله نوز لیمه
	بوزانه زوری بقی نوز اتم موسوی اولدیق تقدیرده
	کیمی نه نا اهل و سنویه بکیمه نایبینه
	دیوبه کیمه ازاره سن خالیه عقیده - شکاره لایه بینه
	صدریه عقیده -
۱۱	ارور و درنگما بکیمه عقیده اولدییه عقیده
۱۲	موسسه اچینه : قوانین نایب اوله عقیده -
۱۳	بزبره انصاک ایسه مکتله ا بونه بیایدینک
	مادده کیمه ی مرکبیه -
۱۴	فصلیه آنه مشاوره عقیده
	اوقون
	عجمه اسلوبیه حقوقی ساقدانه سفینه نوتیف
	نایبینه عقیده -

Ves. 54² — Lozan Konferansı Türk murahhas heyetine vekiller hey'eti tarafından verilen talimatın son sayfası.

Kaynak: Bıyıklıoğlu, a.g.e., cilt-2.

Paete d'Entente Balkanique

Le Président de la République Turque, Sa Majesté le Roi de Yougoslavie, le Président de la République Hellénique et Sa Majesté le Roi de Roumanie, Désireux de contribuer au raffermissement de la paix dans les Balkans,

Animés de l'esprit d'entente et de conciliation qui a présidé à l'élaboration du Paete Briand-Kellog et aux décisions y relatives de l'Assemblée de la Société des Nations,

fermement Décidés à assurer le respect des engagements contractuels déjà existants et le maintien de l'ordre territorial actuellement établi dans les Balkans

ont résolu de conclure un

Paete d'Entente Balkanique

et à cet effet ont désigné pour Leurs Plénipotentiaires respectifs, savoir:

Le Président de la République Turque
Son Excellence Monsieur Fevki Rüstü Bey, Ministre
Affaires Étrangères,

Sa Majesté le Roi de Yougoslavie:
Son Excellence Monsieur Bogolioub Jevtitch, Ministre

des Affaires Étrangères,

Le Président de la République Hellénique:

Son Excellence Monsieur Demètre Maximos, Ministre
des Affaires Étrangères,

Sa Majesté le Roi de Roumanie:

Son Excellence Monsieur Nicolas Titulescu, Ministre
des Affaires Étrangères,

Lesquels, après avoir échangé leurs pleins pouvoirs reconnus
en bonne et due forme, sont convenus des dispositions suivantes:

Article Premier

La Turquie, la Yougoslavie, la Grèce et la Roumanie
garantissent mutuellement la sécurité de toutes leurs frontières
balkaniques.

Article 2

Les Hautes Parties Contractantes s'engagent à se concerter
sur les mesures à prendre en présence d'éventualités pouvant
affecter leurs intérêts tels qu'ils sont définis par le présent
accord. Elles s'engagent à n'entreprendre aucune action politique
envers tout autre pays balkanique non signataire du présent
accord, sans avis mutuel préalable et à n'assumer aucune
obligation politique envers tout autre pays balkanique, sans
le consentement des autres Parties Contractantes.

Article 3

Le présent accord entrera en vigueur dès sa signature
par toutes les Puissances Contractantes, et sera ratifié le plus
rapidement possible. Il sera ouvert à tout pays balkanique
dont l'adhésion fera l'objet d'un examen favorable de la part
des Parties Contractantes et prendra effet dès que les autres

pays signataires auront notifié leur accord.

En foi de quoi les dits Plénipotentiaires ont signé le présent Pacte.

Fait à Athènes, le neuf février mil neuf cent trente-quatre
en quatre exemplaires dont un a été remis à chacune des
Hautes Parties Contractantes.

S. R. P.
H. T. K. K.
B. J. K.